

Razvoj i značenje Slavenskog Broda u urbanom sistemu Istočne Hrvatske

Nataša, Dragić

Doctoral thesis / Doktorski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:294383>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Nataša Dragić

**RAZVOJ I ZNAČENJE SLAVONSKOG
BRODA U URBANOM SISTEMU
ISTOČNE HRVATSKE**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Nataša Dragić

**RAZVOJ I ZNAČENJE SLAVONSKOG
BRODA U URBANOM SISTEMU
ISTOČNE HRVATSKE**

DOKTORSKI RAD

Mentor: Prof. dr. sc. Dražen Njegač

Zagreb, 2023.

University of Zagreb

Faculty of Science
Department of Geography

Nataša Dragić

DEVELOPMENT AND SIGNIFICANCE OF SLAVONSKI BROD IN THE URBAN SYSTEM OF EASTERN CROATIA

DOCTORAL DISSERTATION

Mentor: Professor Dražen Njegač, PhD

Zagreb, 2023

Informacija o mentoru:

Prof. dr. sc. **Dražen Njegač**, redoviti profesor u trajnom zvanju, Sveučilište u Zagrebu,
Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Marulićev trg 19/II, 10000 Zagreb,
dnjegac@geog.pmf.hr

ZAHVALNICA

Dragom i poštovanom profesoru Draženu Njegaču želim se zahvaliti na svim savjetima, kritikama i komentarima tijekom moga školovanja na doktorskim studijima. Hvala Vam, profesore, što ste me sve ove godine podržavali i imali vjeru u mene, uz veliku istrajnosti u tome. Od Vas sam mnogo naučila i stekla korisna znanja. Mogu reći da sam se strukovno usavršila, što mi je i bila želja. Bilo je i dobrih i teških trenutaka, ali Vi niste gubili vjeru u mene. Kažu kad čovjek izgubi ljubav, gubi mnogo, a kad izgubi vjeru, gubi sve.

S poštovanjem,

Nataša

SAŽETAK

Ovaj će se rad baviti razvitkom i značenjem Slavenskog Broda na tri razine. Na prvoj će se razini analizirati sam grad, njegov razvitak i funkcije. Na drugoj razini analizirat će se gradska regija Slavenskog Broda. Analizirat će se utjecaj grada na složene procese preobrazbe prigradske okolice, unutar dnevnog urbanog sustava. Gradska regija Slavenskog Broda je heterogena i izdužena duž glavne prometnice u smjeru zapad-istok. Na trećoj će se razini, temeljem analize kretanja ljudi, robe i informacija, analizirati utjecaj grada na šire gravitacijsko područje – nodalnu regiju te procese unutar nje. Pokazalo se da je cijeli prostor deficitaran osnovnim funkcijama, uz izuzetak Slavenskog Broda. Slavenski Brod na regionalnoj razini gravitacije nije dovoljno funkcionalno opremljen za zadovoljavanje svih potreba stanovništva svoga kraja. Zbog toga stanovništvo povremeno ili redovito cirkulira u Zagreb te nešto bliže regionalno središte Osijek. Problem čak nije niti u broju i vrsti funkcija, nego u njihovoj kvaliteti. Slavenski Brod još uvijek ima ulogu regionalnog centra u jugozapadnom dijelu Istočne Hrvatske za zapadni dio svoje regije, tj. Novogradiški kraj.

Osim dostupne literature i statističkih podataka iz različitih izvora, provedena su vlastita terenska istraživanja, poput gravitacijske usmjerenosti lokalnog stanovništva. Ona je istražena metodom anketnog istraživanja na reprezentativnom uzorku lokalnoga stanovništva, zasebno za funkcije obrazovanja, zdravstva, opskrbe i kulture.

Ključne riječi: funkcija rada, unutarregionalna dinamika stanovništva, naselja, dnevni urbani sustav, preobrazba okolice, stupanj urbanizacije regije, centralne funkcije, cirkulacija stanovništva, Slavenski Brod, Nova Gradiška

ABSTRACT

The nodal and functional spatial organization is closely connected with the issue of balanced regional development. An even arrangement and distribution of centres of equal significance are crucial for harmonizing the spatial organization. The Republic of Croatia has quite unequal regional development. Besides lacking their own regional centre, certain parts of the country depend on centres outside those parts at a lower, subregional level. Eastern Croatia faces the issue of unbalanced development. The unbalanced spatial arrangement of towns within the urban network of Eastern Croatia is the reason why some extremely peripheral areas exist, such as Slavenska Podravina. On the other hand, southwards from Slavenska Podravina is Slavenska Posavina, the area in which Slavonski Brod has developed into a true regional centre.

The development of Slavonski Brod is closely connected with its transport and geographical significance as a point of intersection and its overall position in the network of towns in the continental part of Croatia. Namely, Slavonski Brod developed at an ideal distance between two macroregional centres – Zagreb and Osijek – and, as such, the town could freely grow without the limiting effects of those larger centres (e.g. Vukovar and Vinkovci, which are closer to Osijek). Therefore, Slavonski Brod used all advantages of its position at the main longitudinal road in the countries in which it developed. Such a favourable, intersecting position also enabled an intensive economic development, which in turn incited demographic growth, which promoted Slavonski Brod as the fully developed regional centre, with a population of around 60,000, of the southeastern part of Eastern Croatia, i.e., the area of Slavenska Posavina and Požeška kotlina (The Požega Valley). Nevertheless, it must be said that the nodal and functional region of Slavonski Brod is not an entirely homogeneous area. The longitudinal distribution of the region influenced its western part, with Nova Gradiška as a subregional centre, which is more distant from the regional centre, to have more unfavourable developmental trends than its eastern part, in which the regional centre itself is located. Apart from analysing the Slavonski Brod urban area, this paper aims, based on an analysis of its nodal region, to establish the place and significance of Slavonski Brod in the urban system of Eastern Croatia. The quantitative and qualitative spatial analyses are expected to define its gravitational area as a regional centre and show whether some areas, traditionally considered to gravitate to Slavonski Brod (e.g., Nova Gradiška subregion), still gravitate to Slavonski Brod or Zagreb.

This paper will deal with the growth and significance of Slavonski Brod on three levels. The first level is an analysis of the city itself, its development and its functions. The second level analyses the urban region. The city's influence on complex processes of transforming the suburban surroundings within the daily urban system will be analysed. Based on analysing the movement of people, goods and information, the third level analyses the city's influence on a broader gravitational area – the nodal region and processes within it.

The employment rate growth was proportionate to the threefold increase in the Slavonski Brod population in the period 1948 – 1971 and to subsequent milder growth. The jobs in the urban area of Slavonski Brod in the secondary and tertiary industries outnumbered the available local workforce. Therefore, daily migrations of the employed played an important role, which was enabled by solid transport connections of Slavonski Brod with its surroundings. The possibility for the population to get employed in the city, as the labour centre, caused the deagrarianization of the rural population and, consequently, the transformation of the surroundings.

In that context, the following hypothesis will be tested: *Slavonski Brod has formed its urban region with its heterogeneous characteristics. Due to better transport connections with the city, the northwestern, western and eastern parts of its region are more urbanized and hence the region has a distinctive, elongated shape.*

The most critical nodal region integration factor is functional connections and relations within the region expressed through the movement of people, goods, ideas, money, information etc. Given its configuration, i.e., the elongation of the area and the location of the central settlement itself poses a critical question we will try to answer: To what extent does Slavonski Brod as the regional centre affect the previously mentioned western part of the nodal region? This also touches on the second hypothesis, as follows: *The gravitation of the western part of the Slavonski Brod region (Nova Gradiška area) to Slavonski Brod is in decrease, while this region is increasingly gravitating to Zagreb; furthermore, due to the weakened development of functions in Slavonski Brod, its influence as the regional centre has been diminished in the southwestern part of Eastern Croatia (the Osijek macroregion).*

The main task of this paper is to analyse the urban and nodal region, i.e., the size and spatial coverage of the gravitational area of Slavonski Brod and the orientation of the local population to large urban centres to meet the basic needs. This is why different quantitative and qualitative indicators are analysed to establish the following: 1. The dependency of the

Slavonski Brod region population on functions possessed by Slavonski Brod, 2. How equipped are settlements of the Slavonski Brod region with central functions, and 3. Possible dependency of the populace by higher-rank functions in some other towns outside this region.

This research has mostly been conducted based on the desk method and fieldwork. Apart from the available literature and statistical data from different sources, individual field investigations were done, like the gravitational orientation of the local population. The gravitational orientation was investigated using survey research. First, using the cataloguing method, central functions were catalogued, and then, using the internet sources analysis and before the field investigation started, recorded was the majority of institutions and institutes in the Slavonski Brod area which belong to central functions. Afterwards, a field visit confirmed their validity and the functions unavailable without the Internet were recorded. The central functions were recorded according to the six essential groups: (1) education, (2) healthcare, (3) telecommunications, (4) supply, (5) finance and (6) administration.

Using the survey research method, an analysis was conducted in 2015 of the range of central functions of Zagreb, Osijek Slavonski Brod and other towns in the Slavonski Brod region to investigate the spontaneous gravitation of the local population regarding the supply of goods and services. This research follows up on a similar one conducted in the Nova Gradiška area (Dragić, Njegač and Šulc, 2018.) using the same methodology, which is also used to establish the true significance of Slavonski Brod as the gravitational centre of the Nova Gradiška area.

According to the 2011 census, the population of Eastern Croatia was 805,998. The development of this region's population has two phases. The first is the population growth from the Second World War until 1991 and the War of Independence. Since 1991, this region recorded a decrease in population (depopulation) in the periods 1991 – 2001 and 2001 – 2011 between the censuses. Eastern Croatia is the least urbanized macroregion. Larger towns are situated along the rim, leading to unequal urbanization and an increase in population migration, especially in the northwestern part, which has no larger towns. Therefore, the demographic indicators of Eastern Croatia point to depopulation processes, regional concentrations and the unfavourable age structure of the population. It is certain that relatively large urban centres and their neighbouring settlements, despite the migration of young, qualified workforce, have a better demographic prospect than remote rural settlements due to the poor economic situation. The agriculture of Eastern Croatia is characterized by small-sized agricultural households and an elderly workforce. The concentration of the employed is significant in the tertiary and

quaternary sectors, with the largest share of the employed, primarily owing to the development of central-place functions in urban centres of Eastern Croatia. However, the urban-based industry is significant in Osijek, Slavonski Brod, Vinkovci, Vukovar, Požega, Donji Miholjac, Valpovo, Beli Manastir, Našice, Orahovica and Županja.

Slavonska Posavina is the area bordered by Psunj, Babja gora and Dilj gora on the north, and the Sava River on the south. Slavonski Brod is located in the eastern part of Slavonska Posavina, at the foot of Dilj hill, where it nears the Sava River, due to which the low underwater zone beside the river is narrowed thus enabling an easy crossing over the Sava River.

In the late 19th and early 20th century, Slavonski Brod developed into a significant industrial centre owing to its favourable position near the navigable Sava River and the railway. Until 1991, Slavonski Brod was a polyfunctional labour centre with a dominating industry. This was followed by the war, during which the economy of Slavonski Brod suffered heavy damage. The industry of Slavonski Brod, which is focused on two industries – the metal processing industry in a broader sense and the wood processing industry is directly affected by the reorganization of the economy and new market conditions, which caused a drop in production and exports and an increase in insolvency and unemployment. The general situation in 2011 was somewhat better; the total number of the employed was on the increase and, by the sectors, the highest number of the employed was in the quaternary, secondary and tertiary, and the lowest number of the employed was in the primary sector. A mild but insufficient economic recovery took place. The small enterprise sector gradually became a carrier of the city's economic activities.

Therefore, the independence of the Republic of Croatia changed the role of Slavonski Brod, which became a border town. A change in the social and political system, i.e., the development of the market economy and ownership and legal relations of the private sector, caused functional changes in the town, manifested in the weakening of the secondary (industrial) functions as the basis of the development, and in tertiarization, i.e., development of the service sector. This influenced the growth in the number of employees in the tertiary, especially in the quaternary sector.

The city development encouraged a significant concentration of service functions of the tertiary and quaternary sectors in the city. Slavonski Brod functions as a service centre for the population of its immediate and broader surroundings. The new political and territorial structure in 1991 contributed to this, by which Slavonski Brod became the county centre. Numerous

activities were strengthened in Slavonski Brod, including public, educational, health, financial, cultural, telecommunications and trade. According to the degree of development of these central functions, Slavonski Brod is a service centre of regional significance. Municipal and county administrative bodies are located in Slavonski Brod. Slavonski Brod University of Applied Sciences was founded in the city, strengthening its educational function. Then, in addition to the General Hospital, polyclinics and many specialist surgeries were established in the city. By opening a number of bank branches, mostly foreign ones, the financial function of the city has also been strengthened.

In the observed periods, the suburban surroundings of Slavonski Brod increased by the population immigration far more than by natural increase, which primarily applies to the city itself and the settlements making a territorial continuity therewith. Immigration influenced population renewal, leading to a slightly more favourable population age structure in the city and suburban settlements. Strengthening the central functions of Slavonski Brod created the centrifugal forces of the city that started the process of structural transformation of the surroundings.

As a result, the immediate surroundings gradually absorbed a part of the immigration pressure on the city, i.e., certain city parts developed into suburbia, thus slowly becoming an integral part of the broadened urban area of Slavonski Brod. Similar tendencies are present in other parts of the city's surroundings but are modified by their distance from the city. From 2001 – 2011, the city and its surroundings had a negative natural change and negative migration balance except for a part of the northeastern sector, which was the consequence of an unfavourable economic situation.

The population growth is a result of immigration, partly from war-affected Bosnia and Herzegovina but also the immigration from other municipalities of the same county. The tendencies towards suburbanization and increased spatial mobility of the population are pronounced, especially in the northeastern and eastern sectors but also along the main transport corridors. In general, the share of immigrants decreases with the degree of socioeconomic transformation of the settlement, as does the population dynamics. Thus, the largest share of immigrants near the City of Slavonski Brod is in the more urbanized northeastern and eastern sectors of the surrounding area, which are more attractive to settle. A slightly lower share belongs to the northeastern and northern parts, and the smallest share belongs to the southeastern sector of the urban region.

Based on the differences in the number of inhabitants of the city and its surroundings and the overall development of the population, it can be concluded that the city region of Slavonski Brod is characterized by relative centralization – the population growth is present both in the city and its surroundings, with the city's growth being more considerable. However, a gradual transition to the decentralization phase can be observed, with the population decline in both the city and its surroundings, i.e. the entire region, except for the increase in the population of more heavily urbanized settlements in the northeastern sector. The data of the 2021 population census will probably show this.

The intensity of daily migration of employees to Slavonski Brod from the settlements of the city region is the highest, with 68.5% of all migrants out of the total number of employees. Settlements with over two-thirds of migrants to Slavonski Brod form a circular zone around the city of unequal width in particular sectors. The settlements from which more than two-thirds of the employees who work in Slavonski Brod come are located mainly on the main roads or in the immediate vicinity of the city. The share of daily migrants decreases with distance from the city. However, given the smaller number of lines of the suburban transport system, the number of daily migrants to Slavonski Brod would decrease without the increase in the level of personal motorization as recorded in the last decade.

Therefore, owing to the development and expansion of the work function of Slavonski Brod, the suburban area is being urbanized. This develops urbanized zones around cities. In particular, the value of suburban surroundings increases with strengthening the daily workforce migrations and decreased population migration from rural to urban areas. This causes socioeconomic, functional and morphological transformations of the surrounding settlements. The work function thus influenced the social reorganization of the population and changes in the socioeconomic, physiognomic and functional structure of settlements, i.e., changes in their urbanization. More urbanized settlements make a continuous zone in the northeastern and eastern parts of the urban region. On the other hand, the urbanization axis, although of a lower degree, is noticeable in the northwestern part along the main transport corridor. The northern and southeastern parts of the region have a lower urbanization degree. In peripheral, transportation-wise isolated parts of the region, most settlements are rural with unfavourable characteristics. However, being dependent on the city, these settlements are functionally an integral part of the urban region. *The urban region of Slavonski Brod is heterogeneous and elongated along the main road in the west-east direction, which confirms the first hypothesis.* 69.3% of the population is settled in Slavonski Brod. The population of more urbanized and

mainly less urbanized settlements is proportionate to their share in the total number of settlements. It is unfavourable that almost one-fifth of the population in the surroundings lives in a large number of small, poorly urbanized settlements. Therefore, many small settlements in the region have an unfavourable urban settlement structure.

From 2001 to 2011, all parts of the Slavonski Brod area had an unfavourable population migration due to emigration processes and decreased natural increase, accompanied by an insufficient offer of new jobs to keep the population able to work. The highest decrease in population is in peripheral parts of the Slavonski Brod region – moving further from Slavonski Brod, the unfavourable migration of the population gets more and more increased. The only sector in the immediate urbanized suburban surroundings of the city of Slavonski Brod where the population is in increase is the northeastern sector.

The work function in these centres is underdeveloped, and hence the population able to work is forced to move out. On the other hand, the suburban surroundings and the city of Slavonski Brod alone are attractive for settling. Slavonski Brod is the most developed centre, although the industry is going through a recession. The city has the highest-rank central functions, with its most developed work functions being attractive for settling. Stable transport connections of the suburb with the city also make the city surroundings attractive for settling. After the Second World War, Slavonski Brod developed into a powerful work centre that attracted the population not only from the Slavonski Brod area but also from Bosnia and Herzegovina through its industry and other functions. The immigration from Bosnia and Herzegovina was in phases; it began with the industrialization of Slavonski Brod, which was most intense in the 1960s and the 1970s. It continued similarly later on, but on a lower scale. Due to the war in Croatia and Bosnia-Herzegovina in the 1990s, there was a great wave of migration from Bosnia and Herzegovina. That was why Slavonski Brod was not so dependent on the workforce from the Slavonski Brod area. However, Slavonski Brod was being settled by a population from remote rural parts of the Slavonski Brod area. That is how the Slavonski Brod population was renewed and increased during the unfavourable natural increase not only of the city but from its suburban surroundings as well.

The most intense daily migrations from the Slavonski Brod area are towards the City of Slavonski Brod, the most developed work centre of the Slavonski Brod area. Strong development of industry and other business activities of Slavonski Brod and, on the other hand, insufficient development of other work centres in the Slavonski Brod area caused a significant polarization of the work function in Slavonski Brod and, consequently, the gravitational

orientation of the daily migrations towards the city. Apart from Slavonski Brod, smaller work centres with their gravitational areas are present in the Slavonski Brod area. The most intense daily migrations of the employed are from the immediate surroundings of Slavonski Brod and the transport corridor in the west-east direction. As we move away from Slavonski Brod, the intensity of daily migrations weakens. An analysis of daily interactions in Slavonska Posavina shows their pronounced weakening in the western part (the Nova Gradiška area), which confirms the thesis of a lower influence of Slavonski Brod on that area.

The work function in the Slavonski Brod area came to polarize as a result of the dominant role of settlements of the highest degree of centrality in the population employment. The functional and physiognomic transformation in the Slavonski Brod area in 2011 was the most intense in the areas closer to the City of Slavonski Brod and smaller work centres. This transformation weakens as the distance from them increases. Urbanization zones are broader, and the transport availability is proportionate to the intensity of the transformation, which is hindered by the elongation of the urbanization zones along the main transport corridors.

Therefore, apart from more intense urbanization, the more pronounced centralization and spatial polarization of the population in the city also took place. Being the first to have been involved in the urbanization and industrialization processes, Slavonski Brod and the suburban settlements of Brodski Varoš and Podvinje are the only urban settlements in the Slavonski Brod area. Owing to their socioeconomic, functional and physiognomic features, as broadened urban areas, these settlements were categorized as urban settlements. Only two settlements are more urbanized – Bukovlje in the eastern part and Gornja Vrba in the northeastern part of the immediate urbanized suburban surroundings. These settlements are significant and are also gathering centres of the lowest level. Less urbanized are settlements that are smaller but still underdeveloped work centres. The majority of municipal centres of the Slavonski Brod area and settlements near the city centre with a favourable transport position also belong to this category. Although this category includes settlements with a population of 2000 and more, their functions are still underdeveloped and do not meet the other criteria for being classified into the group of more urbanized settlements. Rural settlements are quite remote places not included in the urbanization process. Their peripheral position compared with work centres is reflected in their demographic structure, and those settlements have a small population with households with elderly members.

The northwestern, western and eastern parts of the Slavonski Brod area have more urbanized settlements along the transport corridors, and the northern, southwestern,

southeastern and end eastern parts have a smaller number of urbanized settlements given their peripheral position in relation to Slavonski Brod and transport corridors. Therefore, the Slavonski Brod area is generally less urbanized.

This paper analyses the central functions of settlements in the Slavonski Brod area, where the gravitational orientation of the population towards larger cities is observed. It turned out that the whole area was deficient in primary functions except for Slavonski Brod. Slavonski Brod has the centre functions of the 4th degree of centrality. However, this area is not fully covered by a developed network of central settlements despite the existence of a certain number of those with lower degrees of centrality. Today, given the number and type of functions they possess, Bebrina, Donji Andrijevci, Oriovac and Velika Kopanica have the 2nd degree of centrality. Brodski Stupnik, Bukovlje, Garčin, Gornja Vrba, Gundinci, Klakar, Oprisavci, Podcrkavlje, Sibirj, Sikirevci, Slavonski Šamac and Vrpolje have the 1st degree of centrality. Thus, out of 93 settlements in the Slavonski Brod area, 17 have centrality, while 70 have not. Six out of 70 settlements without centrality have particular functions and, therefore, can be said to have partial centrality.

On the other hand, Slavonski Brod, on the regional gravitational level, is insufficiently functionally equipped to meet all the needs of its population. For that reason, the population occasionally or regularly circulate to Zagreb or the somewhat closer regional centre of Osijek. Both centres have almost equal gravitational capacity in this area despite a considerable difference in their distance. The problem is not even the number and type of functions but their quality. This is why some respondents prefer going to Zagreb because of the estimated better quality of services (e.g., education and healthcare). Some respondents prefer going to Osijek due to the better cultural services. An additional problem is rather inadequate public transportation connection within the Slavonski Brod area and poor connections with Zagreb and Osijek. Therefore, the passenger car is the dominant means of transportation.

The Nova Gradiška area is deficient in essential functions, with the partial exception of Nova Gradiška, which partly influenced the depopulation of this area. However, at the subregional level of gravity, Nova Gradiška is not sufficiently functionally equipped to meet the appropriate needs of its region's population. This is why the local population occasionally or regularly goes to Slavonski Brod, the nearest regional centre, and to Zagreb, which has the ranking functions and the most diverse services. Considering the current demographic and socioeconomic trends, particularly intensive emigration, unfavourable trends are expected to continue. The population decrease may consequently lead to the functional weakening of the

entire area, including Nova Gradiška, which will additionally increase the gravitation to larger centres outside the Nova Gradiška area. An equal intensity of circulation is also expected towards Slavonski Brod and Zagreb. However, in the case of a more intense decrease in population and functional weakening, a change in the relation of the gravitational orientation in favour of Zagreb is possible. *Nevertheless, the orientation of the Nova Gradiška area population towards higher-rank functions in Slavonski Brod rather than Zagreb is still more pronounced, by which the second hypothesis of work is rejected. Thus, Slavonski Brod still plays the role of the regional centre of the western part of its region, i.e., the Nova Gradiška area.*

Keywords: work function, intraregional dynamics of population, settlements, daily urban system, a transformation of the surroundings, degree of regional urbanization, central functions, population circulation, Slavonski Brod, Nova Gradiška

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Teorijsko-metodološka osnova rada	2
1.1.1. Ciljevi, zadaci i hipoteze istraživanja.....	2
1.1.2. Metodologija istraživanja.....	3
1.1.3. Dosadašnja istraživanja.....	6
1.1.4. Slavonskobrodski kraj (Slavonska Posavina) u kontekstu Istočne Hrvatske.....	9
2. ČIMBENICI RAZVITKA SLAVONSKOG BRODA	20
2.1. Geografski smještaj i položaj Slavanskog Broda	20
2.2. Prirodno-geografska obilježja kao čimbenik razvitka	22
2.3. Povijesno-geografski razvitak Slavanskog Broda	28
3. FUNKCIJE GRADA	33
3.1. Proizvodna funkcija	33
3.2. Uslužne funkcije	35
3.2.1. Pregled uslužnih funkcija u Slavanskom Brodu (prema GUP SB, 2005.).....	36
3.3. Razvitak funkcije rada	44
3.4. Funkcija stanovanja	47
4. PROSTORNA STRUKTURA GRADA	51
4.1. Funkcionalno-prostorna struktura grada	51
4.1.1. Razmjestaj industrije u gradu.....	51
4.1.2. Poslovno-upravne zone.....	52
4.1.3. Stambene zone.....	54
4.1.4. Promet u gradu.....	56
4.2. Demografska struktura grada	58
4.2.1. Gustoća stanovništva.....	58
4.2.2. Dobna struktura stanovništva.....	59
4.2.3. Socijalno-ekonomska struktura stanovništva.....	61
4.2.4. Populacijska dinamika.....	69
4.3. Morfološka struktura grada	71
5. GRADSKA REGIJA SLAVONSKOG BRODA	73
5.1. Dinamika stanovništva i unutarregionalne razlike	74
5.1.1. Diferencirani populacijski razvitak okolice.....	77
5.1.2. Socijalna struktura stanovništva.....	83
5.1.2.1. Stanovništvo prema aktivnosti.....	84
5.1.2.2. Zaposleno stanovništvo.....	89

5.1.2.3. <i>Nepoljoprivredno stanovništvo</i>	92
5.1.2.4. <i>Stanovništvo prema obrazovanju</i>	98
5.2. Oblici utjecaja Slavenskog Broda na okolicu	102
5.2.1. Preseljavanje stanovništva u grad	104
5.2.2. Dnevna migracija stanovništva	107
5.3. Obilježja dnevnog urbanog sustava Slavenskog Broda	110
5.3.1. Veličina i oblik gravitacijskog područja	111
5.3.2. Dinamika dnevnih migracija 1981. – 2011.	114
5.3.3. Stupanj urbanizacije okolice	117
5.3.4. Prigradska naselja.....	122
6. NODALNA REGIJA SLAVONSKOG BRODA	124
6.1. Prostorni obuhvat Slavenskobrodskoga kraja	124
6.1.1. Unutarregionalna dinamika stanovništva	125
6.1.2. Promjene u veličini naselja	129
6.1.3. Promjene u strukturi stanovništva	133
6.1.3.1. <i>Obrazovna struktura stanovništva</i>	133
6.1.3.2. <i>Ekonomska struktura stanovništva</i>	138
6.2. Funkcionalni odnosi u regiji	144
6.2.1. Dnevni migranti u središtu rada	148
6.2.2. Gravitacijska područja središta rada	152
6.2.3. Dnevne migracije u ostala naselja.....	155
6.3. Socioekonomska transformacija naselja	158
6.3.1. Udio poljoprivrednog stanovništva	159
6.3.2. Domaćinstva bez poljoprivrednog gospodarstva	163
6.3.3. Stupanj urbanizacije	172
6.4. Opskrbljenost centralnim funkcijama	175
6.4.1. Hijerarhija centralnih naselja	180
6.4.2. Gravitacijska usmjerenost stanovništva Slavenskobrodskog i Novogradiškog kraja prema centralnim funkcijama	182
7. ZAKLJUČAK	199
Literatura	202
Izvori i dokumentacija	209
Životopis	214

1. UVOD

Nodalno-funkcionalna organizacija prostora u uskoj je vezi s problemom uravnoteženog regionalnog razvitka. Ravnomjeran raspored i razmještaj središta jednakog značenjskog ranga pri tome je ključan da bi prostorna organizacija bila usklađena. Republika Hrvatska ima vrlo nejednak regionalni razvitak. S jedne strane izdvajaju se iznadprosječno razvijena područja s velikim središtima, ali i većim brojem manjih središta različitog ranga. S druge pak strane pojedini dijelovi zemlje ne samo što nemaju vlastito regionalno središte, već i na nižoj, subregionalnoj razini ovise o središtima izvan njih. Istočna se Hrvatska, iako naizgled homogen prostor, suočava upravo s tim problemom, neusklađenim razvitkom. Neravnomjeran prostorni raspored gradova unutar urbane mreže Istočne Hrvatske razlog je što se tu mogu izdvojiti izrazito periferni krajevi, poput Slavonske Podravine. S druge strane, južnije od nje, nalazi se Slavonska Posavina, prostor u kojem se razvilo pravo regionalno središte, Slavonski Brod, što je razlogom povoljnijih razvojnih trendova u usporedbi sa susjednim krajem.

Razvitak Slavanskog Broda u uskoj je vezi s njegovim križišnim prometno-geografskim značenjem i ukupnim položajem u mreži gradova kontinentalnog dijela Hrvatske. Naime, Slavonski se Brod razvio na idealnoj udaljenosti između dva makroregionalna središta – Zagreba i Osijeka – i kao takav se mogao nesmetano razvijati, bez ograničavajućeg učinka tih većih središta (što je npr. slučaj s Osijeku bližim Vukovarom i Vinkovcima). Stoga je Slavonski Brod iskoristio sve prednosti svojega položaja na glavnoj longitudinalnoj prometnici u državama u sklopu kojih se razvijao (počevši od Austro-Ugarske, preko dviju Jugoslavija do Hrvatske). Takav je povoljan, križišni položaj omogućio i snažan gospodarski razvitak, koji je pak potaknuo demografski razvitak, a što je promoviralo Slavonski Brod u pravo regionalno središte, veličine 60-ak tisuća stanovnika, za jugozapadni dio Istočne Hrvatske, tj. područja Slavonske Posavine i Požeške kotline (zahvaljujući promijenjenim okolnostima, nekad važnija Požega zaostala je u razvitku za Brodom). Treba ipak reći da Slavonskobrodsko nodalno-funkcionalna regija nije sasvim homogen prostor. Longitudinalna izduženost regije uvjetovala je da njen zapadni dio, s Novom Gradiškom kao subregionalnim središtem, udaljeniji od regionalnog središta, ipak pokazuje nepovoljnije trendove razvitka, za razliku od istočnog dijela, gdje se nalazi samo regionalno središte. Ovim se radom, osim analize gradske regije Slavanskog Broda, želi, na osnovi analize njegove nodalne regije, utvrditi mjesto i značenje Slavanskog Broda u urbanom sustavu Istočne Hrvatske. Očekuje se da će se kvantitativnom i kvalitativnom prostornom analizom definirati njegovo gravitacijsko područje kao regionalnog

središta i pokazati jesu li neki krajevi, za koje se tradicionalno smatra kako gravitiraju Slavonskom Brodu (npr. Novogradiška subregija), još uvijek usmjereni prema njemu ili više gravitiraju Zagrebu.

1.1. Teorijsko-metodološka osnova rada

1.1.1. Ciljevi, zadaci i hipoteze istraživanja

Ovaj će se rad baviti razvitkom i značenjem Slavonskog Broda na tri razine. Na prvoj će se razini analizirati sam grad, njegov razvitak i funkcije. Na drugoj razini analizirat će se gradska regija Slavonskog Broda. Između grada i okolnog prostora vladaju komplementarni funkcionalni odnosi i veze te razvitak grada ne ovisi samo o funkcijama koje obavlja za svoje stanovništvo, već i za stanovništvo šireg prostora u kojem se nalazi. Zato je grad čimbenik u prostoru koji sam po sebi ne predstavlja potpunu geografsku stvarnost jer je neodvojiv od okolice koja ga okružuje i s kojom je povezan mnogostrukim vezama od obostranog životnog interesa (Papić, 1975:298). Grad se ističe kao pol populacijske koncentracije, u kojeg preseljava stanovništvo iz ruralne sredine, pri čemu doseljavanje višestruko nadmašuje prirodni priraštaj (Bašić, 2005:22), ali se grad može promatrati i kao žarište socijalno-ekonomske preobrazbe okolice. U tom kontekstu analizirat će se utjecaj grada na složene procese preobrazbe prigradske okolice, unutar dnevnog urbanog sustava. Slavonski Brod se u poslijeratnom periodu, ubrzanim gospodarskim razvitkom, razvio u značajno središte. S trostrukim povećanjem broja stanovnika u periodu od 1948.-1971., a blažim porastom i kasnije, proporcionalno je rasla i zaposlenost. Urbano područje Slavonskog Broda raspolagalo je većim brojem radnih mjesta u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima, nego što je bilo lokalne radne snage. Dakle, postojala je disharmonija između mjesta potražnje (Slavonski Brod) i mjesta ponude (ruralna okolica). Stoga su važnu ulogu u popunjavanju radnih mjesta imale dnevne migracije zaposlenih, što su omogućile dobre prometne veze Slavonskog Broda s okolicom. Na ovaj način došlo je do sve intenzivnijih prostornih interakcija grada i okolice. S mogućnošću zapošljavanja stanovništva u gradu, kao središtu rada, dolazi do deagrarizacije ruralnog stanovništva, a time i do preobrazbe okolice. Najintenzivnije su promjene u neposrednoj okolini grada, a s udaljenošću intenzitet preobrazbe pod utjecajem funkcije rada grada slabi. Dakle, glavni pokretač preobražaja okolice je funkcija rada u gradu (Vresk, 2002:199), a pokretljivost radne snage je važan čimbenik koji utječe na postupnu transformaciju ruralne u urbaniziranu sredinu, što je vidljivo u fizionomskoj, socioekonomskoj i funkcionalnoj transformaciji okolice. U tom kontekstu testirat će se sljedeća hipoteza: *Slavonski Brod je formirao svoju urbanu regiju koja*

ima heterogena obilježja. Zbog bolje prometne povezanosti s njim, jače su urbanizirani sjeverozapadni, zapadni i istočni dijelovi njegove regije pa ona ima izrazito izduženi oblik.

Gradovi su isto tako nositelji uslužno-servisnih djelatnosti, tj. centralnih funkcija, za podmirenje raznih životnih potreba stanovništva okolice. Uslužne djelatnosti, prema hijerarhijskom sustavu organiziraju mrežu svojih ustanova te su ustanove najvišeg hijerarhijskog ranga smještene u gradu, dok manja mjesta okolnog prostora posjeduju funkcije nižeg ranga. Cirkulacija ljudi, robe i informacija je pokazatelj funkcionalnih veza grada s okolicom, koje po pravilu slabe s udaljenošću od grada. S obzirom na različit intenzitet funkcionalne međuovisnosti s gradom, mogu se izdvojiti i različite zone gravitacijskog područja grada (Vresk, 2002:200). Stoga će se na trećoj razini, na osnovi analize interakcija (u obliku kretanja ljudi, robe i informacija), analizirati utjecaj grada na šire gravitacijsko područje - nodalnu regiju te procese unutar nje. Najvažniji faktor integracije nodalne regije jesu funkcionalne veze i odnosi koji se odvijaju unutar nje, izraženi kao kretanje ljudi, materijalnih sredstava, ideja, novca, informacija itd. Postoje dva osnovna oblika čvorne (nodalne) regije (Tošić, 2012.): monocentričan, koji sastoji se od jednog čvora i polja u kojem se pod njegovim utjecajem ostvaruje intenzivna povezanost, i policentričan koji se sastoji od nekoliko, uglavnom hijerarhijski jednakih čvorova i njihovih okolica (Živanović, 2017.). Monocentrični tip funkcionalne regije dominirao je tijekom industrijske faze urbanizacije, a policentrične funkcionalne regije karakteristične su za postindustrijsku fazu društveno-ekonomskog razvitka koju karakteriziraju širenje inovacija i decentralizacija urbanizacije (Živanović, 2017.). Promatrani prostor još uvijek karakterizira monocentriizam pa se onda, s obzirom na izgled, tj. izduženost prostora i smještaj samog centralnog naselja postavlja važno pitanje na koje ćemo pokušati odgovoriti: koliko Slavonski Brod kao regionalni centar stvarno utječe na ranije spomenuti zapadni dio nodalne regije, koji je danas, izgradnjom modernog prometnog sustava, znatno „približen” Zagrebu. S time je povezana i druga hipoteza rada koja glasi: *Zapadni dio Slavonskobrodske regije (Novogradiški kraj) sve manje gravitira Slavonskom Brodu, a sve više prema Zagrebu, tj. uslijed slabijeg razvitka funkcija u Slavonskom Brodu, sve je slabiji njegov utjecaj kao regionalnog centra u jugozapadnom dijelu Istočne Hrvatske (Osječke makroregije).*

1.1.2. Metodologija istraživanja

Urbane i nodalne regije otvoreni su prostorni sustavi koji imaju svoj areal i svoju strukturu, a koji funkcioniraju cirkulacijom ljudi, robe i informacija. Na njihovo funkcioniranje presudno utječu pojedine prostorne varijable, koje djeluju na intenzitet cirkulacije i interakcije.

Prostorne varijable koje imaju najveću važnost su: udaljenost, lokacija i dostupnost. One utječu na smjer i snagu interakcija u prostoru, a time i na značenje pojedinih središta i formiranje njihovih gravitacijskih područja. Značenje pojedinih središta u prostoru, tj. njihovo gravitacijsko područje, u geografiji se proučava i određuje različitim metodama, poput metode centraliteta (centralne funkcije, teorija centralnih naselja), pravila reda veličine, gravitacijskih modela, teorije grafa i sl. U ovom će se radu koristiti metoda centraliteta, tj. opskrbljenosti centralnim funkcijama i njihovom hijerarhijom, što se u konkretnom geografskom prostoru očituje: a) u ocjenjivanju centraliteta naselja, na osnovu čega se izdvaja njihova hijerarhija i b) u određivanju njihovih komplementarnih područja, tj. veličini njihova gravitacijskog područja. Pri tome se metodološki pristupi mogu svrstati u dvije skupine: kvalitativne i kvantitativne metode. Prva skupina analizira pojedine centralne funkcije i njihov hijerarhijski slijed po naseljima, a druga broj centralnih funkcija, broj stanovnika koji se opskrbljuje u centralnom naselju itd. U ovom će se radu koristiti kombinacija ovih dviju metoda. Prikupljat će se podaci kod nositelja cirkulacije, tj. institucija koje daju robu i informacije o intenzitetu i prostornom dometu cirkulacije, a i podaci kod korisnika robe i usluga. U tu će se svrhu provesti anketiranje stanovništva. Pri izradi rada, kako bi se proučili procesi koji su uvjetovali današnje stanje, koristit će se relevantna urbanogeografska i regionalnogeografska literatura, statistički izvori, interni podaci raznih zavoda, institucija i sl., a provest će se i terensko istraživanje i anketiranje, koje je neophodno za spoznaju aktualnog stanja.

Glavni zadatak ovog rada je da analizira gradsku i nodalnu regiju, tj. veličinu i prostorni obuhvat gravitacijskog područja Slavenskog Broda, kao i gravitacijsku usmjerenost lokalnog stanovništva prema većim gradskim središtima radi zadovoljavanja osnovnih potreba. Za tu se svrhu analiziraju različiti kvalitativni i kvantitativni pokazatelj s ciljem da se utvrdi: 1. ovisnost stanovništva Slavenskobrodskog kraja o funkcijama koje posjeduje Slavonski Brod, 2. opremljenost naselja u Slavenskobrodskom kraju centralnim funkcijama i 3. moguća ovisnost stanovništva prema funkcijama višeg ranga u nekim drugim gradovima izvan ovog prostora.

Ovo je istraživanje najvećim dijelom, kako je već rečeno, provedeno na temelju desk metode i terenskog rada. Osim dostupne literature i statističkih podataka iz različitih izvora, provedena su vlastita terenska istraživanja, posebice važna za one teme za koje ne postoje adekvatni noviji podatci, poput gravitacijske usmjerenosti lokalnog stanovništva. Ona je istražena metodom anketnog istraživanja. Najprije je korištenjem kataloške metode izvršena katalogizacija centralnih funkcija, a zatim je analizom internetskih izvora, a prije samog terenskog istraživanja, evidentirana većina institucija i ustanova u slavenskobrodskom kraju

koje predstavljaju centralne funkcije. Nakon toga terenskim obilaskom potvrđena je njihova validnost i evidentirane su one funkcije do kojih nije bilo moguće doći putem interneta. Centralne funkcije evidentirane su prema šest osnovnih skupina: (1) obrazovanje, (2) zdravstvo, (3) telekomunikacije, (4) opskrba, (5) financije i (6) uprava.

Metodom anketnog istraživanja 2015. provedena je analiza dometa centralnih funkcija Zagreba, Osijeka, Slavonskog Broda i ostalih gradova na području slavonskobrodskog kraja, kako bi se ispitala spontana gravitacija lokalnog stanovništva u opskrbi uslugama i robom. Korišten je slučajni stratificirani uzorak stanovništva u dobi 15 i više godina prema dobnim skupinama 15–29 g., 30–64 g. te 65 i više godina, s ciljem dobivanja uzorka ispitanika s udjelima proporcionalnim izvornoj populaciji. One su tako podijeljene da se odvoji kategorija mlađeg radno aktivnog (zrelog) stanovništva od srednjeg i starijeg radno aktivnog (zrelog) stanovništva te starog stanovništva, pod pretpostavkom da se značajno razlikuju njihova odredišta. Kako bi se osigurala statistička reprezentativnost, u najmanje brojnoj skupini bilo je potrebno prikupiti minimalno 20 ispitanika. U konačnici, anketno istraživanje obuhvatilo je ukupno 484 ispitanika, od čega 114 u dobi 15–29 g., 268 u dobi 30–64 g. i 98 u dobi 65 i više godina, što čini 0,97% istraživane populacije.¹

Anketno istraživanje provedeno je pomoću anketnog upitnika pod nazivom *Upitnik za uslužne funkcije i prometne funkcije Slavonskog Broda*. Upitnik se sastojao od 13 pitanja podijeljenih u pet skupina. Prve četiri skupine pitanja bile su otvorenog tipa, a ispitanici su trebali navesti barem jedan grad u kojem zadovoljavaju osnovne potrebe (a koje predstavljaju centralne funkcije) iz domene obrazovanja, zdravstva, opskrbe i kulture. U domeni obrazovanja ispitanici su trebali navesti grad u koji odlaze radi pohađanja: (1) srednje škole, (2) studija, (3) dokvalifikacije ili prekvalifikacije. Na području zdravstva ispitanici su trebali navesti naselje u koje uglavnom odlaze na: (1) bolničko liječenje, (2) specijalističke zdravstvene preglede. Pitanja vezana uz opskrbu odnosila su se na gradove u koje se odlazi radi kupovine robe za dugoročne potrebe: (1) namještaja, (2) kućanskih aparata i uređaja (npr. bijela tehnika, televizori...) i (3) računala i mobitela. U četvrtoj skupini pitanja ispitanici su trebali navesti

¹ U ukupnoj populaciji od 49452 stanovnika u dobi 15 i više godina (2011. g.) 11542 ih je u dobi 15–29 g., 27821 u dobi 30–64 g. i 10089 u dobi od 65 i više godina (DZS RH, 2013.). Anketno istraživanje tako je uključilo 0,0098% ukupne populacije u dobi 15 i više godina, 0,0096% populacije u dobi 15–29 g., 0,0096% populacije u dobi 30–64 g. i 0,0097% populacije u dobi 65 i više godina.

gradove u koje odlaze: (1) u kino, (2) na izložbe, u muzeje i kazališta (institucije s većim gravitacijskim dometom). Svaki je ispitanik mogao navesti i više od jednog grada u kojem koristi navedene usluge, pri čemu se grad koji je naveden prvi uzimao kao onaj u kojem se ta usluga koristi najčešće ili pretežno. Većina odgovora je sadržavala dva naselja u kojima se zadovoljavaju osnovne funkcije, a tek manji dio po jedno ili tri naselja. Ispitanici su pritom mogli navoditi naselja unutar slavonskobrodskog kraja i izvan njega. Peta skupina pitanja odnosila se na vrstu prijevoza, učestalost i motivaciju redovite ili povremene cirkulacije u gradove radi zadovoljavanja osnovnih potreba, a pitanja su također bila otvorenog tipa. Odgovori su analizirani na način da su uzeti samo prvi odgovori te su prikazani postotnim udjelima prema gradovima i dobnim skupinama.

Gravitacijska usmjerenost prema središtima obrazovanja dodatno je potkrijepljena brojem studenata upisanih u ak. god. 2015./2016. na istovjetne studijske programe na Veleučilištu u Slavonskom Brodu, te na Agronomskom i Ekonomskom fakultetu te Fakultetu strojarstva i brodogradnje Sveučilišta u Zagrebu i na Agronomskom fakultetu i Ekonomskom fakultetu Sveučilištu u Osijeku. Ti su podatci uspoređeni sa stanjem upisanih na istovjetne studijske programe u Slavonskom Brodu, Zagrebu i Osijeku u ak. god. 2017./2018. Podatci su dobiveni izravno od navedenih institucija. Ovo istraživanje se nadovezuje na slično koje je provedeno istom metodologijom u Novogradiškom kraju (Dragić, Njegač i Šulc, 2018.), a koje se i ovdje koristi da bi se utvrdilo stvarno značenje Slavanskog Broda kao gravitacijskog središta Novogradiškog kraja, tj. najzapadnijeg dijela Slavonske Posavine.

1.1.3. Dosadašnja istraživanja

U geografskoj literaturi brojni su radovi koji se bave urbanogeografskom i regionalnogeografskom problematikom, konkretnije gradskim i nodalnim regijama. Još 1950. godine Rubić objavljuje teorijski rad koji se bavio geografskim određivanjem okolice grada (Rubić, 1949. – 1950.), ali prvi hrvatski autor koji se bavio analizom gradske regije bio je Stanko Žuljić. On je analizirao grad Zagreb s demografskog, socio-ekonomskog, funkcionalnog i morfološkog aspekta te njegovu prigradsku okolicu (Žuljić, 1965.). Najveći doprinos istraživanju gradova i gradskih regija dao je brojnim radovima Milan Vresk. Između ostaloga, bavio se širom problematikom urbanizacije Istočne Hrvatske (1988.), analizirao je središta rada i gravitacijska područja zaposlenih (1986. a), socioekonomske gradske regije Hrvatske (1986. b), funkcionalnu usmjerenost gradova Hrvatske (1996.), gradsku regiju Zagreba (1978., 1984., 1994., 1997.) i velikih gradova Hrvatske (1979.). Sić (2007.) analizira promjene prostorne i

funkcionalne strukture Zagreba u razdoblju tranzicije. Prelogović (2004.) analizira socijalno-prostornu strukturu Zagreba. Njegač, Gašparević i Stipešević pišu o promjenama u funkcionalno-prostornoj (2010.) i morfološkoj strukturi Osijeka nakon 1991. godine (2012.). Bašić analizira procese u gradskoj regiji Zagreba (2005.), a Klempić Bogadi supurbanizacijske procese u okolicama velikih hrvatskih gradova, s težištem na Rijeci (2008.). Dakle, spomenuti autori, kao i brojni drugi, dotiču se tema i prostora kojima se bavi i ovo istraživanje, ali Slavonski Brod sa svojom gradskom regijom nije bio isključivi predmet detaljnih geografskih istraživanja (ukoliko ne računamo završne studentske radove). Najsveobuhvatniji rad o Slavonskom Brodu je monografija M. Markovića (1994.).

Nodalnim regijama i procesima u njima je također posvećen veliki broj radova. Među najranijima su radovi I. Crkvenčića (1968. b), koji analizira migraciju radne snage srednje Posavine te M. Friganovića (1970.), koji se bavi dnevnom migracijom radne snage u središta Hrvatske. Prvi opći koncept nodalno-funkcionalne diferencijacije u Hrvatskoj djelo je V. Rogića (1984.). Na njega se nadovezuje veliki broj autora sa svojim analizama pojedinih regija. Vresk (1985.) piše o oblicima urbanizacije i prostornoj pokretljivosti stanovništva Središnje Hrvatske. Isti autor temeljem analize socioekonomske strukture piše o regionalnoj strukturi Hrvatske (Vresk, 1995.). Njegač (1995.) obrađuje preobrazbu naselja i socijalno prestrukturiranje stanovništva Hrvatskog zagorja od 1961. do 1991. kao posljedicu suvremenih procesa industrijalizacije i urbanizacije. Sić (1997.) analizira utjecaj autocesta na lokaciju industrije i ostalih ekonomskih djelatnosti u Središnjoj Hrvatskoj, kao i tendencije izgradnje gospodarskih objekata oko autocestovnih čvorova. Toskić i Njegač (2003.) analiziraju promjene u političko-teritorijalnoj organizaciji Hrvatske i o njezinom utjecaju na razvitak urbanog sustava i regionalni razvitak. Lončar i Marinković (2015.) analiziraju socio-demografske procese u Istočnoj Hrvatskoj, s posebnim fokusom na strukturu određenih gospodarskih aktivnosti, kao i na stanovništvo, koji su temelj regionalnog razvitka. U radu je dat pregled trendova regionalnog razvitka ove regije, a podatci su uglavnom analizirani na lokalnoj razini.

U zemljama našeg okruženja su se problemima gradskih regija također bavili mnogi autori, od kojih ćemo spomenuti samo neke recentnije radove. Sykora (1999.) analizira promjene urbane strukture Praga od 1989. godine te procese koji su utjecali na promjenu prostorne i funkcionalne strukture grada. Rebernik (2014.) se bavi populacijskim i prostornim razvitkom naselja Ljubljanske gradske regije, a Tammaru (2005.) utjecajem suburbanizacije na promjene zaposlenih i dnevnih migranata u gradskoj regiji Tallinna. Zasada i dr. (2013.)

analiziraju periurbanu budućnost, odnosno scenarije i modele korištenja zemljišta u Europi te se bave razumijevanjem šireg regionalnog konteksta odnosa između urbanih i ruralnih područja. Wandl i Magoni (2017.) analiziraju održivo planiranje prigradskih područja, a Bieganska i dr. (2018.) demografske i socijalne promjene uzrokovane razvitkom gradskih regija i transformacijom ruralnih područja u Europi. Hesse i Siedentop (2018.) pišu o suburbanizaciji kao mehanizmu osmišljavanja razvitka kontinentalne Europe. Davoudi i Stead (2002.) pišu o urbano-ruralnim odnosima i promjenama u njihovoj percepciji, a Drobne (2017.) se bavi funkcionalnim regijama koje se najčešće tretiraju kao područja lokalnog i regionalnog tržišta rada i kao analitički alat za stvaranje administrativnih, planskih i statističkih regija. Myant (2009.) se bavi regionalnim razvitkom na primjeru regije Ustecky u sjeverozapadnoj Češkoj, a Sykora i Muliček (2009.) mikroregionalnom prirodnom funkcionalnih urbanih područja. Klapka i dr. (2010.) analiziraju prostornu organizaciju, odnosno bave se raznim pitanjima teritorijalne organizacije. U drugom radu, Klapka i dr. (2013.) se bave se funkcionalnim regijama Češke, odnosno problemima i naprednim metodama regionalne taksonomije. Nerad (2015.) se bavi pitanjem osovina urbanizacije u sustavu naselja Češke, promatrajući međugradske interakcije, a Živanović (2017.) analizira ulogu nodalnih središta u ostvarivanju ravnomjernog regionalnog razvitka u srpskom dijelu Banata.

Walter Christaller je 1933. sustavno razradio i iznio teoriju centralnih naselja u knjizi *Die zentralen Orte in Süddeutschland* (Vresk, 1986.). Od tada se istraživanje centralnih funkcija i centraliteta naselja koriste kao jedna od metoda u istraživanju nodalnih regija. Problematikom centralnomjesne organizacije su se kod nas bavili, između ostalih, Vrišer (1967., 1968.), Rogić (1984.), Crkvenčić (1971./1972.; 1976.), Laci (1979.), Malić (1981.), Novosel-Žic (1986.), Njegač (1999.), Lukić (2012.), Radeljak Kaufmann (2015.), Dragić, Njegač i Šulc (2018.). Koristeći pojedine od spomenutih metoda autori su analizirali centralitet naselja Međimurja (Laci), otoka Krka (Novosel-Žic), Hrvatskog zagorja (Njegač), Dalmacije (Radeljak Kaufmann) i Novogradiškog kraja (Dragić, Njegač i Šulc). Vrišer je temeljem kvalitativnih i kvantitativnih pokazatelja izvršio ocjenjivanje centraliteta i kategorizaciju centralnih naselja ondašnje Jugoslavije; na formiranje mreže centralnih naselja utječe ne samo gustoća stanovništva već i reljef, razmještaj i veličina naselja, životni standard, urbanizacija, političke promjene i industrijalizacija (Vrišer, 1968.). Crkvenčić (1971./1972., 1976.) analizira socio-ekonomsku strukturiranost stanovništva i funkcionalnu diferenciranost naselja. Utvrđuje centralitet naselja temeljem postojanja institucija uslužno-regionalnog, središnjeg karaktera, u njima, a temeljem broja i vrste centralnih funkcija dijeli centralna naselja Središnje Hrvatske

na pet skupina: lokalna središta, područna središta, mikroregionalna središta, mezoregionalna središta i regionalna središta. Ukazuje da je mreža centralnih naselja nedovoljno razvijena, tek svako trideseto naselje ima karakter lokalnog središta, koji posjeduje funkcije samo za zadovoljenje osnovnih potreba lokalnog stanovništva. Zatim analizira mezoregije Središnje Hrvatske koje nemaju sve tipove regionalno-uslužnih središta, te funkcionalno značenje gradskih naselja. Malić (1981.) analizira centralne funkcije Središnje Hrvatske, anketiranjem, po skupinama temeljem prirodne hijerarhije, odnosno analizira funkcije od najnižeg do najvišeg središnjeg značenja. Određuje središta od prvog do petog stupanja centraliteta u Središnjoj Hrvatskoj, analizira njihova gravitacijska područja i hijerarhijsku mrežu centralnih naselja. Analizirane centralne funkcije sintetizira u broju središta, broju naselja te broju stanovnika i površini gravitacijskog područja određene funkcije. Isto tako određuje gravitacijska područja temeljem "srednjih granica" analiziranih centralnih funkcija, pri čemu naselja gravitiraju jednom središtu na bazi orijentacije bar triju centralnih funkcija. Analizira osnovna obilježja prometnih veza naselja, posebice centralnih naselja, te međuovisnost centraliteta i prometnih veza naselja. Rogić (1984.) ističe da je moguće utvrditi centralno-funkcionalne areale temeljem teritorijalnih kompetencija centralnih institucija koje su dostupne i složenih kretanja stanovništva prema središtima radi zadovoljavanja raznovrsnih potreba. Kontingent aktivnog stanovništva je čimbenik razvitka centralnih funkcija, te se time diferenciraju stupnjevi različitih veličina i centralnofunkcionalnog ranga. Definira nodalno-funkcionalnu regiju kao veće grupacije općina od makroregije do subregije. Lukić (2012.) je u sklopu opširnijeg istraživanja tipologije ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske, izvršio najkompleksnije novije istraživanje o centralnim naseljima Hrvatske. On analizira centralne funkcije i stupanj centraliteta naselja temeljem zbrajanja izračunatih centraliteta svake funkcije, čime se dobiva vrijednost ukupnoga centraliteta za svako naselje, što onda u kombinaciji s drugim pokazateljima ističe ukupno značenje u mreži naselja.

1.1.4. Slavonskobrodski kraj (Slavonska Posavina) u kontekstu Istočne Hrvatske

Prostor Istočne Hrvatske u funkcionalnom smislu gravitira makroregionalnom središtu Osijeku te se naziva još i Osječkom makroregijom. Funkcionalno se može podijeliti na tri regije: Osječku, Vukovarsko-vinkovačku i Slavonskobrodsku. Osječka regija je najprostranija te obuhvaća Donju ili Slavonsku Podravinu s Osijekom, Baranju i Đakovački kraj. Vukovarsko-Vinkovačka regija obuhvaća zapadni Srijem (s Vukovarskim ravnjakom i Bosutskom Posavinom), a Slavonskobrodsko regija zapadnoslavonski brdsko-dolinski prostor s Požeškom

kotlinom i Slavonskom Posavinom (Njegač, 2012:225). Slavonskobrodsko regija je prijelazni prostor, uslijed relativne udaljenosti od Zagreba i Osijeka, a zahvaljujući razvitku Slavanskog Broda u posljednjih stotinjak godina, u njoj se formiralo vlastito regionalno središte. Slavonska Posavina je izdužena cjelina koja je sa sjeverne strane ograničena Psunjom, Požeškom kotlinom i Diljom, a s južne rijekom Savom, dok se sa zapadne strane prostire do rječice Soboštine, a na istoku do rječice Jošave (Njegač, 2012:265). Gustoća naseljenosti je 78 st/km², oko hrvatskog prosjeka, a tamo živi 158575 stanovnika prema popisu 2011. godine, ali se u posljednjih nekoliko desetljeća broj stanovnika, posebice u zapadnom dijelu smanjuje. Najnaseljenija je dodirna zona prigorja i savske nizine, kojom prolaze važne prometnice, krajiška cesta i željeznička pruga, uz koje se okupila naseljenost. Regionalno središte Slavonski Brod (53531 st.) razvio se podno Dilja, na mjestu gdje se gora jako približava Savi, zbog čega je niska podvodna zona uz rijeku sužena pa je moguć lagan prijelaz preko Save (Njegač, 2012:266). Slavonski Brod je križište longitudinalni i transverzalni prometnih puteva, koji se razvio u snažno regionalno središte zahvaljujući razvitku industrije (metaloprerađivačke, drvne, prehrambene) i drugih centralnih funkcija. Subregionalna središta su Nova Gradiška (11821 st.), relativno mlado naselje na križanju uzdužnog posavskog pravca s poprečnim pravcem koji Posavinu povezuje sa Požeškom kotlinom te Požega (19506 st.), na dodiru Požeške gore i Orpljave. Nova Gradiška je gospodarsko i upravno središte zapadnog dijela Slavonske Posavine, a Požega je središte Požeške kotline (Njegač, 2012.).

Istočna Hrvatska se većim dijelom prostire između Drave na sjeveru, Dunava na istoku, Save na jugu i gorskih grebena Psunja, Ravne gore i Papuka na zapadu. To je pretežno nizinski prostor s razvijenom agrarnom proizvodnjom na najvrednijim poljoprivrednim površinama u Hrvatskoj. Česta ratna dešavanja u prošlosti degradirala su gospodarsku bazu i uvjetovala nesređenost društvenih prilika te se u takvim uvjetima razvijalo stanovništvo Istočne Hrvatske (Njegač, 2012.). Nakon Drugog svjetskog rata, snažni procesi industrijalizacije, urbanizacije i deruralizacije utjecali su na kretanje stanovništva u Istočnoj Hrvatskoj, kao i na velike razlike između pojedini dijelova Istočne Hrvatske, posebice između urbanih i ruralnih područja. U nekoliko posljednjih desetljeća u kretanju broja stanovnika opažaju se emigracijska obilježja većeg dijela Istočne Hrvatske, ranije je to bio prostor sa izraženijim imigracijskim obilježjima (Njegač, 2012.). Prema popisu stanovništva iz 2011. godine u Istočnoj Hrvatskoj je živjelo 805998 stanovnika. Razvitak stanovništva ove regije ima dvije faze: prva je rast stanovništva od Drugog svjetskog rata do 1991. godine i Domovinskog rata, a od 1991. godine ova regije bilježi smanjenje stanovništva, odnosno traje razdoblje depopulacije, u međupopisnim

razdobljima 1991. – 2001. i 2001. – 2011. Tako populacijska dinamika sve više stagnira i slabi. Prema popisu iz 2001. godine u Istočnoj Hrvatskoj je živjelo oko 891259 stanovnika, što je za 8,8% (86132 st.) manje u odnosu na popis 1991. kada je na ovom prostoru živjelo oko 977391 stanovnika (tab.1). U posljednjem međupopisnom razdoblju od 2001. do 2011. ova regija bilježi smanjenje stanovništva za 9,6% (85261 st.) (tab.1). Gledajući po dijelovima Istočne Hrvatske u međupopisnom periodu od 1981. do 1991. godine najveći dio Istočne Hrvatske ima blagi rast stanovništva (oko 4% u Slavonskoj Posavini te oko 3% u osječkom kraju sa Baranjom i u zapadnom Srijemu). Stagnaciju stanovništva sa neznatnim rastom od oko 0,2% ima zapadna Slavonija, a izuzetak je Slavonska Podravina koja bilježi smanjenje stanovništva za 2,5% (tab.1). U međupopisnom razdoblju od 1991. do 2001. godine svi dijelovi Istočne Hrvatske imaju smanjenje stanovništva, izuzev Slavonske Posavine koja bilježi blagi rast stanovništva za 1% (tab.1). Tako Slavonska Podravina i osječki kraj sa Baranjom imaju smanjenje za oko 10% stanovništva, nešto veće smanjenje stanovništva ima zapadni Srijem za oko 11%, a najveće smanjenje stanovništva zapadna Slavonija za oko 13% (tab.1). Ovo je posljedica nepovoljnog kretanja vitalnih komponenti, nepovoljne dobne strukture, emigracije, gospodarske krize i ratnih stradanja. U međupopisnom razdoblju od 2001. do 2011. godine svi dijelovi Istočne Hrvatske imaju smanjenje stanovništva. Najmanje smanjenje stanovništva za oko 7% ima Osječki kraj s Baranjom, zatim za oko 9% Slavonska Podravina i zapadna Slavonija, a nešto veće smanjenje stanovništva imaju Slavonska Posavina za oko 10% i zapadni Srijem za oko 12% (tab.1). Isto tako, ovo je posljedica nepovoljnih kretanja vitalnih komponenti, nepovoljne dobne strukture, emigracije i gospodarske krize ili gospodarske stagnacije.

Tab. 1. Kretanje stanovništva Istočne Hrvatske od 1981. do 2011. god. i koeficijent starosti 2011. god.

Istočna Hrvatska	1981.	1991.	2001.	2011.	r 1981.- 1991.	r 1991.- 2001.	r 2001.- 2011.	Koeficijent starosti
Osječki kraj s Baranjom	356470	367193	330506	305032	3,0	-10,0	-7,7	22,8
Slavonska Podravina	107339	104625	93389	84836	-2,5	-10,7	-9,2	23,1
Slavonska Posavina	167667	174998	176765	158575	4,4	1,0	-10,3	23,1
Zapadna Slavonija	99096	99334	85831	78034	0,2	-13,6	-9,1	23,6
Zapadni Srijem	223919	231241	204768	179521	3,3	-11,4	-12,3	23,0
Ukupno	954491	977391	891259	805998	2,4	-8,8	-9,6	23,1

Izvor: Posebice obrađeni popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., 1991. (RZS RH) i 2001., 2011. (DZS RH)

Gustoća stanovništva je nešto niža od prosječne Hrvatske i iznosi 65 st/km² te je najrjeđe naseljen orahovački kraj u Slavonskoj Podravini, a najgušće osječki kraj (tab. 2) (Njegač, 2012.). Prema tome Slavonska Podravina (84836 st.) i zapadna Slavonija (78034 st.) imaju najmanje stanovnika i najmanju gustoću stanovništva od oko 42 st/km², budući da u ovim prostorima nedostaju i veći gradovi (tab. 2). U Slavonskoj Podravini značajna su mala urbana središta Slatina i Orahovica (tab. 3.). U zapadnoj Slavoniji značajno središte je Požega (19506 st.) te mala urbana središta Pleternica, Pakrac i Lipik (tab. 3). Slavonska Posavina je naseljenija (158575 st.), ima gustoću stanovništva od 78 st/km² (tab. 2), zahvaljujući gušće naseljenom slavonskobrodskom kraju za razliku od rjeđe naseljenog novogradiškog kraja. Velika je koncentracija stanovništva u Slavonskom Brodu (53531 st.), koji je regionalni centar Slavonske Posavine (tab. 3) i prema veličini odmah iza makroregionalnog središta Istočne Hrvatske Osijeka. Pored Slavanskog Broda još je značajno subregionalno središte Nova Gradiška (11821 st.). Nešto veću koncentraciju stanovništva ima zapadni Srijem (179521 st.) s gustoćom stanovništva od 73 st/km² (tab. 2) te je vinkovački kraj nešto gušće naseljen od vukovarskog kraja. Stanovništvo je većim dijelom koncentrirano u Vinkovcima (32029 st.) i Vukovaru (27683 st.) (tab. 3) te ostalim malim urbanim središtima (Županji, Iloku i Otoku). Populacijski najveći je osječki kraj s Baranjom (305032 st.), s gustoćom stanovništva od 73 st/km². Osječki kraj je najgušće naseljen dio Istočne Hrvatske, a daleko rjeđe naseljen je prostor Baranje. Trećina stanovništva osječkog kraja s Baranjom je koncentrirana u makroregionalnom središtu Osijeku (84104 st.) (tab. 3). Značajna je koncentracija stanovništva i u ostalim malim urbanim središtima osječkog kraja (Našicama, Valpovu, Belišću, Đakovu i Donjem Miholjcu), kao i u Belom Manastiru na prostoru Baranje.

Tab. 2. Opšti pokazatelji 2011. godine

Istočna Hrvatska	Broj stanovnika	Površina u km ²	Gustoća st./km ²	Broj gradova	Broj naselja
Osječki kraj sa Baranjom	305032	4155	73	7	264
Slavonska Podravina	84836	2024	42	3	190
Slavonska Posavina	158575	2030	78	2	185
Zapadna Slavonija	78034	1823	43	4	277
Zapadni Srijem	179521	2454	73	4	85
Ukupno	805998	12486	65	20	1001

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Glavni uzroci takvog nepovoljnog stanja su pad nataliteta, povećana stopa smrtnosti, iseljavanje, nepovoljni gospodarski uvjeti i posljedice ratnih zbivanja te je početkom tisućljeća 2/3 teritorije zahvaćeno emigracijom i depopulacijom različitog intenziteta (Njegač, 2012.).

Najveći pad stanovništva imaju ruralna naselja koja su udaljenija i prometno izoliranija od urbanih središta u zapadnom i sjevernom dijelu Slavonije, posebice u Slavonskoj Podravini, Slavonskoj Posavini, kao i zapadnom Srijemu (Lončar, Marinković, 2015.). U ovim dijelovima Istočne Hrvatske proces depopulacije je najintenzivniji. Radi se o naseljima u kojima se mlado stanovništvo iseljava, nepovoljne su dobne strukture, sa prevlašću staračkih domaćinstava, te time slabi razvojni potencijal Istočne Hrvatske (Lončar, Marinković, 2015.). Istočna Hrvatska je najslabije urbanizirana makroregija, ima najviši udio poljoprivrednog, a najmanji udio gradskog stanovništva, prema udjelu gradskog i poljoprivrednog stanovništva (Njegač, 2012.). Veći gradovi su rubno položeni, što ima za posljedicu nejednaku urbanizaciju i pojačanu emigraciju stanovništva, posebice u sjeverozapadnom dijelu u kojem nema većih gradova. Prostorni razmještaj stanovništva Istočne Hrvatske ukazuje na veću koncentraciju stanovništva u većim urbanim naseljima, kao što su Osijek, Slavonski Brod, Vinkovci, Vukovar, Đakovo, Požega, Virovitica, kao i u naseljima u neposrednoj okolici ovih urbanih naselja, koja su povoljno prometno položena, u odnosu na preostala ruralna područja regije (Lončar, Marinković, 2015.). U Istočnoj Hrvatskoj oko 50% stanovništva je koncentrirano u gradovima te je nepovoljna naseljska struktura s prevlašću malih naseljenih mjesta do 100 stanovnika (tab. 2). Promatrajući kretanje stanovništva po gradskim naseljima Istočne Hrvatske u međupopisnom razdoblju od 1981. do 1991. godine Virovitica ima smanjenje stanovništva za 11%, a Osijek ima blago smanjenje stanovništva za 0,01% (tab. 3), dok jedan dio gradskih naselja bilježe blagi rast stanovništva do 10% i to gradska naselja Slavonske Podravine (Orahovica), Slavonske Posavine (Nova Gradiška), zapadnog Srijema (Ilok, Otok i Vinkovci), zapadne Slavonije (Požega, Pleternica i Kutjevo) i osječke regije sa Baranjom (Valpovo). Veći rast stanovništva (tab. 3) od oko 11% do 15% imaju u osječkoj regiji sa Baranjom (Beli Manastir, Đakovo, Belišće i Donji Miholjac), u zapadnoj Slavoniji (Pakrac i Lipik) i Podravini (Slatina). Najveći rast stanovništva (tab. 3) imaju u zapadnoj Slavoniji (Županja 16,4%), u Slavonskoj Posavini (Slavonski Brod 17%), u osječkoj regiji (Našice 20,8%) i u zapadnom Srijemu (Vukovar oko 32,7%). Ovo je posljedica najvećim dijelom doseljavanja stanovništva iz udaljeniji ruralnih područja uslijed povoljnih gospodarskih impulsa koje gradovi šire u prostoru. Izuzetak su manja gradska naselja zapadne Slavonije i grad Ilok u zapadnom Srijemu koji bilježe blago smanjenje stanovništva.

U međupopisnom razdoblju od 1991. do 2001. godine gotovo sva gradska naselja Istočne Hrvatske bilježe smanjenje (tab. 3), te najveće smanjenje stanovništva imaju u zapadnoj Slavoniji (Pakrac za 41,8% i Lipik 38,3%) i zapadnom Srijemu (Vukovar za 32,5%), nešto manje smanjenje od 13% do 15% imaju naselja Osječke regije sa Baranjom (Beli Manastir i Osijek) i u zapadnom Srijemu (Ilok), do 10% smanjenja stanovništva (tab. 3) imaju u zapadnom Srijemu (Vinkovci i Otok) u Slavonskoj Posavini (Nova Gradiška), u osječkoj regiji sa Baranjom (Belišće, Donji Miholjac, Valpovo i Našice), u Podravini (Slatina, Virovitica i Orahovica) i zapadnoj Slavoniji (Pleternica i Požega). Rast stanovništva u promatranom razdoblju ima svega nekoliko gradskih naselja u osječkoj regiji sa Branjom (Đakovo 2,9%), u Slavonskoj Posavini (Slavonski Brod 5,3%), u zapadnoj Slavoniji (Kutjevo 13,4%) i u zapadnom Srijemu (Županja 15,3%). (tab. 3). Nepovoljno kretanje stanovništva gradskih naselja Istočne Hrvatske posljedica je izravnih i neizravnih ratnih razaranja i stradanja, nepovoljnog kretanja vitalnih komponenti stanovništva, emigracije i gospodarske krize.

U međupopisnom razdoblju od 2001. do 2011. godine sva gradska naselja Istočne Hrvatske bilježe smanjenje stanovništva (tab. 3) i to najveće smanjenje stanovništva imaju gradska naselja zapadnog Srijema (Otok (19,9%), Ilok (14,0%) i Županja (12,2%)) i zapadne Slavonije (Kutjevo (13,7%)). Do 10% smanjenje stanovništva ima veći broj gradskih naselja Istočne Hrvatske (tab. 3) i to Slavonske Posavine (Nova Gradiška i Slavonski Brod), osječke regije sa Baranjom (Belišće, Beli Manastir, Osijek, Đakovo, Donji Miholjac, Valpovo i Našice), zapadne Slavonije (Pleternica, Požega i Lipik), zapadnog Srijema (Vukovar i Vinkovci) i Podravine (Orahovica, Slatina i Virovitica). Jedino naselje sa blagim rastom stanovništva ima u zapadnoj Slavoniji (Pakrac (1,5%)). Nepovoljno kretanje gradskog stanovništva u ovom međupopisnom razdoblju je posljedica nepovoljnog kretanja vitalnih komponenti stanovništva, emigracije i gospodarske stagnacije ili krize. Stanovništvo Istočne Hrvatske je vrlo staro, sa prosječnim koeficijentom starosti od 23,1% (tab. 1). U svim dijelovima Istočne Hrvatske koeficijent starosti se kreće oko 23% (tab. 1).

Tab. 3. Kretanje stanovništva po gradskim naseljima Istočne Hrvatske i stopa ukupne promjene od 1981. do 2011.

Gradska naselja	1981.	1991.	2001.	2011.	r 1981.-1991.	r 1991.-2001.	r 2001.-2011.
Beli Manastir	9118	10146	8671	8049	11,3	-14,5	-7,2
Belišće	6780	7619	7197	6518	12,4	-5,5	-9,4
Donji Miholjac	6044	6935	6680	6240	14,7	-3,7	-6,6
Đakovo	18105	20317	20912	19491	12,2	2,9	-6,8
Ilok	6700	6775	5897	5072	1,1	-13,0	-14,0
Kutjevo	2330	2492	2826	2440	7,0	13,4	-13,7
Lipik	3243	3725	2300	2258	14,9	-38,3	-1,8
Našice	6817	8235	8173	7888	20,8	-0,8	-3,5
Nova Gradiška	13293	14044	13264	11821	5,6	-5,6	-10,9
Orahovica	4005	4314	4262	3954	7,7	-1,2	-7,2
Osijek	104775	104761	90411	84104	0,0	-13,7	-7,0
Otok	5707	5889	5858	4694	3,2	-0,5	-19,9
Pakrac	7361	8197	4772	4842	11,4	-41,8	1,5
Pleternica	3618	3838	3739	3418	6,1	-2,6	-8,6
Požega	19867	21046	20943	19506	5,9	-0,5	-6,9
Slatina	9923	11416	10920	10208	15,0	-4,3	-6,5
Slavonski Brod	47583	55683	58642	53531	17,0	5,3	-8,7
Valpovo	7611	8205	7904	7406	7,8	-3,7	-6,3
Vinkovci	33004	35347	33239	32029	7,1	-6,0	-3,6
Virovitica	18330	16167	15589	14688	-11,8	-3,6	-5,8
Vukovar	33649	44639	30126	27683	32,7	-32,5	-8,1
Županja	10263	11947	13775	12090	16,4	15,3	-12,2
Ukupno	378126	411737	376100	347930	8,9	-8,7	-7,5

Izvor: Posebice obrađeni popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., 1991. (RZS RH) i 2001., 2011. (DZS RH)

Povoljniju dobnu strukturu imaju urbana naselja i naselja njihove neposredne okolice, za razliku od udaljenijih ruralnih naselja ove regije. Prema tome u Istočnoj Hrvatskoj, demografski pokazatelji ukazuju na procese depopulacije, regionalne koncentracije stanovništva i nepovoljne dobne strukture stanovništva. Svakako veća urbana središta i naselja u njihovoj okolini imaju bolji demografski izgled u odnosu na udaljenija ruralna naselja. Veliki problem je i iseljavanje mlade kvalificirane snage, ne samo iz udaljenijih ruralnih naselja već i iz urbanih naselja uslijed nepovoljnih gospodarskih prilika, te time regija postaje manje specijalizirana i manje produktivna (Lončar, Marinković, 2015.).

Poljoprivredu Istočne Hrvatske odlikuje mala poljoprivredna gospodarstva, staračka radna snaga i malo i nesigurno tržište, te je otvaranje poljoprivrednih poduzeća još uvijek ekonomski rizično. Prema popisnim podacima iz 2003. godine u Istočnoj Hrvatskoj od ukupnog broja domaćinstava 294419, 120706 (41%) su poljoprivredna domaćinstva, a svega je 589 gospodarskih subjekata (tab. 4). Broj poljoprivrednih domaćinstava mnogo je veći od gospodarskih subjekata, te i poljoprivredna domaćinstva koriste više poljoprivrednog zemljišta za obradu nego gospodarski subjekti.

Promatrajući udio poljoprivrednih domaćinstava u odnosu na ukupni njihov broj domaćinstava 2003. godine, najmanji udio poljoprivrednih domaćinstava ima osječki kraj sa Baranjom 41103 (36,2%) , zatim nešto veći udio ima Slavenska Posavina 20704 (37,8%) i zapadni Srijem 26316 (39,3%)domaćinstava, dok zapadna Slavonija ima znatno veći udio od gotovo 13521 (49,2%) poljoprivrednih domaćinstava, te Slavenska Podravina, koja ima njihov najveći udio domaćinstava od 19062 (60,4%) u Istočnoj Hrvatskoj (tab. 4). Veći udio poljoprivrednih domaćinstava u sjevernom i zapadnom dijelu Istočne Hrvatske je posljedica s jedne strane manjeg stupnja urbanizacije ovih krajeva, a s druge strane povoljnih prirodnih uvjeta. Najmanji udio gospodarskih subjekata imaju zapadna Slavonija (37) i Slavenska Podravina (78), veći udio imaju Slavenska Posavina (109) i zapadni Srijem (130), a najveći udio gospodarskih subjekata ima osječki kraj sa Baranjom (235) (tab. 4). Najmanji udio ukupnog korištenog poljoprivrednog zemljišta je u zapadnom i jugozapadnom dijelu Istočne Hrvatske (zapadnoj Slavoniji (42547,9 ha) i Slavenskoj Posavini (62316,2 ha)), dok je veći udio u Slavenskoj Podravini (83751,84 ha), zapadnom Srijemu (121077,65 ha) i najveći u osječkom kraju sa Baranjom (184093,72 ha). Promatrajući ukupno korišteno poljoprivredno zemljište u Istočnoj Hrvatskoj, gotovo 318721,3 ha (64,5%) poljoprivrednog zemljišta koriste poljoprivredna domaćinstva (tab. 4).

Gledajući po dijelovima, osječki kraj sa Baranjom ima najmanji udio poljoprivrednog zemljišta koji koriste poljoprivredna domaćinstava 95986,72 ha (52,1%), imajući u vidu da je ovaj kraj najurbaniziraniji, a isto tako i da ima najveći udio gospodarskih subjekata (tab. 4). Veći udio poljoprivrednog zemljišta koji koriste poljoprivredna domaćinstava imaju u Slavenskoj Podravini 58861,84 ha i zapadnom Srijemu 84820,65 ha (oko 70%), a najveći udio poljoprivrednog zemljišta koji koriste poljoprivredna domaćinstava je u zapadnoj Slavoniji 31674,89 ha i Slavenskoj Posavini 47377,2 ha (oko 75%) (tab. 4). Uglavnom se obrađuju male parcele do 5 ha (Lončar, Marinković, 2015.)

Tab. 4. Opći pokazatelji poljoprivrede Istočne Hrvatske 2003. godine

Istočna Hrvatska	Ukupan broj domaćinstava	Broj poljop. domaćinstava	Broj gospod. subjekata	Korišteno poljop. zemljište, ha, ukupno	Korišteno poljop. zemljište, ha, poljop. domaćinstva	Korišteno poljop. zemljište, ha, gospod. subjekti
Osječki kraj sa Baranjom	113583	41103	235	184093,7	95986,7	88107
Slavonska Podravina	31578	19062	78	83751,8	58861,8	24890
Slavonska Posavina	54836	20704	109	62316,2	47377,2	14939
Zapadna Slavonija	27445	13521	37	42547,9	31674,9	10873
Zapadni Srijem	66977	26316	130	121077,7	84820,7	36257
Ukupno	294419	120706	589	493787,3	318721,3	175066

Izvor: Posebice obrađen popis poljoprivrede 2003. (DZS RH)

Kako bi se izbjegla daljnja koncentracija stanovništva i gospodarskih aktivnosti u Istočnoj Hrvatskoj, neophodno je usmjeravanje ruralnog razvitka kojim bi se povećala konkurentnost, diverzificiralo ruralno gospodarstvo, a i poboljšala kvaliteta života u ruralnim područjima (Lončar, Marinković, 2015.).

Nakon 1990. industrija Istočne Hrvatske strada uslijed ratnih dešavanja, loše privatizacije i nespremnosti da se prihvate nova pravila koje je kapitalizam donio, te uslijed gubitka starih tržišta i nedostatka novih (reindustrijalizacija) (Lončar, Marinković, 2015.). Iako je opao broj zaposlenih poslije Domovinskog rata, industrija je ostala značajna gospodarska djelatnost Istočne Hrvatske te je udio zaposlenih u sekundarnom sektoru djelatnosti 69631 (30%) (tab. 5). Isto tako je značajna koncentracija zaposlenih kvartarnom sektoru djelatnosti 77827 (33,5%) i zaposlenih u tercijarnom 59838 (25,8%) u Istočnoj Hrvatskoj (tab. 5). U primarnom sektoru je najmanje zaposlenih u Istočnoj Hrvatskoj i iznosi 24734 (10,6%). (tab. 5) Promatrajući zaposlene prema područjima djelatnosti 2011. godine, najmanji udio zaposlenih u primarnom sektoru ima Slavonska Posavina 2892 (6,9%), zatim nešto veći udio ima osječki kraj sa Baranjom 8601 (9%), zapadna Slavonija 2400 (10,1%) i zapadni Srijem 6698 (13,7%), a najveći udio zaposlenih u primarnom sektoru ima Slavonska Podravina 4143 (17,2%) (tab. 5). U sekundarnom sektoru djelatnosti najmanji udio zaposlenih ima zapadni Srijem 12745 (26,1%), zatim nešto veći udio imaju osječki kraj sa Baranjom 28050 (29,4%), Slavonska Podravina 7408 (30,8%) i zapadna Slavonija 6989 (31,8%), a najveći udio zaposlenih ima Slavonska Posavina 14439 (34,5%) (tab. 5). U tercijarnom sektoru djelatnosti najmanji udio zaposlenih ima Slavonska Podravina 5416 i zapadna Slavonija 5010 (oko 22%), a nešto veći udio zaposlenih imaju Slavonska Posavina 10715, zapadni Srijem 12752 i osječki

kraj s Baranjom 25945 (oko 26%) (tab. 5). U kvartarnom sektoru djelatnosti najmanji udio zaposlenih ima Slavonska Podravina – 7117 (29,6%), zatim nešto veći Slavonska Posavina – 13758 (32,9%), a najveći udio zaposlenih (tab. 5) u kvartarnom sektoru djelatnosti imaju zapadna Slavonija – 7549, zapadni Srijem – 16699 i Osječki kraj s Baranjom – 32704.

Tab. 5. Zaposleni prema području djelatnosti u Istočnoj Hrvatskoj 2011. godine

Istočna Hrvatska	Ukupno	Primarni sektor		Sekundarni sektor		Tercijarni sektor		Kvartarni sektor	
		Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Osječki kraj s Baranjom	95300	8601	9,0	28050	29,4	25945	27,2	32704	34,3
Slavonska Podravina	24084	4143	17,2	7408	30,8	5416	22,5	7117	29,6
Slavonska Posavina	41804	2892	6,9	14439	34,5	10715	25,6	13758	32,9
Zapadna Slavonija	21948	2400	10,9	6989	31,8	5010	22,8	7549	34,4
Zapadni Srijem	48894	6698	13,7	12745	26,1	12752	26,1	16699	34,2
Ukupno	232030	24734	10,7	69631	30,0	59838	25,8	77827	33,5

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Značajna je koncentracija zaposlenih u uslugama, odnosno u tercijarnom i kvartarnom sektoru, koje imaju najveći udio zaposlenih, prvenstveno zahvaljujući razvitku centralnomjesnih funkcija u urbanim središtima Istočne Hrvatske.

Međutim, urbano bazirana industrija značajna je gospodarska djelatnost u Osijeku, Slavonskom Brodu, Vinkovcima, Vukovaru, Požegi, Donjem Miholjcu, Valpovu, Belom Manastiru, Našicama, Orahovici i Županji. Dolazi do pada radne populacije, uslijed nepovoljnog demografskog razvitka, starenjem i iseljavanjem radne snage, te je mali je broj potencijalnih i prilagodljivih tvrtki. Ograničavajući čimbenik za reindustrializaciju temeljenu na novim materijalima i tehnologijama je usmjeravanje visoko obrazovanih ljudi u oblasti usluga (Lončar, Marinković, 2015.).

Analizom stanovništva starog preko 15 godina prema trenutačnoj aktivnosti Istočne Hrvatske, udio zaposlenog stanovništva je svega 232030 (34,4%), a udio nezaposlenog stanovništva je znatan i iznosi 70571 (10,5%) (tab. 6). Broj nezaposlenih je veći od potražnje, te problem nezaposlenosti u Istočnoj Hrvatskoj i dalje postoji. Udio neaktivnog stanovništva Istočne Hrvatske je čak 372443 (55,2%), a od toga najveći udio uključuje umirovljenike, osobe koje se bave obvezama u domaćinstvu kao i učenike i studente (tab. 6).

Promatrajući stanovništvo staro preko 15 godina prema trenutačnoj aktivnosti po dijelovima Istočne Hrvatske 2011. godine najmanji udio zaposlenih ima Slavonska Posavina 41804 (31,8%), kao i najveći udio nezaposlenih 15393 (11,7%), nešto veći udio zaposlenih ima zapadni Srijem 48894 (32,8%) i nešto manji udio nezaposlenih 16426 (11,0%), Slavonska Podravina ima 24084 zaposlenih i zapadna Slavonija 21948 zaposlenih (33,8%) i 6662 nezaposlenih ima Slavonska Podravina i 5727 zapadna Slavonija (oko 9%), najviše zaposlenih ima osječki kraj sa Baranjom 95300 (36,9%) i udio nezaposleni 26363 (10,2%) (tab. 6). Najmanje ekonomski neaktivnih ima osječki kraj sa Baranjom 136563 (52,9%), nešto veći udio ekonomski neaktivnih imaju 83750 zapadni Srijem, 74315 Slavonska Posavina i 40598 Slavonska Podravina (oko 56%), a najviše ekonomski neaktivnih ima zapadna Slavonija 37217 (57,4%) (tab. 6).

U razdobljima ekonomske stagnacije mali broj radnika u Istočnoj Hrvatskoj ne može biti osnova za ekonomski i regionalni razvitak (Lončar, Marinković, 2015.). Neophodno je povećanje stope zaposlenosti, povećanje aktivnog stanovništva, osiguranje visoko kvalificirane radne snage, kao i mobilnost radne snage koje nameće tržište rada (Lončar, Marinković, 2015.). Istočna Hrvatska je ekonomski vrlo homogena te su takve regije osjetljivije na sve gospodarske krize i manje su konkurentne (Lončar, Marinković, 2015.).

Tab. 6. Stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti Istočne Hrvatske 2011. godine

Istočna Hrvatska	Ukupno	Zaposleni		Nezaposleni		Ekonomski neaktivni					
						Svega		Umirovljenici	Osobe koje se bave obvezama u domaćinstvu	Učenici ili studenti	Ostale neaktivne osobe
		Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%				
Osječki kraj sa Baranjom	258226	95300	36,9	26363	10,2	136563	52,9	74582	20217	24068	17696
Slavonska Podravina	71344	24084	33,8	6662	9,3	40598	56,9	20187	7332	6125	6954
Slavonska Posavina	131512	41804	31,8	15393	11,7	74315	56,5	37614	14540	12549	9612
Zapadna Slavonija	64892	21948	33,8	5727	8,8	37217	57,4	19869	5851	6510	4987
Zapadni Srijem	149070	48894	32,8	16426	11,0	83750	56,2	43441	14142	14094	12073
Ukupno	675044	232030	34,4	70571	10,5	372443	55,2	195693	62082	63346	51322

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

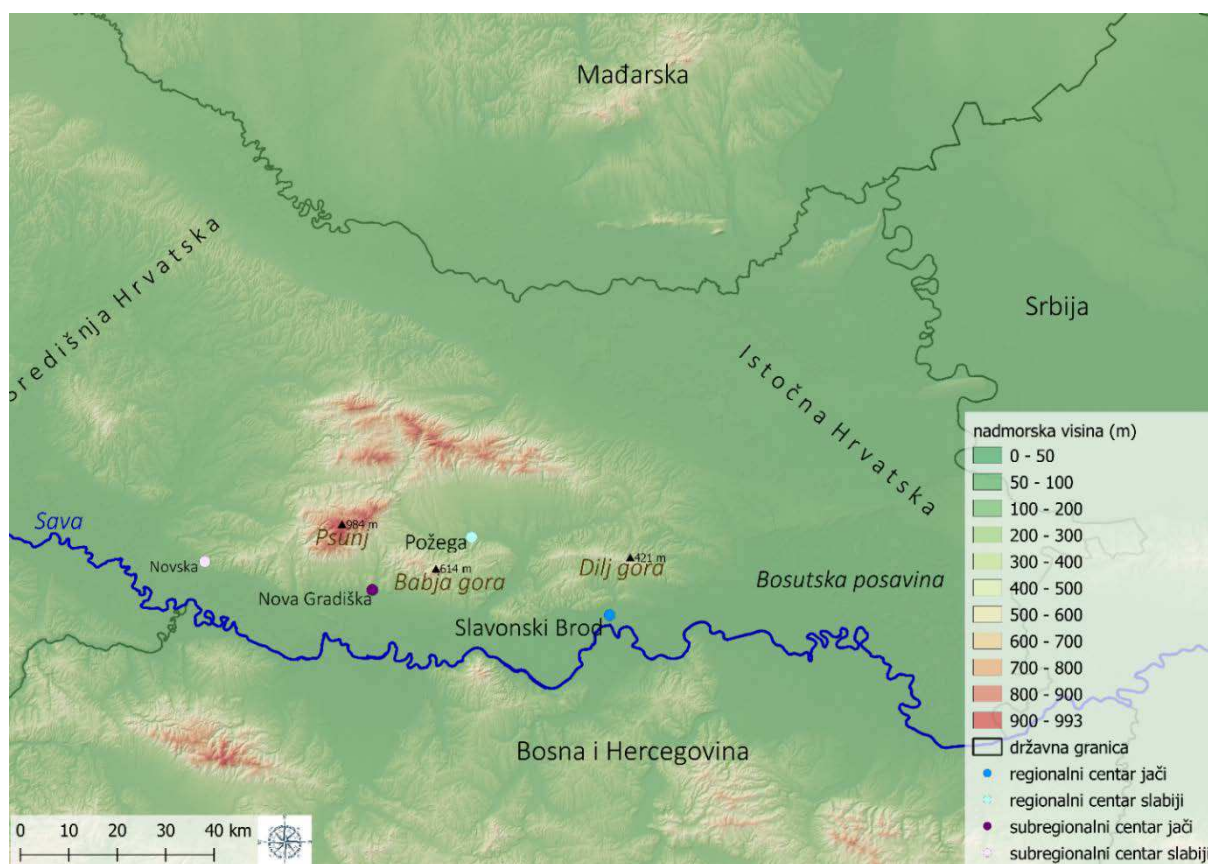
2. ČIMBENICI RAZVITKA SLAVONSKOG BRODA

Povoljan smještaj i geografski položaj velika su prednost svakog grada, čineći pogodnu osnovu za njegov prosperitet i daljnji razvitak. Veliko značenje pritom ima prometno-geografska komponenta geografskog položaja. Raznovrsne su veze između smještaja i položaja grada, a najpovoljnije su kad prednosti dobrog smještaja grada dozvoljavaju i valorizaciju položaja grada koji je povoljan, te ima za posljedicu brz i svestran razvitak grada bez razdoblja stagnacije ili nazadovanja (Papić, 1975.). Za razvitak grada važan je i kompleks uvjeta fizičko-geografskog, kulturno-povijesnog i ekonomsko-geografskog karaktera, koji su podložni stalnim promjenama, te se u tom smislu mijenjaju i odnosi između grada i njegove geografske sredine (Papić, 1975.).

2.1. Geografski smještaj i položaj Slavenskog Broda

Regionalno središte Slavenski Brod je pogranični grad (sl. 1) i najveći grad na X. prometnom koridoru od Zagreba do međunarodnog graničnog prijelaza Lipovac. Upravo na njegovom prometnom položaju, povijesnom nasljeđu, izgradnji te socijalnoj i gospodarskoj strukturi temelji se regionalni značaj i identitet Slavenskog Broda (GUP SB, 2005.). Značajne promjene događale su se u novijoj povijesti razvitka grada Slavenskog Broda, promjene koje će bitno utjecati na njegov budući razvitak. Te promjene su: Slavenski Brod postaje pogranični grad, stjecanjem neovisnosti Republike Hrvatske i promjenom državnih granica; dolazi do slabljenja sekundarnih (industrijskih) funkcija na kojima je temeljen dosadašnji razvitak i funkcionalnih promjena grada – njegove tercijarizacije; uslijed ratnih opasnosti i razaranja došlo je do demografskih promjena; promjene političkog ustroja i vlasničko-pravnih odnosa; promijenjen prometni položaj i dr. (GUP SB, 2005.).

Slavonska Posavina je prostor koji je sa sjeverne strane ograničen Psunjom, Babjom gorom i Dilj gorom, a s južne strane rijekom Savom. Zapadnije se Posavina proširuje u Središnju Hrvatsku, a na istoku u nizinu Istočne Hrvatske, a kao prirodna cjelina (sl. 1) proteže se od Novske na zapadu do Bosutske nizine na istoku, oko 100 km dug i od 10 do 30 km širok prostor s 2034 km² (Sić, 1975:211). Slavenski Brod smješten je na istoku Slavenske Posavine, podno Dilja, na mjestu gdje se gora približava rijeci Savi, zbog čega je niska podvodna zona uz rijeku sužena pa je moguć lagan prijelaz preko Save, dodatno olakšan postojanjem ade u koritu Save.

Sl. 1. Geografski smještaj i položaj Grada Slavonskog Broda

Izvor: Earth Explorer, DMR 30 (2022.)

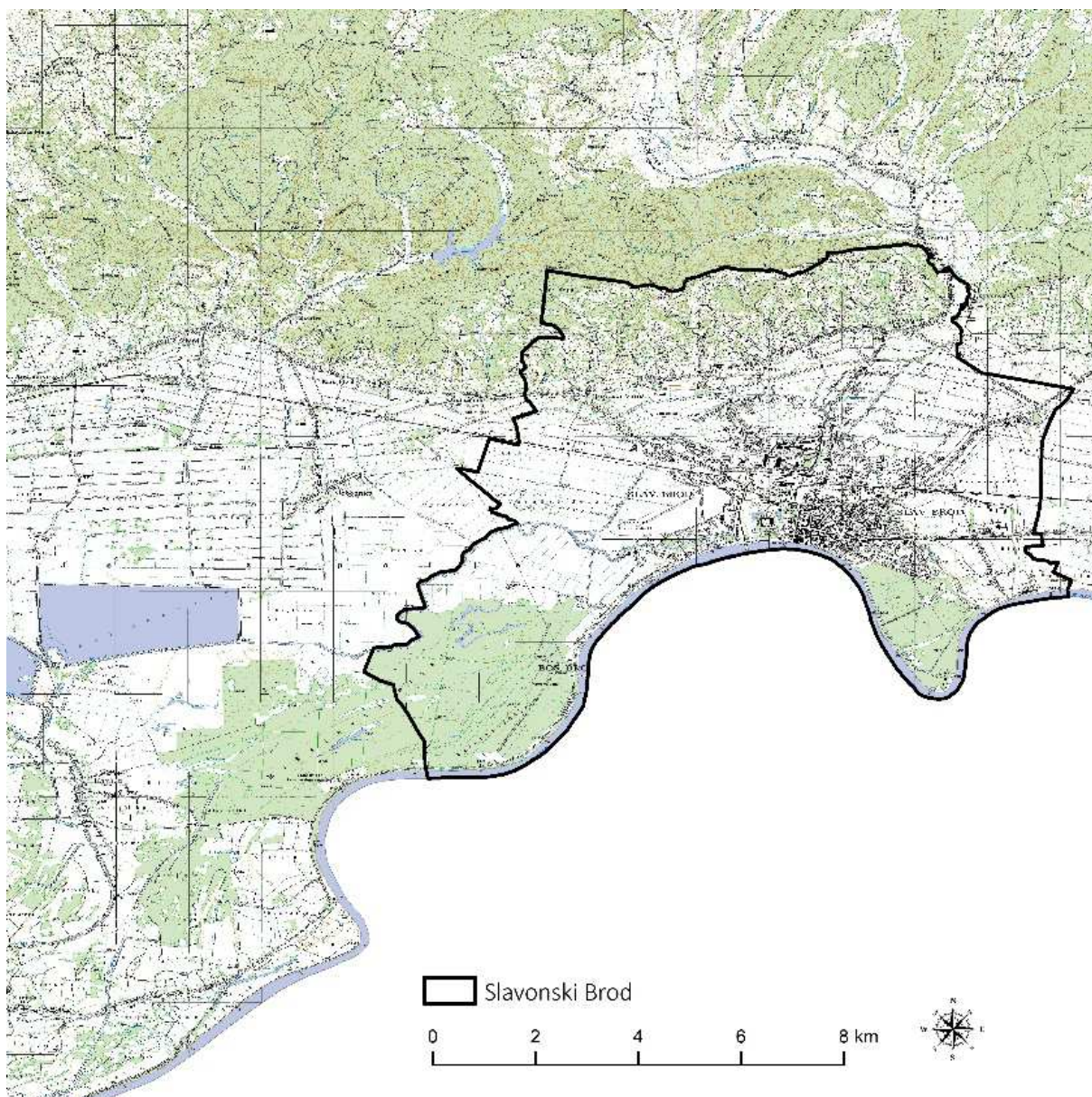
Sve do druge polovice 18. stoljeća Sava je bila jedini longitudinalni pravac te su veće značenje dobila naselja prisavske naseobinske zone. Brod je postao važno pretovarno i tranzitno mjesto na Savi i prometno čvorište na prijelazu u Bosnu, što je osobito došlo do izražaja poslije izgradnje uskotračne bosanske željezničke mreže (Njegač, 2012.). Krajem 18. stoljeća na dodiru prigorja i nizine sagrađena je “krajiška cesta“ koja je označila početak okupljanja stanovništva i gospodarskog razvitka danas najdinamičnije naseobene zone. Ova zona je postala gospodarska i geografska okosnica Slavonske Posavine (Sić, 1975.). Krajem 19. stoljeća nastavlja se diferenciranje posavskog prostora izgradnjom željezničke pruge, na dionici Novska – Slavonki Brod, pošto su rubni zapadni i istočni dijelovi ovog prostora već bili spojeni s prostorima na zapadu (Novska – Sisak – Zagreb) i istoku (Slavonki Brod – Osijek). Ovo je bila druga značajnu kopnena magistrala uzdužnog smjera u ovom kraju koja je potakla jače okupljanje stanovništva i funkcija uz njezin spoj s prigorjem. Trasirana je otvorenijim nizinskim krajem, na štetu nekad prometno pogodnije smještene zone prisavskih naselja (Sić, 1975.). Povoljan položaj na željezničkoj pruzi kasnije je potaknuo razvitak industrije, posebice nakon I. svjetskog rata (Njegač, 2012.). Sredinom 20. stoljeća izgrađena je autocesta kao treća važna

longitudinalna kopnena magistrala kraja. Ona uglavnom prolazi između dodirne naseobene zone i središnje zone savske nizine, odnosno povučena je dalje prema poplavnom pojasu, dok se stara cesta i željeznica drže ocjeditijeg dijela nizine uz spoj sa susjednim prigorjima, a time i blizine kontinuiranog niza naselja uz sam spoj nizine i prigorja (Sić, 1975.). Danas su te prometnice postale dijelovi X. paneuroskog prometnog koridora. Dakle, prometno-geografski položaj Slavenskog Broda određuju X. europski cestovni i željeznički koridor, međunarodni plovni put rijekom Savom i međunarodni transportni cjevovodi koji presijecaju gradsko područje Planiranom realizacijom Vc europskog prometnog koridora prometno će se rasteretiti grad Slavenski Brod, tj. dio tranzitnog i teretnog prometa za BiH i iz nje bit će preusmjeren na prometni koridor Vc (dionica Osijek – Bosanski Šamac – Sarajevo – Ploče). Zbog povezanosti sa susjednim Bosanskim Brodom, odnosno s cijelim sjevernim područjem Republike Bosne i Hercegovine značajan je geoprometni pogranični položaj Slavenskog Broda (GUP SB, 2005.).

2.2. Prirodno-geografska obilježja kao čimbenik razvitka

Grad je dio određene geografske sredine u kojoj elementi fizičko-geografskog karaktera čine prirodnu osnovu povoljnom ili nepovoljnom za formiranje i razvitak grada, za život i gospodarske aktivnosti njegovih stanovnika i njegove okolice te za prometno povezivanje grada s okolicom, kao i s drugim gradovima. Iako imaju za grad manji značaj od čimbenika socio-ekonomskog karaktera, utjecaj ovih elemenata nije nimalo beznačajan (Papić, 1975.).

Administrativno područje Grada Slavenskog Broda smješteno je na području između 88,5 i 250 mnv. Najveći dio grada nalazi se između 90 i 100 mnv. Na prostoru Slavenskog Broda spajaju se dvije prostorne cjeline (sl. 2): širi prigorski pojas brežuljkastog reljefa, kojem pripada manji sjeverni dio grada, blago je nagnut prema jugu te se pruža sve do grada i nepogodniji je za razvitak naselja i gospodarskih funkcija od nizinskog prostora uz Savu, kojem pripada veći južni dio gradskog prostora (GUP SB, 2005.).

Sl. 2. Topografska karta Grada Slavonskog Broda

Izvor: DGU RH (2018.)

Prema konfiguraciji terena prostor Slavonskog Broda može se podijeliti na dvije hidrogeološke cjeline: brežuljkasto područje, tj. prigorje Dilja, u čijim južnim i jugoistočnim obroncima dominiraju sedimenti mlađeg tercijara, te ravničarsko područje koje je građeno od stijena gornjeg pliocena i kvartara te se proteže uz rijeku Savu. Tercijarna područja tokovima su disecirana u rebrast brežuljkast reljef. To su karakteristična rubna posavska prigorja, uglavnom sastavljena od mekšeg i za obradu pogodnijeg tla, iznad dolinskih magli koje su česte u savskoj nizini. Prikladna su za naseljavanje i agrarno iskorištavanje (Sić, 1975.). Nizinski prostor Posavine sastavljen od starijih pleistocenskih naplavina koje izbijaju na površinu na prijelazu nizine u susjedna prigorja, a mjestimično i u obliku izoliranih uzvisina i u samoj nizini,

a pokrivaju ih mladi aluvijalni nanosi (Sić, 1975.). Naslage aluvijalnih nanosa Save sastoje se od pjeskovitih ilovača i glinovitih pijesaka (GUP SB, 2005.). Na području uz rijeku Savu pa sve do brežuljkastih i gorskih prostora nazočan je niz različitih tipova tala. Tla u nizinskom i pribrežnom području povoljna su za poljoprivrednu proizvodnju, a na brežuljkastom i prigorskom području pogodna su za razvitak mekih i tvrdih listača. To su distrična smeđa tla, pseudoglej ravničarski, i obronačni, aluvijalna tla, aluvijalno koluvijalna, močvarno glejna i semiglejna tla (GUP SB, 2005.).

U pleistocenu Sava je postupno izdizala svoje korito donoseći mnogo vode i materijala, koji je taložila uz svoj tijek iz zaleđenih izvorišnih područja. Lijeva polovica savske doline ostala je niža od desne jer su lijeve pritoke Save mnogo kraće i dolaze iz nižih terena te, nemajući mnogo vode, nisu taložile mnogo materijala (Sić, 1975.). Između užeg i relativno višeg pojasa zemljišta uz Savu i relativno višeg i ocjeditijeg dijela savske nizine na prijelazu u susjedna prigorja karakteristična je zona poplavnih polja. Posljedica složenih reljefnih i vodnih odnosa u ovom dijelu Posavine jeste ta da se u vrijeme visokih voda lijeve savske pritoke redovito razlijevaju i poplavljuju najniže terene pa se ta područja proširuju u spomenuta poplavna polja. Takva su Lonjsko polje (prostire se do Novske), Mokro i Mramorno polje (između Novske i Okučana), Crnac polje (između potoka Crnac i Orljave), Jelas polje (između Orljave i Slavenskog Broda) i Biđ polje (istočno od Slavenskog Broda) (Sić, 1975.). Debljina vodonosnog sloja varira najčešće od 15 do 30 metara, a prihranjuje se podzemnim vodama i to infiltracijom oborina ili iz Save. Prihranjivanje ovisi o visini i trajanju vodostaja Save, a isto tako i o procjeđivanju kroz glinene međuslojeve (GUP SB, 2005.).

Vode na području grada Slavenskog Broda su rijeka Sava, rječice Glogovica i Mrsunja, lateralni kanal te potoci južnih obronaka Dilj gore i podzemne vode. Za opskrbu grada i susjednih naselja vodom najznačajnija je rijeka Sava te se zbog toga na prostoru polja Jelas nalazi regionalno cpilište podzemne vode. Na području grada su zagađene površinske vode uslijed djelomice izvedene kanalizacije. Gradsko područje je od visokih voda Save zaštićeno obaloutvrdama, nasipima, jer su obilježja toka Save kroz grad izraziti meandri (GUP SB, 2005.).

Prirodni biljni pokrov modificiran je antropološkim utjecajem. Djelomičnom regulacijom riječnih korita spriječeno je plavljenje okolnih pojasa, čime su se močvarni prostori pretvorili u obradive površine. Jače je iskrčena dodirna zona nizine s prigorjem i prisavska zona gdje prevladavaju šumarci s obradivim površinama. Prostrani močvarni livadarski krajevi na prisavskoj ravnici (Crnac i Jelas-polje) osposobljeni su za uzgoj kultura zahvaljujući

provedenim meliorativnim radovima (Roglić, 2006.). Na gradskom području nalaze se vrijedne šume uz obale rijeke Save i na prostoru Brodskog vinogorja, koje su ugrožene zbog građenja stambenih zgrada, prometnica i komunalne infrastrukture. Na području Migalovaca šume štite zonu vodocrpilišta “Jelas”, a šume Vijuša i Poloja značajne su kao sportski, rekreacijski i turistički potencijal (GUP SB, 2005.).

Rijeka Sava omeđuje Slavonski Brod s južne strane. Ima karakteristike ravničarske rijeke (tab. 7, 9), sa znatnim oscilacijama vodostaja, od –5 do +710 (sl. 3, tab. 8). Kroz područje grada dužina rijeke Save je cca 15 km, tipičnog je kišno-snježnog režima (sl. 3), s glavnim maksimum u ožujku, a sekundarnim u prosincu, dok je glavni minimum jako izražen i javlja se u kolovozu, a sekundarni je vrlo slabo izražen, u siječnju.

Tab. 7. Središnja godišnja protoka, površina sliva, specifični dotok i godišnje oborine za rijeku Savu u Slavanskom Brodu

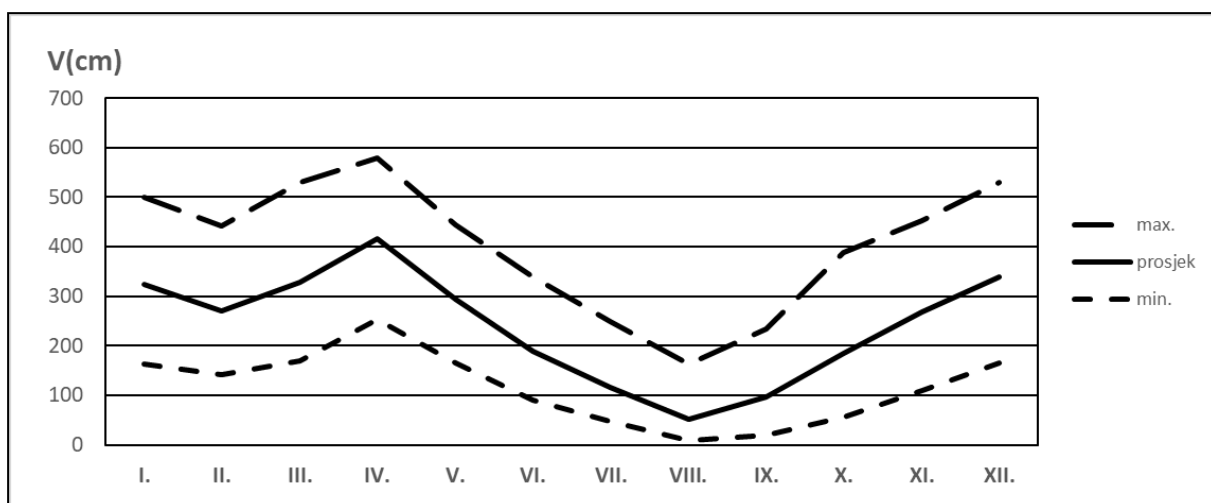
	(jedinica)	Slavonski Brod
Površina sliva F	km ²	50,858
Godišnje oborine H	mm	1,180
Srednja protoka Q	m ³ /s	1,031
Godišnja količina	m ³ x 10 ⁶	32,065
Specifični dotok q	l/s/km ²	20,3

Izvor: Posebice obrađeni podatci 2000. (DHMZ RH)

Tab. 8. Vodostaj rijeke Save kod Slavanskog Broda

		Vodostaj Save – prosječne vrijednosti u cm, za razdoblje od 1981. do 2000.												
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	god.
Sava Slav. Brod	max.	500	442	529	579	444	340	248	163	234	388	453	530	710
	prosjeak	325	270	328	416	295	188	115	51	97	185	268	340	240
	min.	164	142	170	253	166	91	47	9	19	56	110	166	-5

Izvor: Posebice obrađeni podatci 1981., 1991. (RHMZ RH) i 2000. (DHMZ RH)

Sl. 3. Vodostaj rijeke Save – Slavonski Brod od 1981. do 2001. godine

Tab. 9. Karakteristični protok Q (m³/s) rijeke Save u Slavonskom Brodu 2011.

	najveći	veliki	srednji	mali	najmanji
Slavonski Brod	3254	1485	871	370	155

Izvor: Posebice obrađeni podatci 2011. (DHMZ RH)

Klimu Slavanskog Broda karakteriziraju osobine umjerene kontinentalne klime. Prisavsku nizinu i njezinu lokalnu klimu odlikuje visoka relativna vlažnost, češće pojave magle, posebice u proljeće i jesen, učestalije pojave mraza te kraće trajanje insolacije (tab. 10). Pojava magle kao klimatskog elementa bitna je za prostor Slavanskog Broda jer je taj podatak od velikog značaja za sigurno odvijanje prometa, budući da tuda prolazi autocesta Zagreb – Lipovac. Kako je prostor Slavanskog Broda omeđen s juga rijekom Savom, očekivati je i povećan broj dana s maglom. Tako je prosječni broj dana s maglom u Slavonskom Brodu 100 dana, a s mrazom 48,7 dana (GUP SB, 2005.). Prema podacima meteorološke postaje Slavonski Brod prosječna godišnja temperatura zraka iznosi 11,3 °C (tab. 10). Srednje mjesečne temperature (tab. 11) su u porastu do kolovoza kada dostižu maksimum do 23,0 °C. Najhladniji mjesec je siječanj sa srednjom temperaturom -2,4 °C (sl. 4).

Tab. 10. Srednje godišnje i godišnje vrijednosti važnijih meteoroloških elemenata u 2001.

	Srednje godišnje vrijednosti			Godišnje vrijednosti			
	temperat. zraka (C°)	tlak zraka hPa	relativna vlaga zraka %	količina oborina mm	broj dana sa snijegom	vedri dani	oblačni dani
Slavonski Brod	11,3	1005,6	75	958,2	28	50	115

Izvor: Posebice obrađeni podatci 2001. (DHMZ RH)

Tab. 11. Srednje mjesečne temperature zraka u Slavonskom Brodu 2000.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Slavonski Brod (C°)	-2,4	3,8	6,8	14,2	17,4	21,6	21,2	23,0	16,1	13,5	10,0	2,9

Izvor: Posebice obrađeni podatci 2000. (DHMZ RH)

Sl. 4. Srednja temperatura zraka Grada Slavonskog Broda 2000. godine

Prosječna godišnja količina oborina je 958,2 mm (tab. 10), dok se maksimum javlja (GUP SB, 2005.) se u srpnju, a sporedni krajem jeseni u studenom. Minimum se javlja sredinom jeseni u listopadu, dok se sporedni minimum javlja krajem zime, u veljači. Prosječno je vedrih dana 50, a oblačnih 115 dana (tab. 10). U godišnjoj ruži vjetrova na području Slavonskog Broda prevladavaju strujanja iz WSW i ENE, te njihovih susjednih smjerova strujanja nazočna su od jeseni do proljeća. Tako ljeti prevladava strujanje WSW smjera, dok se smanjuje učestalost iz smjera ENE, a povećava iz N smjera (GUP SB, 2005.).

Porast zagađenja (tab. 12, 13) i moguće oštećenje prirodnih resursa rezultat je niske razine gospodarenja otpadom i nepročišćavanja otpadnih voda te industrijskog zagađenja (ROP BPŽ, 2005.). Posljedica procesa sagorijevanja fosilnih goriva u industriji i sagorijevanja ispušnih plinova u prometu su kisele kiše koje štetno djeluju na okoliš. Proizvodi sagorijevanja nastaju u povećanoj količini u gradovima i industrijskim zonama, u kojima je pojačano zagađenje kakav je i Slavonski Brod. Prilagodba tehnologije industrijske proizvodnje i prometa sve zahtjevnijim i strožim standardima zaštite okoliša je neophodna (Rogić, 2018.).

Tab. 12. Godišnje taloženje sumpora, određenog u obliku sulfata i anorganskog dušika i amonijaka u 2000.

Mjerna postaja	SO ₄ ²⁻ -S	NO ₃ ⁻ -N	NH ₄ ⁺ -N
Slavonski Brod	3,44 kg/ha	2,72 kg/ha	1,98 kg/ha

Izvor: Posebice obrađeni podatci 2000. (DHMZ RH)

Tab. 13. Udio kiselih kiša (u %) na meteorološkim postajama

Mjerna postaja	1999.	2000.	2001.
Slavonski Brod	-	16%	25%

Izvor: Posebice obrađeni podatci 1999., 2000. i 2001. (DHMZ RH)

2.3. Povijesno-geografski razvitak Slavenskog Broda

Kontinuitet naseljenosti u ovom području seže još od pretpovijesnog razdoblja, od neolitika i nastavlja se u antičkom razdoblju kad su Rimljani po osvajanju broskog kraja Marsoniju uklopili u sastav svoje provincijske uprave. Naselje Marsonia (ili Marsunnia), sa stražarnicom i drugim objektima, nalazilo se na rimskoj cesti koja je vodila od Siscije prema Sirmiumu, na savskom prijelazu pored ušća Mrsunje u Savu (Marković, 1994.). Nakon antike, u prvoj polovici 7. stoljeća brosko područje naseljavaju Slaveni. U srednjem vijeku je na širem području današnjeg grada bilo više različitih naselja, ali ne postoje dokazi o spomenu samog imena Brod ni u kakvom dokumentu iz toga razdoblja (Andrić, 2020.). Na širem području grada razlikovale su se četiri zone naselja. Prva zona su bila naselja uz Savu, drugu su činila naselja u nizini Save, ali podalje od njezinog korita, treću su činila naselja na dodiru južnih obronaka Dilja i savske nizine, a u četvrtoj zoni bila su diljska naselja (Marković, 1994.). Brod je bio malo selo sve do početka 15. stoljeća, kad ga je Benedikt Berislavić počeo izgrađivati i

pretvarati u jače središte. Sve tri kopnene strane naselja Brod bile su utvrđene bedemima od zemlje, palisadama i jarcima u koje se ulazilo na troja vrata. Naselje je bilo podijeljeno dvjema uzdužnim i dvjema poprečnim ulicama. Prodorom Osmanlija početkom 16. stoljeća Brod poprima izgled turske kasabe, u kojoj su se održavali sajmovi gdje se prodavala roba iz agrarne okolice, a čiji su stanovnici živjeli varoškim životom, u drvenim kućama. Nakon odlaska Osmanlija, krajem 17. stoljeća Brod je bio uništen te je Eugen Savojski donio odluku o ponovnoj obnovi naselja, zbog njegove strateške važnosti kao pograničnog mjesta za čitavu središnju Slavoniju (Marković, 1994.). To je, na svoj način, značilo početak razvitka grada kakav postoji danas.

Između 1715. i 1780. sagrađena je velika pogranična tvrđava, kao dio obrambenog sustava na granici s Osmanlijskim Imperijom. Tvrđava je pravilnog zvjezdolikog oblika, zidana zemljanim nabojem, opekom, drvetom i djelomice kamenom. Za razliku od većine tipičnih renesansnih i baroknih tvrđava građenih diljem Europe, ova nije bila namijenjena stanovanju civilnog stanovništva. Ono je živjelo izvan tvrđave u malim drvenim kućicama pa je Brod kroz cijelo 18. i veći dio 19. stoljeća bio grad malih drvenih kućica pokrivenih šindrom i daskama, a od sredine 19. stoljeća tvrđava gubi svoju obrambenu zadaću i stari drveni Brod nestaje (Turistička zajednica Grada Slavenskog Broda, 2012.). Tada počinje razvitak modernog grada na novim temeljima. Sredinom 19. stoljeća u Brodu je živio 2531 stanovnik, a krajem 19 stoljeća 3000 (Marković, 1994.). Kada je Austro-Ugarska Monarhija okupirala Bosnu, krajem 19. stoljeća, Brod prestaje biti pogranično mjesto, ali je dobio povoljnu perspektivu za dalji razvitak. Tvrđava gubi smisao postojanja, a izgrađen je most na Savi kako bi se uspostavila cestovna i željeznička veza sa Sarajevom. Prije oslobođenja Bosne od Turaka, Brod je preko Vinkovaca, Dalja i Osijeka povezan s Peštom i Bečom, a zatim je uspostavljena i željeznička veza sa Zagrebom, Rijekom i Sarajevom. Razvitkom željezničkog prometa i trgovine Brod se počeo jače razvijati, a do radikalnijih promjena u arhitektonskom izgledu Broda dolazi razvitkom kapitalističkog gospodarstva, kada Brod postupno poprima urbanu fizionomiju, koja se očituje u gradnji novih kuća na kat, masivnih i modernih (Marković, 1994.). Sredinom 19. stoljeća svojim arhitektonskim izgledom Brod nije u cijelosti odgovarao pojmu grada, ali ipak zbog obrtničko-trgovačkog staleža, zapovjedničkog časničkog sloja u tvrđavi, statusa vojnog komuniteta, komunalnog uređenja i kulturno-prosvjetne uloge za svoju širu ruralnu okolicu formalno proglašen gradom (Marković, 1994.).

Snažniji razvitak industrije počinje krajem 19. stoljeća kada je proradio parni mlin, a zatim parna pilana, od koje je nastala tvornica "Slaveks". Od tada se Brod, zahvaljujući

povoljnom smještaju uz plovnu Savu i željezničku prugu koja ga je povezivala sa svim krajevima Monarhije te s Bosnom, razvija u važno industrijsko središte (Marković, 1994.), što ostaje sve do suvremenog razdoblja. Najvažnija industrija s vremenom (od 1921.) postaje metalna (1200 zaposlenih prije 2. svjetskog rata), a od ostalih industrija treba spomenuti drvnu (1930-ih godina 600 zaposlenih), ciglarsku, svilarsku i pivarsku (Marković, 1994.). Osim industrije, razvija se i čitav niz uslužnih funkcija ("Prva hrvatska štedionica", Okružna blagajna, te građanska škola, osnovna ženska i osnovna muška škola, hotel, pošta, kino), a nastavljaju se i promjene u urbanoj fizionomiji grada te se tako izgrađuju nove zidane prizemnice i kuće na kat, popunjavaju se i grade nove gradske četvrti (npr. prostor današnje Gajeve, Basaričekove, Badalićeve, Horvatove i Gundulićeve ulice, prostor Zvjerinca i Plavog polja, radnička kolonija na Dimovićevoj livadi itd.) (Marković, 1994.). Razvitkom suvremene industrije počinje slabiti značenje obrtničkog staleža pa nekad obrtničko-trgovački grad postaje industrijsko-gospodarsko središte svoje regije. Broj obrtničkih radionica se u pola stoljeća, od 1890. do 1940., smanjio s 597 na svega 350 (Marković, 1994:264).

Razvitkom industrije i željezničkog prometa u grad se doseljava veliki broj radnosposobnog stanovništva, najviše iz Bosne kao jeftina radna snaga, te se širi gradska periferija, koja se razvijala spontano bez nekakvog urbanog plana pa je Brod zadržao izgled grada samo u svom užem središtu (Marković, 1994.). Brod je dugo vremena, za razliku od drugih hrvatskih gradova, bio bez urbanih tekovina poput električne struje, vodovoda, kanalizacije i drugih, zato što se previše spontano razvijao, zahvaljujući industriji, pa je komunalni razvitak samo donekle slijedio nagli demografski razvitak Grada (Marković, 1994.).

U 2. svjetskom ratu grad je pretrpio velika stradanja, nakon kojih je u prvim poslijeratnim godinama uslijedila intenzivna obnova. Grad se proširio gotovo u svim pravcima (sl. 5). Sjeverno od nekadašnje Budainke izgrađeno je novo naselje sa istim nazivom, dio tog naselja prešao je južnu stranu nekadašnje ulice Đuro Đaković te se proširilo do željezničke pruge. Proširilo se i radničko naselje zapadno od tvornice "Đuro Đaković". U pravcu sjevera Brod se spojio sa selima ispod Brodskog brda. Brod se proširio i prema zapadu tj. prema Jelas polju, oko donjeg kanala Mrsunje, sve do naselja "Branka Bosnića". Prema istoku grad se proširio do kanala Glogovica, a zapadnije od kanala Glogovica razvila se suvremena brodska industrija, veliki kompleksi drvne industrije "Slavonija" te prehrambeni kombinat "Jasinje" (Marković, 1994:269).

Sl. 5.: Nacrt grada Slavonikog Broda iz 1955. godine

Izvor: Državni arhiv u Slavonikom brodu (2022.)

Obnovu je popratila i demografska ekspanzija grada. Slavonski Brod je prema popisu stanovništva iz 1953 imao oko 20700, a sedam godina kasnije već skoro 28000 stanovnika. Po popisu stanovništva iz 1971. u njemu živi 38705, a deset godina kasnije blizu 48000 osoba (Jelić i sur., 1994:26). Ovaj brzi porast manjim je dijelom rezultat prirodnog priraštaja, a većim doseljavanja iz sela brodskog Posavlja te Bosne i Hercegovine. Razvitak gospodarstva utjecao je i na transformaciju prigradskih sela pa tako sela u neposrednoj okolici grada, kao što su Brodski Varoš, Podvinje, Bukovlje, Brodsko Vinogorje i Gornja Vrba, postaju periferni dijelovi grada te se značajno izmijenila sociološko-kulturološka slika grada i socijalna struktura stanovništva (Jelić i sur., 1994.). Nastavlja se razvitak Broda kao kulturno-prosvjetnog središta jer se nakon drugog svjetskog rata otvaraju osnovne i srednje škole te strojarski fakultet (Schwendemann i sur., 1994.), a razvijaju se i druge uslužne funkcije (npr. Medicinski centar koji nastavlja dugu tradiciju bolničkog liječenja u Brodu, još od sredine 18. stoljeća kada je otvorena Vojna bolnica) (Belen i sur., 1994.).

Za vrijeme Domovinskog rata grad trpi izravne i posredne ratne štete. Industrija strada ne samo zbog rata već i zbog promjena na međunarodnom tržištu, promjene uvjeta poslovanja kao i zbog tehnološkog zaostajanja. Mijenja se i sociološka i gospodarska struktura grada, te se iz grada iseljava dio starosjedilačkog stanovništva zbog ratnih opasnosti i teškoća gospodarstva, a istovremeno u grad imigrira velik broj stanovnika iz okolice u kojima su vođene neposredne ratne operacije (GUP SB, 2005.).

3. FUNKCIJE GRADA

Funkcije grada predstavljaju razni oblici proizvodnih i uslužnih djelatnosti u kojima radi većina aktivnog stanovništva, a koje odražavaju ulogu grada na regionalnoj, nacionalnoj i, eventualno, internacionalnoj osnovi. Općenito, veliki utjecaj na grad i njegove funkcije ima postindustrijalizacija kao društveni proces. Njezine glavne karakteristike su: 1. veća usmjerenost na uslužni sektor, a ne na proizvodnju; 2. veća moć i viši status profesionalnih i tehnoloških radnika, što se ogleda u promjeni društvene strukture; 3. veći naglasak na istraživanje i razvitak; 4. veća briga za utjecaj tehnoloških promjena; 5. razvitak naprednih informacijskih sustava i intelektualne tehnologije (Pacione, 2009.). U takvim okolnostima udio zaposlenih u sekundarnim djelatnostima može biti znatan, ali se stalno smanjuje, dok je daleko veća zaposlenost u uslužnim djelatnostima. Najveći dio tih funkcija upravo i ima izraziti gradski karakter (financijske, tehničke i poslovne usluge, zdravstvena zaštita i dr.) (Vresk, 1996.).

3.1. Proizvodna funkcija

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća Brod se razvio u važno industrijsko središte zahvaljujući povoljnom smještaju uz plovnu Savu i željezničku prugu. Otvorena je pilana "Slavonija", uz koju je kasnije otvorena i tvornica namještaja. Nakon 1. svjetskog rata, 1921., otvara se Tvornica vagona, strojeva i mostova, koja je zapošljavala 850 radnika, poslije 2. svjetskog rata nazvana "Đuro Đaković". Nakon Drugog svjetskog rata grad ulazi u razdoblje gospodarskog napretka i razvitka industrije, osobito metalne industrije u pogonima "Đure Đakovića", drvne industrije u pogonima "Slavonije DI" i "Oriolika" te u pogonima prehrambenog kombinata "Jasinje" (Jelić i sur., 1994.). Sve do tranzicijskog razdoblja početkom 1990-ih (a koje se poklapa s ratom) na području Slavanskog Broda isticale su se po broju zaposlenih i prema ukupnom prometu metaloprerađivačka industrija, strojogradnja, proizvodnja prometnih sredstava, proizvodnja rezane građe i finalnih proizvoda od drveta. Prema popisu stanovništva 1961. godine, Slavonski Brod je imao 12971 zaposlenih, a 1981. 17713 zaposlenih. To je period velike dinamike rasta ukupnog stanovništva, uslijed najjačeg zamaha industrijalizacije i nove komunalne organizacije, kojom je favoriziran razvitak općinskih središta (Toskić, Njegač, 2003.). Do 1991. godine Slavonski Brod je bio polifunkcionalno središte u kojem je dominirala industrija. Slavonski Brod ima heterogenu industriju te je, s obzirom na takvu strukturu općenito, sredina industrijaliziranija, gospodarski razvijenija, a industrija je produktivnija. Za razliku od polifunkcionalnih gradova kakav je

Slavonski Brod, gradovi koji su visokospecijalizirani i monofunkcionalni često su suočeni s više strukturalnih problema i većim padom populacije (Klempić Bogadi, 2008.).

Prema popisu iz 1981. godine u sekundarnim je djelatnostima bilo zaposleno 8485 ljudi ili 47,9% od ukupnog broja aktivnog zaposlenog stanovništva (tab. 14). Deset godina kasnije broj zaposlenih u sekundarnim djelatnostima bio je 7068 ili 42,1% od tadašnjeg ukupnog broja zaposlenog aktivnog stanovništva. U odnosu na 1981. godinu udio zaposlenih u sekundarnim djelatnostima pao je za 1417 (5,8%), što je posljedica gospodarske krize, u kojem se našao ne samo Slavonski Brod, već i čitava država Hrvatska. Zatim je došlo do rata u kojem je industrija Slavenskog Broda pretrpjela znatne štete. Na industriju Slavenskog Broda neposredno su se odrazili preustroj gospodarstva i novi tržišni uvjeti te je došlo do pada proizvodnje u gotovo svim gospodarskim granama, pada izvoza, povećanja insolventnosti, povećanja nezaposlenosti. Sve je ovo odlika nepovoljne gospodarske situacije, ne samo u gradu Slavenskom Brodu, nego i u cijeloj državi (GUP SB, 2005.). Nakon rata nastavljen je rad industrije, ali u smanjenom obujmu. Tako prema popisu iz 2001. godine broj zaposlenih u sekundarnim djelatnostima iznosi 5172 ili 31,8% od ukupno zaposlenog aktivnog stanovništva, čime je broj zaposlenih u sekundarnim djelatnostima Slavenskog Broda u deset godina dodatno pao za 1896, a u odnosu na 1981. godinu za 3313 (39,0%). Nakon toga, broj zaposlenih u sekundarnim djelatnostima bilježi blagi rast za 583 i iznosi 5755 (32,8%) od ukupno aktivnog zaposlenog stanovništva), što je za 2730 (32,2%) zaposlenih manje negoli 1981. Istodobno se u čitavom tom razdoblju (1981. – 2011.) ukupan broj zaposlenih blago smanjivao do 2001. da bi 2011. godine bio tek nešto manji negoli 1981. (17541 naprema 17713) za 1,0% (tab. 14).

Tab. 14. Zaposleni Grada Slavenskog Broda prema područjima djelatnostima od 1981. do 2011.

Područja djelatnosti	1981.		1991.		2001.		2011.	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Primarni sektor	266	1,5	880	5,2	247	1,5	206	1,2
Sekundarni sektor	8485	47,9	7068	42,1	5172	31,8	5755	32,8
Tercijarni sektor	3825	21,6	3781	22,5	4681	28,7	4714	26,9
Kvartarni sektor	5137	29,0	5074	30,2	6189	38,0	6866	39,1
Ukupno	17713	100,0	16803	100,0	16289	100,0	17541	100,0

Izvor: Posebice obrađeni popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., 1991. (RZS RH) i 2001., 2011. (DZS RH)

Opća situacija 2011. je nešto povoljnija jer industrija bilježi blagi rast zaposlenih, kao i druge djelatnosti, te raste i ukupni broj zaposlenih. Analizirajući industrijsku proizvodnju grada Slavenskog Broda, može se zaključiti da je koncentrirana, usmjerena na dvije industrijske djelatnosti, metaloprerađivačku u širem smislu i drvenu industriju (GUP SB, 2005.). Prema prostorno-planskoj dokumentaciji, površine namijenjene za industriju u Slavenskom Brodu iznose 560 ha te su industrijske zone locirane (sl. 6) unutar građevnog područja grada. Međutim, dio površina za gospodarske namjene (257,7 ha) izdvojen je iz prostora grada i nalazi se unutar područja susjednih općina.

Prema područjima djelatnosti 2011. najveći je broj zaposlenih (sl. 60) u prerađivačkoj industriji (3427 ili 19,6%), zatim u financijskim djelatnostima i poslovanju nekretninama (536 ili 3,0%), trgovini (2766 ili 15,8%), zdravstvu i socijalnoj skrbi (1631; 9,3%), javnoj upravi (1630; 9,3%), obrazovanju (1479; 8,4%), graditeljstvu (1408; 8,0%) itd. Raste broj zaposlenih u sekundarnom, tercijarnom i kvartarnom sektoru. Iako je značajan udio zaposlenih u sekundarnom sektoru, viši udio zaposlenih u tercijarnom i kvartarnom sektoru posljedica je novog položaja Slavenskog Broda kao uslužnog središta u širem smislu. To je sukladno obilježjima gospodarskog restrukturiranja u zemljama Srednje Europe, povezanima s promjenama sektorskog sastava zaposlenosti, jer su se i industrija i poljoprivreda suočili s gubitcima zaposlenja, a nova radna mjesta pojavila su se uglavnom u sektoru usluga, a porastao je i broj nezaposlenih (Tammaru, 2005.).

3.2. Uslužne funkcije

Uslužne djelatnosti obuhvaćaju: trgovinu, upravu, školstvo, zdravstvo, socijalnu skrb, kulturu i sl. S obzirom na djelatnosti vezane za državu, županiju ili sam grad, uslužne djelatnosti imaju odgovarajući oblik organizacije i normativnu razinu. Razvitak grada potaknuo je značajniju koncentraciju uslužnih funkcija tercijarnog i kvartarnog sektora djelatnosti u gradu (sl. 6). Slavonski Brod ima funkciju uslužnog središta za stanovništvo njegove uže i šire okolice. Tome je doprinio i novi političko-teritorijalni ustroj 1991. godine, kojim je Slavonski Brod postao i županijsko središte. U Slavenskom Brodu jačaju brojne djelatnosti i to javna, obrazovna, zdravstvena, financijska, kulturna, telekomunikacijska i trgovačka. Prema stupnju razvijenosti ovih centralnomjesnih funkcija, Slavonski Brod je uslužno središte regionalnog značenja. U Slavenskom Brodu smještena su općinska i županijska upravna tijela. U gradu se osniva Veleučilište Slavonski Brod i time jača obrazovna funkcija grada. Zatim, pored Opće

bolnice, u gradu se otvaraju poliklinike i niz specijalističkih ordinacija. Otvaranjem niza poslovnica banaka, uglavnom inozemnih, jača i financijska funkcija grada. Snaženje tih djelatnosti potkrjepljuju i podatci popisa stanovništva iz 2011., koji kažu da upravo u kvartarnim djelatnostima radi najveći broj zaposlenih – 6868 (39,1%) (tab. 14). Pored specijaliziranih trgovina otvaraju se i trgovački centri, koji zapošljavaju veliki broj radne snage - 2766 (15,8%) (sl. 60).

Pojedine funkcije središnjeg grada određuju različit stupanj gravitacijske povezanosti s užom, odnosno širom okolicom. Doseg pojedinih funkcija grada različite je udaljenosti do krajnjih točaka gravitacijskog područja. Npr. kod kretanja radne snage na rad u proizvodne djelatnosti grada, gravitacijska zona je u principu manja, dok je gravitacijsko područje viših prosvjetnih, zdravstvenih i svih specijaliziranih funkcija šira. Njihova gravitacijska područja imaju složenu unutrašnju strukturu (Vresk, 2002.).

3.2.1. Pregled uslužnih funkcija u Slavanskom Brodu (prema GUP SB, 2005.)

Trgovina

U Slavanskom Brodu trgovina je uz obrt bila vodeća djelatnost sve dok ih nije potisnula industrija. U gradu se nalazi veliki broj trgovačkih radnji i šoping središta, koji su rasprostranjeni u poslovnim zonama i zonama mješovite namjene (sl. 6). To potvrđuje i broj zaposlenih 2011. godine u trgovini (sl. 60) – 2766 (15,8% od ukupno zaposlenih), koja je prema broju zaposlenih odmah iza industrije. Trgovačka funkcija grada je veoma značajna ne samo za stanovništvo grada, nego i za stanovništvo njegove okolice u opskrbi njegovih potreba.

Javna uprava, financije i srodne djelatnosti

Afirmacija grada kao većeg regionalnog središta temelji se na uređenju prostora, ali i na broju i kvaliteti javnih usluga koje se u njemu nalaze. Postupnim jačanjem upravnih funkcija dopunjeno je izrazito industrijsko obilježje grada. U Slavanskom Brodu (sl. 6) smješteni su: Uprava, Ministarstvo financija – Porezna uprava i Financijska policija, Ministarstvo pomorstva, prometa i veza – Uprava sigurnosti unutarnje plovidbe, Državno pravobraniteljstvo i Općinsko državno odvjetništvo, Prekršajni, trgovački, županijski i općinski sud, Carinska uprava, Policijska uprava, Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje, Organi lokalne uprave i samouprave – sjedište Brodsko-posavske županije i gradske uprave, Hrvatski zavod za zapošljavanje, Državno hidrometeorološki zavod, Hrvatska gospodarska komora (HGK) Županijska komora Slavonski Brod, Hrvatska obrtnička komora (HOK) Županijska komora

Slavonski Brod, Zavod za platni promet, Osiguravajuća društva, banke i štedno – kreditne zadruge, Ostale javne djelatnosti, Financijsko posredovanje. Daljnji razvitak javnih i upravnih funkcija, te njihov prostorni smještaj planiran na području “novog” gradskog središta (sjeverno duž ulice P. Svačića) te u drugim gradskim četvrtima unutar područja mješovite namjene (GUP SB, 2005.).

Za sada je u planu izgradnja nove zgrade Policijske uprave Brodsko-posavske županije na području “novog” gradskog središta, ali je taj projekt još u samim počecima. Isto tako u gradskim četvrtima unutar područja mješovite namjene otvoreno je nekoliko poslovnica banaka. Na području grada Slavonskog Broda djeluje niz odvjetničkih ureda i društava, te nekoliko javnobilježničkih ureda (Izvješća o stanju u prostoru grada Slavonskog Broda za razdoblje od 2013. do 2017. godine, 2019.).

Obrazovanje – školske i predškolske ustanove

Mrežu osnovnih škola na području Grada Slavonskog Broda čini 15 osnovnih škola od kojih su i Osnovna glazbena škola, kao i jedna posebna osnovna škola za polaznike s poteškoćama u razvitku (sl. 6). U pojedinim školama je dograđen postojeći kapacitet (učionički prostor i športske dvorane i tereni), a lokacija osnovnih škola je zadovoljavajuća jer omogućuje kvalitetnu dostupnost i ravnomjernu prostornu pokrivenost grada osnovnim školama. U usporedbi s ranijim godinama, vidljivo je smanjenje broja učenika, što je prije svega odraz negativnih demografskih trendova, ali i velikog iseljavanja stanovnika. (Izvješća o stanju u prostoru grada Slavonskog Broda za razdoblje od 2013. do 2017. godine, 2019.).

Mrežu srednjih škola (sl. 6) čini osam postojećih škola i jedna planirana u naselju A. Hebranga, a to su: Gimnazija “Matija Mesić”, Klasična gimnazija “Lanasović”, Ekonomska škola, Obrtnička škola, Medicinska škola, Tehnička škola, Industrijsko-obrtnička škola “Antun Matija Reljković”, u kojima je moguća dogradnja učioničkog prostora i izgradnja vanjskih sportskih terena. Ova planirana u naselju Andrije Hebranga je završena 2008. i u njoj sada djeluje Ekonomsko-birotehnička škola (škola je prije djelovala na drugoj lokaciji (Izvješća o stanju u prostoru grada Slavonskog Broda za razdoblje od 2013. do 2017. godine, 2019.).

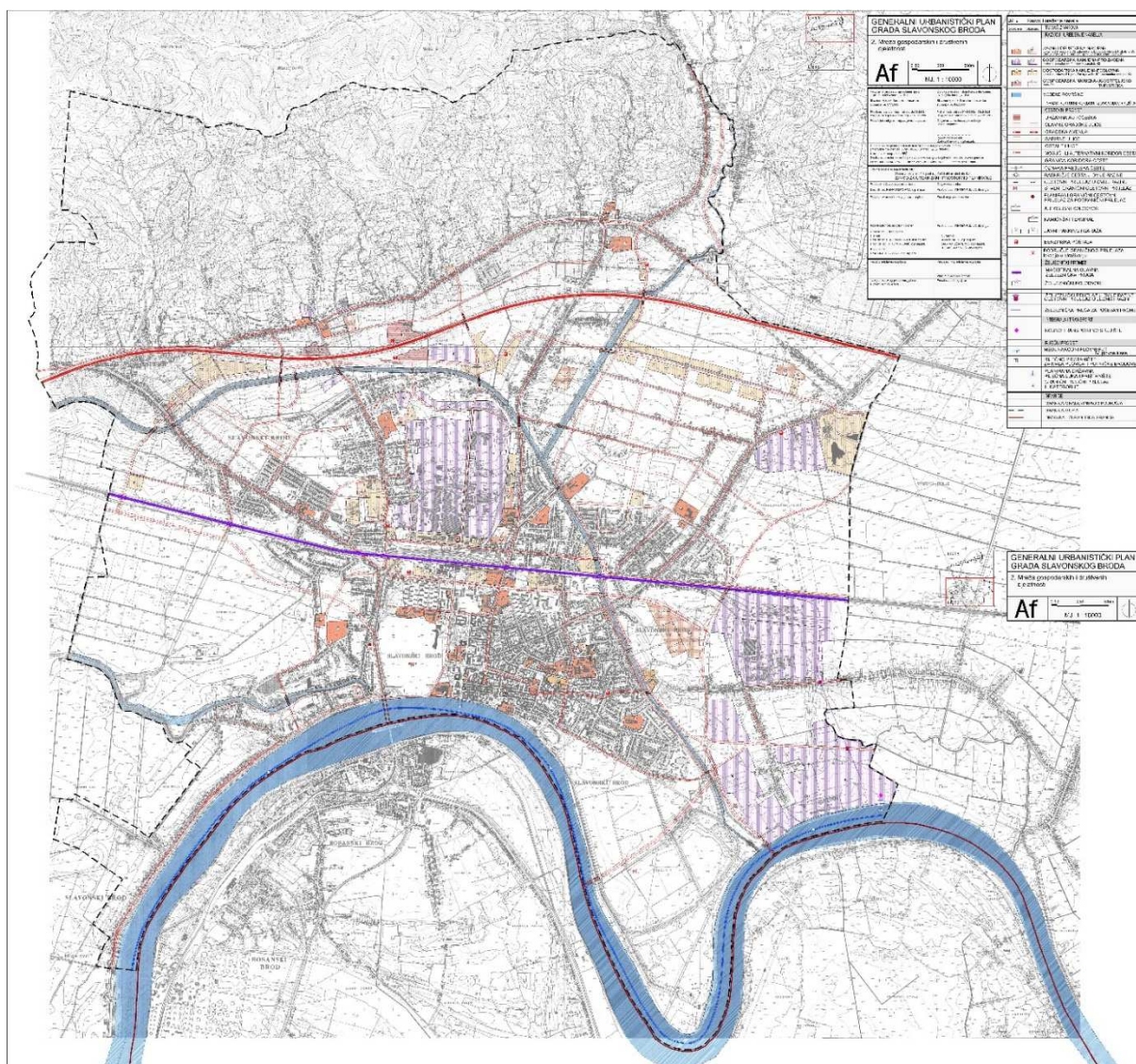
Na Sveučilištu u Slavskom Brodu (sl. 6) postoje: Sveučilišni studiji – Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni Učiteljski studij; - Preddiplomski sveučilišni studiji su: Strojarsstvo, studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, Ekoinženjerstvo i zaštita prirode i Ekonomija; - Diplomski sveučilišni studiji su: Strojarsstvo i studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Stručni studiji – Preddiplomski stručni studiji su: Bilinogojstvo, Menadžment,

Proizvodno strojarstvo i Informatika i informacijske tehnologije; - Diplomski stručni studiji su: Ekološka poljoprivreda i ruralni razvitak, Menadžment i Energetika; Poslijediplomski studiji: Poslijediplomski sveučilišni doktorski studij strojarstva i Poslijediplomski specijalistički studij Razvoj proizvoda i tehnologija (Sveučilište u Slavonskom Brodu, 2022.).

Osim navedenog, na području grada djeluje, kao sastavnice Sveučilišta "Josipa Jurja Strossmayera" u Osijeku, dislocirani studij "Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti" te Sveučilišni diplomski studij sestrinstva koji se izvodi od 2016. godine u suradnji s Općom bolnicom "Dr. Josip Benčević" Slavonski Brod. Također, na području grada nalazi se jedan studentski dom, ukupnog smještajnog kapaciteta za 120 osoba. (Izvešća o stanju u prostoru grada Slavenskog Broda za razdoblje od 2013. do 2017. godine, 2019.).

Postojeće ustanove predškolskog odgoja (sl. 6) u gradu su organizirane u ustanovama, dječjim vrtićima, u čijem sastavu se nalazi 9 objekata, te građenje moguće unutar područja mješovite namjene, na postojećim lokacijama (GUP SB, 2005.). Prema popisu 2011. godine u Slavonskom Brodu ima 4187 djece od 0 do 6 godina (7,0% ukupnog stanovništva grada), a prema izvoru Upravnog odjela za društvene djelatnosti Grada Slavenskog Broda samo njih oko 16% pohađa jaslice ili vrtić. Ovi podatci ukazuju na mali postotak populacije za predškolske ustanove, te je to posljedica ekonomskih problema (nezaposlenost, niska primanja), ali tradicije da se djeca odgajaju kod kuće i nedostatka dječjih ustanova. Planirane su nove lokacije za smještaj dječjih vrtića i jaslica kako bi se uspostavio ravnomjeran prostorni raspored ustanova predškolskog odgoja na području grada (GUP SB, 2005.).

Na području grada Slavenskog Broda nalazi se 12 objekata predškolskog odgoja, od čega je 10 vrtića u vlasništvu grada, a preostala dva su privatni dječji vrtići "Cekin" i "Lira". Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, početkom pedagoške godine 2016./2017. u Slavonskom Brodu je u 12 ustanova predškolskog odgoja upisano ukupno 1665 polaznika. U usporedbi s ranijim godinama evidentan je stalni porast, kako broja polaznika, tako i broja ustanova (Izvešća o stanju u prostoru grada Slavenskog Broda za razdoblje od 2013. do 2017. godine, 2019.).

Sl. 6. Mreža gospodarskih i društvenih djelatnosti grada Slavonskog Broda

Izvor: GUP SB (2005.)

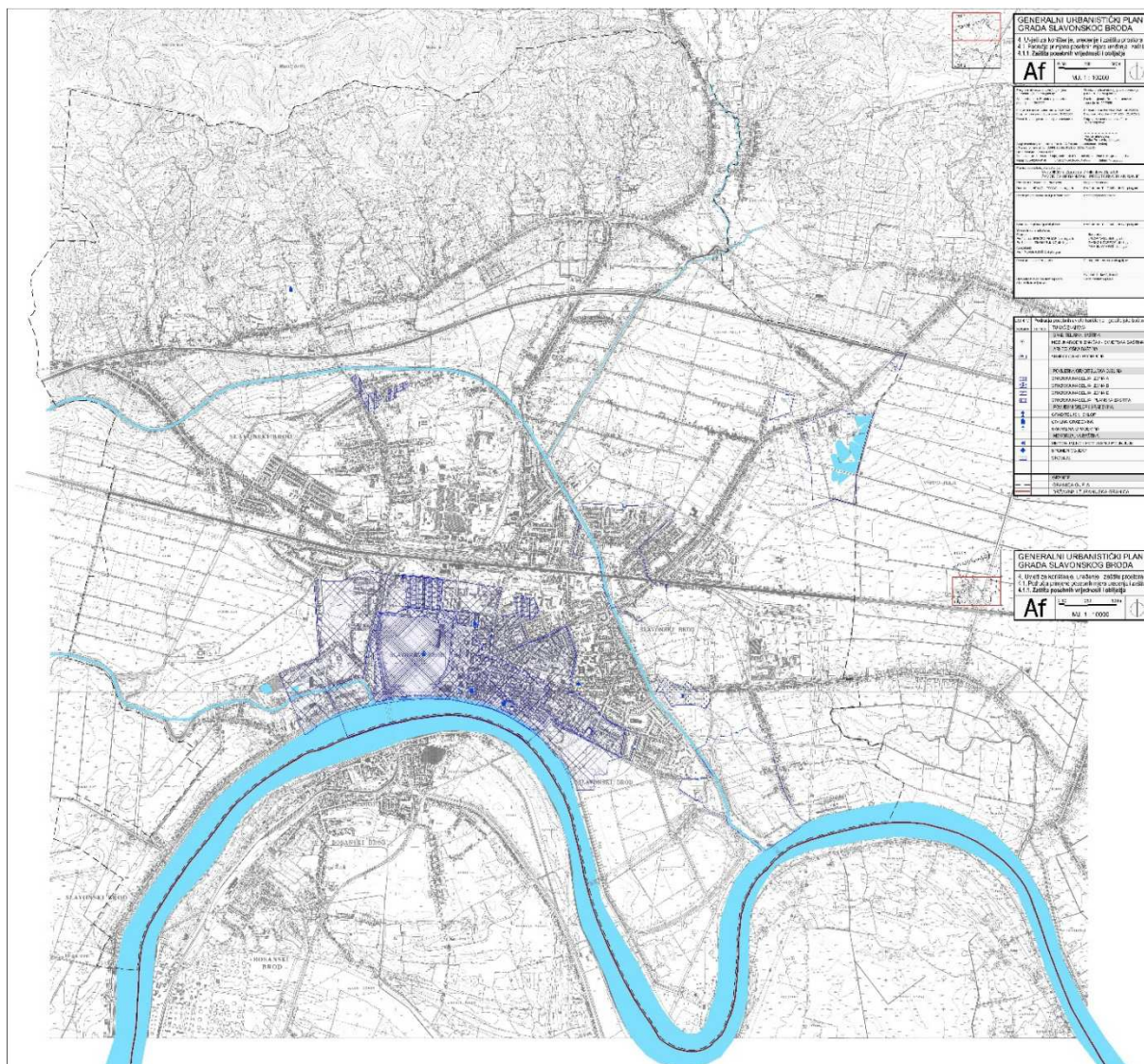
Kultura i umjetnost

Gradski i Arheološki muzej, “Muzej Brodskog Posavlja”, u Slavonskom Brodu drugi je po veličini u Slavoniji. Osnovan je 1934., a nalazi se u zgradi Gradskog magistrata u Starčevićевой ulici. Stalni postav je otvoren 1969. godine s bogatom geološko paleontološkom zbirkom, arheološkom, etnografskom, kulturno-povijesnom i galerijskom zbirkom, te knjižnicom. Galerija umjetnina grada Slavonskog Broda osnovana je 1995. godine u Starčevićевой ulici, te u fundusu galerije najznačajnija je zbirka skulptura Branka Ružića i Zbirka akvarela. U Slavonskom Brodu postoji kino “Hrvatski dom”, kino “Brod” i "Multiplex" kino u tržnom centru “City Colosseum”. Kulturnu jezgru čine još Gradska knjižnica i čitaonica, Povijesni arhiv i podružnica Hrvatskog instituta za povijest, Kazališno-koncertna dvorana

”Ivana Brlić Mažuranić”. Kulturni značaj imaju Tvrđava “Brod”, Franjevački samostan u Slavonskom Brodu i Kuća obitelji Brlić (sl. 7). U Slavonskom Brodu djeluju i Dječje kazalište Ivana Brlić Mažuranić, Muzej tambure, Lovački muzej, Spomen-dom Dragutina Tadijanovića, Atelijer Unikat, Atelijer – Aurel, Galerija i antikvarijat Balen, Galerija Kutuzović i Likovni salon Vladimir Becić (Wikipedia, 2022.). Daljnjim planskim širenjem stambenih naselja treba računati i na adekvatno praćenje sadržajima kulture (područne knjižnice i čitaonice, galerije i sl.). U Slavonskom Brodu djeluju lokalna televizija ”Slavonskobrodska Televizija”, nekoliko lokalnih radiostanica (Radio Slavonija, Laganini FM itd.), te tjedni lokalni tisak ”Posavska Hrvatska”. U gradu djeluje niz udruga kulturno-umjetničkih društava (Izvješća o stanju u prostoru grada Slavnskog Broda za razdoblje od 2013. do 2017. godine, 2019.).

Građenje novih građevina za potrebe kulture i umjetnosti moguće je na području planiranog “novog” gradskog centra (između željezničke pruge i ulice P. Svačića), posebice rekonstrukcijom prostora gradske Tvrđave “Brod”, te unutar područja mješovite namjene (GUP SB, 2005.). Na području tog planiranog novog gradskog središta nije izgrađena nijedna građevina za potrebe kulture i umjetnosti. Trenutačno se izgrađuju, obnavljaju i uređuju prostorije Muzeja Brodskog Posavlja u staroj gradskoj jezgri te se kontinuirano radi na obnovi Tvrđave (Izvješća o stanju u prostoru grada Slavnskog Broda za razdoblje od 2013. do 2017. godine, 2019.).

Prema tome zaštićena kulturna dobra na području Grada Slavnskog Broda su: Arheološko nalazište "Osječka ulica – Vrbsko polje", zgrada Radničkog doma, zgrada Merkadić, Vila Brlićevac, Crkva svetog Trojstva sa samostanom, Brodska tvrđava, Zgrada obitelji Brlić, zgrada Gradskog magistrata, zgrada Povijesnog arhiva, Kulturno-povijesna cjelina grada Slavnski Brod, Arheološka zona unutar grada Slavnskog Broda, Rodna kuća Đure Đakovića, Kuća Mirković – Mušicki – Biga, Zgrada nekadašnje djevojačke škole i Kuća Tonkić s okućnicom u Slavonskom Brodu (sl. 7) (Registar kulturnih dobara, 2022.).

Sl. 7. Kulturna baština Grada Slavonskog Broda

Izvor: GUP SB (2005.)

Zdravstvena zaštita i socijalna skrb

Opća bolnica “Dr. Josip Benčević” smještena je u Slavenskom Brodu i ima rang županijske bolnice, odnosno pokriva područje bivše općine Slavonski Brod, ali i Posavsku županiju u BiH. Bolnica ima 2 službe, 23 odjela i ljekarnu, te kapaciteta 576 postelja. Bolnička poliklinika otvorena je 2014. godine, a sastoji se od 84 specijalističke ambulante (Izvješća o stanju u prostoru grada Slavonskog Broda za razdoblje od 2013. do 2017. godine, 2019.). Na području grada nalazi se Dom zdravlja te dvije ustanove za zdravstvenu njegu i Ljekarna koji pokrivaju područje bivše općine, te Zavod za javno zdravstvo koji pokriva područje cijele Županije (Izvješća o stanju u prostoru grada Slavonskog Broda za razdoblje od 2013. do 2017. godine, 2019.). Od ustanova za obavljanje zdravstvene djelatnosti na razini zdravstvenih

zavoda, na području Brodsko-posavske županije djeluje Zavod za javno zdravstvo Brodsko-posavske županije i Zavod za hitnu medicinu Slavonski Brod (i jedan i drugi sa sjedištem na području grada Slavanskog Broda). Područne ambulante nalaze se u slijedećim područjima grada: Vinogorje, Mikrorajon, Vatreška, J. J. Strossmayer, Podvinje. Isto tako u gradu djeluje veliki broj privatnih specijalističkih ordinacija (sl. 6).

Na području grada je osigurana odgovarajuća dječja i socijalna zaštita. Mrežu socijalnih ustanova grada Slavanskog Broda čine: Centar za socijalnu skrb Slavonski Brod (osim za područje grada, nadležan je i za 16 općina Brodskoposavske županije), Dom socijalne skrbi (Dom za starije i nemoćne osobe Slavonski Brod) i Obiteljski domovi za starije i nemoćne osobe (Obiteljski dom Anita Radoš, Obiteljski dom Gordana Lazi, Obiteljski dom Ivana Kulić i Obiteljski dom Tomislav Lesiv). U gradu djeluju i pružatelji usluga za starije i nemoćne osobe: Srdačni dom d.o.o., Sunčana d.o.o., Velika mama d.o.o., Dom za osobe s tjelesnim, intelektualnim i osjetilnim oštećenjima: tjedni smještaj poliklinike Zlatni Cekin i Centar za pružanje usluga u zajednici "Kuća sretnih ciglica" (dom za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi) (Izvešća o stanju u prostoru grada Slavanskog Broda za razdoblje od 2013. do 2017. godine, 2019.).

Sport i rekreacija

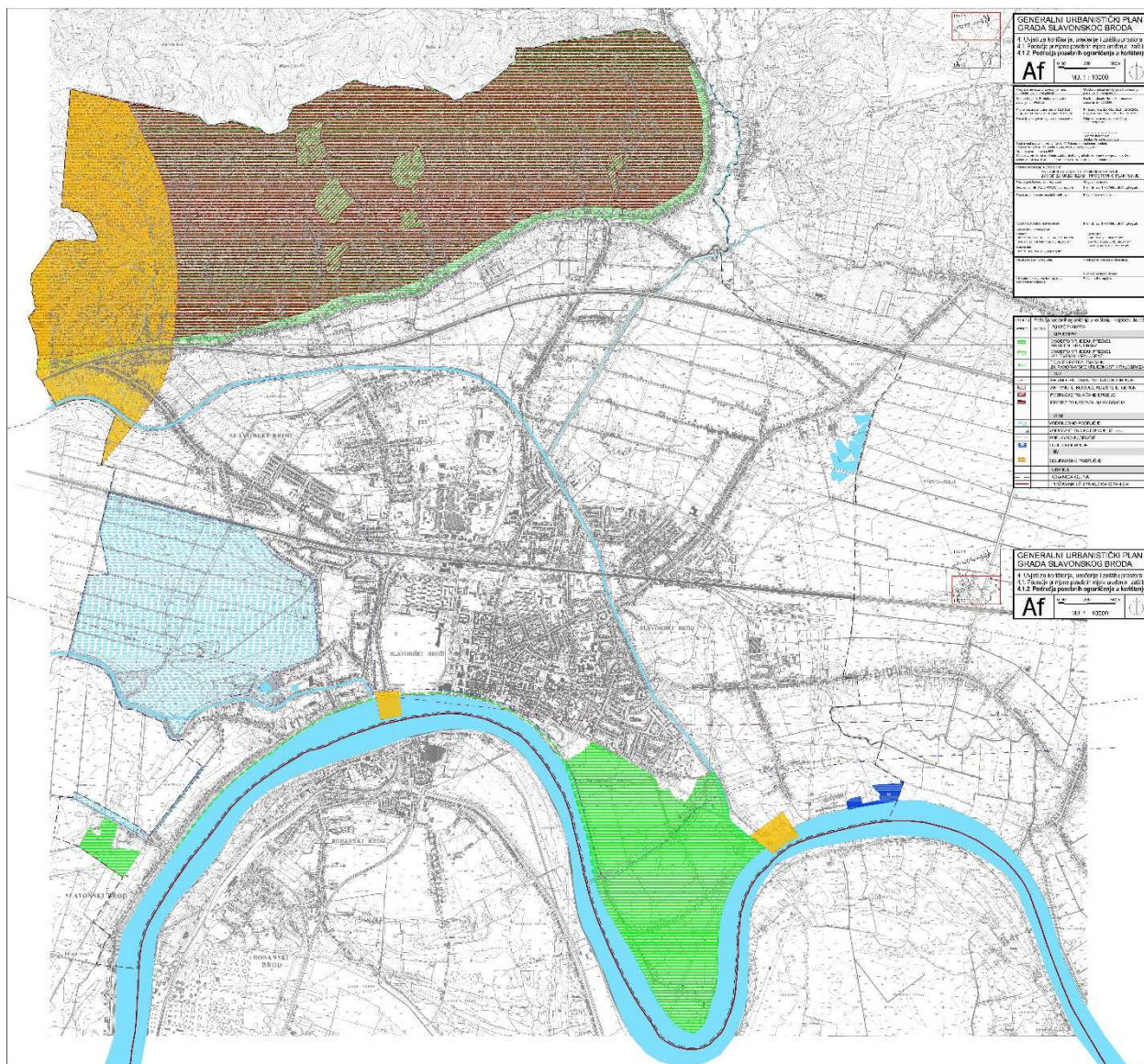
Mrežu objekata za sport i rekreaciju (sl. 8) na području grada Slavanskog Broda čine objekti za natjecateljske sportove, za zadovoljavanje tjelesno-zdravstvenih potreba učenika osnovnih i srednjih škola, te za rekreaciju najrazličitijih potreba korisnika. Na prostoru Slavanskog Broda nalazi se veći broj nogometnih igrališta, a od ostalih sportskih terena i objekata tu su još rukometna i košarkaška igrališta, kuglane, igrališta za tenis i stolni tenis, strelišta, planinarske staze i odmorišta te prostori za borilačke sportove (karate, boks i dr.), šetalište braće Radića, Malo gradsko kupalište, otvoreni bazeni, Tvrđava Brod i dr. Za potrebe sporta i rekreacije (sl. 8) moguće je građenje novih građevina na posebnim lokacijama koje su u tu svrhu predviđene na području: Jelas, Vijuš, Veliko Polje, Šestinac (Ciglana), Glogovica i Budainka, te manjih površina i građevina unutar područja mješovite i stambene namjene (GUP SB, 2005.).

Prostornim planom Brodsko-posavske županije predlaže se zaštita dijelova prirode (sl. 8): kategorije zaštite "zaštićeni krajolici" i to: Pješćana plaža i šuma za šport i rekreaciju Poloj – Vijuš (površine cca 156 ha) koji se nalazi južno od grada i područje obronaka Dilj-gore, krajnji južni obronci, tj. vinogradi i voćnjaci Brodskog vinogorja posebna su vrijednost ovog

područja. Dijelovi prirode predviđenih za zaštitu na području grada Slavenskog Broda su gradski parkovi: Park Klasije, park u Tvrđavi “Brod”, park uz Savu i Franjevački samostan, park na Trgu kralja Tomislava i park uz PBZ (Prostorni plan BPŽ, 2001.).

Trenutno u gradu postoje slijedeći sportsko-rekreacijski objekti: Gradski bazeni, Gradska vježbaonica “Sokol”, SRC “Vijuš”, Teniska dvorana pokraj škole “M. A. Reljković”, Sportska dvorana “Brod”, Sportska dvorana i vanjski tereni “Klasije”, Streljana Petra Krešimira IV, Kuglana, Boćarski klub “Brlička”, Kajak kanu klub, Nogometni stadion “kraj Save”, Šetalište braće Radića, NK “Amater”, NK “Željezničar”, NK “Vinogorac”, NK “Podvinje”, NK “Graničar”, NK “Croatia”, MO “Josip Rimac”, NK “Budainka”, NK “Bjeliš”, Aero-klub “Brod”, Teniska igrališta na Klasijama, RC “Poloj”, Malo gradsko kupalište i dr. Osim toga, na području grada registrirano je 113 sportskih udruga, a osnovana je i Zajednica sportskih udruga grada Slavenskog Broda koja u svom sastavu okuplja 91 udruhu članicu (Izvješća o stanju u prostoru grada Slavenskog Broda za razdoblje od 2013. do 2017. godine, 2019.). Mnogi postojeći sportski tereni i objekti su renovirani, a trenutno je u tijeku uređivanje postojećeg nogometnog stadiona uz Savu.

Zaštićena prirodna baština koja je zaštićena na temelju Zakona o zaštiti prirode (sl. 8): značajni krajobraz Jelas polje je zaštićen kao dio ekološke mreže Natura 2000: - područja očuvanja značajna za vrste i stanišne tipove: Jelas polje s ribnjacima i Jelas polje kao i područje očuvanja značajno za ptice (Brodsko-posavska županija, 2022.).

Sl. 8. Krajobraz, tlo, vode grada Slavonskog Broda

Izvor: GUB SB (2005.)

3.3. Razvitak funkcije rada

Razvijajući se i šireći u prostoru, gradovi imaju veliki utjecaj na svoju bližu, ali i daljnju okolicu. Razvitak industrije, s obzirom na njezinu urbanu baziranost, glavni je pokretač preobrazbe grada i okolice, odnosno ojačana funkcija rada u gradu, dovela je do velikih promjena ne samo u gradu već i šire. U industriji se zapošljava višak radne snage iz agrarne okolice te je to prva faza kako grad djeluje na svoju okolicu. Time se stanovništvo socijalno prestrukturira iz agrarnog u neagrarno te se to odražava u njegovoj prostornoj mobilnosti, bilo da je u pitanju trajno preseljavanje stanovništva u grad ili, u kasnijoj fazi, dnevno migriranje na rad. Pri tome se naselja iz kojih dolazi radna snaga deagrariziraju i urbaniziraju. Zatim se

industrija često prostorno širi prema novoosnovanim zonama u gradu, na rubovima grada, a osim toga industrija se razvija i izvan granica grada, u gradskoj regiji pa i dalje. Time ona postaje najvažniji čimbenik razvitka agrarne okolice. U toj fazi dolazi do jačeg razvitka onih naselja u kojima se razvija industrija te takva naselja postaju središta rada za stanovništvo svoje uže okolice, a istodobno se u njima razvijaju i uslužne funkcije (Njegač, 1995.).

Slavonskobrodski kraj je bio poljoprivredni prostor sve do razvitka industrije krajem 19. stoljeća, iako su ciglarska, svilarska i pivarska industrija imale u Brodu tradiciju još od 18. stoljeća. Brod se, zahvaljujući povoljnom smještaju uz plovnu Savu i željezničku prugu koja ga je povezivala sa svim krajevima Monarhije te s Bosnom, razvio u važno industrijsko središte, u kojem je proradio parni mlin, početkom 20. stoljeća otvorena je i pilana uz koju je kasnije otvorena i tvornica namještaja. Razvitkom suvremene industrije, nekad obrtničko-trgovački grad postaje industrijsko-gospodarsko središte svoje regije, a ujedno i jako željezničko čvorište, preko kojeg se odvijao promet sa gotovo čitavom Europom (Marković, 1994.). Drvna industrija je između dva svjetska rata zapošljavala 600 radnika, koji su većim dijelom živjeli u gradu, dok je jedan dio svakodnevno dolazio u grad na posao (Marković, 1994.). Upravo ovi prvi tvornički pogoni utjecali su na socijalnu strukturu stanovništva i njegovu urbanu sliku. Tvornica vagona, strojeva i mostova otvara se nakon Prvog svjetskog rata, a prije Drugog svjetskog rata metalna industrija je zapošljavala 1200 radnika. Oni su manjim dijelom živjeli u Brodu, a najvećim dijelom radilo se o dnevnim migrantima iz brodske okolice pa je ta industrija imala daleko najveći učinak na urbanu transformaciju (Marković, 1994.:267). Tvornica je poslije Drugog svjetskog rata nazvana, "Đuro Đaković". U razdoblju Drugog svjetskog rata grad je pretrpio velika stradanja. U prvim poslijeratnim godinama grad se intenzivno obnavljao te se proširio gotovo u svim pravcima, a zapadnije od kanala Glogovica razvila se suvremena brodska industrija, veliki kompleksi drvne industrije "Slavonija" i prehrambeni kombinat "Jasinje". Proces obnove trajao je do sredine 20. stoljeća, a zatim grad ulazi u razdoblje gospodarskog napretka i razvitka industrije, osobito metalne u pogonima "Đure Đakovića", Slavonija DI i Oriolik (Marković, 1994.). Od početka šezdesetih godina izraženiji je proces decentralizacije industrije u Slavonskom Brodu, koji se odlikuje izgradnjom novih pogona industrije na periferiji grada u kojima se zapošljavaju viškovi postojeće radne snage, a istodobno umanjuju troškovi stambene i komunalne izgradnje. Time se značajno izmijenila sociološko-kulturološka slika grada i socijalna struktura. Gospodarski razvitak utjecao je na transformaciju prigradskih sela, kao što su Brodski Varoš, Podvinje, Bukovlje, Brodsko Vinogorje i Gornja Vrba, koja su postali njegovi periferni dijelovi (Jelić i sur., 1994.).

Nakon Domovinskog rata, stjecanjem nezavisnosti Republike Hrvatske mijenja se uloga Slavanskog Broda koji postaje pogranični grad, a promjenom društveno-političkog ustroja, odnosno razvitkom tržišnog gospodarstva, vlasničko-pravnih odnosa, privatnog sektora, došlo je i do funkcionalnih promjena grada koje se očituju u slabljenju sekundarnih (industrijskih) funkcija na kojima je temeljen dosadašnji razvitak, a dolazi do tercijarizacije odnosno razvitka uslužnog sektora, koji zapošljava sve veći broj radne snage u Slavanskom Brodu (GUP SB, 2005.).

Godine 2001. su u ukupnom broju poduzetnika najzastupljeniji mali poduzetnici (93,9%), zatim srednje veliki poduzetnici 4,6% i veliki poduzetnici s 1,5%. Po broju zaposlenika srednje veliki i mali poduzetnici ukupno zapošljavaju 71,8% djelatnika, dok veliki poduzetnici zapošljavaju 28,2% djelatnika. Prevladavaju poduzetnici u privatnom vlasništvu 92,3%, dok ih je u državnom vlasništvu 7,7% (GUP SB, 2005.). Godine 2018. prema veličini vidljivo je da su u ukupnom broju poduzetnika najzastupljeniji mali poduzetnici (97,9%), zatim srednje veliki poduzetnici (1,6%) i veliki poduzetnici (0,5%). Po broju zaposlenika srednje veliki i mali poduzetnici ukupno zapošljavaju 71,8% djelatnika, dok veliki poduzetnici zapošljavaju 28,2% djelatnika. Prevladavaju poduzetnici u privatnom vlasništvu 95,9%, dok je u državnom vlasništvu 4,1%. Najviše je zaposlenih u privatnom vlasništvu (Središnji registar poslovnih subjekata, 2018.). Analizirajući strukturu zaposlenih uočava se porast broja zaposlenih u malim (36%) i srednjim poduzećima (36%). Raste broj zaposlenih u sekundarnom, u tercijarnom i kvartarnom sektoru (Središnji registar poslovnih subjekata, 2018.).

Možemo ocijeniti da je u postindustrijskoj fazi u Slavanskom Brodu još uvijek značajan udio zaposlenih u sekundarnom sektoru. Visok stupanj zaposlenih u kvartarnom sektoru, možemo tumačiti novim položajem Slavanskog Broda kao uslužnog središta u užem i širem smislu.

Sektor malog gospodarstva je postupno prerastao u jednog od nositelja gospodarskih aktivnosti grada. U Slavanskom Brodu Gradsko vijeće je još 1997. godine je spoznalo taj značaj, te se usvojio dugoročni program za poticanje malog gospodarstva, radilo se i na stvaranju pozitivne poduzetničke klime, na obrazovanju kadrova i stvaranju poduzetničke infrastrukture (GUP SB, 2005.). Godine 1999. nađen je poslovni proctor (sl. 6) u okviru Holdinga "Đuro Đaković" za osnivanje Poduzetničkog inkubatora Brodin d.o.o., a od 1997. godine pronađena je i lokacija u Industrijskoj zoni "Bjeliš" za osnivanje Zone malog gospodarstva. Potiče se i promiče obrtništvo organizacijom sajamskih priredbi (Katarinski sajam obrtništva), davanjem u najam poslovnih prostora pod povoljnijim uvjetima,

financijskom pomoći, izradom financijskog vodiča, osposobljavanjem učitelja poduzetništva, konzultanata poduzetništva i poduzetničkih savjetnika (GUP SB, 2005.).

Poduzetnički inkubator Brodin započeo je s radom 2002. godine, a trajno je zatvoren 2019. godine. U gospodarskoj zoni Bjeliš 2021. godine izgrađen je inovacijski inkubator InnoBROD i u tijeku je njegovo opremanje.

3.4. Funkcija stanovanja

Uz radnu, funkcija stanovanja je jedna od temeljnih funkcija grada. Praćenjem razvitka funkcije stanovanja može se pratiti i cjelokupni razvitak grada. Sve do 19. stoljeća stambena gradnja je bila spontana. Industrijalizacija mijenja položaj stambene gradnje, koja postaje sastavni dio poduzetničke filozofije. Nositelji izgradnje obiteljskih kuća u svim dijelovima grada bili su građani svojom privatnom inicijativom, a nositelji gradnje planskih stambenih naselja sa višekratnim stambenim zgradama građenim nakon Drugog svjetskog rata bile su državne vlasti (Njegač, Gašparović, Stipešević, 2010.). Stambena naselja različitih su veličina, od velikih naselja, kolonija, do malih unutarblokovskih ulica obiteljske gradnje. Planskom stambenom gradnjom zadovoljene su infrastrukturne i prostorne potrebe.

Prema popisnim podacima, u gradu Slavonskom Brodu (sl. 13) izgrađen je u razdoblju do 1981. godine 13851 stan, od 1981. do 1991. godine izgrađeno je 4155 stana, u periodu od 1991. do 2001. 2745 stanova, a u periodu od 2001. do 2011. godine 2895 stanova.

Na području grada Slavanskog Broda, prema popisu 2011. godine (tab. 15), izgrađeno je ukupno 23646 stambenih jedinica. Od tog broja, 23037 stanovi su za stalno stanovanje (97,4%), a stanova koji se koriste povremeno za rekreaciju i obavljanje drugih djelatnosti 609 (2,6%).

Tab. 15. Stanovi prema načinu korištenja u Slavonskom Brodu 2011. godine

Grad/Općina	Ukupno	Stanovi za stalno stanovanje				Stanovi koji se koriste povremeno	Stanovi u kojima se samo obavlja djelatnost
		ukupno	nastanjeni	privremeno nenastanjeni	napušteni		
Slavonski Brod	23646	23037	19631	3027	379	518	91

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Tab 16. Površina stanova u Slavonskom Brodu 2011. godine

Grad/Općina	Površina stanova u m ²						
	Ukupno	Stanovi za stalno stanovanje				Stanovi koji se koriste povremeno	Stanovi u kojima se samo obavlja djelatnost
		ukupno	nastanjeni	privremeno nenastanjeni	napušteni		
Slavonski Brod	1963023	1929946	1670658	237031	22257	26370	6707

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Ukupna površina svih stambenih jedinica (tab. 16) zajedno je 1963023 m² (ukupan stambeni fond). Prosječna površina stambene jedinice je 83,0 m², prosječna površina stambene jedinice za stalno stanovanje je 83,8 m², a prosječna površina stanova koji se koriste povremeno 54,3 m².

Iz usporedbe statističkih podataka o broju domaćinstava i broja stambenih jedinica (tab. 17) proizlazi da je broj nastanjenih stambenih jedinica u Slavonskom Brodu nešto manji (19631) od ukupnog broja svih domaćinstava (20159). Gledajući samo ova dva podatka moglo bi se reći da potreba za izgradnjom novih stambenih jedinica nešto veća budući da broj postojećih nastanjenih stanova manji za 2,6% od broja domaćinstava.

Tab. 17. Odnos ukupnog broja stambenih jedinica i broja domaćinstava u Slavonskom Brodu 2011. godine

Grad/Općina	Ukupno stambenih jedinica	Broj domaćinstava
Slavonski Brod	19631	20159

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Prema popisu, 2011. godine, od ukupnog broja stalno nastanjenih stambenih jedinica u Slavonskom Brodu (tab. 18), najzastupljeniji su stanovi s dvije sobe (6165 ili 31,4%), zatim s tri sobe (5620 ili 28,6%), s četiri sobe 3313 (16,9%), s pet soba 1854 (9,4%), a s jednom sobom 1781 (9,1%), sa šest soba 705 (3,6%), sa sedam soba 109 (0,6%) i osam i više soba 84 (0,4%).

Prema strukturi vlasništva 98,5% stambenih jedinica (tab. 18) pripada fizičkim osobama, a svega 1,5% pravnim osobama. To je jasan podatak da je uspješno izvršena privatizacija društvenih stanova.

Tab. 18. Nastanjeni stanovi prema broju soba i vlasništvu u Slavenskom Brodu 2011. godine

Grad/Općina	Ukupno	1 soba	2 sobe	3 sobe	4 sobe	5 soba	6 soba	7 soba	8 i više soba	Stanovi prema vlasništvu	
										privatno	ostalo
Slavonski Brod	19631	1781	6165	5620	3313	1854	705	109	84	19335	296

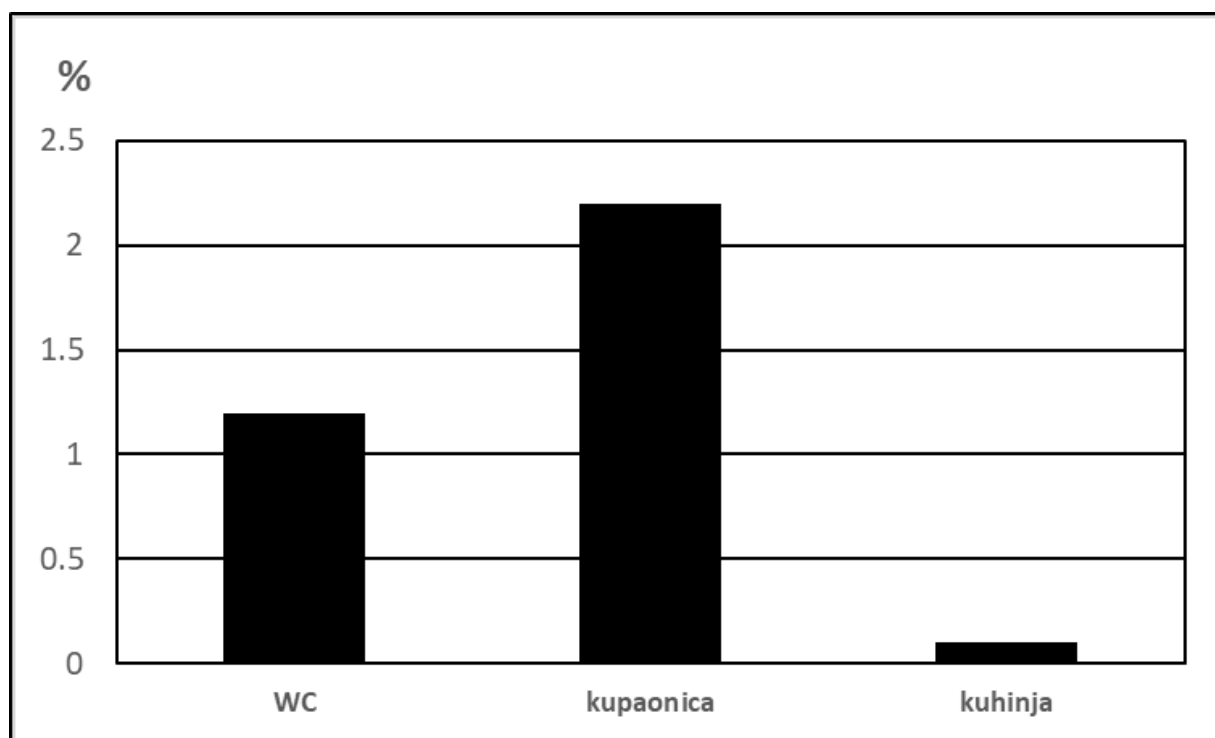
Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Od ukupnog broja stalno nastanjenih stanova (tab. 19), prema popisu 2011. godine u gradu Slavenskom Brodu 19631 (100%), zahod u stanu ima 19389 stanova (98,8%), kupaonicu 19205 (97,8%), a kuhinju 19611 (99,9%) stana (sl. 9). Od navedenog broja stalno nastanjenih stanova (tab. 20) struju ima 19558 (99,6%), 19432 stana (99,0%) vodu, 19430 kanalizaciju (99,0%) i 10109 (51,5%) instalacije centralnog grijanja (sl. 10). Očito je da je najbolje provedena opskrba električnom energijom, a neznatno slabije vodovodom i odvodnjom.

Tab. 19. Opremljenost stambenih jedinica u Slavenskom Brodu 2011. godine

Grad/Općina	Ukupno stanova	WC	Kupaonica	Kuhinja
Slavonski Brod	19631	19389	19205	19611

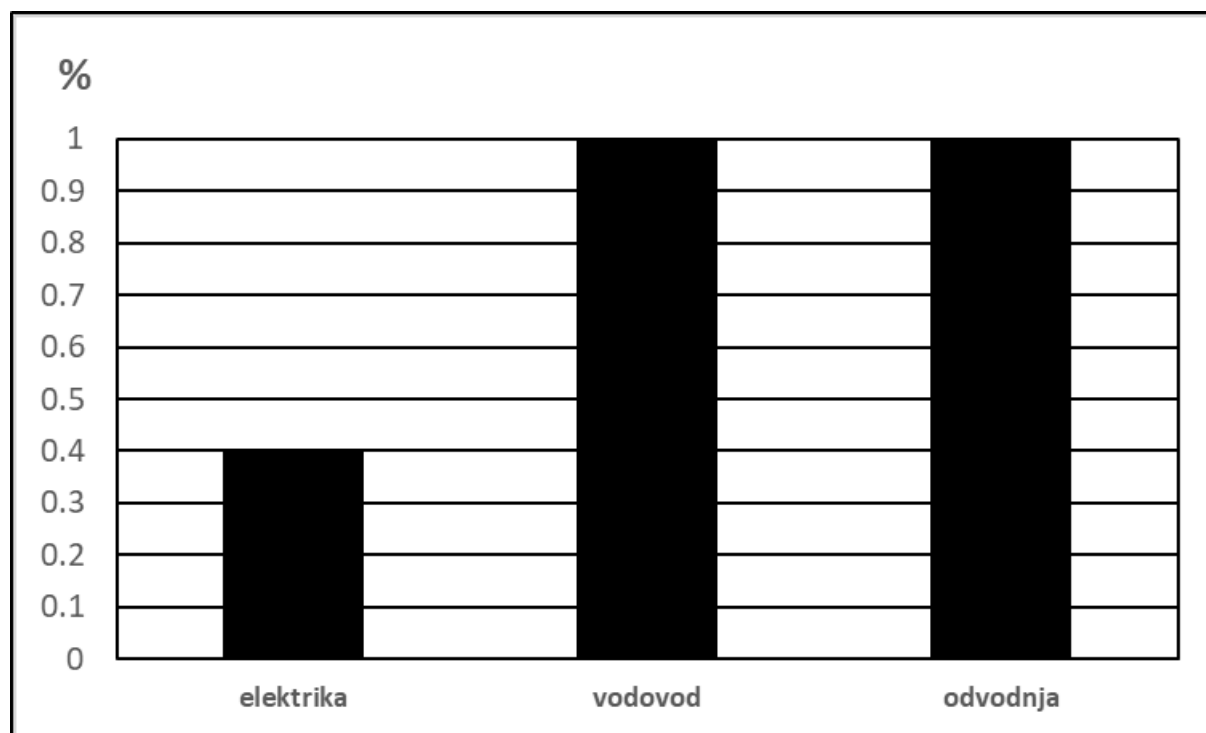
Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Sl. 9. Nedostatna opremljenost stambenih jedinica u Gradu Slavenskom Brodu 2011. godine

Tab. 20. Komunalna opremljenost stambenih jedinica u Slavonskom Brodu 2011. godine

Grad/Općina	Ukupno stanova	Električna energija	Vodovod	Kanalizacija
Slavonski Brod	19631	19558	19432	19430

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Sl. 10. Nedostatak komunalne infrastrukture u stambenim jedinicama u Gradu Slavonskom Brodu 2011. god.

Područje sjeverno od autoceste, odnosno brdoviti predjeli Brodskog vinogorja karakterizirala je stihijski nastala gradnja stambenih objekata. (GUP SB, 2005.). Naime, stanovanje, odnosno širenje stambenih četvrti, nije pratilo i odgovarajuće uređenje građevinskog zemljišta (komunalna infrastruktura, promet) (GUP SB, 2005.).

Međutim, utvrđena je nezakonita gradnja za područje Brodskog brda u Slavonskom Brodu. Tako je za nezakonitu gradnju u naselju Katarina Kotromanić u Slavonskom Brodu provedena urbana sanacija kroz Elaborat sanacije za naselje “Katarina Kotromanić“ – područje Brodsko brdo. Cilj uređenja ovoga dijela grada je urbanizacija izgrađenoga dijela dovršenjem građenja planskih cjelina, unaprjeđenjem društvene i komunalne infrastrukture, očuvanje okoliša i posebitosti prirodnog krajobraza (Izvrješće o stanju u prostoru Brodsko-posavske županije od 2014. do 2020. godine, 2021.).

4. PROSTORNA STRUKTURA GRADA

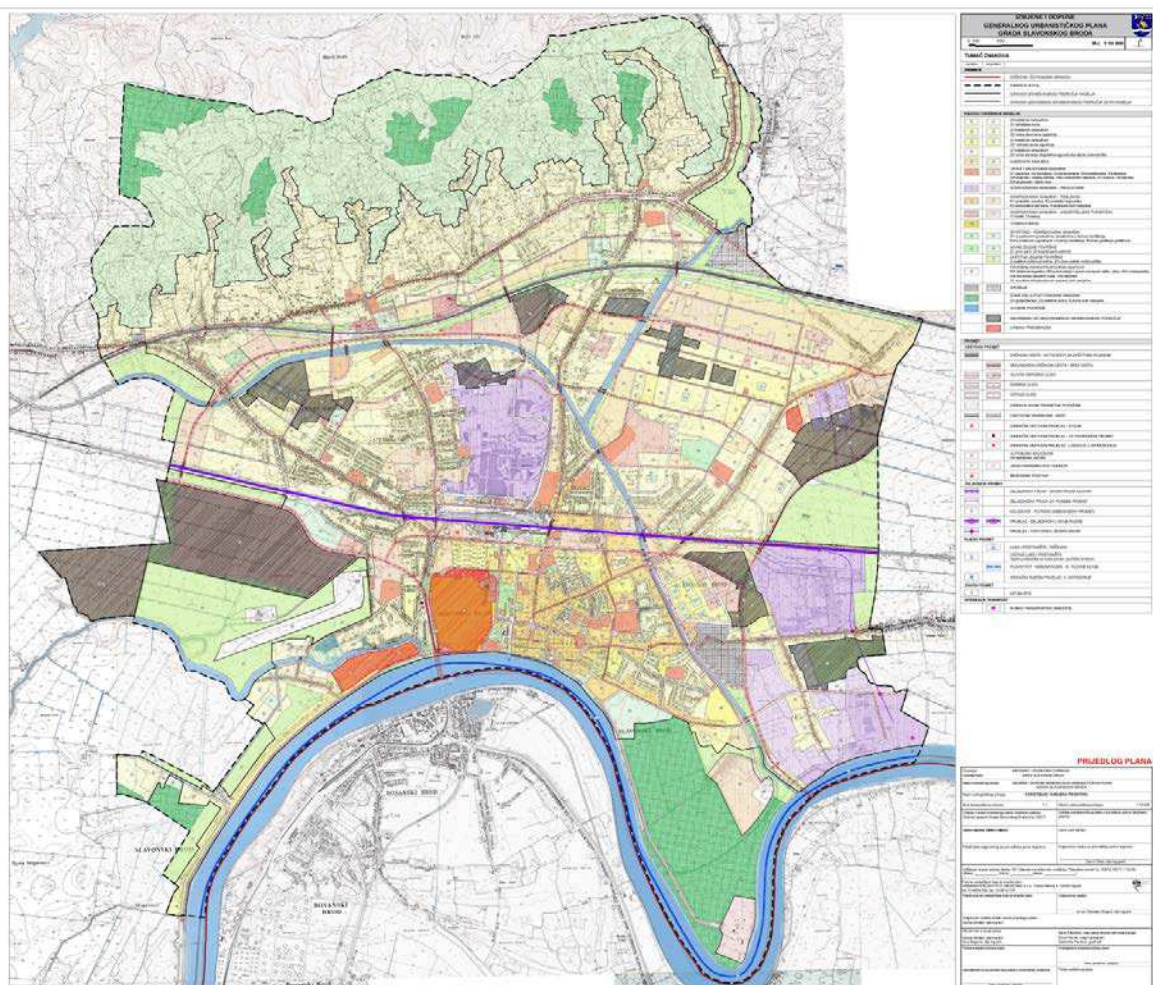
4.1. Funkcionalno-prostorna struktura grada

Funkcionalno-prostorna struktura grada odražava se u načinu iskorištavanja gradskog zemljišta na kojem se grade objekti ili se postojeći prenamjenjuju za svoje poslovanje. Način iskorištavanja gradskog zemljišta mijenja se s udaljenošću od središta prema rubu grada, na što veliki utjecaj imaju prostorne varijable i ekonomske zakonitosti, tj. dostupnost i cijena zemljišta. Glavni elementi prostorno-funkcionalne strukture vezani su za poslovanje, proizvodnju, stanovanje, rekreaciju i odmor i promet. Svaki od njih ima svoju specifičnu lokaciju i raširenost te čini podsustav cjelovitog sustava grada (Vresk, 2002.).

4.1.1. Razmještaj industrije u gradu

Preustroj gospodarstva i novi tržišni uvjeti neposredno su se odrazili i na industriju Slavenskog Broda. Ipak, industrija ima još uvijek jednu od glavnih uloga. Industrijsku proizvodnju grada Slavenskog Broda koncentrirana oko dvije djelatnosti, metaloprerađivačke u širem smislu i drvne industrije. Isto tako, Grad Slavonski Brod prati gospodarske trendove Hrvatske te svoj gospodarski razvitak zasniva na afirmaciji tržišnog gospodarstva, a poseban značaj pridaje razvitku malog gospodarstva koji postupno prelazi u najvažniju gospodarsku aktivnost grada.

Na području grada (sl. 11) nalaze se tri gospodarske zone: Industrijska zona Đuro Đaković, u kojoj u okviru Holdinga Đuro Đaković posluju tvrtke kao što su: Bilfinger Đuro Đaković Montaža d.o.o., Saint Jean Industries d.o.o., ĐĐ Termoenergetska postrojenja d.o.o. i ĐĐ Kompenzatori d.o.o. (Invest in Croatia, 2014.). Zona maloga gospodarstva Kolonija, namijenjena je za gospodarske objekte pretežno industrijske namjene, posluje u dijelu bivšeg industrijskog kompleksa “Đuro Đaković. U njoj posluje niz tvrtki i gotovo je popunjena. Gospodarska zona “Bjeliš”, koja se još uvijek uređuje, nalazi se na jugoistočnom rubu grada. Pretežito na sjeveru zauzima kompleks D. I. “Slavonija”, a u južnom dijelu smještena je luka Slavonski Brod. Gospodarska zona Bjeliš namijenjena je za izgradnju pojedinačnih proizvodno-poslovnih objekata. Zatim širi prostor oko Ciglane između Osječke i Istočne vezne ceste (tu je smješteno nekoliko tvrtki i trgovačkih središta), koju treba još transformirati i urediti. Grad Slavonski Brod u novije vrijeme nije toliko usmjeren na razvitak ove gospodarske zone.

Sl. 11. Korištenje i namjena prostora Grada Slavonskog Broda

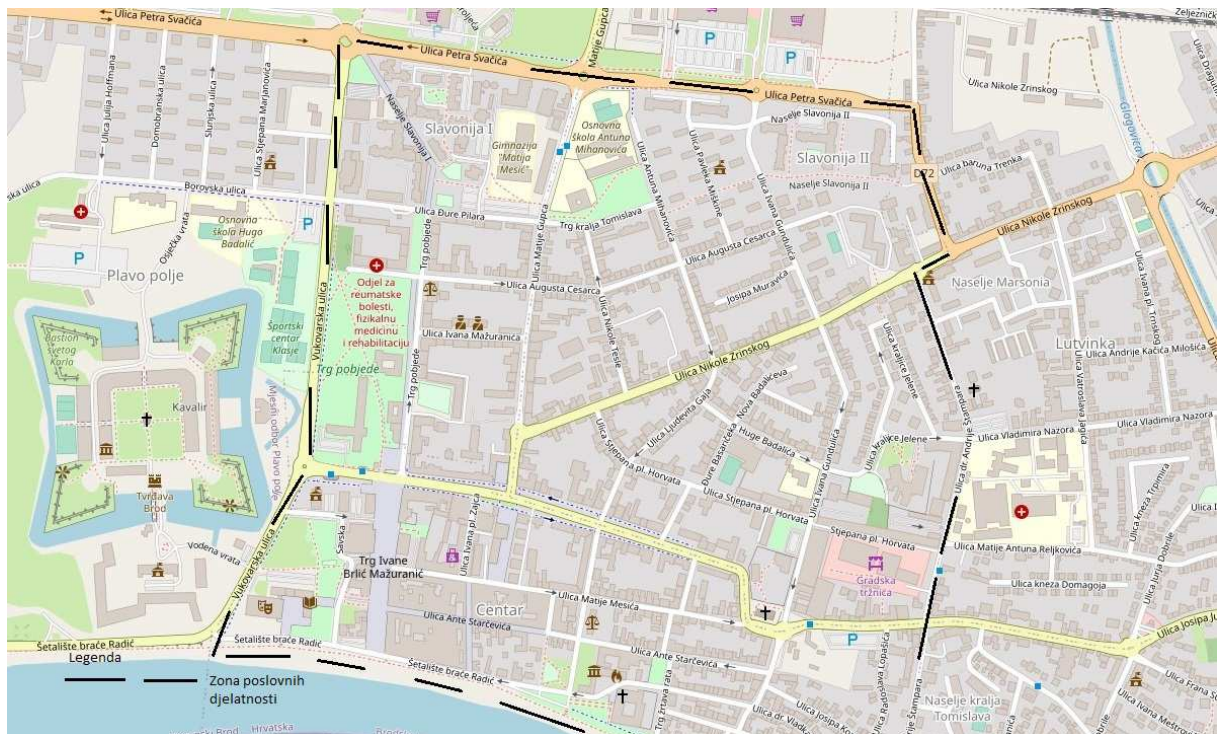
Izvor: Izmjena i dopuna GUP SB (2019.)

4.1.2. Poslovno-upravne zone

Poslovne djelatnosti formiraju poslovnu zonu u obliku traka (sl. 11, 12), koja je nastala spontano u prijašnjim fazama razvitka. Proteže se do ulice Petra Svačića na sjeveru, na jugu do šetališta Stjepana Radića, paralelno sa rijekom Savom, na istoku ide ulicom dr. Andrije Štampara i ulicom Ivana Gorana Kovačića, a na zapadu ide obodom Brodske Tvrđave, izlazi na trgovački centar City Colosseum i ulicu Petra Svačića. U ovoj zoni smješteno je niz poslovnih objekata.

Preplavljena je specijaliziranim trgovinama na malo, tzv. street corner trgovina, koje se susreću i u zonama mješovite namjene, što je posljedica jačanja privatnog poduzetništva, već 1990-ih godina, u razdoblju rane tranzicije (Njegač, Gašparović, Stipešević, 2010.). Isto tako, u novim uvjetima slobodnog tržišta i privatnog kapitala, po uzoru na poslovne djelatnosti

zapadnoeuropskih gradova, u Slavonskom Brodu u ovoj zoni smješteno je nekoliko supermarketa, hipermarketa i trgovačkih centara, a u središtu grada je tržnica.

Sl. 12. Zona poslovnih djelatnosti

Izvor: Auto karta Hrvatske, Slavonki Brod (2022.)

Ugostiteljski objekti su ponajviše locirani na Trgu Ivane Brlić Mažuranić, ali i u ostalim dijelovima ove zone. Dosadašnje izrazito industrijsko obilježje grada dopunjeno je jačanjem upravnih funkcija, te su tako i objekti upravnih djelatnosti smješteni u ovoj zoni.

Isto tako razvitkom i stabilizacijom tržišta, akumulacijom kapitala i stranim investicijama u središtu grada smješteno je niz poslovnica banaka i to najviše u gradskom središtu, kao i u ostalim dijelovima ove zone.

Grad Slavonki Brod je složena spomenička cjelina koja se sastoji od više različitih spomeničkih kompleksa, pojedinačnih lokaliteta i građevina, a najznačajnija kulturna dobra su Tvrđava “Brod” i Starogradska jezgra, koja su i zaštićena tu su Muzej Brodskog posavlja, Muzej Ivane Brlić Mažuranić i dr. kulturni objekti.

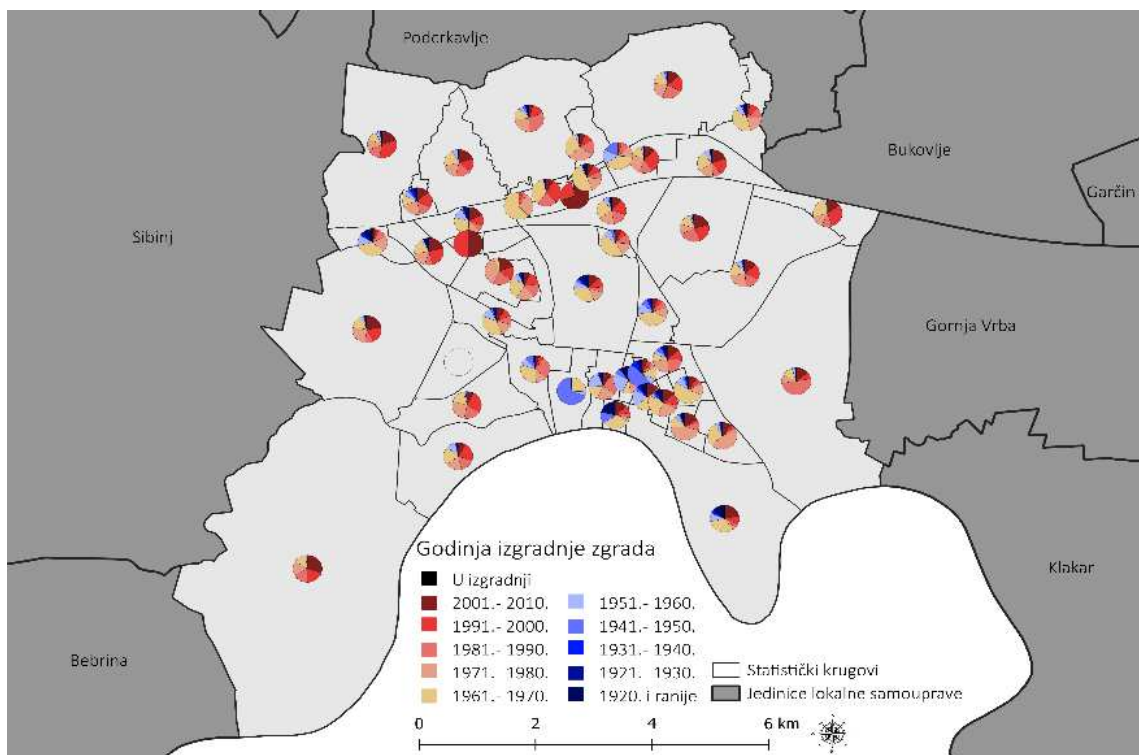
4.1.3. Stambene zone

Slavonski Brod je teritorijalno organiziran u 16 mjesnih odbora. Stambena naselja (sl. 11) različitih su veličina, od velikih naselja, kolonija, do malih unutarblokovskih ulica obiteljske gradnje. U razdoblju od 1981. do 1991. rubni dijelovi grada stagniraju ili gube stanovništvo, a najveći rast doživljava središnji dio grada u kojem se podižu nova naselja, odnosno stambena naselja oko središnje poslovne zone. U razdoblju od 1991. do 2001. procesi su inverzni – rubni dijelovi grada doživljavaju najveći rast, a stagnira najuže središte grada koje ima nepovoljnu stopu rasta. Najveći rast se očituje u istočnom dijelu grada, te u sjevernom dijelu grada (GUP SB, 2005.). U razdoblju od 2001. do 2011. trendovi se nastavljaju najveću izgradnju i rast stanovništva imaju istočni dijelovi grada i krajnji istočni rubni dio grada, kao i zona koja okružuje središnji dio grad, te sjeverozapadni dio grada (sl. 16).

Do 1960. godine, prema statističkim podacima, izgrađeno je 3536 zgrada (sl. 13.), koje su razmještene u središnjom dijelu grada. U razdoblje od 1961. do 1981. godine, prema statističkim podacima, izgrađeno je 9462 zgrade (sl. 13.), koje popunjavaju središnji dio grada i razmješteni su prema periferiji u svim pravcima. U razdoblje od 1981. do 2011. godine, prema statističkim podacima, izgrađeno je 9792 zgrade (sl. 13.), koje su razmještene najvećim dijelom u istočnom dijelu grada i nešto manje u sjevernom dijelu.

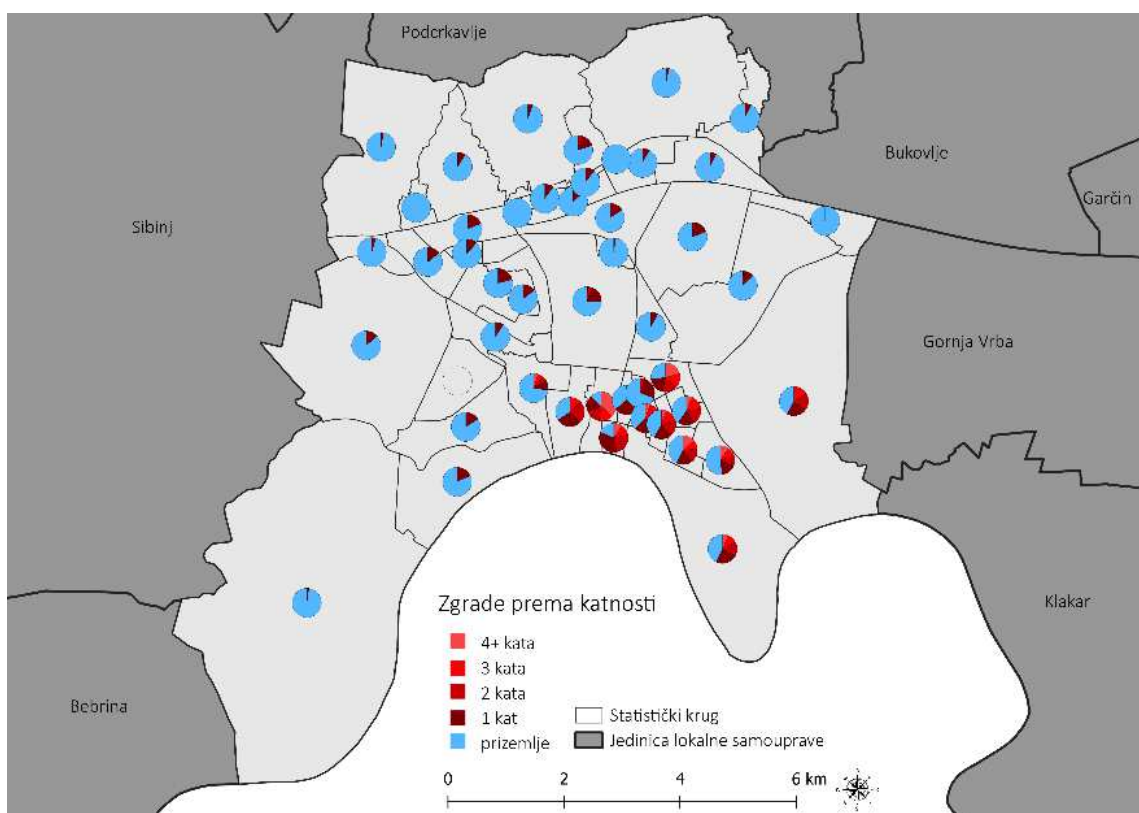
Slavonski Brod je grad prizemnica jer je 10934 (46,2%) zgrade su prizemnice (sl. 14). Višekatnica je 12587 (53,8%) zgrada, te su zgrade na 3 i više etaža, dvokatnice i jednokatnice zastupljene u istočnom dijelu grada i središnjoj zoni koja okružuje središte grada (sl. 14). Idući na sjever i zapad dominiraju prizemnice i jednokatnice. Stambene jedinice su gotovo potpuno opremljene, a isto tako i komunalna opremljenost stambenih jedinica je na visokoj razini.

Sve zgrade su izgrađene od tvrdog materijala. Zgrade u povijesnoj jezgri su baroknog stila, dok su prizemnice karakterističnog panonskog ravničarskog načina gradnje, blok zgrade, sa visokim ogradama. Od 70-ih grade se moderne višekatne zgrade, tipične socijalističke gradnje, a individualne moderne jednokatnice i dvokatnice grade se od 80-ih godina, koje su otvorene prema ulici. Ulice se protežu u radijalnom i koncentričnom pravcu.

Sl. 13. Zgrade prema godini izgradnje u Gradu Slavonskom Brodu po statističkim krugovima 2011.

Izvori: GIS Data (2011.)

Sl. 14. Zgrade prema katnosti po statističkim krugovima u Slavonskom Brodu 2011. godine

Izvor: GIS Data (2011.)

4.1.4. Promet u gradu

Najznačajniji cestovni pravac koji prolazi kroz prostor Slavanskog Broda je državna cesta, tj. autocesta X. na paneuropskom koridoru. Longitudinalni pravac presijecaju četiri državne ceste. Izgrađena je Zapadna vezna cesta. Istočna vezna cesta, iako je planirana – još uvijek nije izgrađena, kao i sjeverni prilaz industrijskoj zoni “Đuro Đaković” – spoja sa sjevernom veznom cestom, ali će uskoro biti izgrađene. Posebna pozornost posvećena je poboljšanju postojeće gradske mreže cesta. Otvaranjem novog mosta i graničnog prijelaza kod Šamca trebala bi se riješiti prometna zakrčenost, posebice tranzitnog prometa, zbog prijelaza praktički u središtu grada, ali iako je izgrađen, taj most još nije u punoj funkciji (Izvješća o stanju u prostoru grada Slavanskog Broda za razdoblje od 2013. do 2017. godine, 2019.).

Značaj uređenja biciklističkih staza i poticanja korištenja bicikla je utoliko veći što je na području grada Slavanskog Broda, a kao uostalom i većine europskih gradova, osobni promet postupno zagušio većinu gradskih ulica. Uspostavljena je primarna mreža biciklističkih staza uz glavne prilazne smjerove gradskom središtu. Planirana je daljnja gradnja pješačko-biciklističkih staza.

Javni prijevoz odvija se putem šest autobusnih linija (sl. 15), te uslugama taksi prijevoza. Mrežu postojećih prigradskih autobusnih linija je proširena uvođenjem kružnih autobusnih linija stvarajući jedinstven sustav javnog prijevoza.

Sl. 15. Linije javnog gradskog prijevoza u Gradu Slavonskom Brodu

Izvor: Terzić-bus: Mapa prijevoznih pravaca (2018.)

Željeznički promet, tj. željezničku mrežu grada Slavnskog Broda čini magistralna željeznička pruga Savski Marof – Zagreb – Novska – Tovamik, dvokolosijčna pruga koja služi za mješovit promet i prolazi središnjim dijelom grada longitudinalno u smjeru istok-zapad. Neophodna je modernizacija željezničkog prometa. Na području Grada već postoje četiri cestovna podvožnjaka. Na području grada je i kolodvor Slavonski Brod, a od njega se odvajaju dva industrijska kolosijeka: jedan za potrebe industrije Đuro Đaković, a drugi za Industrijsku zonu Bjeliš (Izvešća o stanju u prostoru grada Slavnskog Broda za razdoblje od 2013. do 2017. godine, 2019.).

Mrežu riječnog prometa na području grada Slavnskog Broda čine plovni putovi rijeke Save. Na području grada nalazi se i Luka Slavonski Brod, smještena na lijevoj obali rijeke Save, koja radi i dodatno se uređuje.

4.2. Demografska struktura grada

Stanovništvo grada nositelj je njegova razvitka i promjena u njegovoj prostornoj strukturi. Razmatranje razvitka stanovništva, njegove strukture (prema dobi, spolu, jeziku i dr.) podrazumijeva demografski aspekt analize. Razmatranja položaja stanovništva na socijalnoj ljestvici (prema zanimanju, obrazovanju i dr.) podrazumijeva socijalni aspekt analize gradskog stanovništva. Svakako da postoji međuovisnost s prostornog aspekta demografske i socijalne strukture, jer postoje određene specifičnosti, zakonitosti, njihovog prostornog razmještaja u gradu (Vresk, 2002.).

4.2.1. Gustoća stanovništva

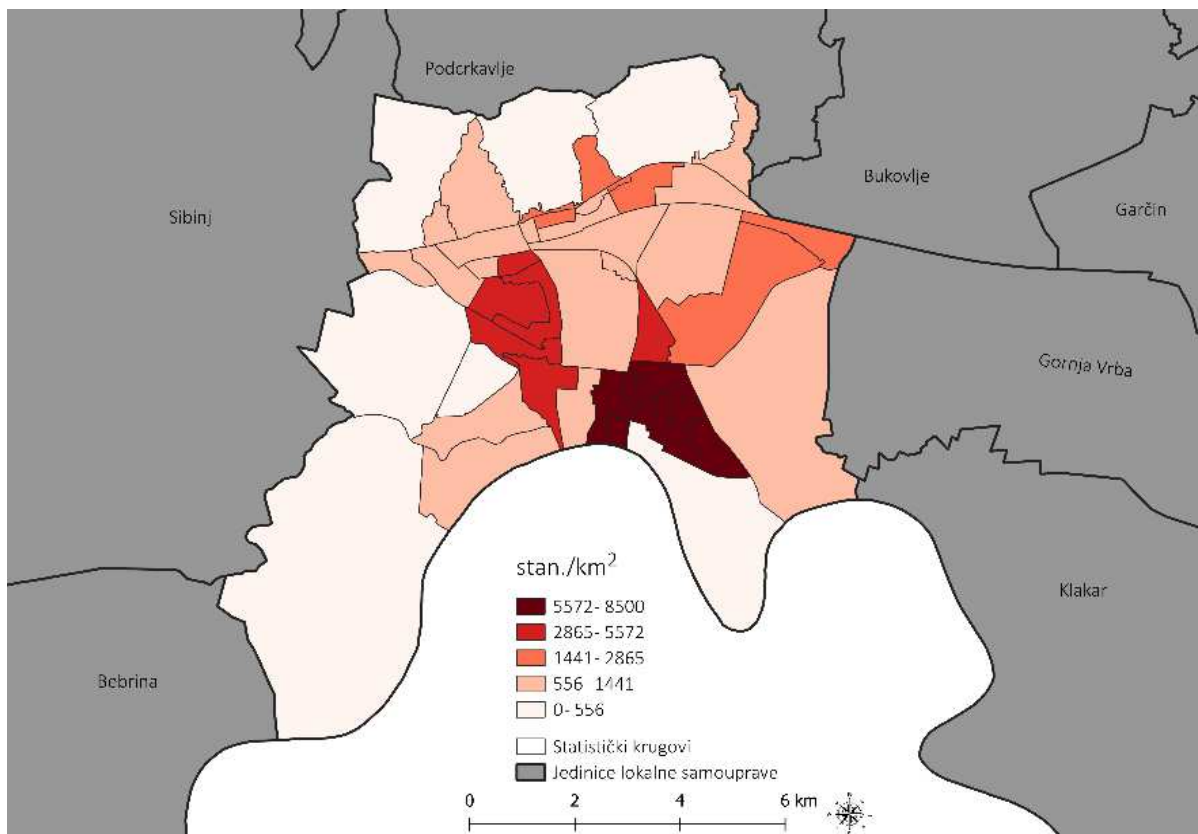
Prosječna gustoća stanovništva Slavanskog Broda je 1093 st/km². Idući prema periferiji grada gustoća stanovništva se smanjuje. To je uvjetovano manjom gustoćom sagrađenosti i prevlašću niskih stambenih objekata u rubnim gradskim zonama.

Broj stanovnika je u razdoblju od 1981. do 2001. u porastu. Porast broja stanovnika u gradu posljedica je imigracije radne snage u grad iz brodske okolice i iz Bosne i Hercegovine, a neznatno i pozitivnog prirodnog priraštaja do 1991. godine (tab. 22). Ratna zbivanja 1991. godine utjecala su na značajna gibanja stanovništva. Pored blagog pozitivnog prirodnog priraštaja daleko je veće doseljavanje u grad nego iseljavanje, što ima za posljedicu rast stanovništva. Međutim, u razdoblju od 2001. do 2011. godine Slavonski Brod ima negativno prirodno kretanje i negativan migracijski saldo (tab. 22), a posljedica je pad ukupnog broja stanovnika 2011. godine (tab. 21). Dakle, iako 2011. u odnosu na 1981. godinu grad ima veći broj stanovnika (tab. 21), u odnosu na 1991. i 2001. godinu znatan je pad ukupnog broja stanovnika (tab. 21). Ovo je svakako posljedica nepovoljne ekonomske situacije u gradu i visokog stupnja nezaposlenosti, koji utječe na odljev radnosposobnog stanovništva iz grada i smanjenje broja mladog stanovništva. Dakle, nepovoljna dobna struktura, posljedica je nepovoljnog prirodnog kretanja i selektivne emigracije mladog i radnosposobnog stanovništva.

Unutargradski razmještaj stanovnika Slavanskog Broda 2011. godine, prema statističkim krugovima, pokazuje da se gustoća stanovništva smanjuje s udaljenošću od centra grada (sl. 16).

Iznadprosječnu gustoću stanovništva imaju pojedini središnji dijelovi grada, gdje se gustoća kreće od 5000 do 8502 st/km². Srazmjerno veću gustoću stanovništva, koja se kreće od 2000 do 5000 st/km² imaju istočni, sjeveroistočni, sjeverozapadni dio grada i zona koja

okružuje središnji poslovni dio grada. U ovim zonama prevladavaju visoke stambene zgrade i veća gustoća izgrađenosti. Ovo su i najatraktivniji dijelovi grada za naseljavanje, zato što su potpuno funkcionalno i infrastrukturno opremljeni. U središnjem dijelu gustoća manja i kreće se do 2000 st/km², jer su tu smještene poslovne djelatnosti, ali ima i dijelova koji su namijenjeni stanovanju te imaju mješoviti funkcionalni karakter. Idući prema periferiji gustoća sagrađenosti stambenih objekata i njihova katnost se smanjuju pa jugozapadni, jugoistočni i sjeverni dio grada imaju najmanju gustoću stanovništva, koja iznosi manje od 2000 st/km².

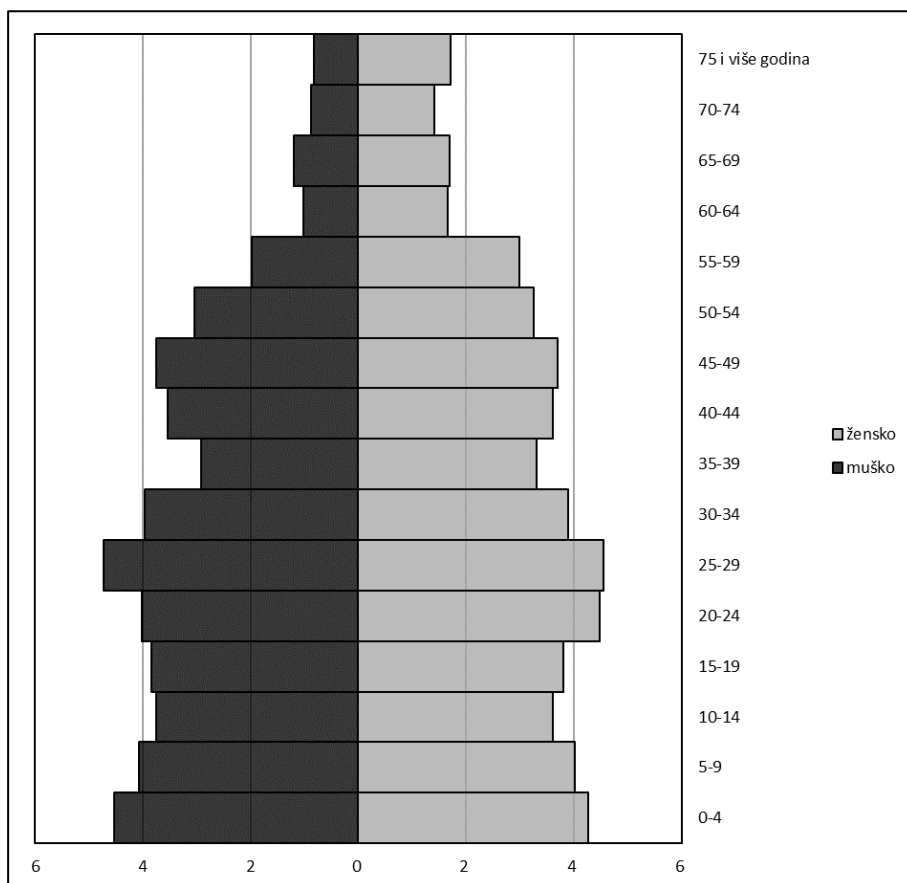
Sl. 16. Gustoća stanovništva po statističkim krugovima Grada Slavenskog Broda 2011. godine

Izvor: GIS Data (2011.)

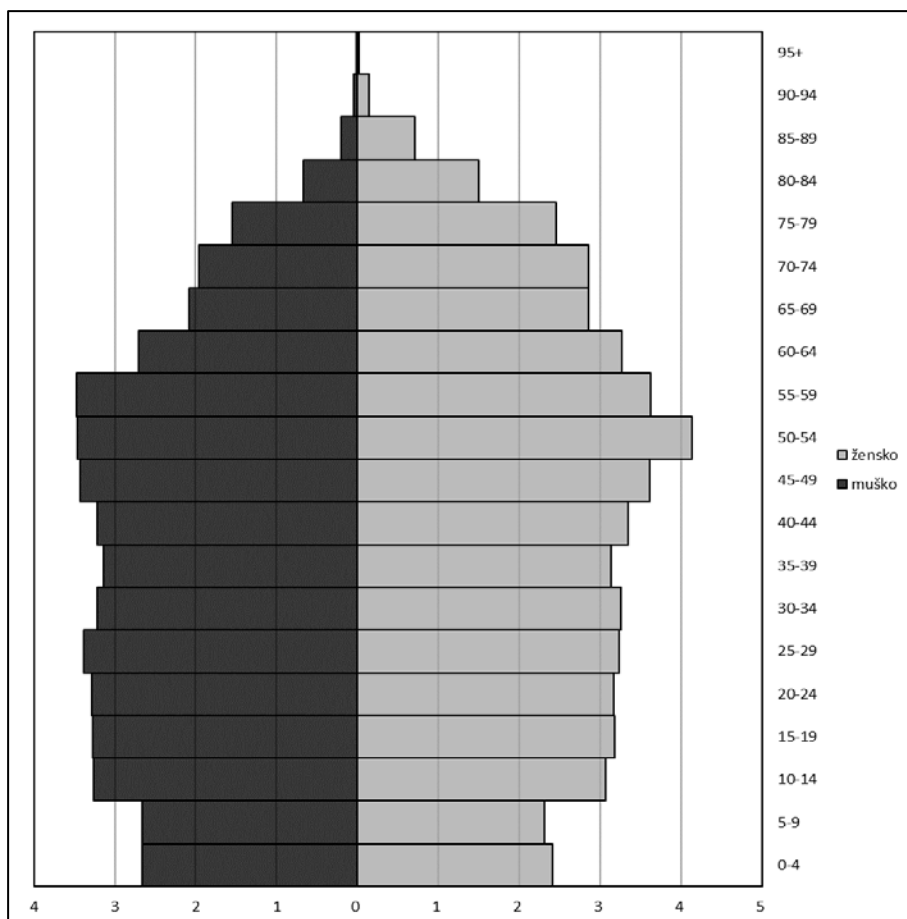
4.2.2. Dobna struktura stanovništva

Dobna struktura stanovništva 1981. godine (sl. 17) pokazuje da je u Gradu Slavenskom Brodu najbrojnije radnoaktivno i mlado stanovništvo, što je posebice značajno u uvjetima njegove pojačane urbanizacije. Tako je 1981. godine mladog stanovništva do 15 godina 11990 (24,4%), radnoaktivnog stanovništva od 15 do 65 godina je 33284 (67,7%), a starog stanovništva, od 65 godina i više, je 3879 (7,9%). Dobno-spolna piramida pripada tipu zrelog stanovništva, u kojima je najveći udio radnoaktivnog stanovništva, zatim mladog, te starog stanovništva.

Prema statističkim podacima 2011. godine (sl. 18), mladog stanovništva, do 15 godina, je 9689 (16,4%), radnoaktivnog stanovništva, od 15 do 65 godine je 39363 (66,5%), a starog stanovništva, od 65 godina i više, jeste 10089 (17,1%). Dobno-spolna piramida pripada tipu starog stanovništva i to izrazito starog stanovništva. U odnosu na 1981. godinu znatan je pad broja i udjela mladog stanovništva, blagi je pad udjela radnoaktivnog stanovništva, a veliki je rast broja i udjela starog stanovništva. Prema tome, stanovništvo Slavenskog Broda stari.

Sl. 17. Dobno-spolna piramida stanovništva Grada Slavenskog Broda 1981. godine

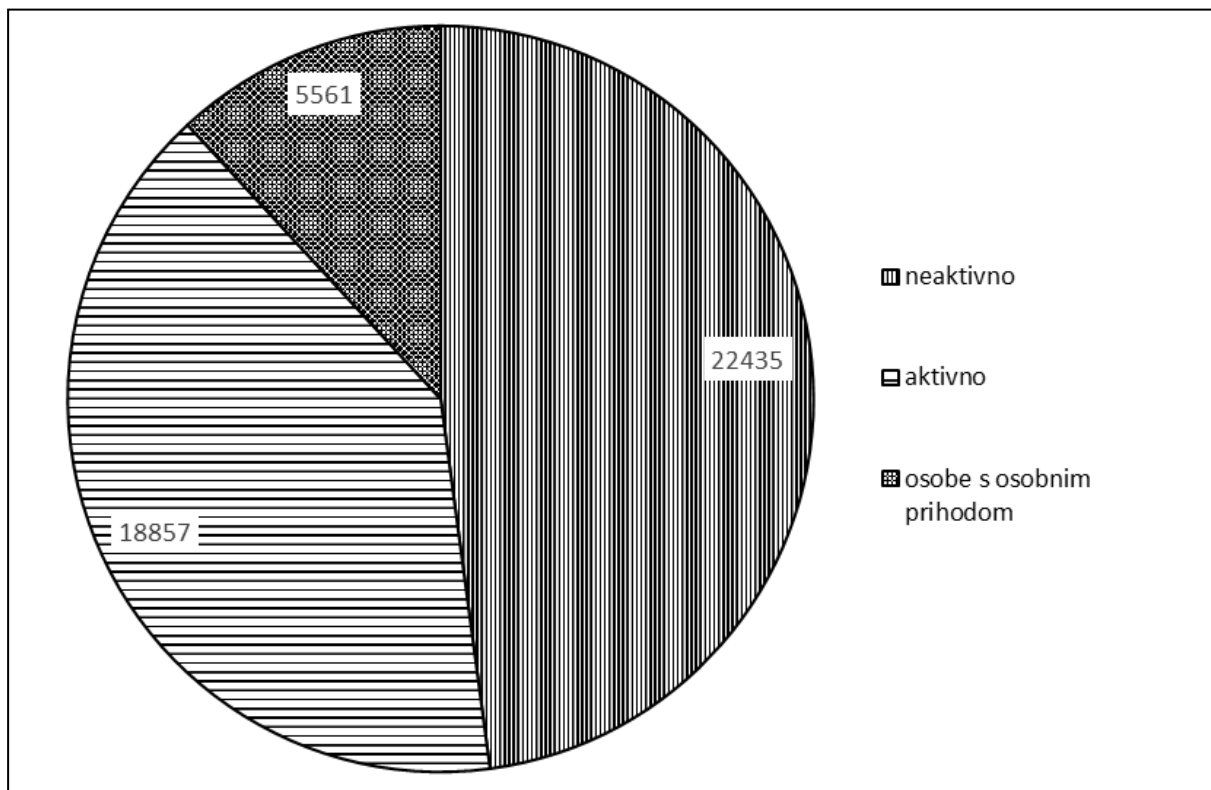
Sl. 18. Dobno-spolna piramida stanovništva Grada Slavonskog Broda 2011. godine

4.2.3. Socijalno-ekonomska struktura stanovništva

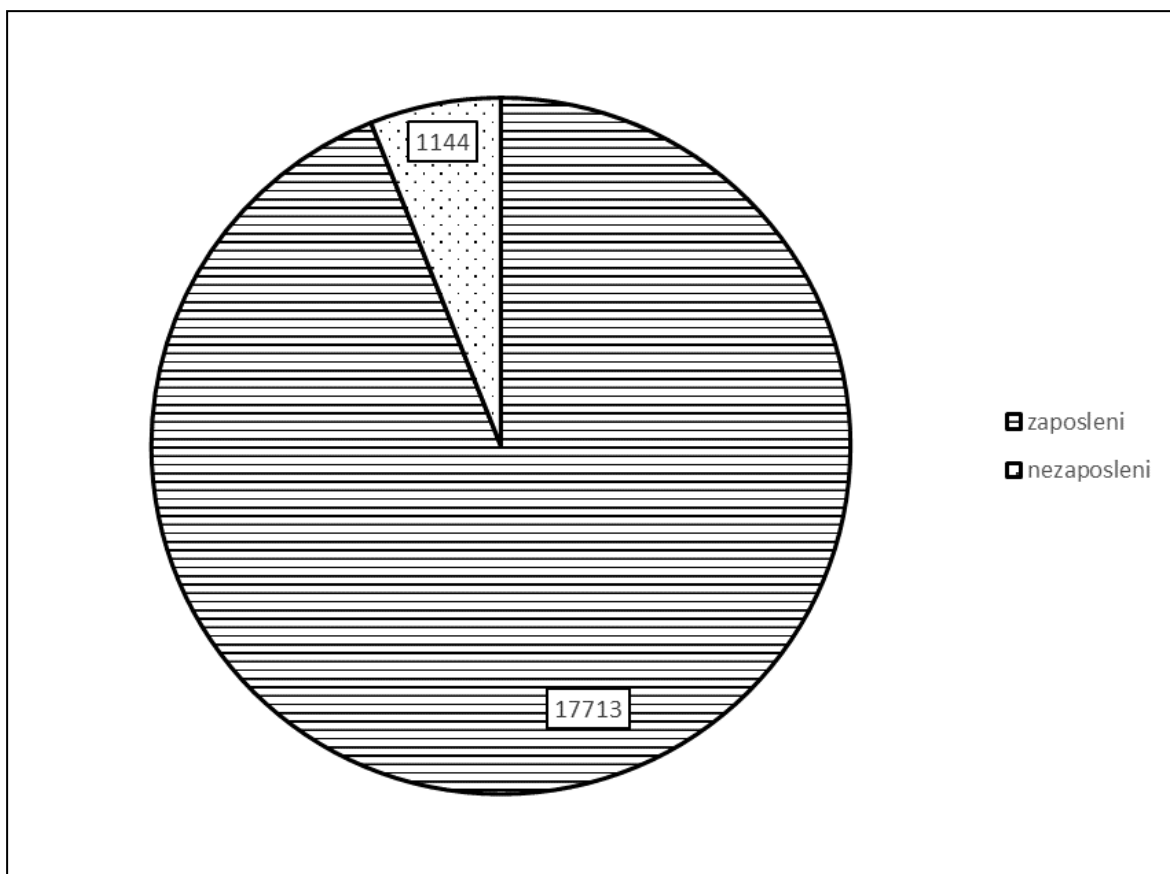
Prema popisnim podacima 1981. godine (sl. 19) od ukupnog broja stanovnika bilo je prema trenutačnoj aktivnosti 46853 stanovnika starih više od 15 godina. 18857 (40,2%) stanovnika je ekonomski aktivno (sl. 20), od toga 93,9% obavlja zanimanje ili 17713 stanovnika, a nezaposlenih je 1144 (6,1%), ukupno ekonomski neaktivnih stanovnika 27996 (59,8%), a od toga je 5561 (19,9%) stanovnika su umirovljenici, a uzdržavanih stanovnika je 22435 (80,1%). Dobri pokazatelji su posljedica snažne urbanizacije i industrijalizacije Slavonskog Broda.

Prema popisnim podacima 2011. godine (sl. 21, 22, 23) od ukupno stanovništva aktivnih stanovnika je 49452, od toga oni koji obavljaju zanimanje, odnosno koji su zaposleni je 17541 (76, 1%), a čak 5500 (23,9%) stanovnika traže zaposlenje, ekonomski neaktivnih 26388, od toga 13866 (53%) stanovnika su umirovljenici, a uzdržavanih stanovnika je 12522 (47%).

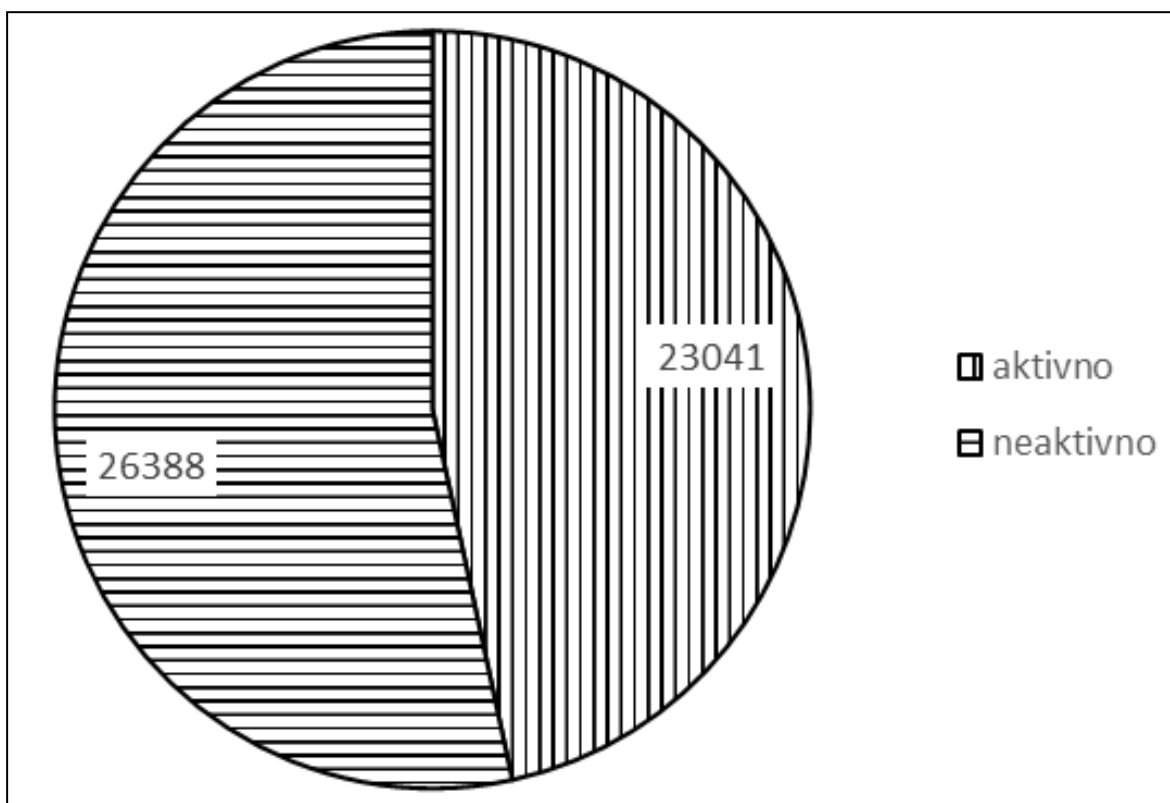
Ovo je posljedica, s jedne strane. nepovoljne dobne strukture stanovništva, nepovoljnog prirodnog kretanja stanovništva i emigracije mladog i radnosposobnog stanovništva, a s druge strane nepovoljnih ekonomskih uvjeta u gradu.

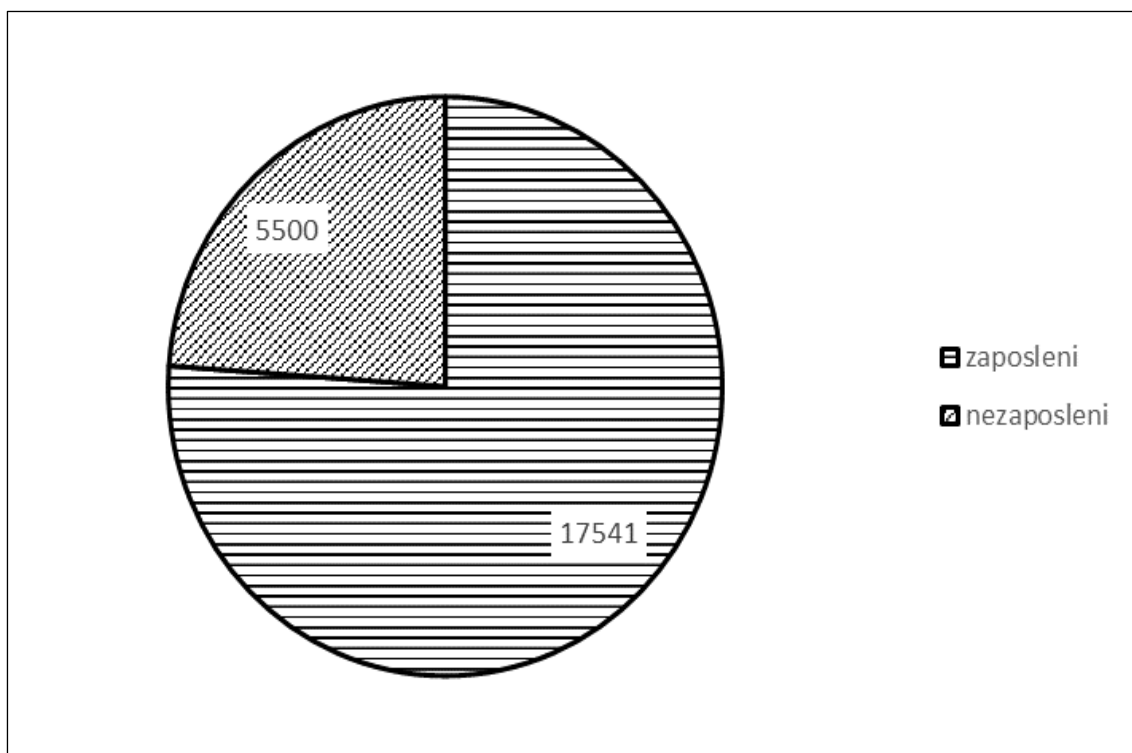
Sl. 19. Stanovništvo Grada Slavonskog Broda 1981. godine staro 15 godina i više prema trenutačnoj aktivnosti

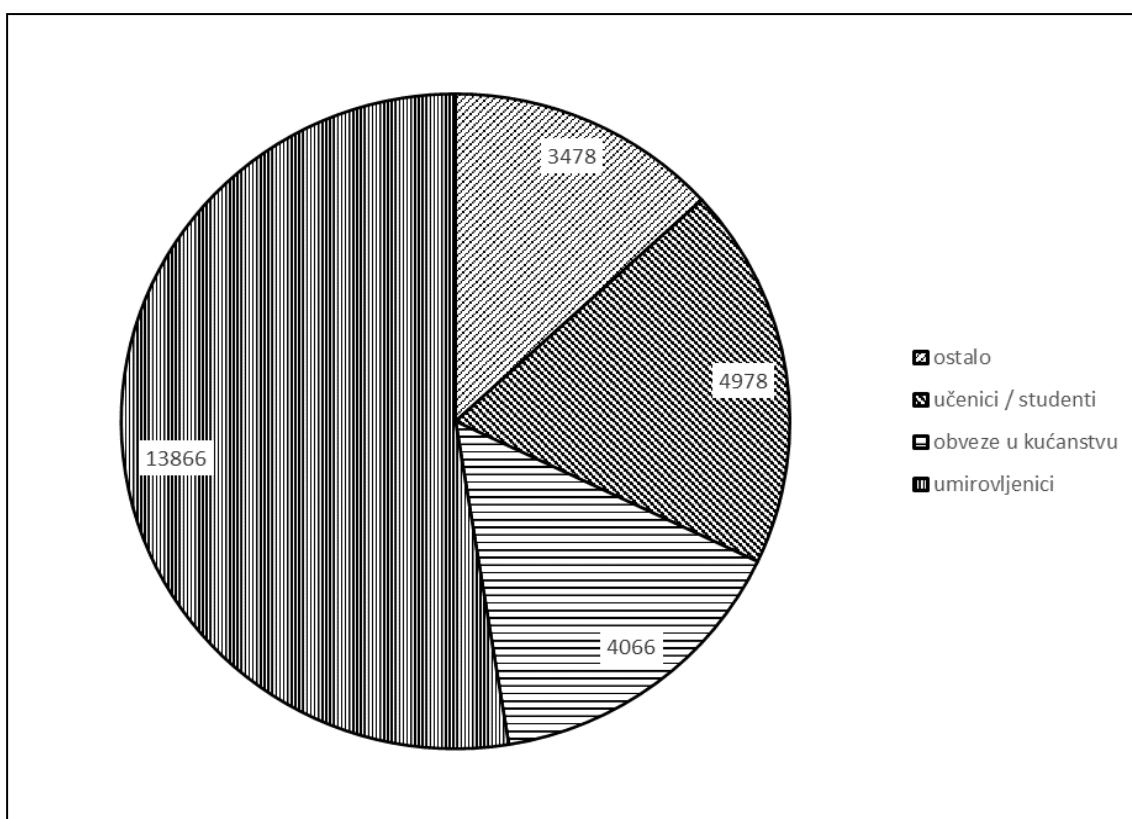
Sl. 20. Aktivno stanovništvo Grada Slavonskog Broda 1981. godine staro 15 godina i više

Sl. 21. Stanovništvo Grada Slavonskog Broda 2011. godine staro 15 godina i više prema trenutačnoj aktivnosti

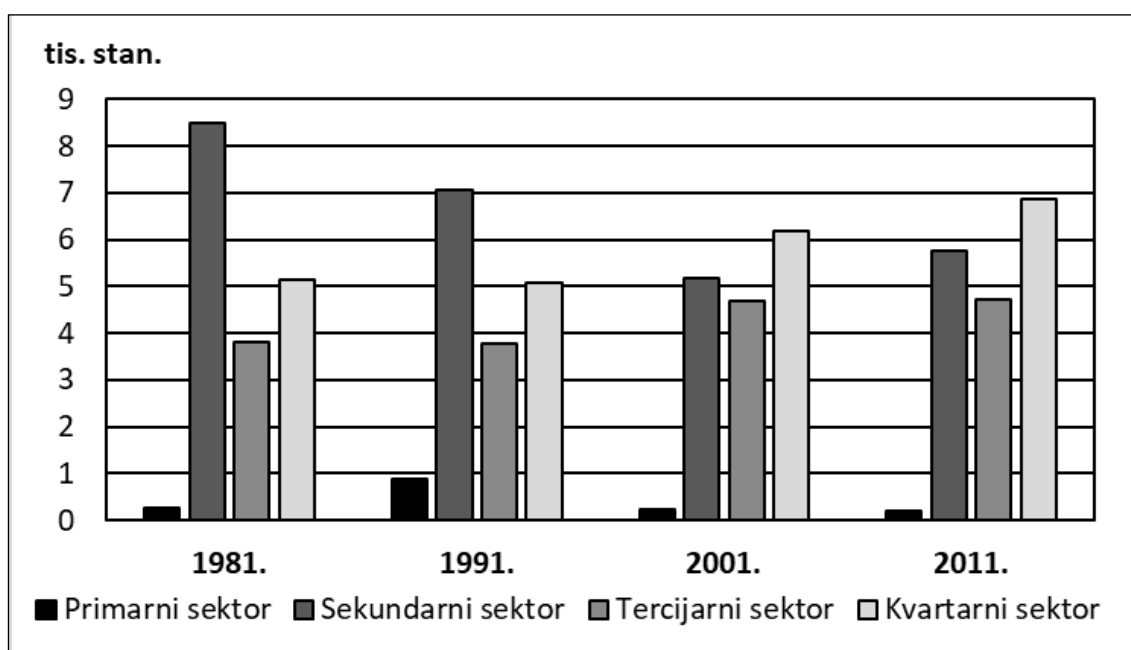

Sl. 22. Aktivno stanovništvo Grada Slavonskog Broda 2011. godine staro 15 godina i više

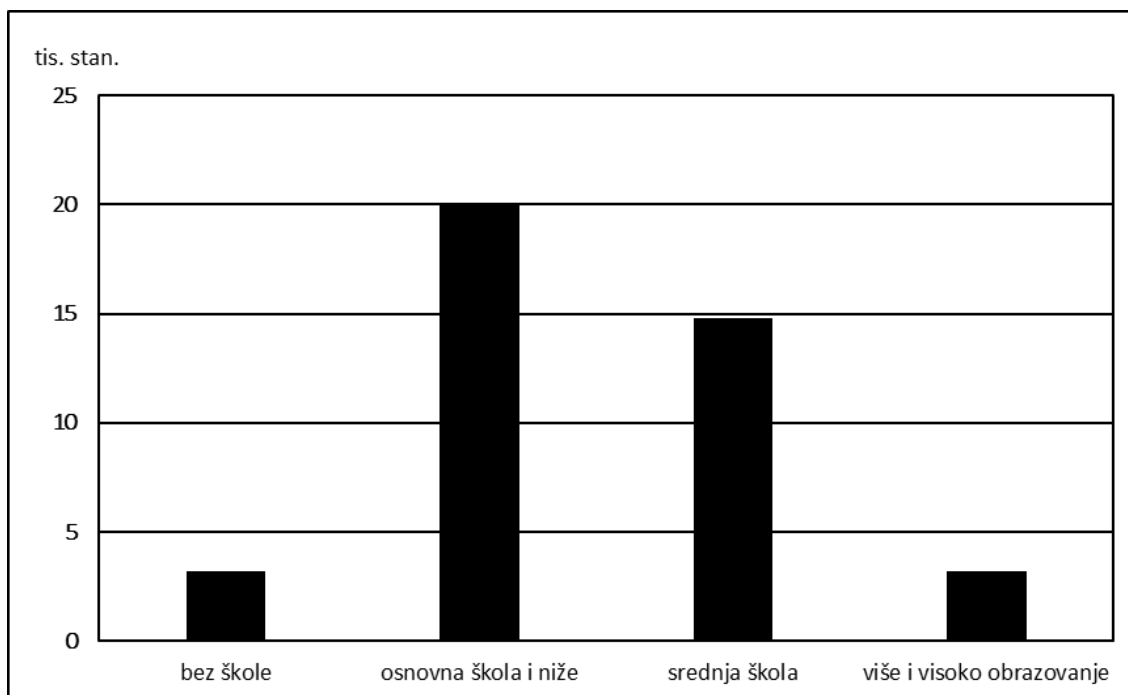
Sl. 23. Neaktivno stanovništvo Grada Slavonskog Broda 2011. godine staro 15 godina i više

Prema popisnim podacima 1981. godine (sl. 24) od ukupno zaposlenih prema područjima djelatnosti, najviše zaposlenih je u sekundarnom sektoru 8485 (47,9%) stanovnika, zatim u kvartarnom sektoru 5137 (29,0%), u tercijarnom 3825 (21,6%) i u primarnom 266 (1,5%) stanovnika. Kasnije prema popisnim podacima 1991. i 2001. godine (sl. 24) opada ukupan broj zaposlenih, i to udio zaposlenih u sekundarnom sektoru, a raste udio zaposlenih u tercijarnom i kvartarnom sektoru. Ratna zbivanja 1991. godine nanijela su veliku štetu Brodskoj industriji, te dolazi do slabljenju sekundarnih (industrijskih) funkcija na kojima je temeljen dosadašnji razvitak. Prema popisnim podacima 2011. godine (sl. 24) raste ukupan broj zaposlenih, a prema područjima djelatnosti najviše je zaposlenih u kvartarnom sektoru 6868 (39,1%) stanovnika, zatim u sekundarnom 5755 (32,8%) stanovnika u tercijarnom 4714 (26,9%), i u primarnom 206 (1,2%) stanovnika. Došlo je do blagog gospodarskog oporavka, ali još uvijek nedovoljnog.

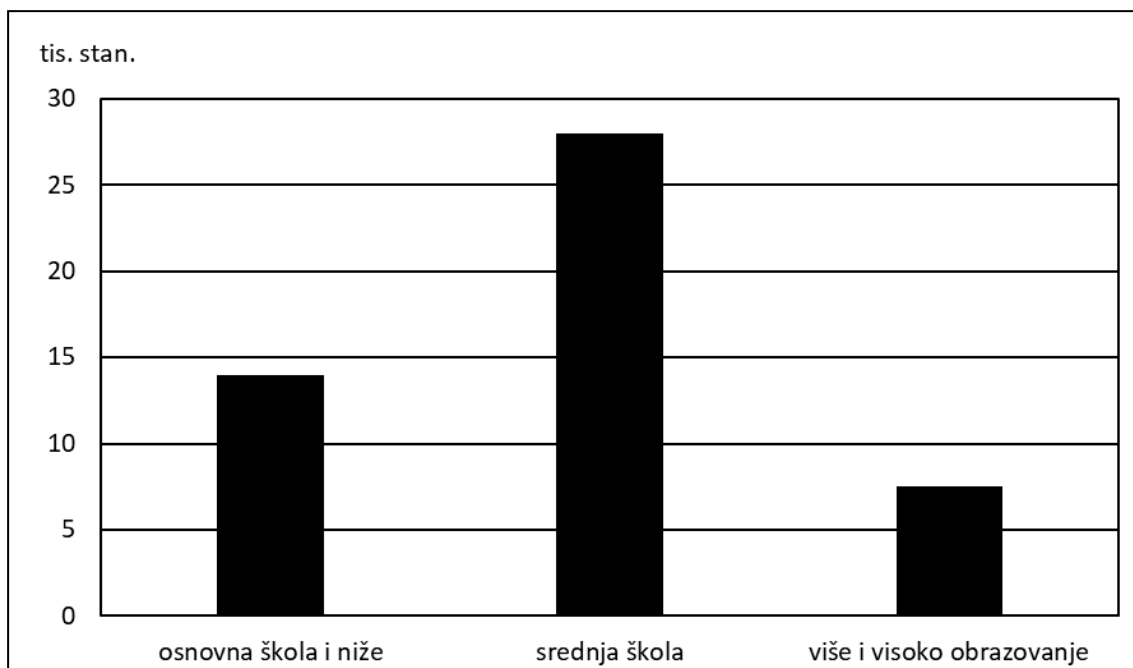
Sl. 24. Kretanje zaposlenog stanovništva prema područjima djelatnostima u Gradu Slavonskom Brodu

Obrazovna struktura Slavonskog Broda 1981. godine (sl. 25) pokazuje da znatan udio stanovništva koje ima srednjoškolsko obrazovanje 14807 (35,9%), a više i visoko obrazovanje ima svega 3108 (7,7%) stanovnika. Međutim, osnovno i manje obrazovanje ima 20051 (48,6%) stanovnika, a bez školske spreme je 3223 (7,8%) stanovnika. Visok udio stanovništva nepotpunog osnovnog i osnovnog obrazovanja nepovoljno se odražava na urbanizaciju Slavonskog Broda.

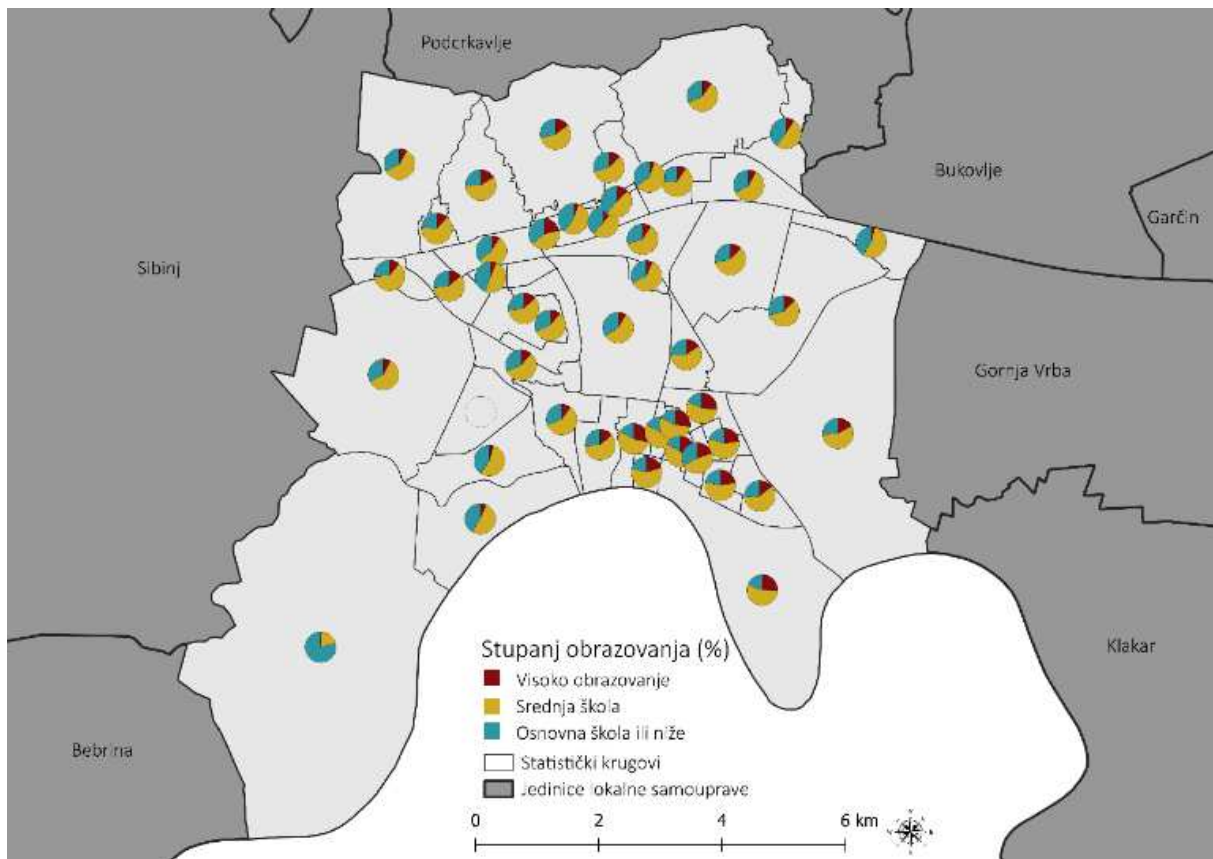
Sl. 25. Stupanj obrazovanja stanovništva Grada Slavonskog Broda 1981. godine

U odnosu na 1981. godinu, prema popisnim podacima 2011. godine (sl. 26) slika je daleko povoljnija, najveći udio ima stanovništvo srednjoškolskog obrazovanja 27935 (56,5%), a više i visoko obrazovanje ima 7506 (15,2%) stanovnika. Stanovnika bez školske spreme je 1410 (2,8%), osnovno i manje obrazovanje ima svega 12601 (25,5%) stanovnika. Značajan je porast stanovništva srednjoškolskog obrazovanja i visokog obrazovanja. Usprkos pada udjela stanovništva bez školske spreme i nepotpunog osnovnog obrazovanja, znatan udio je stanovništva sa osnovnim obrazovanjem, što je nepovoljno za daljnju urbanizaciju Slavonskog Broda.

Sl. 26. Stupanj obrazovanja stanovništva Grada Slavonskog Broda 2011. godine

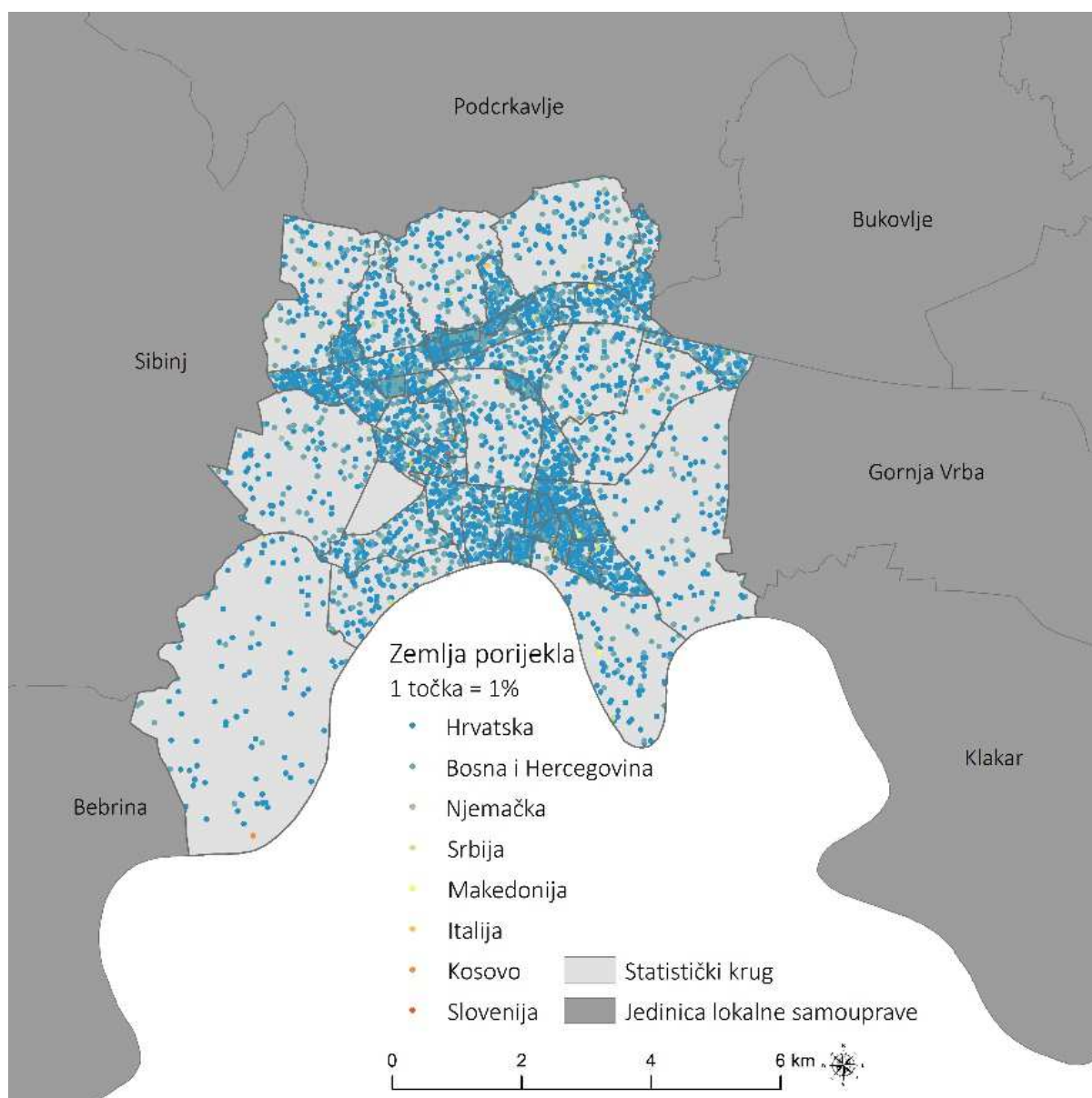
Socijalna topografija objašnjava prostorni razmještaj stanovništva s obzirom na njihovu socijalnu strukturu. Promatrajući strukturu stanovništava prema stupnju obrazovanja prema statističkim krugovima Slavonskog Broda pokazuje da je koncentracija visoko obrazovanog stanovništva u istočnom dijelu grada i u zoni koja okružuje središnji poslovni dio grada (sl. 27). U tim zonama je značajan udio i stanovništva sa srednjom školom, koje je bolje pozicionirano na socijalnoj ljestvici. Može se reći da ove zone imaju mješovit karakter, te im je bolja lokacija i u odnosu na ostale dijelove grada. U pravo u zonama gdje je najveća gustina stanovništva i najveća izgrađenost razmješteno je visoko obrazovano stanovništvo. Idući prema periferiji na sjever i zapad uočava se da je tu zastupljeno stanovništvo srednje stručne spreme velikim dijelom i stanovništvo sa ili bez osnovne škole u manjem obimu.

Sl. 27. Stupanj obrazovanja stanovništva po statističkim krugovima Grada Slavenskog Broda 2011. godine

Izvor: GIS Data (2011.)

Prostorni razmještaj autohtonog stanovništva (28322) i doseljenog stanovništva (stranaca) u gradu (30819) (sl. 20) ukazuje da su doseljenici i to najviše iz Bosne i Hercegovine (12220) razmješteni po cijelom gradu. Nije uočljiv zoning u gradu sa jasno diferenciranim stanovništvom na ono koje je autohtono i ono koje je doseljeno. Doseljeno stanovništvo, najvećim dijelom iz BiH, utkalo se u prostorni razmještaj autohtonog stanovništva zato što je doseljavanje teklo fazno. Industrijalizacijom Slavenskog Broda koje je najintenzivnije, 1960-ih i 1970-ih, prošlog stoljeća započinje doseljavanje stanovništva iz Bosne i Hercegovine, nastavlja se i kasnije, ali u manjem obimu, a zatim ratna dešavanja na teritoriji BiH 1990-ih, utjecala su na veći talas doseljenika u Slavonik Brod iz BiH.

Sl. 28. Kretanje autohtonog i doseljenog stanovništva po statističkim krugovima u Gradu Slavonskom Brodu 2011. godine

Izvor: GIS Data (2011.)

4.2.4. Populacijska dinamika

U međupopisnom razdoblju od 1981. do 1991. godine gradsko naselje (tab. 21) Slavonik Brod bilježi rast stanovništva za 22,9%. Naselje Brodski Varoš bilježi smanjenje stanovništva za 1,5%, a naselje Podvinje smanjenje stanovništva za 37,6% (sl. 29), što je posljedica iseljavanja i unutar gradskog prestrukturiranja (tab. 22). Grad Slavonik Brod bilježi rast stanovništva za 16,4% (tab. 21). Rast stanovništva posljedica je pored blagog pozitivnog prirodnog priraštaja, posljedica je i pozitivnog migracionog salda, odnosno selektivne imigracije u Grad Slavonik Brod iz Brodske okolice i BiH (tab. 22). U međupopisnom

razdoblju od 1991. do 2001. godine, grad Slavonski Brod (tab. 21) bilježi rast stanovništva za 11,1% (sl. 29). Naselje Podvinje bilježi rast stanovništva za 30,2%, a naselje Brodski Varoš bilježi rast stanovništva za 43,7% (sl. 29). Grad Slavonski Brod (tab. 21) bilježi rast stanovništva za 12,9% (sl. 29). Ovo je posljedica pozitivnog migracionog salda, imigracije stanovništva i blagog pozitivnog prirodnog priraštaja (tab. 22). Zatim blagi rast stanovništva Slavenskog Broda posljedica je unutar gradskog prestrukturiranja. U međupopisnom razdoblju od 2001. godine do 2011. godine gradsko naselje Slavonski Brod (tab. 21) ima smanjenje stanovništva za 8,7% (sl. 29), naselje Brodski Varoš ima smanjenje stanovnika za 8,4%, a naselje Podvinje smanjenje stanovnika za 4,6% (tab. 21). Grad Slavonski Brod (tab. 21) ima nepovoljan trend kretanja stanovništva, tj. smanjenje za 8,5% (sl. 29). To je posljedica nepovoljnog prirodnog priraštaja, selektivne emigracije mladog i radnosposobnog stanovništva (tab. 22), te nepovoljne dobne strukture, a to se ne odražava povoljno na daljnju urbanizaciju Grada Slavenskog Broda.

Tab. 21. Kretanje stanovništva Slavenskog Broda od 1981. do 2011. godine

Grad	Naselja	1981.	1991.	2001	2011	r (1981.- 1991.)	r (1991.- 2001.)	r (2001.- 2011.)
Slavonski Brod	Brodski Varoš	1570	1546	2221	2035	-1,5	43,7	-8,4
	Podvinje ²	4615	2880	3749	3575	-37,6	30,2	-4,6
	Slavonski Brod	42968	52803	58642	53531	22,9	11,1	-8,7
	Ukupno	49153	57229	64612	59141	16,4	12,9	-8,5

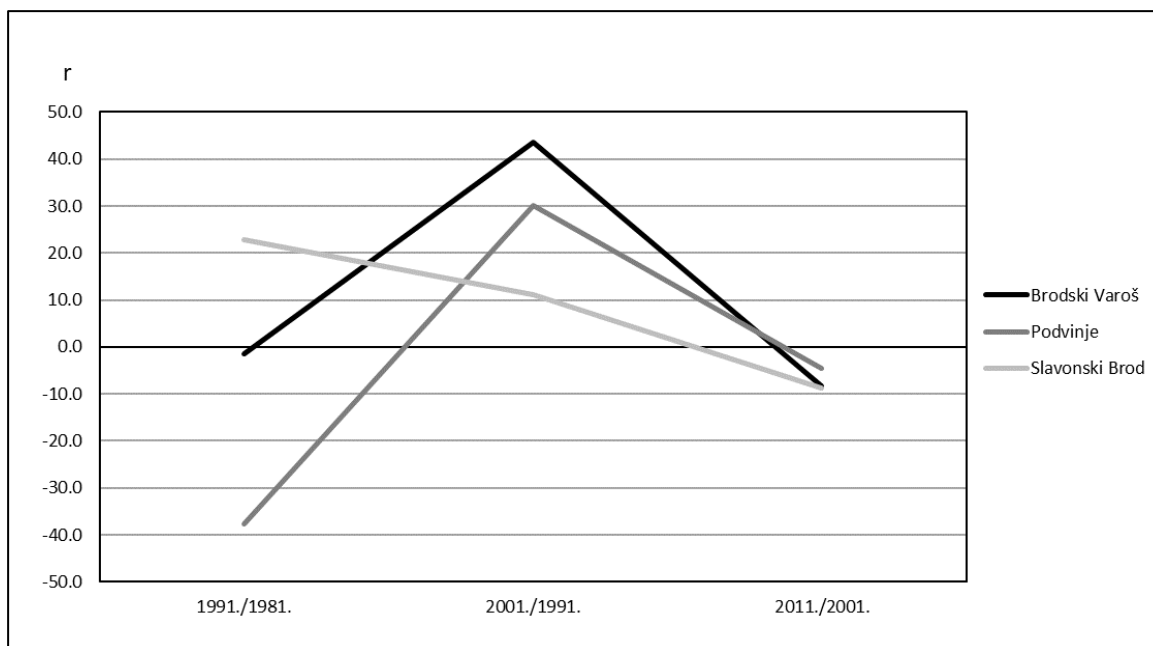
Izvor: Posebice obrađeni popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., 1991. (RZS RH) i 2001., 2011. (DZS RH)

Tab. 22. Kretanje stanovništva, prirodni priraštaj i migracioni saldo Slavenskog Broda od 1981. do 2011.

Grad	1981.	1991.	2001.	2011.	Pp 1981.- 1991.	Pp 1991.- 2001.	Pp 2001.- 2011.	Migrac. saldo 1981.- 1991.	Migrac. saldo 1991.- 2001.	Migrac. saldo 2001.- 2011.
Slavonski Brod	49153	57229	64612	59141	725	244	-610	7351	7139	-4861

Izvor: Posebice obrađeni popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., 1991. (RZS RH) i 2001., 2011. (DZS RH)

² Naselje Podvinje popisivano je kao sastavni dio grada Slavenskog Broda u Popisima stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. i 1991., te se do ukupnog broja stanovnika naselja došlo preko stope ukupne promjene broja stanovnika (r) između dvaju popisa koji je dat u Generalnom urbanističkom planu Grada Slavenskog Broda 2005. godine.

Sl. 29. Kretanje stanovništva po naseljima Grada Slavonskog Broda

4.3. Morfološka struktura grada

Tri integralna elementa plana grada su: ulice i njihov sustav, raspored parcela gradskog zemljišta i raspored zgrada (Vresk, 2002.). S obzirom na plan Slavonski Brod je radijalno-koncentrični grad (sl. 30). Ulice se protežu u radijalnom i koncentričnom pravcu, koje su širokog kolovoza sa pješačkim i biciklističkim stazama u užoj urbanoj zoni, idući prema periferiji ulice su bez pješačkih i biciklističkih staza, te slabijeg kvaliteta. Unutar stambenih naselja promet se odvija sabirnim ulicama na koje se nadovezuju primarne prometnice.

Među kulturno-genetskim obilježjima najvažnija je mreža ulica i trgova te prostorni raspored drugih površina (Vresk, 2002.). Imajući to u vidu, Slavonski Brod je srednjoeuropski grad (sl. 30).

Razvitak morfološke strukture grada odlikuju određenim karakteristikama, kao što su gustoća gradnje, visina, oblik, izgled i druga obilježja objekata stil gradnje, uporaba građevinskog materijala itd. (Vresk, 2002.). Slavonski Brod je grad prizemnica. Gotovo polovica zgrada su prizemnice (sl. 14). U istočnom dijelu grada i središnjoj zoni koja okružuje središte grada smještene su zgrade na 3 i više etaža, dvokatnice i jednokatnice. Iako se i ovdje uočava znatna zastupljenost prizemnica (povijesna jezgra). Idući na sjever i zapad dominiraju prizemnice i jednokatnice. (sl. 14). U početku, stambena naselja nicala su stihijski bez plana.

Prema tome, Brod je dugo vremena za razliku od drugih Hrvatskih gradova bio bez urbanih tekovina poput električne struje, vodovoda, kanalizacije i dr. zato što se previše spontano razvijao, zahvaljujući industriji. Komunalni razvitak je samo donekle slijedio nagli demografski razvitak Grada (Marković, 1994.).

Sl. 30. Plan grada

Izvor: Turistička zajednica Grada Slavenskog Borda (2018.)

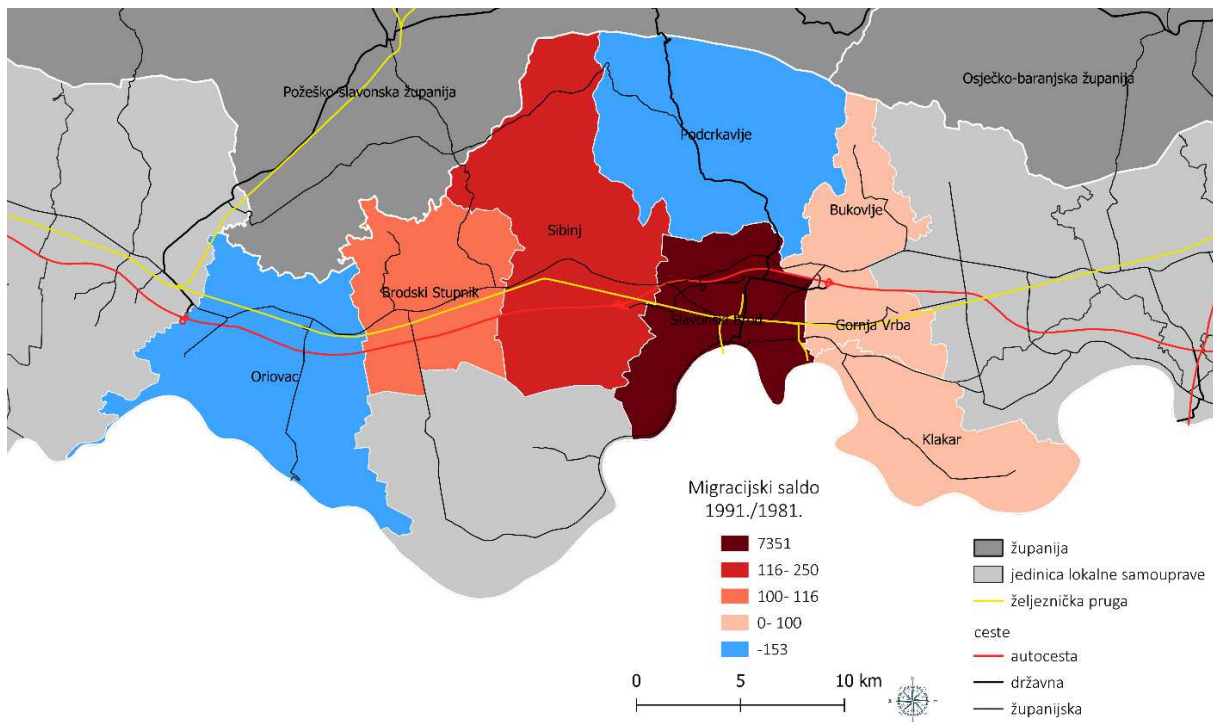
5. GRADSKA REGIJA SLAVONSKOG BRODA

Glavno obilježje koncepta poslijeratnog društveno-gospodarskog razvitka je urbano temeljena industrijalizacija koja je podrazumijevala snažnu prostornu preraspodjelu stanovništva, odnosno polarizaciju naseljenosti, pri čemu su gradovi imali žarišno značenje (Vresk, 1982./1983.). Poseban pečat polarizaciji dala je komunalna organizacija i sustav odlučivanja koji je favorizirao razvitak općinskih središta (Toskić, Njegač, 2003.). Urbanizaciju Slavenskog Broda treba promatrati u svjetlu polariziranog razvitka, pri čemu je grad središte polarizacije. Razvitkom industrije i društvenih djelatnosti od 50-ih godina prošlog stoljeća došlo je do jake prostorne i socijalne mobilnosti stanovništva, što je uvjetovalo stalan proces socijalnog prestrukturiranja stanovništva (Vresk, 1984.). Vidljivi efekt polarizacije je migracija stanovništva selo – grad, koja s jedne strane uzrokuje porast stanovništva grada, a s druge strane depopulaciju seoskih naselja (Vresk, 1989.). Seoska područja su gubila stanovništvo, tako da su viškovi radne snage u njima smanjivali. Dio stanovništva preseljavao se u središte rada, a dio je dnevno migrirao na rad. S udaljenošću od središta rada mogućnosti zapošljavanja je slabija i zapošljavanje je najčešće moguće uz dnevno migriranje ili preseljenje bliže središtu rada. Dakle, određeni broj zaposlenih iz udaljenijih naselja okolice dnevno migrira na rad, a zatim se nakon određenog vremena preseljava u središta ili bliže središtima rada, u njihovu prigradsku okolicu (Vresk, 1989.). Prigradsku okolicu možemo shvatiti kao temeljni dio infrastrukture gradske regije, te i kao različite, ali međusobno povezano prostorne jedinice i otvorene prostore sa širokim opsegom funkcija. Isto tako, u prigradskom krajoliku postoji mogućnost za poticanje produktivnih ekonomskih aktivnosti (Wandl, Magoni, 2017.). Preseljavanje stanovništva selo – grad počinje jenjavati od 1971. godine. Ovo je odlika kasne tranzicijske etape prostorne mobilnosti u kojoj jačaju dnevne migracije zaposlenih, što odgovara općoj razvojnoj etapi kasne industrijalizacije (Bašić, 2005.). Zapošljavanjem njihova stanovništva u gradu, dolazi do preobrazbe ruralnih naselja te stvaranja prigradskih urbaniziranih područja. Štoviše, težište populacijskog razvitka pomiče se iz središta prema rubovima gradske regije, te su ovo su najznačajniji učinci širenja u cjelokupnom procesu polarizacije (Bašić, 2005.).

5.1. Dinamika stanovništva i unutarregionalne razlike

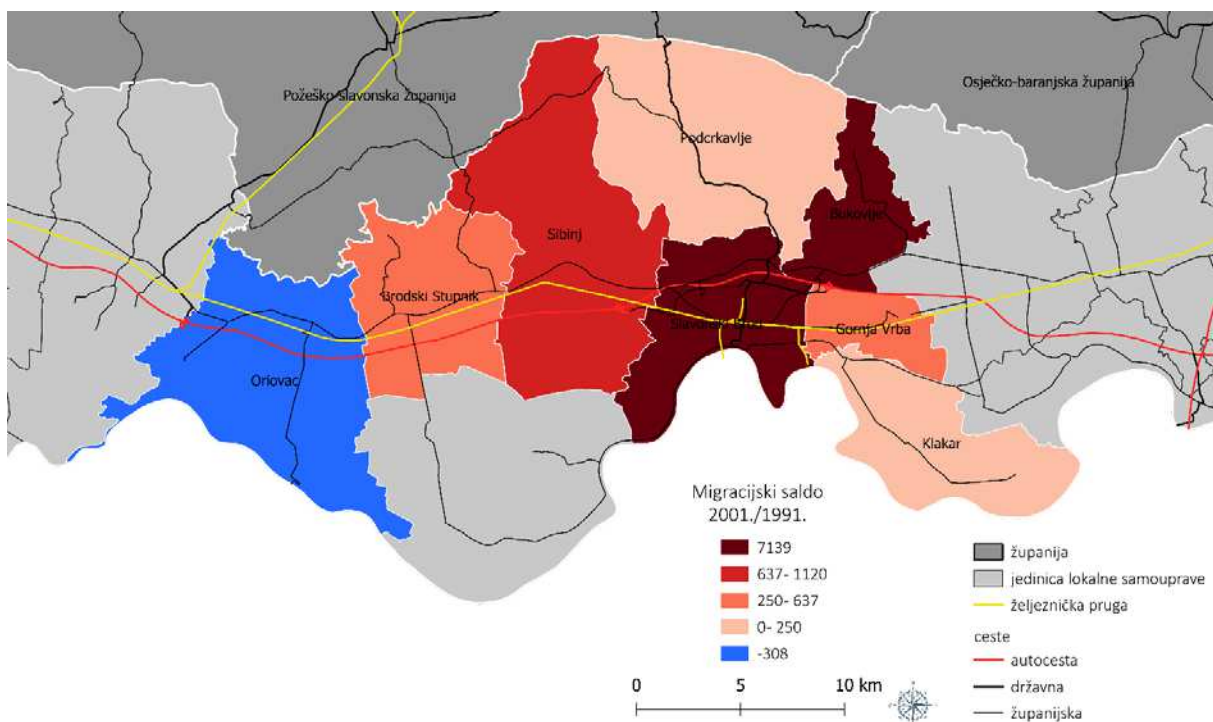
U promatranim razdobljima prigradska okolica Slavonskog Broda (tab. 23) se uvećavala imigracijom stanovništva daleko više nego prirodnim priraštajem, što se najviše odnosi na sam grad i naselja koja čine teritorijalni kontinuitet sa gradom. Imigracija je utjecala na obnavljanje stanovništva, utječući time na nešto povoljniju dobnu struktura u gradu i u naseljima prigradske okolice. U razdoblju od 1981. do 1991. godine sjeverni sektor prigradske okolice i krajnji sjeverozapadni sektor prigradske okolice, uslijed emigracijskih procesa (sl. 31) imali su smanjenje stanovništva (tab. 23), dok su ostali dijelovi prigradske okolice zabilježili blagi rast stanovništva uvjetovan imigracijom. Sam Slavonski Brod je daleko privlačniji za naseljavanje negoli prigradska okolica pa bilježi najveći porast stanovnika imigracijom (sl. 31). U razdoblju od 1991. do 2001. zbog ratnih zbivanja, uslijed emigracije stanovništva, krajnji sjeverozapadni dio prigradske okolice ima smanjenje stanovništva (tab. 23). Najveći rast stanovništva imigracijom ima grad i sjeveroistočni sektor, kao i neposredni sjeverozapadni sektor prigradske okolice, koji imaju i izraženiju funkciju rada. Ostali dijelovi prigradske okolice bilježe blagi rast stanovništva imigracijom (sl. 32). Imigracija i prirodni priraštaj uzrok su rasta stanovništva u gradu te je to glavno obilježje populacijske dinamike. Isto tako, rastu stanovništva grada i okolice doprinijela je emigracija stanovništva iz ratom zahvaćene Bosne i Hercegovine, koji se doseljavaju ne samo u grad nego i u prigradsku okolicu.

Jačanjem centralnih funkcija Slavonskog Broda javile su se centrifugalne sile grada koje pokreću proces strukturalne transformacije okolice. Tako neposredna okolica postupno preuzima dio migracijskog pritiska na grad, odnosno pojedini njezini dijelovi, koji se razvijaju u periferiju grada postajući postupno sastavnim dijelom proširenog gradskog područja Slavonskog Broda (Podvinje, Brodski Varoš). Slične tendencije imaju i drugi dijelovi okolice, s time da su one modificirane prometnom udaljenošću od grada. Istodobno agrarna prenaseljenost u uvjetima slabe prometne povezanosti sa Slavonskim Brodom dovodi do ruralnog egzodusa znatnog dijela okolice. U razdoblju od 2001. do 2011. nepovoljnu prirodnu promjenu i negativan migracijski saldo (tab. 23) bilježe i grad i okolica, osim dijela sjeveroistočnog sektora i nekoliko naselja sjevernog dijela okolice, što je posljedica nepovoljnih gospodarskih prilika (sl. 33).

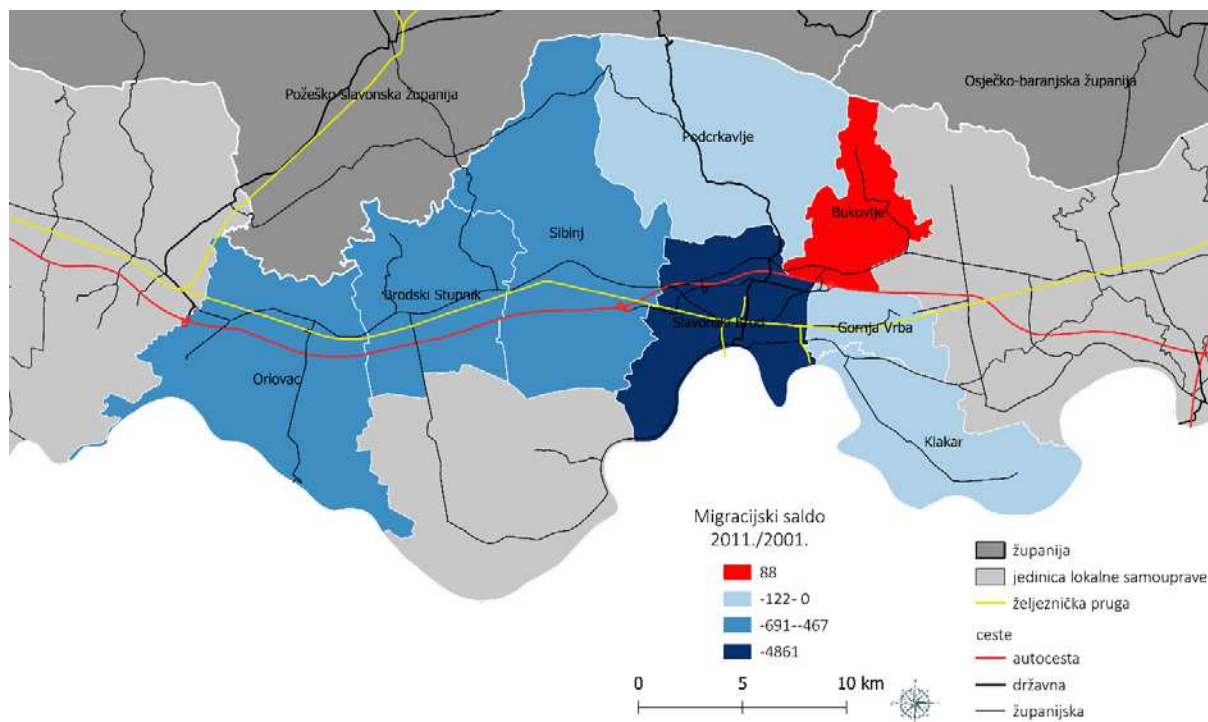
Sl. 31. Migracijski saldo po općinama gradske regije Slavonskog Broda od 1981. do 1991. godine

Izvor: GIS Data (1981.); (1991.)

Sl. 32. Migracijski saldo po općinama gradske regije Slavonskog Broda od 1991. do 2001. godine

Izvor: GIS Data (1991.); (2001.)

Sl. 33. Migracijski saldo po općinama gradske regije Slavonki Brod od 2001. do 2011. godine

Izvor: GIS Data (2001.); (2011.)

Tab. 23. Kretanje stanovništva, prirodni priraštaj i migracioni saldo po općinama gradske regije Slavonki Brod od 1981. do 2011. godine

Grad/ Općina	1981.	1991.	2001.	2011.	Pp 1981.- 1991.	Pp 1991.- 2001.	Pp 2001.- 2011.	Migrac. saldo 1981.- 1991.	Migrac. saldo 1991.- 2001.	Migrac. saldo 2001.- 2011.
Brodski Stupnik	3136	3267	3526	3036	16	9	-23	115	250	-467
Bukovlje	1826	1861	3005	3108	14	24	15	21	1120	88
Gornja Vrba	1933	1991	2559	2512	29	13	-6	29	555	-41
Klakar	2250	2294	2417	2319	29	29	-5	15	94	-93
Oriovac	6942	6860	6559	5824	32	7	-44	-114	-308	-691
Podcrkavlje	2685	2553	2683	2553	21	-13	-8	-153	143	-122
Sibirj	6572	6886	7549	6895	73	26	-8	241	637	-646
Slavonki Brod	49153	57229	64612	59141	725	244	-610	7351	7139	-4861
Ukupno	74497	82941	92910	85388	939	339	-689	7505	9630	-6833

Izvor: Posebice obrađeni popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., 1991. (RZS RH) i 2001., 2011. (DZS RH)

Gradska regija Slavenskog Broda u međupopisnom razdoblju od 1981. do 1991. godine (tab. 24) bilježi rast stanovništva sa 74497 na 82941 stanovnika (za 84444 stanovnika ili 11,3%), kao posljedicu povoljnog prirodnog (porast za 939 stanovnika) i daleko izraženijeg mehaničkog kretanja (pozitivna migracijska bilanca za 7505 stanovnika). Gledajući po dijelovima, krajnji sjeverozapadni i sjeverni sektor imaju smanjenje stanovnika (sl. 34). Ostali dijelovi imaju blagi rast stanovništva, a najveći ima Slavonski Brod. Kasnije zbog preseljavanja stanovništva u rubni istočni i sjeveroistočni dio, a zatim u prigradske zone te sjeverozapadni, sjeveroistočni i istočni dio te zbog slabijeg prirodnog priraštaja, rast stanovništva središnjeg grada je sve sporiji. U međupopisnom razdoblju od 1991. do 2001. godine gradska regija (tab. 24) bilježi daljnji rast stanovništva s 82941 na 92910 (porast za 9969 stanovnika; 12,0% – prirodni porast od 339 stanovnika i mehanički od 9630 stanovnika). Krajnji sjeverozapadni sektor ima smanjenje stanovništva, umjeren rast stanovništva imaju ostali dijelovi gradske regije, a najveći rast, zahvaljujući doseljavanju, imaju sjeveroistočni i istočni sektor. U posljednjem međupopisnom razdoblju od 2001. do 2011 godine gradska regija (tab. 24) bilježi smanjenje stanovništva od 92910 na 85388 (za 7522 stanovnika (8,1%) uz negativno prirodno (-689) i još negativnije mehaničko kretanje (-6833 stanovnika).

5.1.1. Diferencirani populacijski razvitak okolice

Kretanje stanovništva značajan je pokazatelj tendencija razvitka nekog prostora (tab. 24). Odnos broja stanovnika grada i okolice ukazuje na stupanj populacijskog razvitka regije i uznapređovalost procesa suburbanizacije. Jačanjem ovog procesa dolazi do prostornog prerasporeda stanovništva okolice (Žuljić, 1965.). Razvitak funkcije rada i prometne mreže oko lokalnih središta poboljšao je mogućnost zapošljavanja stanovništva okolnih naselja, što je ubrzalo njihovu socioekonomsku i funkcionalnu preobrazbu. Time se povećala atraktivnost prigradske okolice za doseljavanje. Preusmjeravanjem dijela doseljenika u manja naselja prigradske okolice grada smanjuje se pritisak na sam grad (Bašić, 2005.).

Svi dijelovi Slavnskobrodske regije bilježe smanjenje broja stanovnika izuzev sjeveroistočnog sektora koji bilježi rast stanovnika. To je najvećim dijelom posljedica emigracijskih procesa u uvjetima nepovoljnog prirodnog priraštaja. Dinamičan porast stanovništva sve do 2011. godine (tab. 25) ima većina naselja u sjeverozapadnom (naselje Brodski Varoš), sjeveroistočnom, istočnom i jugoistočnom dijelu regije, što je pravilu uvjetovano mogućnostima zapošljavanja, čije su posljedice funkcionalne, fiziomske ili neke druge promjene (sl. 34, 35, 36.). Opadanje broja stanovnika (tab. 25) imaju opet uglavnom

udaljenija i prometno izoliranija naselja s ograničenim mogućnostima zapošljavanja i to se posebice odnosi na sjeverni dio (naselje Rastušje) i sjeveroistočni dio (naselje Vranovci). U sjeverozapadnom sektoru, osim nekoliko demografski razvijenijih naselja (Sibinj, Brodski Stupnik, Stari Slatnik, Oriovac i Lužani), ostala naselja su mala, s nepovoljnom demografskom strukturom. Gradsko naselje Slavonski Brod u razdoblju od 1981. do 2001. godine je u stalnom dinamičnom rastu stanovništva, do posljednjeg međupopisnog razdoblja kada bilježi smanjenje stanovništva. Istodobno stanovništvo neposredne okolice grada je u stalnom dinamičnom porastu posebice naselje Podvinje u sjeveroistočnoj zoni i Brodski Varoš u sjeverozapadnoj zoni koji su i priključeni Gradu Slavonski Brod. Brodski Varoš je populaciono razvijenije gradsko naselje. U međupopisnom razdoblju od 1981. do 1991. godine bilježi smanjenje stanovništva, međupopisnom razdoblju od 1991. do 2001. godine bilježi rast stanovništva i u međupopisnom razdoblju od 2001. do 2011. godine bilježi smanjenje stanovništva. Naselje Podvinje je populaciono razvijenije gradsko naselje. U međupopisnom razdoblju od 1981. do 1991. godine bilježi smanjenje stanovništva, u međupopisnom period od 1991. do 2001. godine bilježi rast stanovništva i u međupopisnom razdoblju od 2001. do 2011. godine bilježi smanjenje stanovništva.

Tab. 24. Kretanje broja stanovnika, stopa ukupne promjene broja stanovnika između dvaju popisa, površina i gustoća naseljenosti po općinama gradske regije Slavonski Brod od 1981. do 2011. godine

Grad/Općina	1981.	1991.	2001.	2011.	r (1981.- 1991.)	r (1991.- 2001.)	r (2001.- 2011.)	Površ. (u km ²)	Gustina naselj. 2011. (st./km ²)
Brodski Stupnik	3136	3267	3526	3036	4,2	7,9	-13,9	57,9	52,4
Bukovlje	1826	1861	3005	3108	1,9	61,5	3,4	31,0	100,3
Gornja Vrba	1933	1991	2559	2512	3,0	28,5	-1,8	20,1	125,0
Klakar	2250	2294	2417	2319	2,0	5,4	-4,1	53,5	43,3
Oriovac	6942	6860	6559	5824	-1,2	-4,4	-11,2	93,3	62,4
Podcrkavlje	2685	2553	2683	2553	-4,9	5,1	-4,8	95,0	26,9
Sibinj	6572	6886	7549	6895	4,8	9,6	-8,7	103,6	66,6
Slavonski Brod	49153	57229	64612	59141	16,4	12,9	-8,5	54,1	1093,2
Ukupno	74497	82941	92910	85388	11,3	12,0	-8,1	508,5	167,9

Izvor: Posebice obrađeni popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., 1991. (RZS RH) i 2001., 2011. (DZS RH)

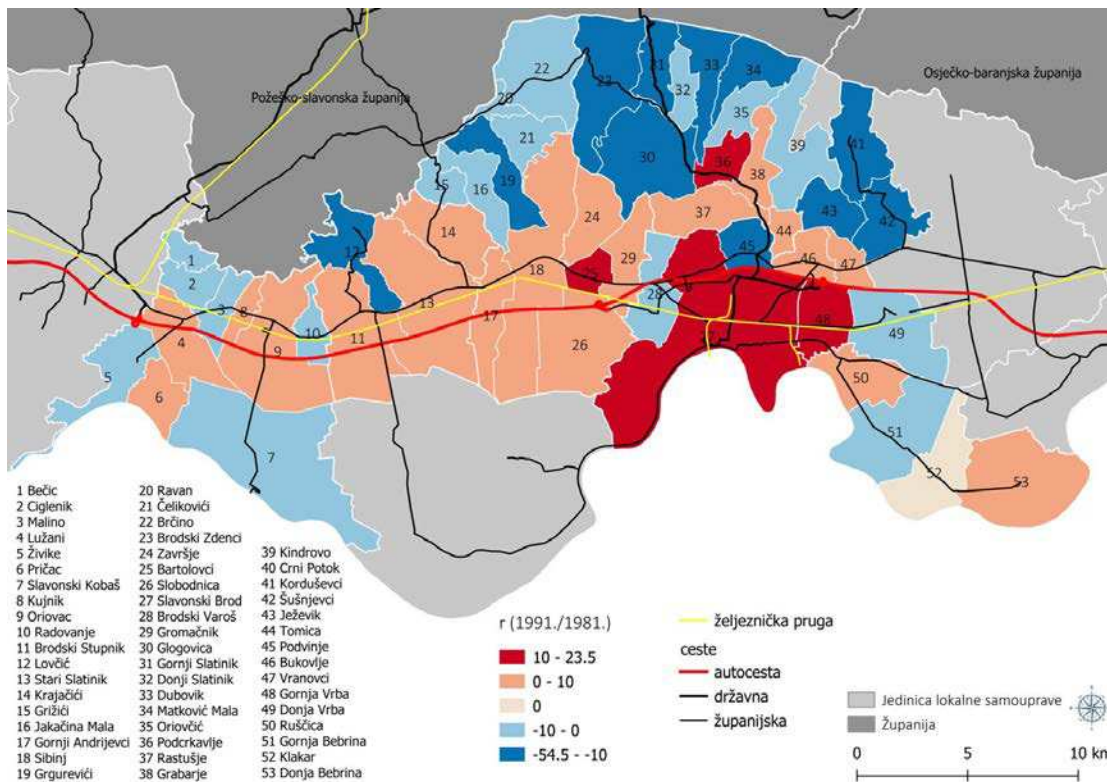
Mijenja se odnos broja stanovnika središnjeg grada i okolice (tab. 25). Prigradske istočne, jugoistočne i sjeveroistočne zone grada posebice imaju sve brži porast stanovništva i stambene izgradnje. S tim u vezi uzročno su povezane i funkcionalne promjene pojedinih dijelova grada i regije. Naselje Bukovlje u sjeveroistočnom sektoru regije, bilježi konstantan rast stanovništva od 1981. godine do 2011. godine, te nešto udaljenije naselje Vranovci koji u dva međupopisna perioda bilježe znatan rast, a zatim stagnaciju (sl. 34, 35, 36). Naselje Vranovci za razliku od naselja Bukovlje je populaciono manje naselje, smanjen prirodni priraštaja i emigracija stanovništva, utjecali su da ovo naselje ima nepovoljan populacioni razvitak. Isto tako je dinamičan i istočni sektor regije i to naselje Gornja Vrba, koji od 1981. do 2001. godine, bilježi isto tako konstantan rast stanovništva do posljednjeg međupopisnog razdoblja, te jugoistočni sektor regije naselje Ruščica, koji bilježi rast stanovništva do posljednje međupopisnog razdoblja (sl. 34, 35, 36). Sjeverni sektor, naselje Rastušje je populaciono manje naselje, uslijed smanjenog prirodnog priraštaja i emigracije stanovništva, ovo naselje ima nepovoljan populacioni razvitak. U međupopisnom razdoblju od 1991. do 2001. godine ima i smanjenje stanovnika, a u ostalim međupopisnim razdobljima bilježi blagi rast stanovništva (sl. 34, 35, 36). Sjeverozapadni sektor čine naselja koja su smještena duž glavne longitudinalne prometnice, koja povezuje Slavonski Brod sa Novom Gradiškom (sl. 34, 35, 36). Evidentan rast stanovnika ima populaciono razvijenije naselje Sibinj do posljednjeg međupopisnog razdoblja bilježi nepovoljno kretanje stanovništva od 2574 na 2424 stanovnika, tj. smanjenjem za 5,8%. Bartolovci, Gornji Andrijevc i Gramočnik su populaciono manja naselja, koja imaju smanjeni prirodni priraštaj i emigraciju stanovništva, koji su glavni uzroci nepovoljnog populacijskom razvitku. Međutim do posljednjeg popisa bilježe rast stanovništva, kada imaju smanjenje stanovnika, izuzev Gornjih Andrijevaca koji ima smanjenje stanovnika i u pretposljednem međupopisnom razdoblju. Brodski Stupnik i Stari Slatnik su demografski razvijenija naselja koji bilježe rast stanovnika do posljednjeg međupopisnog razdoblja. Oriovac i Lužani su od izdvojenih naselja populaciono razvijenija naselja. Naselje Oriovac bilježi rast stanovništva do pretposljednem i posljednjem međupopisnog razdoblja stanovništva, kada ima nepovoljno kretanje, a naselje Lužani bilježi blagi rast stanovništva u međupopisnom razdoblju od 1981. do 1991. godine, a u kasnijim međupopisnim periodima nepovoljno kretanje.

Tab. 25. Ukupno kretanje broja stanovnika i stopa ukupne promjene broja stanovnika (r) između dvaju popisa naselja koja sa gradom Slavonskim Brodom čine teritorijalni kontinuitet od 1981. do 2011. godine

Općine	Naselja	1981.	1991.	2001.	2011.	r (1981.- 1991.)	r (1991.- 2001.)	r (2001.- 2011.)
Brodski Stupnik	Brodski Stupnik	1557	1636	1772	1586	5,1	8,3	-10,5
	Stari Slatinik	1278	1386	1495	1269	8,5	7,9	-15,1
Bukovlje	Bukovlje	825	902	1858	1982	9,3	106,0	6,7
	Vranovci	446	475	644	644	6,5	35,6	0,0
Gornja Vrba	Gornja Vrba	1149	1264	1814	1913	10,0	43,5	5,5
Klakar	Ruščica	937	1002	1145	1135	6,9	14,3	-0,9
Oriovac	Kujnik	333	336	345	310	0,9	2,7	-10,1
	Lužani	1233	1275	1192	1058	3,4	-6,5	-11,2
	Malino	664	653	576	485	-1,7	-11,8	-15,8
	Oriovac	1992	2049	2021	1841	2,9	-1,4	-8,9
	Radovanje	369	348	355	288	-5,7	2,0	-18,9
Podcrkavlje	Rastušje	295	302	279	295	2,4	-7,6	5,7
Sibinj	Bartolovci	680	765	874	737	12,5	14,2	-15,7
	Gornji Andrijevci	569	578	521	467	1,6	-9,9	-10,4
	Gromačnik	554	559	610	556	0,9	9,1	-8,9
	Sibinj	2042	2226	2574	2424	9,0	15,6	-5,8
Slavonski Brod	Brodski Varoš	1570	1546	2221	2035	-1,5	43,7	-8,4
	Podvinje	4615	2880	3749	3575	-37,6	30,2	-4,6
	Slavonski Brod	42968	52803	58642	53531	22,9	11,1	-8,7

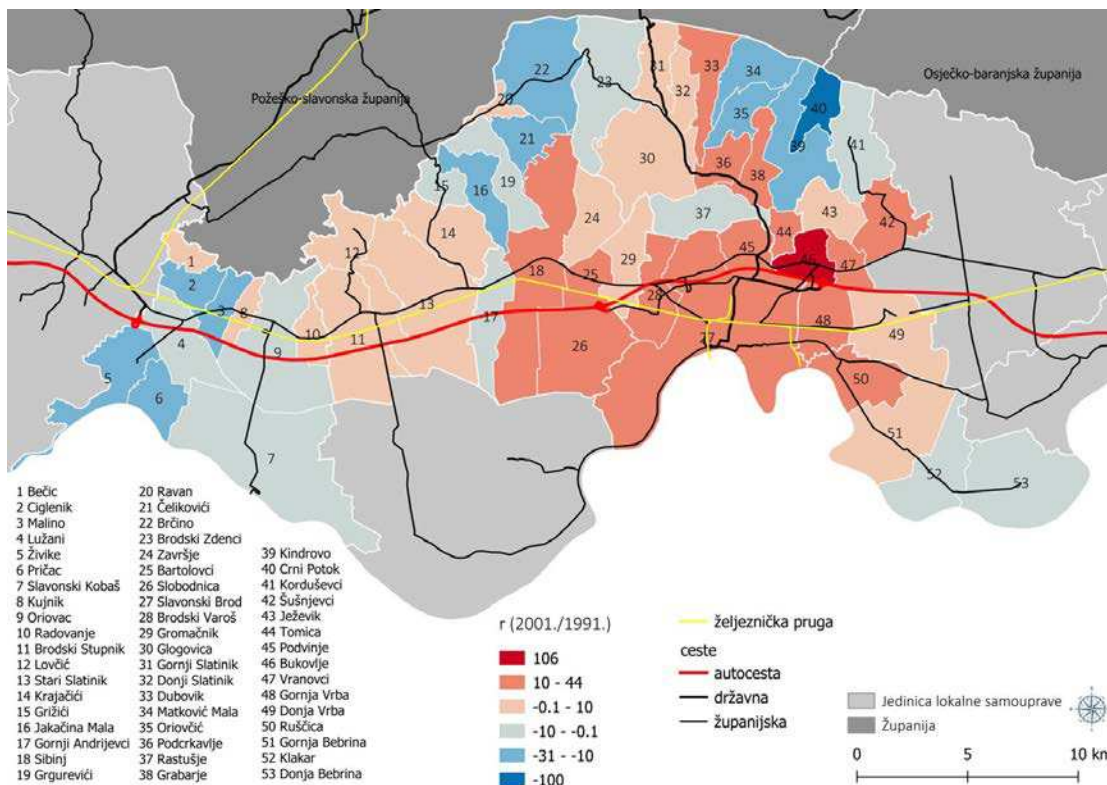
Izvor: Posebice obrađeni popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., 1991. (RZS RH) i 2001., 2011. (DZS RH)

Populaciono manja naselja su Kujnik, Malino i Radovanje. Malino ima nepovoljno kretanje stanovništva od 1981. do 2011. godine. Radovanje ima smanjenje stanovnika u međupopisnom razdoblju od 1981. do 1991. godine, kao i u posljednjem međupopisnom razdoblju kada ima smanjenje stanovnika, dok Kujnik bilježi blagi rast broja stanovništva do 2001. godine, zatim ima nepovoljno kretanje u posljednjem međupopisnom razdoblju.

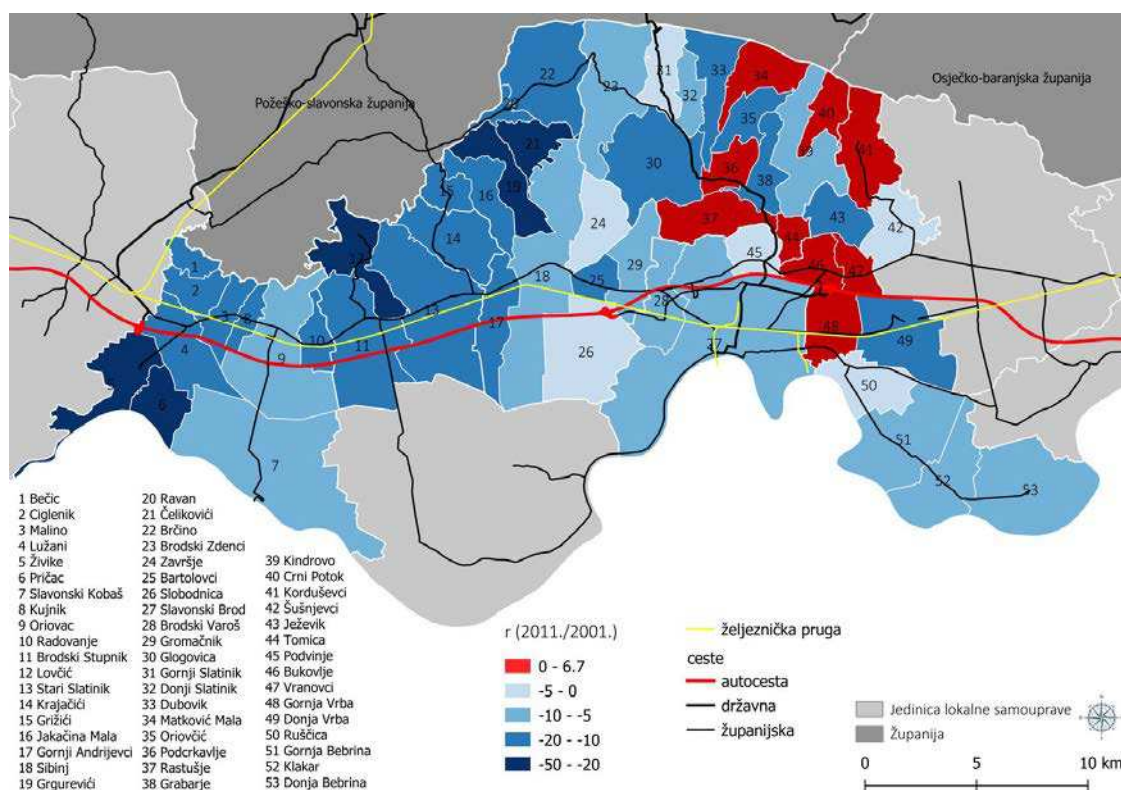
Sl. 34. Stopa ukupne promjene broja stanovnika po naseljima gradske regije Slavonki Brod od 1981. do 1991.

Izvor: GIS Data (1981.); (1991.)

Sl. 35. Stopa ukupne promjene broja stanovnika po naseljima gradske regije Slavonki Brod od 1991. do 2001.

Izvor: GIS Data (1991.); (2001.)

Sl. 36. Stopa ukupne promjene broja stanovnika po naseljima gradske regije Slavonski Brod od 2001. do 2011.

Izvor: GIS Data (2001.); (2011.)

Temeljem razlika u kretanju broja stanovnika grada i okolice te ukupnog razvitka stanovništva, može se zaključiti da gradska regija Slavenskog Broda ima obilježja relativne centralizacije – porast stanovništva imaju i grad i okolica, ali je porast grada jači. No, uočava se postepeni prelazak u fazu decentralizacije u kojoj pad broja stanovnika imaju i grad i okolica, tj. cijela regija. U razdoblju od 1981. do 1991. godine gradska regija Slavenskog Broda (sl. 34) imala je obilježje relativne centralizacije, što znači da grad raste brže od svoje okolice, pri čemu pozitivni migracijski saldo nadmašuje prirodni priraštaj. Jedino krajnji sjeverozapadni sektor i sjeverni sektor gradske regije imaju negativan migracijski saldo u uvjetima blagog prirodnog priraštaja te smanjenje stanovništva. U razdoblju od 1991. do 2001. godine (sl. 35) regija je u fazi relativne decentralizacije – stanovništvo okolice raste brže od stanovništva grada, pozitivne su im obje komponente kretanja. Posebice je snažan rast stanovništva sjeveroistočnog i istočnog dijela regije. U ostalim dijelovima regije blagi je rast stanovništva, izuzetak je krajnji sjeverozapadni sektor gradske regije koji ima negativan migracijski saldo te smanjenje stanovništva. U razdoblju od 2001. do 2011. godine faza je apsolutne decentralizacije: stanovništvo grada se smanjuje, ali isto tako smanjuje se i stanovništvo okolice, izuzetak je rast stanovništva sjeveroistočnog dijela (sl. 36).

Slavonskobrodska gradska regija doživjela je kontrakciju “aktivnih zona” populacijskog rasta na pojaseve u neposrednoj okolini grada i duž glavnih prometnih koridora. U razdoblju od 1981. do 1991. godine od ukupno 53 naselja regije (sl. 34) 24 naselja i to uglavnom do 200 stanovnika imala su smanjenje stanovništva. Radi se o malim ruralnim naseljima u izoliranijim dijelovima regije i to su velikim dijelom naselja sjevernog sektora regije, ali zastupljena su i manja naselja ostalih perifernih dijelova regije. Pored tih malih naselja do 200 stanovnika, samo su dva naselja preko 1000 stanovnika imala smanjenje stanovništva, i to naselje Podvinje i naselje Slavonski Kobaš, što je posljedica emigracije stanovništva, izazvana ratnim zbivanjima i krizom gospodarstva, koje je veće od prirodnog priraštaja. Ostala naselja regije bilježe rast stanovništva, a najveći je rast u Slavonskom Brodu. U razdoblju od 1991. do 2001. godine (sl. 35), 22 naselja imaju smanjenje stanovništva, većinom su to mala ruralna, depopulirajuća, naselja na periferiji regije i nekoliko slabije urbaniziranih naselja sjevernog i sjeverozapadnog sektora regije. Ostala naselja bilježe povećanje stanovništva posebice najveći je rast stanovništva naselja sjeveroistočnog i istočnog sektora regije, ali i samog centralnog grada. Rast stanovništva je posljedica imigracije stanovništva jednim dijelom stanovništva iz ratom zahvaćene Bosne i Hercegovine, ali i iz drugih općina iste županije. Izražene su tendencije suburbanizacije kao i povećane prostorne mobilnosti stanovništva posebice u sjeveroistočnom i istočnom sektoru, ali i duž glavnih prometnih koridora.

5.1.2. Socijalna struktura stanovništva

Populacijski razvitak naselja pokazuje idealan sklad sa dinamikom zapošljavanja, dnevnom pokretljivošću radne snage, kretanjem broja poljoprivrednog stanovništva i nekim drugim pojavama. Zapošljavanje stanovništva u nepoljoprivrednim djelatnostima jedna je od bitnih pretpostavki urbanizacije. Na populacijski razvitak i na socijalno prestrukturiranje stanovništva utječe mogućnost zapošljavanja kao i na cjelokupnu preobrazbu naselja (Bašić, 2005.). Koncentracija stanovništva u gradovima i transformacija gradske okolice posljedica je urbanizacije. To podrazumijeva preorijentaciju poljoprivrednog stanovništva u druge djelatnosti, što je ubrzalo transformaciju naselja okolice (Bašić, 2005.). Presudan čimbenik socioekonomske preobrazbe naselja okolice, a time i njihovog populacijskog razvitka je mogućnost svakodnevnog odlaska na rad u grad. Manji udjel poljoprivrednog stanovništva i veći udjel zaposlenih među aktivnim podrazumijeva viši stupanj urbane transformacije naselja (Vresk, 1997.). Sa stupnjem urbanizacije naselja raste transfer radne snage iz poljoprivrede u druge djelatnosti, a isto tako poboljšava se i obrazovna struktura (Bašić, 2005.). Važni pokazatelji

preobrazbe gradske regije pod utjecajem grada su gospodarski sastav stanovništva, udio poljoprivrednog stanovništva i obrazovni sastav stanovništva. Uloga i funkcije ruralnih područja mijenjaju se uslijed ruralnog razvitka u interakciji s urbanim utjecajima, te se to odražava na odstupanje od poljoprivrednih funkcija, intenzivnijim građevinskim aktivnostima i promjenama u korištenju zemljišta. Isto tako, to uključuje intenzivne socio-demografske promjene, odnosno sektorsku komponentu gospodarstva, tj. broj zaposlenih izvan poljoprivrednog sektora i socio-kulturne promjene, uključujući svijest o urbanom načinu života (Bieganska i sur., 2018.).

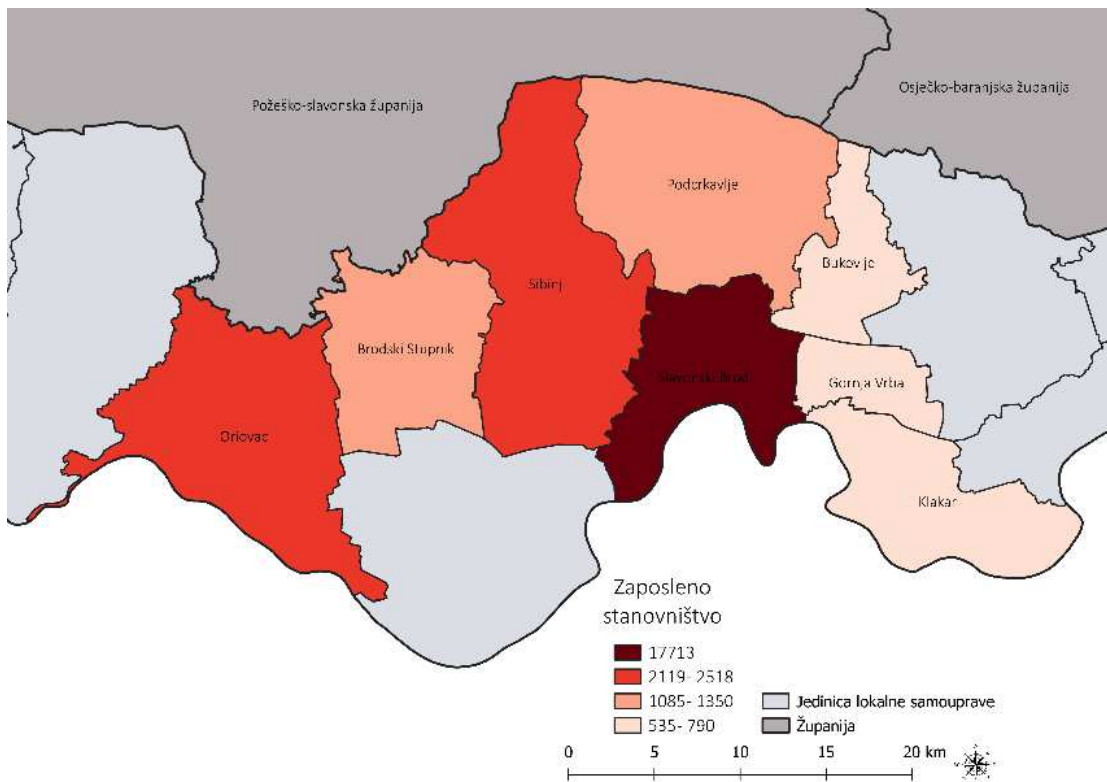
5.1.2.1. Stanovništvo prema aktivnosti

Prema popisnim podacima 1981. godine (tab. 26), stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti u gradskoj regiji Slavonski Brod pokazuje da je ukupno aktivnih stanovnika 28384 (40%), a ekonomski neaktivnih 42542 (60%). Oni koji obavljaju zanimanje u odnosu na ukupno aktivnih je 2659 (93,9%), a onih koji ne obavljaju zanimanje, nezaposleni, jeste 1725 (6,1%). U odnosu na ekonomski aktivne najveći udio zaposlenih ima, osim Grada Slavenskog Broda, sjeverni sektor, zatim sjeverozapadni, istočni, jugoistočni i sjeveroistočni dio gradske regije (sl. 37).

Tab. 26. Stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti po općinama gradske regije Slavonski Brod 1981. god.

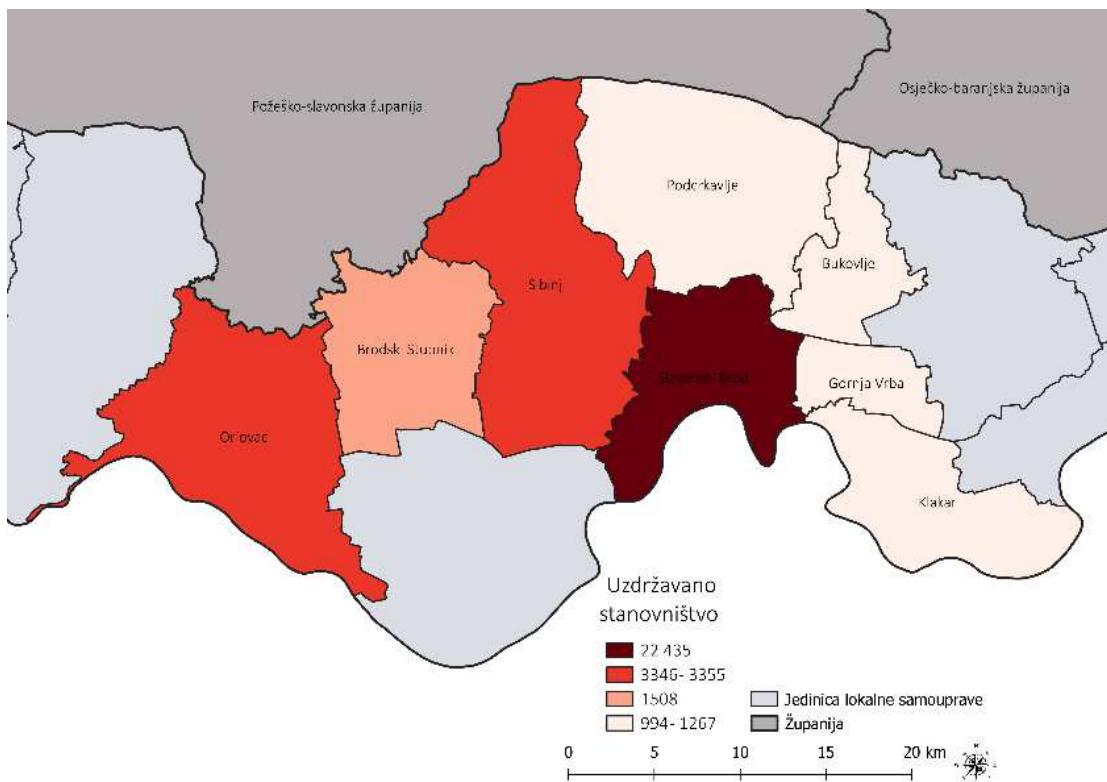
Grad/ Općina	Ukupno	Aktivno						Ekonomski neaktivno					
		Svega		Obavlja zanimanje		Ne obavlja zanimanje		Svega		Osobe s osobnim prihodom		Uzdržavano	
		Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Brodski Stupnik	2917	1153	39,5	1085	94,1	68	5,9	1764	60,5	256	14,5	1508	85,5
Bukovlje	1743	596	34,2	549	92,1	47	7,9	1147	65,8	153	13,3	994	86,7
Gornja Vrba	1803	574	31,8	535	93,2	39	6,8	1229	68,2	125	10,2	1104	89,8
Klakar	2211	851	38,5	790	92,8	61	7,2	1360	61,5	93	6,8	1267	93,2
Oriovac	6592	2665	40,4	2518	94,5	147	5,5	3927	59,6	572	14,6	3355	85,4
Podcrkavlje	2612	1396	53,4	1350	96,7	46	3,3	1216	46,6	146	12,0	1070	88,0
Sibinj	6195	2292	37,0	2119	92,5	173	7,5	3903	63,0	557	14,3	3346	85,7
Slavonski Brod	46853	18857	40,2	17713	93,9	1144	6,1	27996	59,8	5561	19,9	22435	80,1
Ukupno	70926	28384	40,0	26659	93,9	1725	6,1	42542	60,0	7463	17,5	35079	82,5

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. (RZS RH)

Sl. 37. Broj zaposlenog stanovništva po općinama gradske regije Slavonki Brod 1981. godine

Izvori: GIS Data (1981.)

Sl. 38. Broj uzdržavanog stanovništva po općinama gradske regije Slavonki Brod 1981. godine

Izvor: GIS Data (1981.)

Znatan je udio uzdržavanog stanovništva u gradskoj regiji i to 35079 (82,5%), dok je osoba sa osobnim primanjima, umirovljenika, 7463 (17,5%) (sl. 38). Prema tome najveći udio imaju osobe koje bave obavezama u domaćinstvu, učenici i studenti. Možemo zaključiti da je 1981. godine povoljna slika što se tiče zaposlenosti, kao i strukture ekonomski neaktivnih u Gradskoj regiji Slavonski Brod, imajući u vidu da je to razdoblje gospodarske ekspanzije grada Slavonskog Broda prvenstveno zahvaljujući razvitku industrije, ali i uslužnih djelatnosti. Prema popisnim podacima 2011. godine (tab. 27) udio aktivnih od ukupnog stanovništva starog 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti u regiji Slavonski Brod iznosi 32367 (45,6%), a udio ekonomski neaktivnih je 38714 (54,4%). Od ukupno aktivnih u gradskoj regiji 24474 (75,6%) je zaposleno, a nezaposlenih je čak 7893 (24,4%) (sl. 39). Gledajući po dijelovima najviše zaposlenih ima, osim Grada Slavonskog Broda, sjeverozapadni sektor, zatim jugoistočni, sjeveroistočni i istočni sektor gradske regije. Najmanje zaposlenih (sl. 39) ima sjeverni sektor 642 (71,6%) stanovnika, a isto tako i najviše nezaposlenih 255 (28,4%). Isto tako od ekonomski neaktivnih najveći udio u regiji imaju umirovljenici oko 19762 (51,0%) (sl. 40), a zatim osobe koje se bave obavezama u domaćinstvu, te učenici i studenti i ostale ekonomski neaktivne osobe. Možemo reći da je s jedne strane ovo posljedica nepovoljnih gospodarskih prilika u gradu Slavonskom Brodu i njegovoj prigradskoj okolini, a s druge strane nepovoljnoj dobnoj strukturi, lošim vitalnim karakteristikama i negativnom migracijskom saldu.

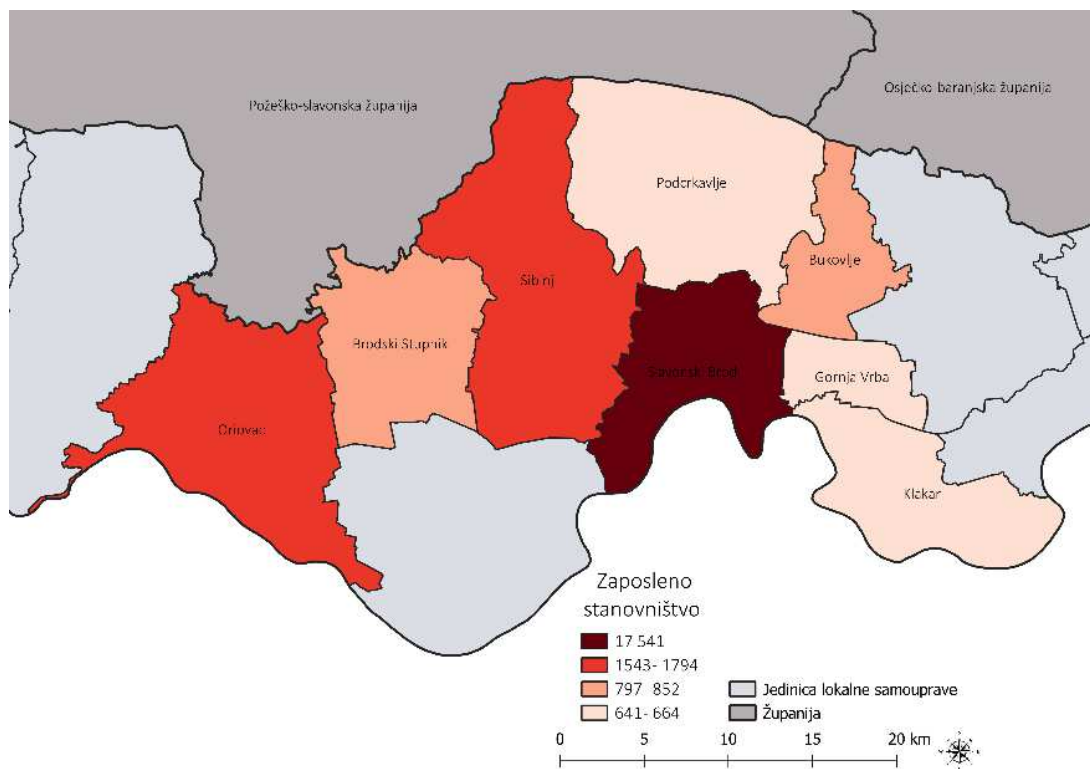
Do velikih ekonomskih i društvenih promjena dolazi tijekom 1990-ih koje su utjecale i na razvitak gradskih regija. Dolazi do drastičnog smanjenja broja radnih mjesta uslijed naglog pada industrijske proizvodnje, a s druge strane ratna dešavanja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini dodatno su poticala preseljavanje stanovništva iz ratom zahvaćenih područja u gradove (Klempić Bogadi, 2008.).

Međutim, udio nezaposlenog stanovništva u nekim naseljima poprilično je visok te, osim ekonomskih problema, a imajući u vidu da su dnevne migracije i zaposlenost ključni pokretači urbanizacije naselja, ima za posljedicu i slabiju urbanizaciju naselja okolice (Klempić Bogadi, 2008.).

Tab. 27. Stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti po općinama u gradskoj regiji Slavonski Brod 2011. godine

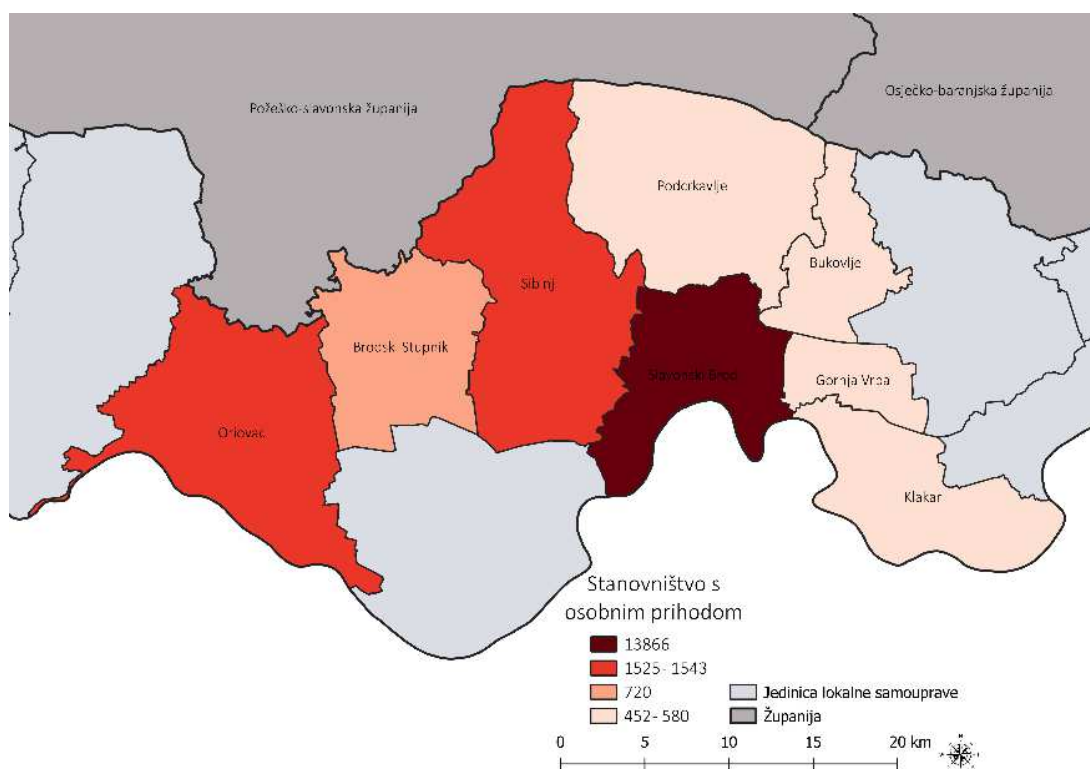
Grad/Općina	Ukupno	Aktivni						Ekonomski neaktivni									
		Svega		Zaposleni		Nezaposleni		Svega		Umirovljenici		Osobe koje se bave obvezama u domaćinstvu		Učenici ili studenti		Ostale neaktivne osobe	
		Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Brodski Stupnik	2534	1031	40,7	797	77,3	234	22,7	1503	59,3	720	47,9	338	22,5	250	16,6	195	13,0
Bukovlje	2521	1161	46,1	852	73,4	309	26,6	1360	53,9	580	42,6	309	22,8	226	16,6	245	18,0
Gornja Vrba	1999	886	44,3	641	72,3	245	27,7	1113	55,7	452	40,6	303	27,2	215	19,3	143	12,9
Klakar	1909	876	45,9	664	75,8	212	24,2	1033	54,1	505	48,9	220	21,3	194	18,8	114	11,0
Oriovac	4860	2073	42,7	1543	74,4	530	25,6	2786	57,3	1525	54,7	576	20,7	404	14,5	282	10,1
Podcrkavlje	2087	897	43,0	642	71,6	255	28,4	1190	57,0	571	48,0	330	27,7	163	13,7	126	10,6
Sibinj	5743	2402	41,8	1794	74,7	608	25,3	3341	58,2	1543	46,1	828	24,8	554	16,6	416	12,5
Slavonski Brod	49452	23041	46,6	17541	76,1	5500	23,9	26388	53,4	13866	52,5	4066	15,4	4978	18,9	3501	13,2
Ukupno	71105	32367	45,6	24474	75,6	7893	24,4	38714	54,4	19762	51,0	6970	18,0	6984	18,0	5022	13,0

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Sl. 39. Broj zaposlenog stanovništva po općinama gradske regije Slavonki Brod 2011. godine

Izvor: GIS Data (2011.)

Sl. 40. Broj stanovništva s osobnim prihodima po općinama gradske regije Slavonki Brod 2011. godine

Izvor: GIS Data (2011.)

5.1.2.2. Zaposleno stanovništvo

U gradskoj regiji Slavonski Brod 1981. godine (tab. 28) bilo je 26659 zaposlenih, a 2011. godine 24474 zaposlenih za 2185 (8,2%) manje zaposlenih. U promatranom razdoblju raste udio nezaposlenih 1981. bilo je 1725 nezaposlenih, a 2011. godine bilo je 7893 nezaposlenih za 6168 (78,1%) više. Prema područjima djelatnosti 1981. godine (tab. 28) (sl. 41) u primarnom sektoru je angažirano 2647 (9,9%) zaposlenih, u sekundarnom sektoru 12760 (47,9%) zaposlenih, u tercijarnom sektoru 4996 (18,7%) zaposlenih i u kvartarnom sektoru 6255 (23,5%) zaposlenih.

Prema područjima djelatnosti 2011. godine (tab. 29) (sl. 42) u primarnom sektoru angažirano je 610 (2,5%) zaposlenih, u sekundarnom sektoru 8910 (36,4%), u tercijarnom sektoru 6240 (25,5%) i kvartarnom sektoru 8714 zaposlenih (35,6%).

U promatranom razdoblju (tab. 28, 29) najveći porast zaposlenih bilježi prigradski istočni i sjeveroistočni dio regije i to naselja Gornja Vrba i Bukovlje, a u sjeveroistočnom sektoru došlo je i do rasta ukupnog broja stanovništva. Najveći udio zaposlenih je u sekundarnom sektoru, odnosno tradicionalnoj industriji, te kvartarnom i tercijarnom sektoru. Jugoistočnom dijelu (tab. 28, 29) regije pad je broja zaposlenih. Zaposleni su najvećim dijelom u sekundarnom, zatim u kvartarnom i tercijarnom sektoru. Sjeverni dio regije bilježi pad broja zaposlenih (tab. 28, 29), radi se o naseljima koja su prometno izoliranija i udaljenija od središta rada u kojima se istodobno smanjio broj stanovnika, što je posljedica emigracije zaposlenih u središte rada. Zaposleni u sjevernom sektoru najviše su angažirani u sekundarnom sektoru, kvartarnom i tercijarnom sektoru. Sjeverozapadni dio regije duž glavnog prometnog koridora (tab. 28, 29), ima pad zaposlenih, a zaposleni su angažirani u sekundarnom, kvartarnom i tercijarnom sektoru (sl. 42).

Općenito je u svim dijelovima gradske regije došlo do pada broja zaposlenih u primarnom sektoru, kao i do pada broja zaposlenih u sekundarnom sektoru, osim u sjeveroistočnom, istočnom i jugoistočnom dijelu regije, a raste u tercijarnom i kvartarnom sektoru. Mada sekundarni sektor, tradicionalna industrija, još uvijek angažira značajan udio zaposlenih (sl. 41, 42). Transfer radne snage iz poljoprivrede u druge djelatnosti raste sa stupnjem urbanizacije naselja. U promatranom razdoblju upravno je najveći rast zaposlenih u uslužnim djelatnostima. Tradicionalna industrija, gledajući pojedinačno, angažira najveći udio radne snage, zatim kvartarni i tercijarni sektor (sl. 41, 42).

Tab. 28. Kretanje zaposlenih prema područjima djelatnosti po općinama gradske regije Slavonski Brod 1981.

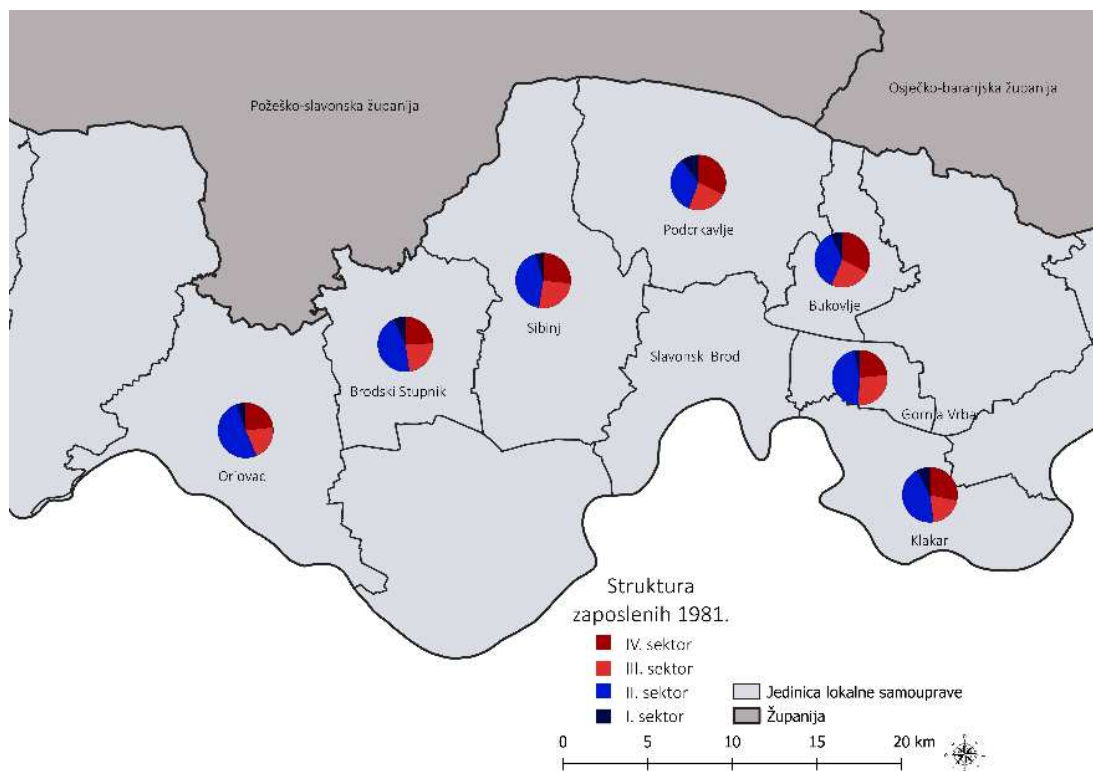
Grad/ Općina	Primarni sektor	%	Sekundarni sektor	%	Tercijarni sektor	%	Kvartarni sektor	%	Ukupno	%
Brodski Stupnik	299	27,6	489	45,0	180	16,6	117	10,8	1085	100,0
Bukovlje	116	21,2	272	49,5	76	13,9	85	15,5	549	100,0
Gornja Vrba	53	9,9	274	51,2	130	24,3	78	14,6	535	100,0
Klakar	296	37,5	284	35,9	96	12,2	114	14,4	790	100,0
Oriovac	730	29,0	1299	51,6	225	8,9	264	10,5	2518	100,0
Podcrkavlje	414	30,7	714	52,9	119	8,8	103	7,6	1350	100,0
Sibinj	473	22,3	943	44,5	345	16,3	358	16,9	2119	100,0
Slavonski Brod	266	1,5	8485	47,9	3825	21,6	5137	29,0	17713	100,0
Ukupno	2647	9,9	12760	47,9	4996	18,7	6256	23,5	26659	100,0

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. (RZS RH)

Tab. 29. Kretanje zaposlenih prema područjima djelatnosti po općinama gradske regije Slavonski Brod 2011.

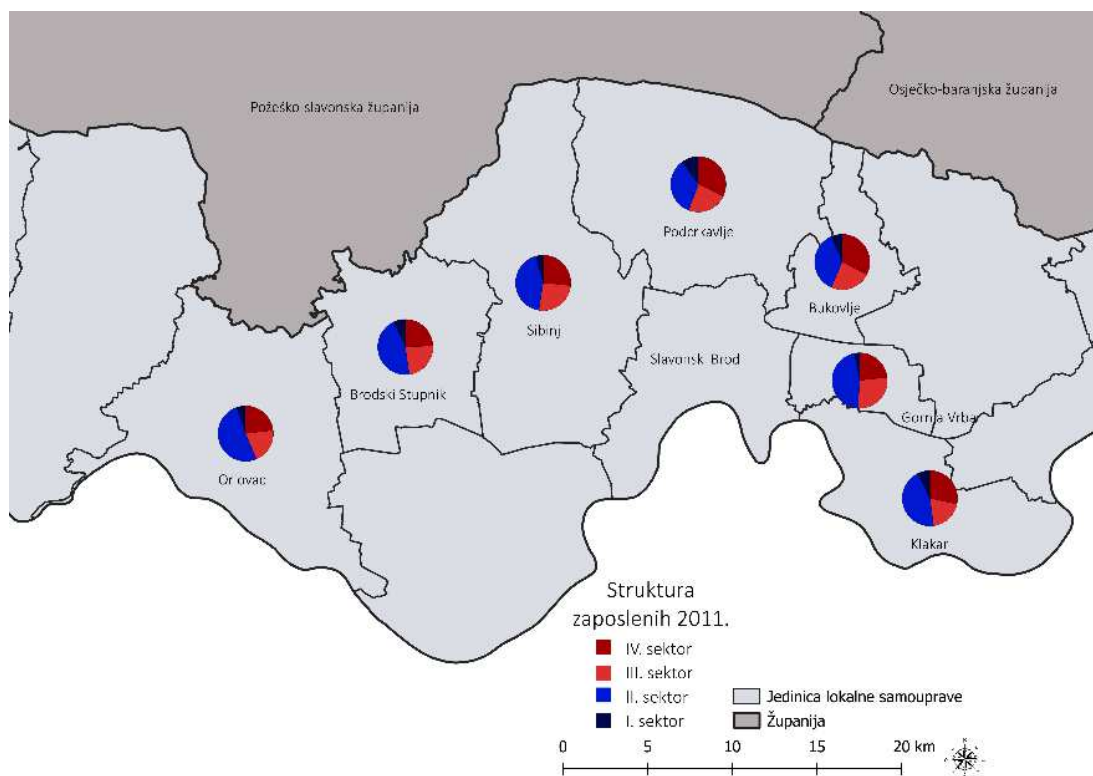
Grad/ Općina	Primarni sektor	%	Sekundarni sektor	%	Tercijarni sektor	%	Kvartarni sektor	%	Ukupno	%
Brodski Stupnik	55	6,9	373	46,8	175	22,0	194	24,3	797	100,0
Bukovlje	55	6,5	328	38,5	192	22,5	277	32,5	852	100,0
Gornja Vrba	20	3,1	313	48,8	159	24,8	149	23,3	641	100,0
Klakar	50	7,6	305	45,9	121	18,2	188	28,3	664	100,0
Oriovac	80	5,2	811	52,6	295	19,1	357	23,1	1543	100,0
Podcrkavlje	65	10,1	221	34,4	150	23,4	206	32,1	642	100,0
Sibinj	79	4,4	804	44,8	434	24,2	477	26,6	1794	100,0
Slavonski Brod	206	1,2	5755	32,8	4714	26,9	6866	39,1	17541	100,0
Ukupno	610	2,5	8910	36,4	6240	25,5	8714	35,6	24474	100,0

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Sl. 41. Kretanje zaposlenih prema područjima djelatnosti po općinama gradske regije Slavski Brod 1981.

Izvor: GIS Data (1981.)

Sl. 42. Kretanje zaposlenih prema područjima djelatnosti po općinama gradske regije Slavski Brod 2011.

Izvor: GIS Data (2011.)

Pad broja zaposlenih može se tumačiti s jedne strane nepovoljnim gospodarskim prilikama, ali isto tako i nepovoljnim kretanjem vitalnih komponenti, nepovoljnom dobnom strukturom, te ukupnim padom broja stanovnika, izuzev sjeveroistočnog i donekle istočnog sektora urbanizirane prigradske okolice, ostali dijelovi gradske regija Slavonski Brod imaju negativan migracioni saldo.

5.1.2.3. Npoljoprivredno stanovništvo

Smanjenje broja i udjela poljoprivrednog stanovništva i poljoprivrednih domaćinstava jedan je od značajnih pokazatelja urbanizacije. Prema popisnim podacima 1981. godine (tab. 30) od 53 naselja gradske regije Slavonski Brod svega 22 naselja ima do 10% poljoprivrednog stanovništva, 12 naselja ima od 11 do 20% poljoprivrednog stanovništva, 5 naselje ima od 21 do 30% poljoprivrednog stanovništva, 8 naselja ima 31 – 50% poljoprivrednog stanovništva, a 6 naselja ima preko 50% poljoprivrednog stanovništva. Izuzev Grada Slavenskog Broda i još nekoliko naselja njegove neposredne okolice koji imaju 10% poljoprivrednog stanovništva, od 10% do 20% poljoprivrednog stanovništva imaju naselja neposredne okolice Grada Slavenskog Broda i naselja duž prometnih koridora.

Ostala naselja koja imaju periferan položaju u odnosu na prometne koridore i Grad Slavonski Brod, te imaju daleko veći udio poljoprivrednog stanovništva. To su periferna naselja sjeverozapadnog sektora, sjevernog, sjeveroistočnog sektora i jugoistočnog sektora.

Prema popisnim podacima 2011. godine (tab. 30) od 52³ naselja gradske regije Slavonski Brod gotovo 30 naselja imaju do 10% poljoprivrednog stanovništva, 13 naselja ima od 11 do 20% poljoprivrednog stanovništva, 4 naselja ima od 21 do 30% poljoprivrednog stanovništva, a 5 naselja od 31 do 50% poljoprivrednog stanovništva. Do 10% poljoprivrednog stanovništva imaju Grad Slavonski Brod i naselja njegove neposredne okolice, te naselja duž prometnih koridora. Takav položaj imaju i naselja od 11 do 20% poljoprivrednog stanovništva.

Naselja preko 21% poljoprivrednog stanovništva imaju rubni, periferni, položaj u gradskoj regiji, te su to naselja sjevernog sektor, jugoistočnog sektor i sjeverozapadnog sektora. Prema tome proces urbanizacije se širi i na naselja koja su udaljenija od prometnih koridora i

³ Naselje Crni potok u općini Podcrkavlje nije računato jer od Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova 2001. godine (DZS RH) nema stanovnika.

Grada Slavenskog Broda. Razvitkom uslužnih djelatnosti i obrta u tim naseljima, te dnevnim migracijama zaposlenih u Grad stanovništvo gradske regije Slavenskog Broda se deagrarizira.

Prema popisnim podacima 1981. i 2003. godine (tab. 31) opada broj poljoprivrednih domaćinstava izuzev pojedinog dijela sjeverozapadnog, te istočnog i jugoistočnog sektora koji bilježe blagi rast poljoprivrednih domaćinstava.

U sjeveroistočnom i istočnom sektoru te krajnjim dijelovima jugozapadnog sektora, većinom poljoprivredna domaćinstva obrađuju zemljište do 3 ha. Drugdje se obrađuju i veće poljoprivredne površine, dok se na slavonskobrodskoj periferiji obrađuju uglavnom poljoprivredne površine do 3 ha, s visokim udjelom površina do 1 ha (tab. 32).

Prema tome, poljoprivredno iskorištavanje obradivog zemljišta uglavnom malih parcela do 1 ha (tab. 32), karakteristika je prigradske okolice Slavenskog Broda. To je jednim dijelom i posljedica nepovoljnih gospodarskih prilika, te se na taj način poboljšava ekonomska situacija domaćinstava. Tako da nije došlo do potpunog napuštanja poljoprivredne proizvodnje, što se nepovoljno odražava na stupanj socioekonomske preobrazbe, odnosno urbanizaciju, gradske regije Slavenskog Broda.

U naseljima sa slabijim stupnjem socioekonomske preobrazbe je i veći udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva, uslijed povećanja udjela staračkih domaćinstava.

Tab. 30. Broj naselja prema udjelu poljoprivrednog stanovništva po općinama gradske regije Slavonski Brod 1981. i 2001.

Grad/ Općina	Godina	Ukupno naselja	Udio poljoprivrednog stanovništva po naseljima (u %)									
			0 – 10		11 – 20		21 – 30		31 – 50		>50	
			Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.
Brodski Stupnik	1981.	4	1	25,0	2	50,0	1	25,0				
	2001.		4	100,0								
Bukovlje	1981.	5	2	40,0	3	60,0						
	2001.		3	60,0	2	40,0						
Gornja Vrba	1981.	2	2	100,0								
	2001.				2	100,0						
Klakar	1981.	4	1	25,0			1	25,0	2	50,0		
	2001.				2	50,0	2	50,0				
Oriovac	1981.	10	6	60,0	1	10,0	1	10,0	2	20,0		
	2001.		8	80,0	2	20,0						
Podcrkavlje	1981.	13	1	7,7	3	23,1			3	23,1	6	46,1
	2001.		3	25,0	2	16,7	2	16,7	5	41,6		
Sibinj	1981.	12	6	50,0	3	25,0	2	16,7	1	8,3		
	2001.		9	75,0	3	25,0						
Slavonski Brod	1981.	3	3	100,0								
	2001.		3	100,0								
Ukupno	1981.	53	22	41,6	12	22,6	5	9,4	8	15,1	6	11,3
	2001.	52	30	57,7	13	25,0	4	7,7	5	9,6		

Izvor: Posebice obrađen popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. (RZS RH) i 2001. (DZS RH)

Tab. 31. Poljoprivredna domaćinstva po ukupnom korištenom obradivom zemljištu u ha po općinama gradske regije Slavonski Brod 1981. i 2003.

Grad/ Općina	Ukupna poljoprivredna domaćinstva		Ukupno korišteno obradivo poljoprivredno zemljište, ha		Obradiva u vlasništvu		Obradiva uzeta u zakup	
	1981.	2003.	1981.	2003.	1981.	2003.	1981.	2003.
Brodski Stupnik	552	705	1880	710	976	368	904	342
Bukovlje	346	306	1356	282	694	145	662	138
Gornja Vrba	268	327	802	404	408	206	394	198
Klakar	415	480	2454	1597	1212	789	1242	808
Oriovac	1320	1205	5438	1795	2724	899	2714	896
Podcrkavlje	580	562	3922	1147	1985	581	1937	567
Sibinj	1266	1223	4531	1144	2284	577	2247	568
Slavonski Brod	3011	2058	3495	525	1787	268	1708	257
Ukupno	7758	6866	23878	7605	12070	3832	11808	3772

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. (RZS RH)
Posebice obrađen popis poljoprivrede 2003. (DZS RH)

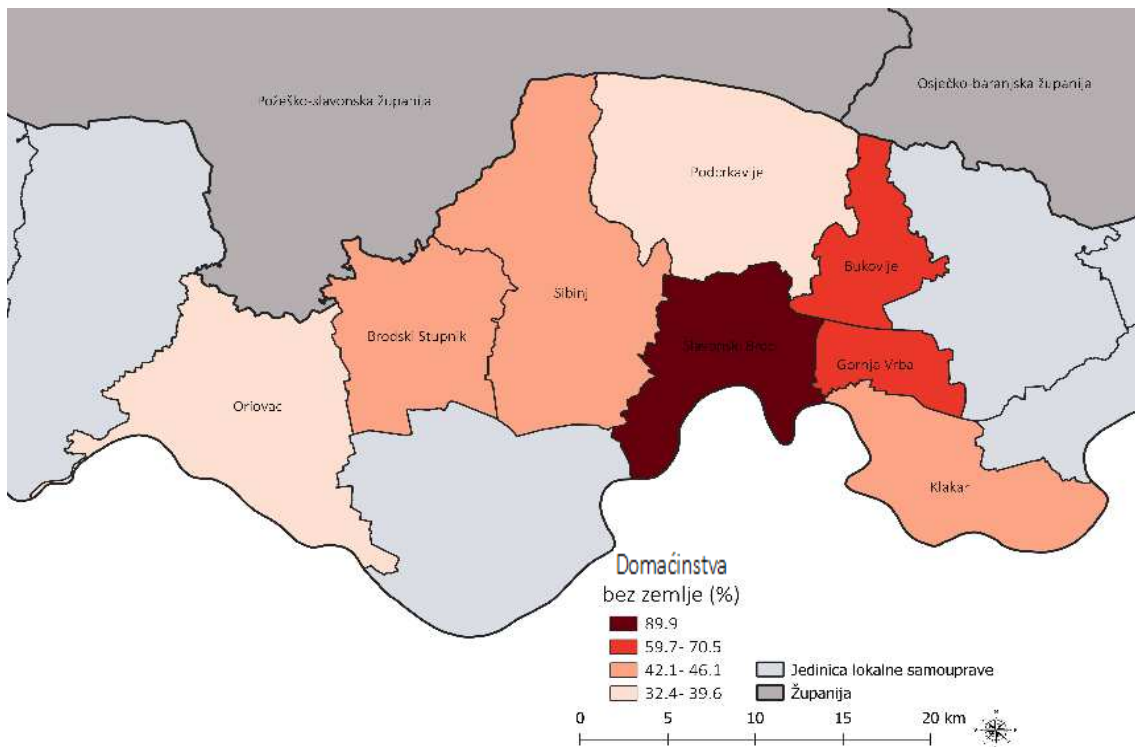
Međutim najznačajnije je da se uopćeno manje koristi obradivog poljoprivrednog zemljišta (tab. 31) (sl. 44), te se i obrađuju daleko manje površine. 1981. godine ukupno obradivo korišteno zemljište gradske regije je 23878 ha, a 2003. godine 7605 ha, za 16273 ha manje (68,2%), te je takvo stanje je u svim dijelovima gradske regije. 1981. godine ukupno obradivo zemljište u vlasništvu poljoprivrednih domaćinstava gradske regije je 12070 ha, a 2003. godine 3832 ha, za 8238 ha manje (68,2%) i takvo je stanje u svim dijelovima gradske regije. 1981. godine od ukupno obradivog zemljišta uzeto u zakup je 11808 ha, a 2003. godine svega 3772 za 8036 ha manje (68,1%) i takvo je stanje u svim dijelovima gradske regije.

Prema popisnim podacima 2011. godine u gradskoj regiji (tab. 32) od ukupno 28256 domaćinstva, 6387 (22,6%) domaćinstava je sa poljoprivrednim gospodarstvom, a 21869 (77,4%) domaćinstava je bez poljoprivrednog gospodarstva (sl. 43). Od ukupno poljoprivrednih domaćinstava (tab. 32) čak 4953 (71,1%) poljoprivrednih domaćinstava obrađuje zemljište do 1ha površine, 1166 (16,8%) poljoprivrednih domaćinstava obrađuje zemljište od 1 do 3 ha površine, od 3 do 5 ha obrađuje zemljište 408 (5,9%) poljoprivrednih domaćinstava, od 5 do 10 ha obrađuje zemljište 295 (4,2%) poljoprivrednih domaćinstava i preko 10 ha obrađuje zemljište 142 (2,0%) poljoprivrednih domaćinstava (sl. 45).

Tab. 32. Domaćinstva s poljoprivrednim gospodarstvom prema veličini posjeda po općinama gradske regije Slavonski Brod 2011.

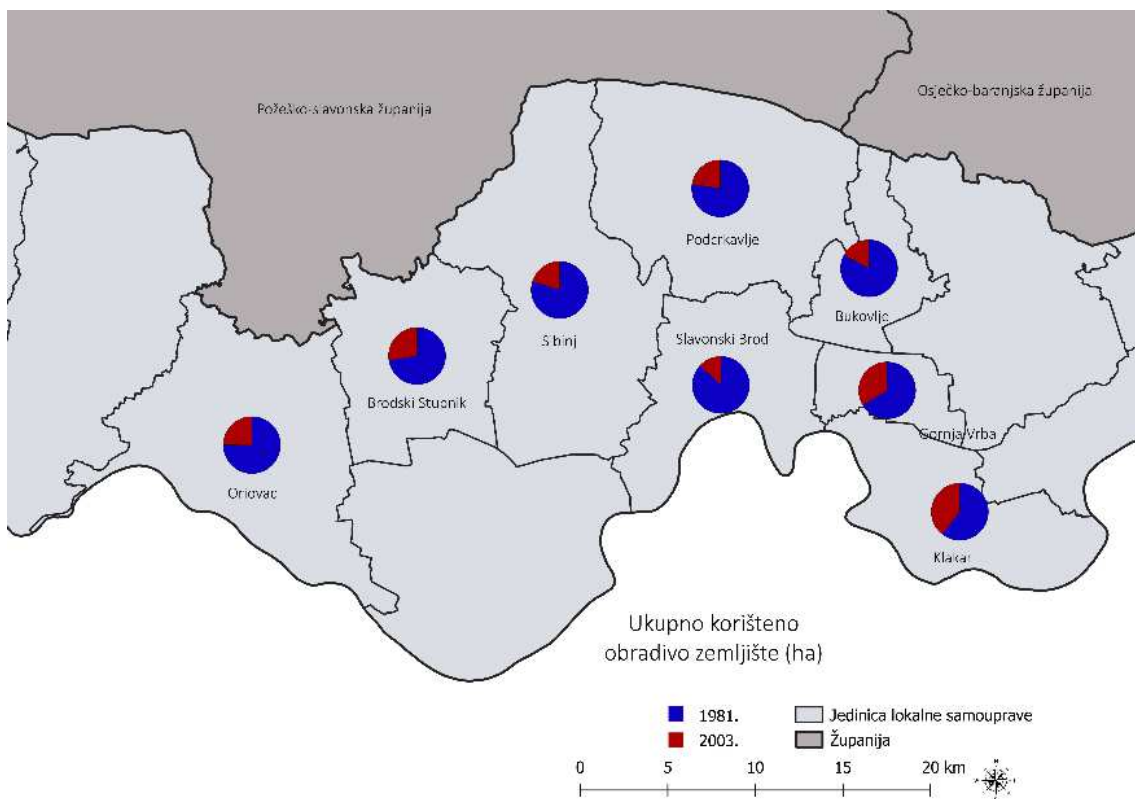
Grad/Općina	Ukupno domaći- nstava	Domaći- nstva bez poljop. gospodarst.	%	Domaći- nstva sa poljo. gospodarst.	%	Veličina posjeda									
						do 1,00	%	1,01-3	%	3,01-5	%	5,01-10	%	>10	%
Brodski Stupnik	940	400	42,6	540	57,4	391	71,4	102	18,6	32	5,8	10	1,8	13	2,4
Bukovlje	954	570	59,7	384	40,3	351	78,9	65	14,6	12	2,7	15	3,4	2	0,4
Gornja Vrba	738	520	70,5	218	29,5	227	84,3	24	8,9	8	3,0	5	1,9	5	1,9
Klakar	655	276	42,1	379	57,9	221	53,2	55	13,3	39	9,4	60	14,5	40	9,6
Oriovac	1878	743	39,6	1135	60,4	963	70,5	221	16,2	93	6,8	54	4,0	35	2,5
Podcrkavlje	763	247	32,4	516	67,6	169	34,5	163	33,3	77	15,7	71	14,5	10	2,0
Sibinj	2191	1011	46,1	1180	53,9	691	64,6	243	22,7	82	7,7	39	3,6	14	1,4
Slavonski Brod	20137	18102	89,9	2035	10,1	1940	82,1	293	12,4	65	2,8	41	1,7	23	1,0
Ukupno	28256	21869	77,4	6387	22,6	4953	71,1	1166	16,8	408	5,9	295	4,2	142	2,0

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

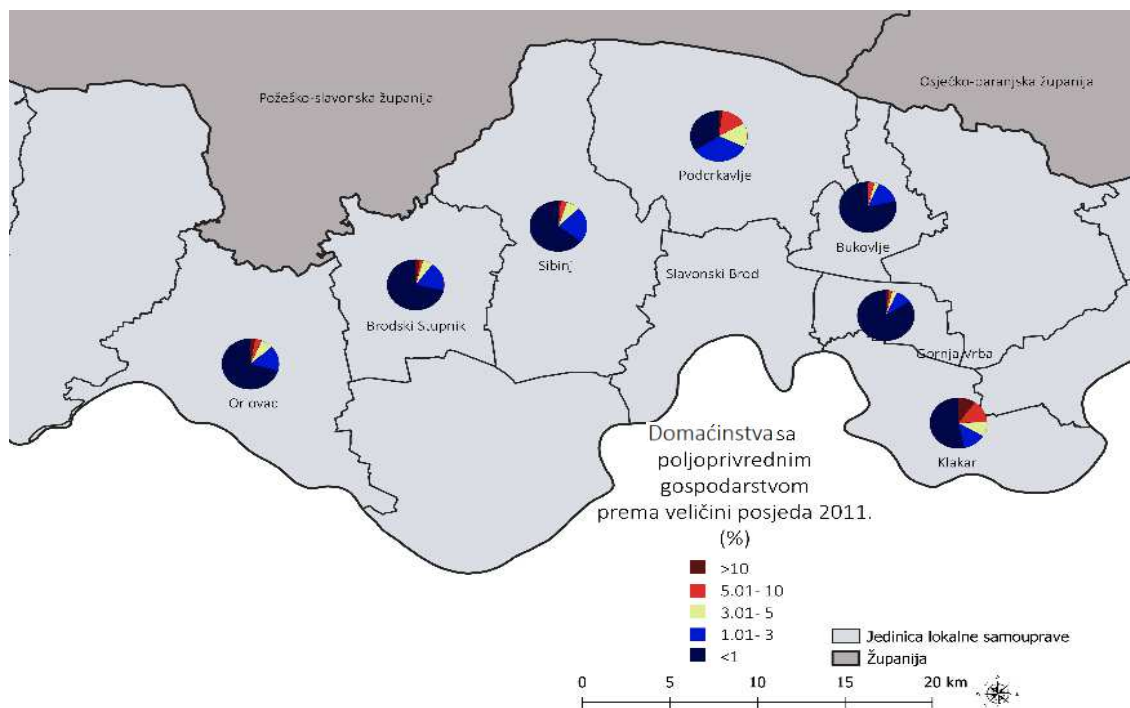
Sl. 43. Domaćinstva bez zemlje po općinama gradske regije Slavonki Brod 2011. godine

Izvor: GIS Data (2011.)

Sl. 44. Korišteno obradivo poljoprivredno zemljište u ha po općinama gradske regije Slavonki Brod 1981. i 2003.

Izvor: GIS Data (1981.); (2003.)

Sl. 45. Poljoprivredna domaćinstava prema veličini posjeda po općinama gradske regije Slavonski Brod 2011.

Izvor: GIS Data (2011.)

5.1.2.4. Stanovništvo prema obrazovanju

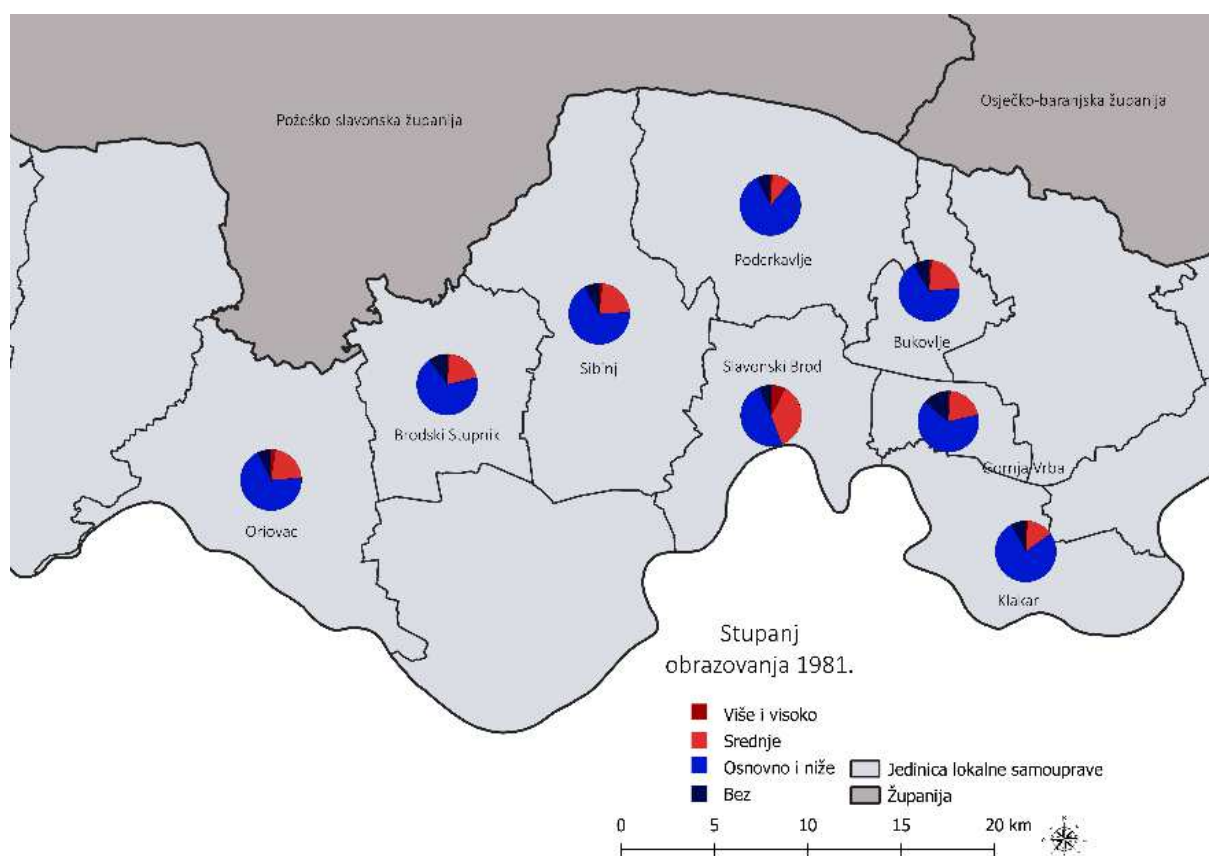
Prema popisnim podacima 1981. godine (tab. 33) od ukupnog stanovništva prema stupnju obrazovanja u gradskoj regiji Slavonski Brod 60937 najveći udio ima stanovništvo sa osnovnim i manjim obrazovanjem 33797 (55,5%), zatim stanovništvo sa srednjoškolskim obrazovanjem 18633 (30,6%), te stanovništvo bez školske spreme 5000 (8,2%), a više i visoko obrazovanje ima 3507 stanovnika (5,7%) (sl. 46).

Slika je najpovoljnija u samom Gradu Slavonskom Brodu gdje je udio stanovništva sa osnovnim i manjim obrazovanjem daleko manji, u korist stanovništva sa srednjoškolskim obrazovanjem i višim i visokim obrazovanjem. Nešto lošiju obrazovnu strukturu ima sjeverni i jugoistočni sektor, u odnosu na sjeveroistočni, istočni i sjeverozapadni sektor prigradske okolice. Ovakva obrazovna slika prigradske okolice Slavonskog Broda nepovoljno se odražava na njezinu socioekonomsku preobrazbu.

Tab. 33. Stupanj obrazovanja stanovništva po općinama gradske regije Slavonski Brod 1981. godine

Grad/Općina	Ukupno	Bez školske spreme		Osnovno i manje obrazovanje		Srednje obrazovanje		Više i visoko obrazovanje	
		Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Brodski Stupnik	2456	254	10,4	1685	68,6	484	19,7	33	1,3
Bukovlje	1425	148	10,4	946	66,4	312	21,9	19	1,3
Gornja Vrba	1371	212	15,5	872	63,6	272	19,8	15	1,1
Klakar	1776	146	8,2	1364	76,8	249	14,0	17	1,0
Oriovac	5387	414	7,7	3692	68,5	1154	21,4	127	2,4
Podcrkavlje	2126	161	7,6	1724	81,1	220	10,3	21	1,0
Sibinj	5135	442	8,6	3463	67,4	1135	22,1	95	1,9
Slavonski Brod	41261	3223	7,8	20051	48,6	14807	35,9	3180	7,7
Ukupno	60937	5000	8,2	33797	55,5	18633	30,6	3507	5,7

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. (RZS RH)

Sl. 46. Stupanj obrazovanja stanovništva po općinama gradske regije Slavonski Brod 1981. godine

Izvor: GIS Data (1981.)

Prema popisnim podacima 2011. godine (tab. 34), od ukupnog stanovništva prema stupnju obrazovanja u gradskoj regiji Slavonski Brod obrazovna struktura prigradske okolice nešto je povoljnija smanjio se udio stanovništva bez školske spreme te iznosi 2007 (2,8%), kao i stanovništva sa osnovnim i manjim obrazovanjem koje iznosi 21108 (29,7%), a porastao je udio stanovništva sa srednjoškolskim obrazovanjem koje iznosi 39215 (55,2%), te stanovništva sa višim i visokim obrazovanjem na 8775 (12,3%) (sl. 47).

Obrazovna slika je daleko najpovoljnija u Slavonskom Brodu u odnosu na njegovu gradsku regiju, te je to posljedica većih mogućnosti zapošljavanja visoko obrazovanog stanovništva u gradu, jer u gradskoj regiji ima vrlo malo radnih mjesta za takvo stanovništvo (Klempić Bogadi, 2008.).

Sa stupnjem urbanizacije naselja prigradske okolice Slavonskog Broda poboljšava se obrazovna struktura stanovništva, koja se očituje u smanjivanju udjela stanovništva bez školske spreme i stanovništva sa osnovnim i manjim obrazovanjem.

Najpovoljnija obrazovna struktura je u istočnom i sjeveroistočnom sektoru, zatim u sjeverozapadnom i jugoistočnom sektoru, a najnepovoljnija u sjevernom sektoru.

Tab. 34. Stupanj obrazovanja stanovništva po općinama gradske regije Slavonski Brod 2011. godine

Grad/Općina	Ukupno	Bez školske spreme		Osnovno i manje obrazovanje		Srednje obrazovanje		Više i visoko obrazovanje	
		Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Brodski Stupnik	2534	75	3,0	946	37,3	1377	54,3	136	5,4
Bukovlje	2521	64	2,5	892	35,4	1406	55,8	159	6,3
Gornja Vrba	1999	90	4,5	767	38,4	1046	52,3	96	4,8
Klakar	1909	46	2,4	779	40,8	972	50,9	112	5,9
Oriovac	4860	124	2,5	1972	40,6	2458	50,6	306	6,3
Podcrkavlje	2087	24	1,2	975	46,7	971	46,5	117	5,6
Sibinj	5743	174	3,0	2176	37,9	3050	53,1	343	6,0
Slavonski Brod	49452	1410	2,8	12601	25,5	27935	56,5	7506	15,2
Ukupno	71105	2007	2,8	21108	29,7	39215	55,2	8775	12,3

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Prema popisnim podacima 2011. o udjelu stanovništva sa srednjim i višim obrazovanjem po naseljima gradske regije Slavonski Brod (tab. 35) od 52⁴ naselja 31 naselje (59,6%) ima preko 50% stanovništva sa srednjim i višim obrazovanjem. Povoljniju obrazovnu strukturu imaju naselja neposredne okolice Grada Slavenskog Broda i povoljno prometno položena u odnosu na prometne koridore sjeveroistočnog, istočnog, jugoistočnog, sjevernog i sjeverozapadnog dijela gradske regije. Isto tako od 52 naselja 2 (3,9%) naselja imaju od 20,0 do 29,9 stanovnika sa srednjim i višim obrazovanjem, 19 (36,5%) naselja imaju od 30,0 do 49,9% stanovnika sa srednjim i višim obrazovanjem (tab. 35). Ovako nepovoljnu obrazovnu strukturu imaju periferna naselja prometno nepovoljno položena u odnosu na prometne koridore i Grad Slavonski Brod u sjeverozapadnom, sjevernom, jugoistočnom i sjeveroistočnom dijelu regije.

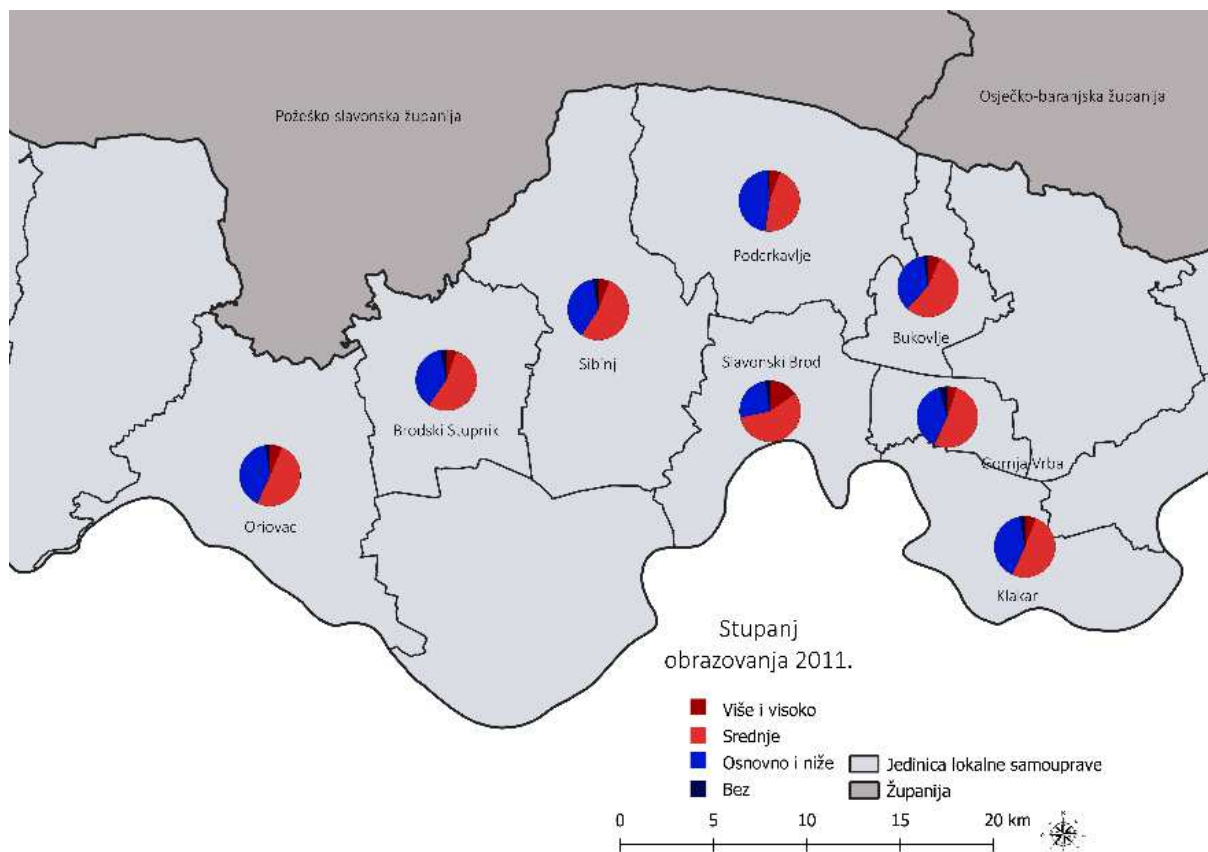
U gradskoj regiji Slavonski Brod uslijed industrijalizacije i urbanizacije promijenila se socioekonomska struktura stanovništva, povećao se udio nepoljoprivrednog stanovništva, koji djelovanjem brojnih čimbenika ima prosječno niži fertilitet i manji broj članova domaćinstava, a smanjuje se poljoprivredno-seosko stanovništvo, koji ima viši fertilitet i veći broj članova domaćinstava (Bašić, 2005.).

Tab. 35. Broj naselja prema udjelu stanovništva sa srednjim i višim obrazovanjem po općinama gradske regije Slavonski Brod 2011.

Grad/Općina	Ukupno nas. s 1 i više stan.	Udio stanovništva sa srednjim i višim obrazovanjem (u %)							
		<19,9		20,0 – 29,9		30,0 – 49,9		≥50	
		Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.
Brodski Stupnik	4					2	50,0	2	50,0
Bukovlje	5					1	20,0	4	80,0
Gornja Vrba	2							2	100,0
Klakar	4					1	25,0	3	75,0
Oriovac	10			1	10,0	2	20,0	7	70,0
Podcrkavlje	12			1	8,3	7	58,4	4	33,3
Sibinj	12					6	50,0	6	50,0
Slavonski Brod	3							3	100,0
Ukupno	52	0	0	2	3,9	19	36,5	31	59,6

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

⁴ Naselje Crni potok u općini Podcrkavlje nije računato jer od Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova 2001. godine (DZS RH) nema stanovnika.

Sl. 47. Stupanj obrazovanja stanovništva po općinama gradske regije Slavonski Brod 2011. godine

Izvor: GIS Data (2011.)

5.2. Oblici utjecaja Slavonskog Broda na okolicu

Svaka faza razvitka grada odražava se u odgovarajućim promjenama u širem okolnom prostoru. Prvobitno gravitacijsko područje Slavonskog Broda formiralo se temeljem značenja Slavonskog Broda kao prodajnog središta, u kojem je poljoprivredna okolica plasirala najveći dio svojih tržišnih viškova (Žuljić, 1965.). S vremenom se pojavljuju oblici izravnije gospodarske povezanosti, što dolazi do izražaja kroz porast migrirajuće radne snage iz okoline koja se zapošljava u gradu te kroz premještanje pojedinih gospodarskih funkcija grada u okolicu (Bašić, 2005.). Zahvaljujući razvitku industrije kao glavne gradotvorne djelatnosti, značajne su tendencije njezine prostorne ekspanzije prema prigradskoj zoni. Do toga dolazi iz nekoliko razloga: težnje za smanjenjem pretjerane koncentracije društvenih funkcija u gradu, kao i težnje za usuglašavanjem razmještaja viška radne snage u okolini sa prostornim razmještajem proizvodnih pogona, te potrebe za oslobađanjem od pojedinih djelatnosti koje grad u prostornom ili ekološkom pogledu opterećuju (Bašić, 2005.). U uvjetima komunalnog

političko-teritorijalnog uređenja zemlje, s centraliziranim sustavom odlučivanja, došlo je do izrazite koncentracije proizvodnih i uslužnih djelatnosti u općinskim središtima (Toskić, Njegač, 2003.). Stoga, poput svih drugih općinskih središta, i Slavonski Brod ima najveći porast zaposlenih, ali taj broj raste i u nekim središtima prigradske okolice. No, unatoč naznačenoj tendenciji relativne decentralizacije funkcije rada, Slavonski Brod ima visok stupanj koncentracije radnih mjesta. Na nekim prometno povoljno položenim lokalitetima formiraju se ili imaju tendenciju da se formiraju radne zone (Bašić, 2005.). Privlačnost lokacija duž cestovnih prometnica i oko autocestovnih priključaka gdje bi se smjestili proizvodni pogoni i uslužne djelatnosti došla je do izražaja u devedesetim godinama, a raste u uvjetima tržišnog gospodarstva (Sić, 1997.). Po tome se ističu istočni i jugoistočni sektor prigradske okolice Slavenskog Broda. U mnogim lokalnim središtima povoljnog prometnog položaja, prevladavaju trgovačko-uslužne djelatnosti. Svakako je došlo do zaživljavanja tendencije relativne decentralizacije funkcije rada u uvjetima kada dolazi do pada zaposlenih u industriji, ali raste broj zaposlenih u uslužnim djelatnostima (Bašić, 2005.). Slavonski Brod ima naglašenu funkciju rada, odnosno izrazitu koncentraciju radnih mjesta, što ukazuje na nesklad između funkcije rada i funkcije stanovanja većine naselja, a što opet podrazumijeva naglašenu potrebu za dnevnim migracijama radne snage (Bašić, 2005.). Dominantan smjer dnevnih migracija zaposlenih očito je iz okolice u središnji grad, budući da u okolici nema naselja s dominantnom funkcijom rada. Tako prigradska okolica uglavnom ima funkciju stanovanja u odnosu na funkciju rada.

Prema popisnim podacima iz 2011. godine 3369 (54,5%) zaposlenih (tab. 57) iz prigradske okolice dnevno migrira na rad u Slavonski Brod. Od 4748 ukupno zaposlenih dnevnih migranata, u Slavonski Brod migrira na rad 3369 (71,0%), a u druga naselja slavonskobrodskog kraja i šire 1379 (29,0%) dnevnih migranata. Isto tako svega 788 (41,9%) dnevnih migranata (tab. 57) iz Slavenskog Broda dnevno migrira na rad u prigradsku okolicu i šire u slavonskobrodski kraj. Kvalifikacijska struktura dnevnih migranata ukazuje da su najbrojniji radnici sa srednjom stručnom spremom, a udjel migranata sa višim stupnjem obrazovanja veoma je promjenjiv s obzirom na veličinu i stupanj urbanizacije naselja stanovanja te odražava strukturu obrazovanja ukupnog stanovništva. Funkcionalna ovisnost okolice o Slavenskom Brodu je dvojaka: kako o radnim mjestima u gradu, tako i donekle o visokostručnoj radnoj snazi koja iz Slavenskog Broda dolazi na rad u okolicu (Bašić, 2005.).

Djelovanjem centripetalnih sila, čije je djelovanje koncentracijsko i centralizacijsko, nastaju učinci "ispiranja". Time se ubrzano razvija središnji grad, te se smanjuje pritisak viška

agrarnog iz okolice. Međutim, s druge strane, dolazi do smanjenja stanovništva u naseljima okolice i njihovom zaostajanju u razvitku, te prevelikom koncentracijom stanovništva u gradovima dolazi do nezaposlenosti i dr. Decentralizacijom funkcije rada i funkcije stanovanja, tj. centrifugalnim procesima, dolazi do "širenja" razvojnih impulsa u okolicu, što ima za posljedicu njezinu urbanizaciju (Bašić, 2005.). Prema tome, zahvaljujući razvitku i širenju funkcije rada Slavenskog Broda, urbanizira se prigradska okolica. Time se razvijaju urbanizirane zone oko gradova. Posebice prigradska okolica dobiva na vrijednosti kada jačaju dnevne migracije radne snage, a preseljavanje stanovništva sa sela u gradove slabi. Tada dolazi do socioekonomske, funkcionalne i morfološke preobrazbe naselja okolice. Razvitkom industrije i uslužnih djelatnosti središta rada dolazi do socioekonomskog prestrukturiranja agrarnog stanovništva okolice u neagrarno. Funkcije središta rada, i to najvećim dijelom uslužne djelatnosti, imaju tendenciju relativne decentralizacije u gradsku regiju, dok se morfološka preobrazba gradske regije ogleda u izgradnji domova po uzoru na gradske, asfaltiraju se ulice, gradi se vodovod i kanalizacija, uređuje okoliš itd. (Vresk, 1982. / 1983.). U kasnijoj, postindustrijskoj fazi urbanizacije se u urbaniziranu okolicu doseljava znatan broj stanovnika iz udaljenijih ruralnih područja jer život u urbaniziranoj prigradskoj okolini može predstavljati kombinaciju urbanog i ruralnog načina života. Ova pojava se zove "para-urbanizacija" ili "preusmjerena imigracija u vangradska područja" (Tammaru, 2005.).

5.2.1. Preseljavanje stanovništva u grad

Preseljavanje stanovništva ključni je čimbenik diferenciranog populacijskog razvitka grada i njegove urbanizirane okolice, a ogleda se u pozitivnoj korelaciji između ukupnog rasta stanovništva i udjela doseljenih (Bašić, 2005.). Najveći udio doseljenih je u Slavenski Brod, ali i u naselja koja su dobro prometno povezana sa gradom. Gledajući odnos autohtonog i alohtonog stanovništva (tab. 36), 44384 (52,0%) stanovnika je doseljeno u gradsku regiju Slavenskog Broda iz udaljenijih i prometno izoliranih naselja iste ili drugih općina, zatim iz naselja drugih županija Republike Hrvatske te iz inozemstva, prvenstveno Bosne i Hercegovine. Iz naselja iste ili drugih općina iste županije te iz naselja druge županije Republike Hrvatske (tab. 36) doseljeno je 23437 (27,4%). Značajan kontingent čini doseljeno stanovništvo iz Bosne i Hercegovine, te od ukupno doseljenog stanovništva iz inozemstva njih 20947 (24,6%) u gradsku regiju, iz Bosne i Hercegovine je doseljeno 14775 (70,5%). Općenito udjel doseljenih smanjuje se sa stupnjem socioekonomske preobrazbe naselja, kao i populacijska dinamika. Tako najveći udio doseljenih (tab. 36) pored Grada Slavenskog Broda

30819 (52,1%) imaju jače urbanizirani sjeveroistočni i istočni sektor okolice (Bukovlje, 2094 ili 67,4% te Gornja Vrba, 1428 ili 56,8%), koji je privlačniji za naseljavanje. Nešto manji udio ima sjeverozapadni, zatim sjeverni, a najmanje jugoistočni sektor gradske regije. Ovo potvrđuje opću teorijsku postavku o uzročno-posljedičnoj vezi udjela doseljenog u ukupnom stanovništvu nekog prostora s razinom njegovog društveno-ekonomskog razvitka (Bašić, 2005.). U doseljenom stanovništvu Slavanskog Broda (tab. 36) veći udio čine doseljeni iz inozemstva, njih 16958 (od toga 12220 stanovnika ili 72,1% iz Bosne i Hercegovine), dok na lokalne doseljenike (iz iste općine) otpada 1222 stanovnika (8,8%), a na doseljene iz drugog grada ili općine iste županije otpada 6982 stanovnika (50,4%). Prigradska okolica Slavanskog Broda ima 6084 doseljenih (63,5%) iz drugog grada/općine iste županije, dok je za doseljavanje iz inozemstva najprivlačniji Grad Slavonski Brod. Tako u promatranom razdoblju Slavonski Brod i njegova prigradska okolica ima sve do posljednjeg popisa pozitivan migracijski saldo.

U počecima svog urbanog razvitka Slavonski Brod je velikim dijelom je rastao na račun okolice. Međutim kasnije je grad privukao doseljenike iz znatno šireg područja, što je smanjivalo njegovu ovisnost o emigracijskom potencijalu okolice, uslijed promjena njegove uloge od lokalnog središta do značajnijeg gospodarskog središta države (Bašić, 2005.).

Tab. 36. Kretanje autohtonog i doseljenog stanovništva po općinama gradske regije Slavonski Brod 2011. godine

Grad/Općina	Ukupno	Od rođenja stanuju u istom naselju	Doseljeni u naselje stanovanja										
			s područja Republike Hrvatske				iz inozemstva						
			svega	iz drugog naselja istog grada ili općine	iz drugog grada ili općine iste županije	iz druge županije	svega	BiH	Njemačka	Srbija	Slovenija	Kosovo	ostale zemlje
Brodski Stupnik	3036	1461	1086	114	721	250	489	316	108	18	8	-	39
Bukovlje	3108	1014	1581	91	1331	158	513	264	173	8	6	2	60
Gornja Vrba	2512	1084	871	27	718	126	557	406	79	8	9	4	51
Klakar	2319	1355	680	94	522	64	284	212	50	3	5	-	14
Oriovac	5824	3012	1991	638	953	397	821	491	184	42	22	1	81
Podcrkavlje	2553	1417	906	307	462	135	230	163	45	4	2	-	16
Sibinj	6895	3339	2461	597	1377	485	1095	703	272	27	20	1	72
Slavonski Brod	59141	28322	13861	1222	6982	5645	16958	12220	2731	437	140	79	1351
Ukupno	85388	41004	23437	3090	13066	7260	20947	14775	3642	547	212	87	1684

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

5.2.2. Dnevna migracija stanovništva

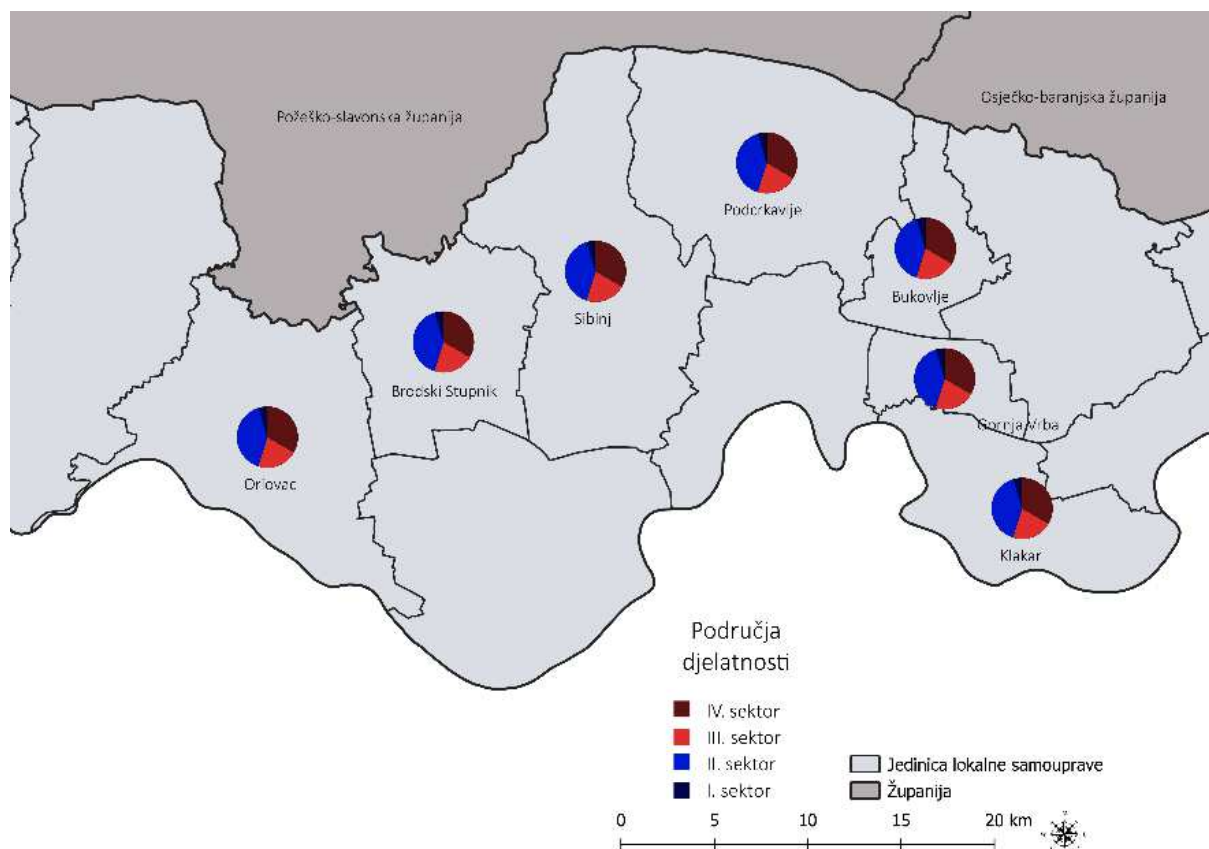
Dnevni urbani sustav čini grad i onaj dio njegove okolice s kojim se odvija dnevna interakcija. Radi se o prostoru u kojem se odvija dnevna interakcija radne snage, u kojem se vrše sva dnevna putovanja radi opskrbe ili zadovoljavanja ostalih socijalnih potreba. Dnevna migracija radne snage ne ovisi samo o privlačnoj snazi središta rada, već i od ekspulzivnih čimbenika okolice. To su prvenstveno gustoća naseljenosti, veličina posjeda gospodarstva, viškovi radne snage i druga socijalna obilježja okolice (Vresk, 1994.). Dnevna interakcija radne snage je razvijena u tercijarnoj fazi urbanizacije (Vresk, 1985.). Pozitivni utjecaj dnevnih migracija najočitiiji je s dva aspekta (Njegač, 1995.): 1. dnevne migracije ublažavaju polarizacijski efekt, tj. koncentraciju stanovništva u središta rada i time povoljno utječu na populacioni razvitak naselja okolice i 2. dolazi do socioekonomske preobrazbe i urbanizacije ne samo središta rada, nego i onih naselja okolice iz kojih dolaze zaposleni dnevni migranti. Dnevne migracije su povezane sa preraspodjelom stanovništva i zapošljavanja, te su do 80-ih godina prošlog stoljeća dnevne migracije bile relativno skromne, uslijed, industrijalizacije i urbanizacije utemeljene na imigraciji u gradove, a nakon 80-ih godina dnevne migracije se intenziviraju, kada se preseljavanje u grad usporava (Tammaru, 2005.). Dakle, razvitkom gospodarstva dnevne migracije potiču značajnu preobrazbu okolice gradova, a zamjenjuju trajno preseljenje stanovništva u gradove (Klempić Bogadi, 2008.).

Možemo zaključiti da Slavonski Brod ima naglašenu funkciju rada za svoju užu okolicu. Od ukupno zaposlenih (tab. 40) iz gradske regije dnevno migrira na rad 4748 (68,5%) dnevnih migranata, najvećim dijelom u Grad Slavonski Brod. Prema strukturi dnevnih migranata prema djelatnostima, u uvjetima niskog stupnja zaposlenosti, najveći udio dnevnih migranata zaposlen je u sekundarnom sektoru – 1911 (40,2%), zatim u kvartarnom sektoru – 1599 (33,7%) te u tercijarnom sektoru – 1033 (21,8%), dok je, logično, najmanje dnevnih migranata zaposleno u primarnom sektoru – 205 (4,3%) (sl. 48). Najviše zaposlenih dnevnih migranata u Slavonskom Brodu dolazi iz sjevernog sektora, zatim iz neposrednog sjeverozapadnog sektora, jugoistočnog sektora, sjeveroistočnog i istočnog sektora, a najmanje iz krajnjeg sjeverozapadnog sektora. Prema tome, sa udaljenošću od središnjeg grada opada udio zaposlenih dnevnih migranata.

Tab. 37. Kretanje dnevnih migranata prema područjima djelatnosti po općinama gradske regije Slavonski Brod 2011.

Općina	Primarni sektor		Sekundarni sektor		Tercijarni sektor		Kvartarni sektor	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Brodski Stupnik	26	12,7	229	12,0	121	11,7	189	11,8
Bukovlje	26	12,7	240	12,6	127	12,3	200	12,5
Gornja Vrba	20	10,0	179	9,4	95	9,2	149	9,3
Klakar	22	10,5	189	9,9	100	9,7	156	9,8
Oriovac	29	14,2	356	18,6	210	20,3	311	19,5
Podcrkavlje	22	10,5	189	9,9	100	9,7	157	9,8
Sibinj	60	29,4	528	27,6	280	27,1	437	27,3
Ukupno	205	100,0	1911	100,0	1033	100,0	1599	100,0

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Sl. 48. Kretanje dnevnih migranata prema područjima djelatnosti po općinama gradske regije Slavonski Brod 2011. god.

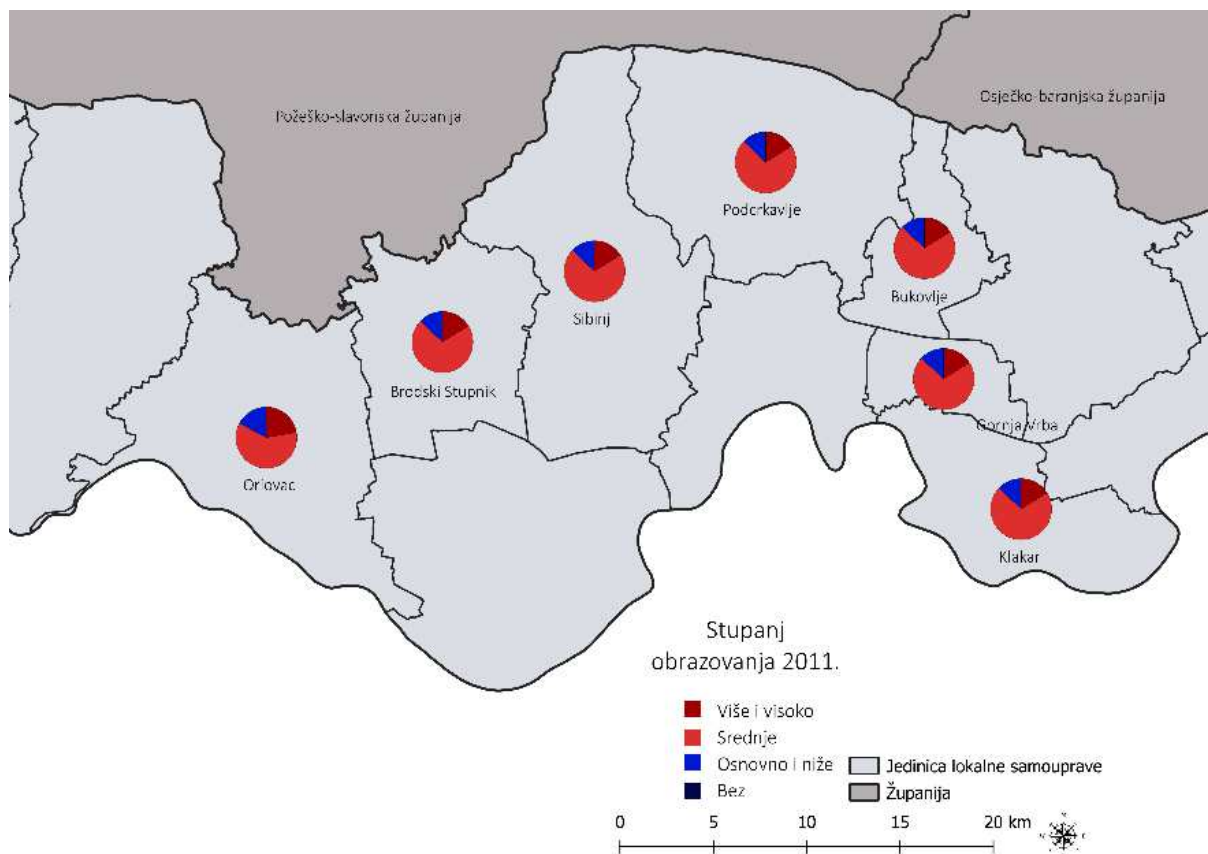
Izvor: GIS Data (2011.)

Gledajući obrazovnu strukturu dnevnih migranata, najveći udio otpada na migrante sa srednjom stručnom spremom. Od ukupno 4748 zaposlenih dnevnih migranata, srednju stručnu spremu ima 3271 (68,9%), zatim slijede dnevni migranti sa sveučilišnim studijem – 822 (17,3%) i dnevni migranti sa osnovnim i manjim obrazovanjem – 654 (13,8%) (tab. 38, sl. 49). Zanimljivo je da veći udio čini stanovništvo sa srednjom stručnom spremom u odnosu na migrante sa sveučilišnim studijem. Stanovništvo sa višim stupnjem obrazovanja je sklonije migraciji, kao što je stanovništvo srednje stručne spreme i stanovništvo višeg i visokog obrazovanja u odnosu na stanovništvo nižeg socijalnog statusa i manjeg obrazovanja, koji pokazuju manju mobilnost (Bašić, 2005.). Obrazovaniji i kvalificiraniji, srednjeg i višeg i visokog obrazovanja više dnevno migriraju na rad u grad. Menadžeri, stručnjaci i zaposleni u uslužnom sektoru, kao i industriji dnevno migriraju na rad u grad, dok niže kvalificirani i nekvalificirani radnici obično rade u svojoj lokalnoj zajednici (Tammaru, 2005.). Gledajući po dijelovima gradske regije najmobilniji su dnevni migranti srednjeg i višeg i visokog obrazovanja iz sjeverozapadnog, sjeveroistočnog, zatim iz jugoistočnog, te iz sjevernog i istočnog sektora (sl. 49).

Tab. 38. Kretanje dnevnih migranata prema stupnju obrazovanja po općinama gradske regije Slavonski Brod 2011.

Općina	Bez škole		Osnovno i manje obrazovanje		Srednja škola		Više i visoko obrazovanje	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Brodski Stupnik	0	0,0	73	11,1	401	12,2	92	11,2
Bukovlje	0	0,0	77	11,8	420	12,8	96	11,7
Gornja Vrba	0	0,0	58	8,9	314	9,6	71	8,6
Klakar	0	0,0	60	9,2	331	10,1	75	9,1
Oriovac	0	0,0	156	23,9	548	16,8	202	24,6
Podcrkavlje	0	0,0	61	9,3	332	10,2	75	9,1
Sibinj	1	100,0	169	25,8	925	28,3	211	25,7
Ukupno	1	100,0	654	100,0	3271	100,0	822	100,0

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Sl. 49. Kretanje dnevnih migranata prema stupnju obrazovanju po općinama gradske regije Slavonski Brod 2011. godine

Izvor: GIS Data (2011.)

5.3. Obilježja dnevnog urbanog sustava Slavonskog Broda

Područja dnevne gravitacije radne snage odražavaju privlačnu snagu središta rada, kao i prostornu diferenciranost stvarnih i latentnih viškova radne snage okolnih naselja, a njihov oblik i prostiranje pod snažnim su utjecajem razvijenosti prometnog sustava. Gravitacijsko područje dnevnih migracija Slavonskog Broda, kao najjačeg središta rada, odnosno njihov intenzitet naglo se smanjuje s udaljavanjem od prigradske zone i glavnih prometnica (Vresk, 1994.). Najveći je intenzitet dnevnih migracija zaposlenih (tab. 40) u Slavonski Brod iz naselja gradske regije, iz kojih dolazi 4748 (68,5%) svih migranata od ukupno zaposlenih. Naselja sa preko dvije trećine migranata u Slavonski Brod čine kružnu zonu oko grada, nejednake širine u pojedinim sektorima. Naselja iz kojih dolazi preko dvije trećine zaposlenih radi u Slavonskom Brodu, mahom su na glavnim prometnicama ili u neposrednoj blizini grada. S udaljenošću od grada opada udio dnevnih migranata. Integriran gradski i prigradski prometni sustav poklapa se sa područjem najveće dnevne pokretljivosti (Bašić, 2005.). Međutim imajući u vidu manji

broj prijevoznih linija prigradskog prometnog sustava, broj dnevnih migranata u Slavonski Brod bi se smanjio bez porasta stupnja osobne motorizacije kakav je zabilježen posljednjem desetljeću.

U promatranom razdoblju gravitacijsko područje se nije toliko mijenjalo u prostornom obuhvatu, koliko u intenzitetu migracija pojedinih dijelova područja (Vresk, 1994.). Jača dnevna pokretljivost radne snage iz prigradskog dijela, a preseljenjem dijela migranata bliže gradu ili razvitkom lokalnih središta vanjske zone regije doživjele su redukciju (Bašić, 2005.). Uslijed suburbanizacije prigradske okolice dolazi do blagog rasta broja i udjela dnevnih migranata iz prigradske okolice, uslijed zapošljavanja deagrariziranog stanovništva u gradu, kao i decentralizacije njegove funkcije stanovanja. Time se koncentracija stanovništva u gradu usporava jer je broj dnevnih migranata rastao brže od broja radnih mjesta, a pojačana je preobrazba okolice. (Bašić, 2005.). Razvitak manjih središta rada utjecao je donekle na promjenu tokova dnevnih kretanja, koji su privukli dio dnevnih migranata i imaju svoje gravitacijsko područje (Bašić, 2005.).

U promatranom razdoblju blago jača struja dnevnih migranata iz sjeveroistočnog sektora, jugoistočnog i sjevernog sektora. Ujednačen broj dnevnih migranata ima istočni sektor jer je zadobio stambeno-radnu funkciju. Jača struja sjeverozapadnog sektora udaljenošću od centra rada Slavanskog Broda slabi.

5.3.1. Veličina i oblik gravitacijskog područja

Grad sa svojom urbaniziranom okolicom čini gradsku regiju. Socio-ekonomsku gradsku regiju čini središnji grad, i okolica koja se pod utjecajem funkcije rada središnjeg grada doživjela određeni stupanj socio-ekonomske preobrazbe. Gradska regija je izdvojena pomoću sljedećeg modela koji sadrži sljedeće varijable: 1. udio poljoprivrednog stanovništva u ukupnom manji od 20%, 2. udio zaposlenog aktivnog stanovništva veći od 30%, 3. matični grad je glavno središte rada, 4. teritorijalni kontinuitet (Bašić, 2005.). Prve dvije varijable ukazuju na socijalnu i ekonomsku preobrazbu naselja, a druge dvije na ovisnost naselja prigradske okolice o matičnom gradu (Vresk, 1986.), u ovom slučaju Slavanskom Brodu. Na određenom stupnju razvitka gravitacijsko područje se ne proširuje usprkos porastu broja migranata, već se unutar njega vrši prerasmjestaj migranata (Vresk, 1994.).

Socioekonomska gradska regija Slavanskog Broda obuhvaća 7 općina, tj. 18 naselja (tab. 39), koja čine teritorijalni kontinuitet. Prema ovom modelu jedva da je zadovoljen kriterij

udjela zaposlenih u odnosu na ukupan broj aktivnih. To je posljedica gospodarske stagnacije slavonskobrodske kraja. Prve dvije varijable u navedenom modelu ukazuju na socijalnu i ekonomsku preobrazbu naselja, a druge dvije na njihovu ovisnost u Slavonskom Brodu. Do jače preobrazbe, tj. višeg stupnja urbanizacije došlo je u istočnom i sjeveroistočnom prigradskom dijelu grada koje možemo promatrati u svijetlu začetka konurbativnih procesa. Jugoistočni i sjeverni sektor je slabijeg stupnja urbanizacije. Isto tako, u sjeverozapadnom sektoru došlo je do slabijeg stupnja preobrazbe naselja, koja su konsolidirana oko zapadnog prometnog koridora (tab. 39).

Razvitak željeznice poticao je tzv. klasični oblik suburbanizacije, koja se više događa longitudinalno nego transverzalno od središnjeg grada, a kretanje radne snage događalo se unutar bolje položene naseobinske zone nizine uz prigorski kontakt, nego između te zone i prometno slabije položenih ostalih zona kraja. Izgradnjom autoceste, željeznica prestaje biti čimbenik okupljanja i diferenciranja kraja u longitudinalnoj orijentaciji. U kasnijoj fazi, razvitkom cestovnog prometa, tj. kada se razlika između javnog i individualnog automobilskeg prometa smanjuje, došlo je do dispergirajućeg razmještaja stanovništva i funkcija (Crkvenčić, 1968.). Gradska regija je izdužena u pravcu glavnih prometnih linija (cesta, željeznice) u pravcu istok-zapad.

Tab. 39. Socioekonomska gradska regija Slavonskog Broda po naseljima prema udjelu zaposlenih i udjelu dnevnih migranata 2011. godine

Grad/Općina	Naselje	Ukupno aktivnih	Zaposleni	Udio u %	Od toga: dnevni migranti	Udio u %	Stupanj preobrazbe I – jači II – slabiji
Brodski Stupnik	Brodski Stupnik	1322	449	34,0	323	71,9	II
Brodski Stupnik	Stari Slatinik	1058	316	29,8	224	70,9	II
Bukovlje	Bukovlje	1592	556	34,9	398	71,6	I
Bukovlje	Vranovci	534	172	32,2	114	66,3	II
Gornja Vrba	Gornja Vrba	1499	484	32,3	322	66,5	I
Klakar	Rušćica	943	335	35,5	267	79,7	II
Oriovac	Kujnik	269	84	31,3	66	78,6	II
Oriovac	Lužani	874	262	30,0	119	45,4	II
Oriovac	Malino	404	111	27,5	73	65,8	II
Oriovac	Oriovac	1564	547	35,0	248	45,3	II
Oriovac	Radovanje	245	77	31,4	56	72,7	II
Podcrkavlje	Rastušje	236	80	34,0	65	81,3	II
Sibinj	Bartolovci	627	189	30,1	149	78,9	II
Sibinj	Gornji Andrijevci	398	133	33,4	105	79,0	II
Sibinj	Gromačnik	469	142	30,3	114	80,3	II
Sibinj	Sibinj	2012	672	33,4	457	68,0	II
Slavonski Brod	Brodski Varoš	1690	598	35,4	62	10,4	I
Slavonski Brod	Podvinje	2966	959	32,3	747	77,9	I
Slavonski Brod	Slavonski Brod	44796	15984	35,7	1370	8,6	I

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

5.3.2. Dinamika dnevnih migracija 1981. – 2011.

Nakon 1971. godine jačaju dnevne migracije, odnosno preseljavanja stanovništva selo–grad počinju jenjavati, što dovodi do preobrazbe ruralnih naselja i stvaranja prigradskih urbaniziranih naselja (Bašić, 2005.). U razdoblju od 1981. do 2011. blagi je rast broja i udjela dnevnih migranata iz prigradske zone, uslijed zapošljavanja deagrariziranog stanovništva u gradu i decentralizacije njegove funkcije stanovanja, odnosno suburbanizacije prigradske okolice.

Tab. 40. Kretanje dnevnih migranata po općinama gradske regije Slavonski Brod 1981. godine i 2011. godine

Općina	1981.			2011.		
	ukupno zaposleni	ukupno dnevni migranti	%	ukupno zaposleni	ukupno dnevni migranti	%
Brodski Stupnik	1085	667	61,5	797	566	71,0
Bukovlje	549	364	66,3	852	593	69,6
Gornja Vrba	535	434	81,1	641	443	69,1
Klakar	790	445	56,3	664	467	70,3
Oriovac	2518	1061	42,1	1543	906	58,7
Podcrkavlje	1350	494	36,6	642	468	72,9
Sibinj	2119	1501	70,8	1794	1305	72,7
Ukupno	8946	4966	55,5	6933	4748	68,5

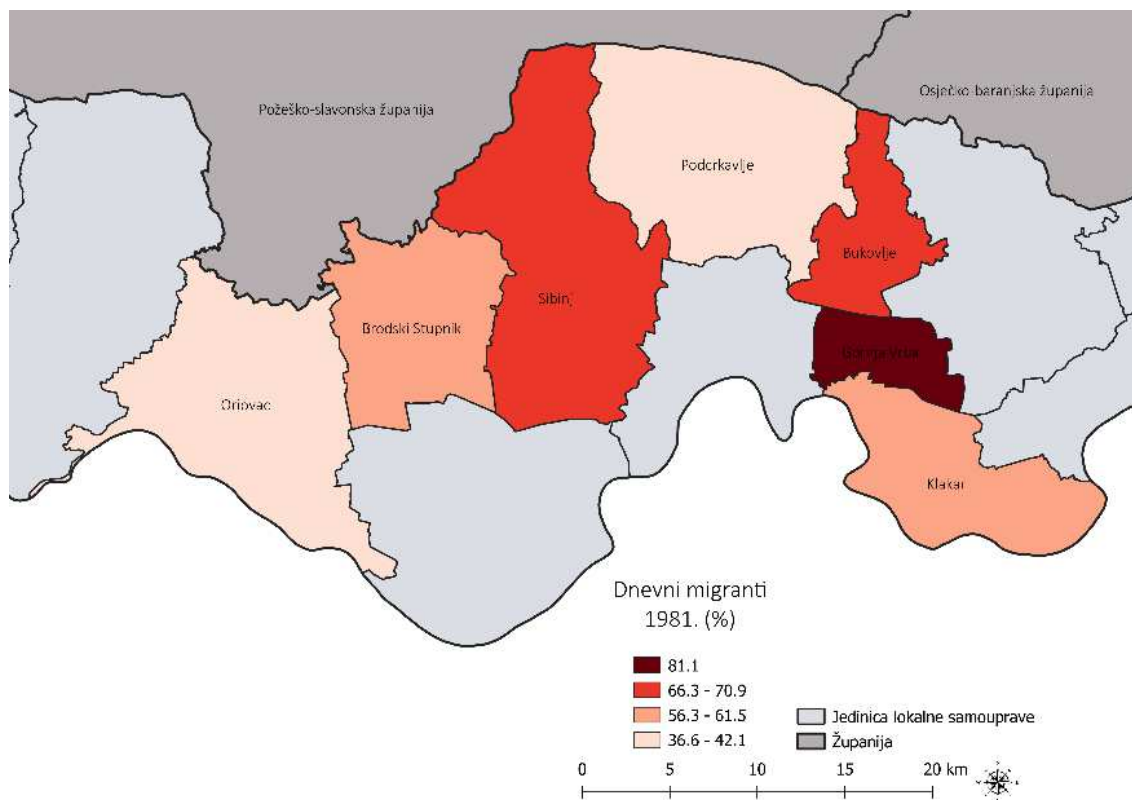
Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. (RZS RH) i 2011. (DZS RH)

Prigradska okolica Slavanskog Broda (tab. 40) prema popisnim podacima iz 1981. imala je 8946 zaposlenih, od čega 4966 (55,5%) zaposlenih dnevnih migranata. Prema popisnim podacima iz 2011. godine okolica je imala 6933 zaposlenih, od čega 4748 (68,5%) zaposlenih dnevnih migranata, a udio dnevnih migranata u odnosu na ukupno zaposlene se povećao sa 55,5% na 68,5%. Smanjio se broj zaposlenih u odnosu na 1981. godinu za 22,7% (22,7%) zaposlenih, kao i udio zaposlenih dnevnih migranata za 218 (4,4%), izuzev sjeveroistočnog i istočnog dijela gradske regije (sl. 50, 51). Ovo možemo tumačiti ekonomskom krizom, nepovoljnim vitalnim komponentama i emigracijskim procesima. Naselja prigradske okolice sa preko dvije trećine migranata u Slavonski Brod čine kružnu zonu oko grada, nejednake širine u pojedinim sektorima. Prema tome, iz neposredne prigradske okolice najveći je intenzitet dnevnih migracija zaposlenih u Slavonski Brod (sl. 51). To su naselja u neposrednoj

blizini grada ili na glavnim prometnim koridorima, a preseljenjem dijela migranata bliže gradu vanjske zone su doživjele redukciju. Isto tako razvitak manjih središta rada utjecao je na promjenu tijekom dnevnih kretanja, koji su privukli dio dnevnih migranata i imaju svoje gravitacijsko područje (Bašić, 2005.).

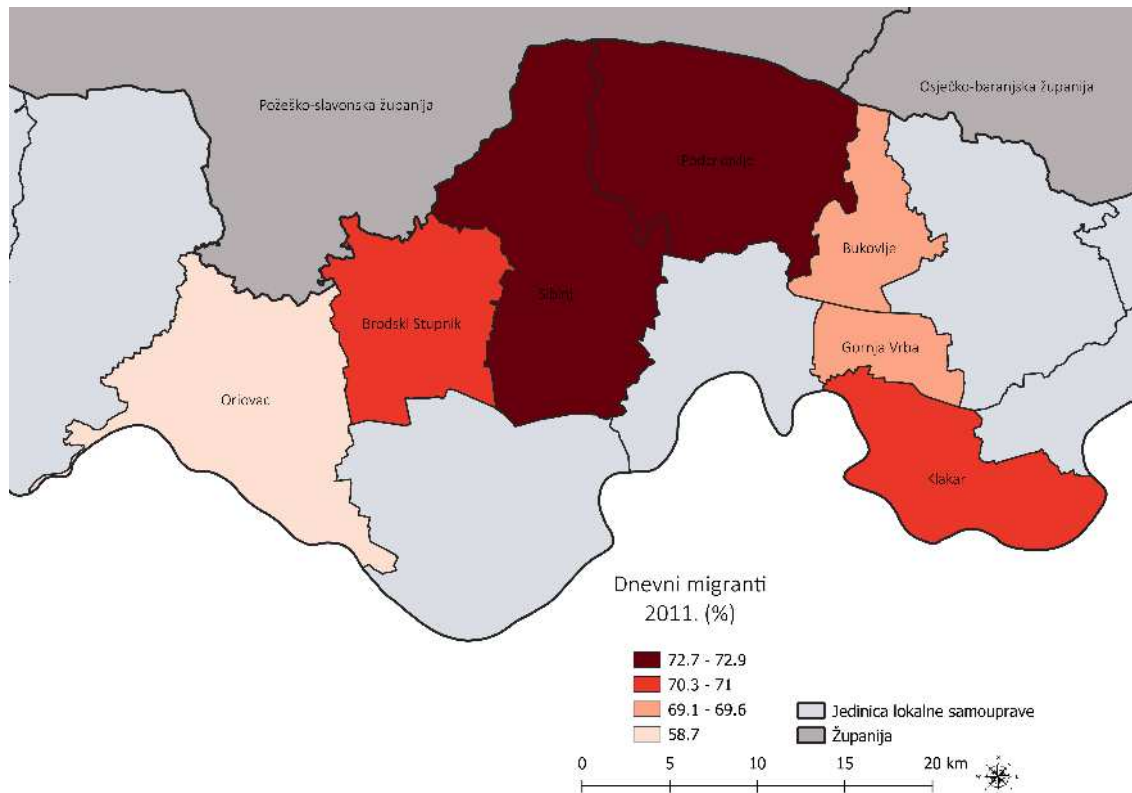
U promatranom razdoblju (tab. 40) veći je intenzitet dnevnih migranata iz sjeveroistočnog sektora u Slavonski Brod, odakle putuje 593 (69,6%) zaposlenih dnevnih migranata. To je posljedica većeg stupnja urbanizacije sjeveroistočnog sektora, koji je jačeg stupnja urbanizacije (sl. 51). Pad udjela dnevnih migranata ima istočni sektor (tab. 40) iz kojeg putuje 443 (69,1%) zaposlenih dnevnih migranata (sl. 51), jer je zadobio stambeno-radnu funkciju. Naselje Gornja Vrba je manje središte rada. Isto tako jačeg je stupnja urbanizacije. Jača intenzitet dnevnih migracija zaposlenih iz jugoistočnog sektora (tab. 40) iz kojeg u Slavonski Brod putuje 467 (70,3%) zaposlenih dnevnih migranata (sl. 51). To je dio gradske regije slabijeg stupnja urbanizacije.

Jača intenzitet dnevnih migracija zaposlenih, sjevernog sektora, neposredno uz grad, (tab. 40) koji ima 468 (72,9%) dnevnih migranata zaposlenih, a idući dalje na sjever opada udio dnevnih migranata. To je dio gradske regije, koji je slabijeg stupnja urbanizacije. Jača intenzitet dnevnih migracija zaposlenih iz sjeverozapadnog sektora (tab. 40) (sl. 51) posebice dijela neposredno uz Slavonski Brod, iz kojeg putuje 1305 (72,7%) zaposlenih dnevnih migranata. Idući dalje na zapad, s udaljenošću od središta rada Slavenskog Broda, intenzitet dnevnih migracija slabi te od tamo putuje 566 (71,0%) zaposlenih dnevnih migranata, a iz krajnjeg sjeverozapadnog sektora putuje 906 (58,7%) zaposlenih dnevnih migranata zaposlenih (sl. 51). Sjeverozapadni sektor je slabije urbaniziran prostor. Prema tome intenzitet dnevnih migracija zaposlenih ovisi o stupnju preobrazbe okolice, a isto tako sa udaljenošću od centra rada Slavenskog Broda slabi intenzitet dnevnih migracija.

Sl. 50. Kretanje dnevnih migranata po općinama gradske regije Slavonki Brod 1981. godine

Izvor: GIS Data (1981.)

Sl. 51. Kretanje dnevnih migranata po općinama gradske regije Slavonki Brod 2011. godine

Izvor: GIS Data (2011.)

5.3.3. Stupanj urbanizacije okolice

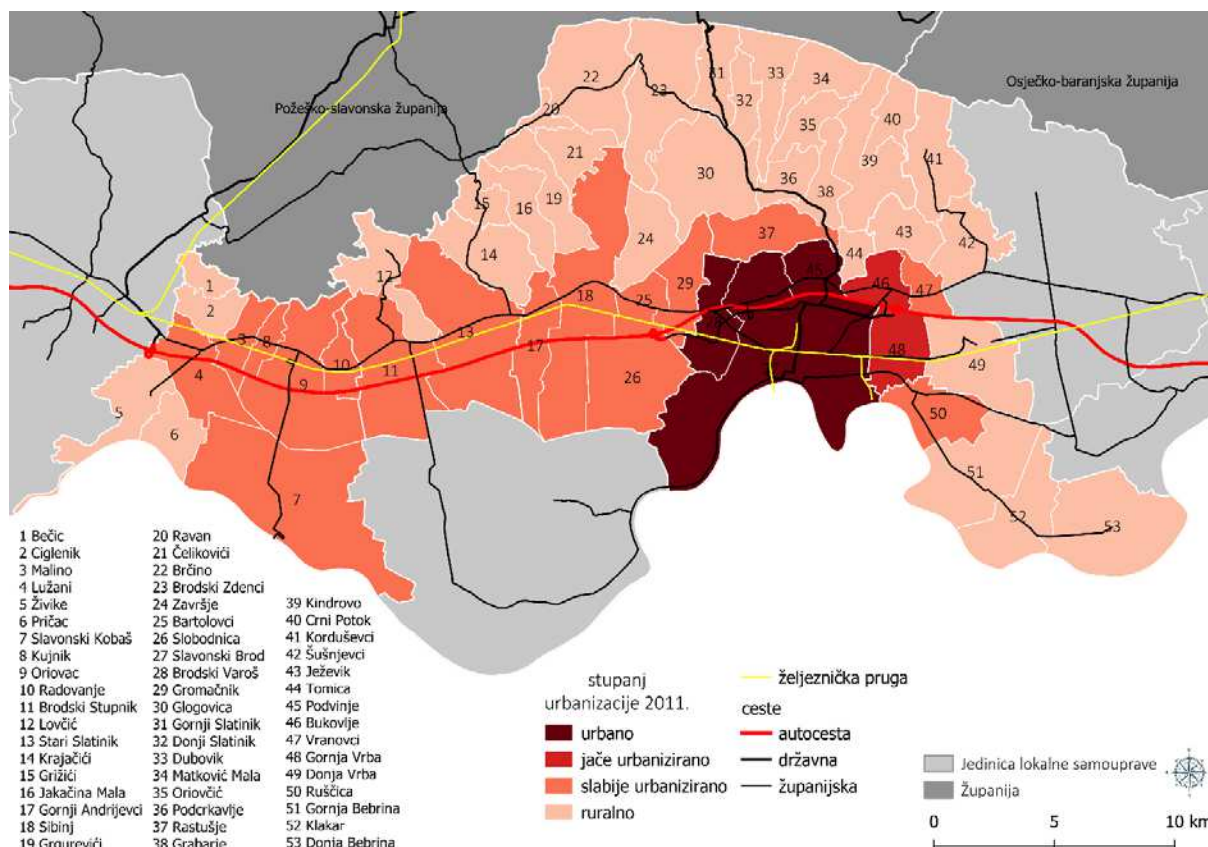
Grad sa svojom okolicom čini jedinstvo. Kod predindustrijskog grada, iako je postojalo funkcionalno jedinstvo koje se očituje u razmjeni dobara i usluga, urbano-morfološka međa između grada i okolice bila je izrazita. S industrijalizacijom, grad se razvija prvenstveno uslijed jačanja njegove funkcije rada. Tada jača dnevna pokretljivost radne snage te započinje i jača preobrazba okolice. U tercijarnoj fazi urbanizacije se po intenzitetu naročito ispoljava jačanje procesa suburbanizacije. Na rubu grada dolazi do izgradnje novih stambenih objekata i drugih urbanih sadržaja te se on znatno teritorijalno širi, a sve se jače urbanizira ranije izrazita agrarna okolica grada (Vresk, 1978.). Posebice okolica dobiva na vrijednosti kada jačaju dnevne migracije radne snage, a preseljavanje stanovništva sa sela u gradove slabi (Vresk, 1986.). Dnevne migracije radne snage stoga postaju čimbenik ne samo populacionog razvitka naselja okolice, već i njezine preobrazbe, koja uključuje tri aspekta: socioekonomsku, funkcionalnu i morfološku preobrazbu naselja.

Model diferenciranja naselja prema stupnju socioekonomske preobrazbe temelji se na udjelu zaposlenih u aktivnom stanovništvu, udjelu poljoprivrednog stanovništva u ukupnom, a za status grada važan je ukupan broj stanovnika. Gradskim naseljima smatraju sva naselja s najmanje 2000 stanovnika, ako nemaju više od 10% poljoprivrednog stanovništva, a zaposleno je 50% aktivnih stanovnika. Jače urbanizirana naselja su naselja sa udjelom poljoprivrednog stanovništva do 10% i najmanje 75% zaposlenih. Slabije urbanizirana naselja imaju 10 – 20% poljoprivrednog stanovništva i 50% zaposlenih, a naselja koja ne zadovoljavaju te kriterije smatraju se ruralnim (Bašić, 2005.).

Od ukupno 53 naselja najviše je ruralnih, a prema veličini prevladavaju naselja 200 – 500 stanovnika (tab. 41). Manja naselja su slabijeg stupnja preobrazbe, dok veća naselja su većinom slabije urbanizirana i jače urbanizirana (tab. 42). U većim naseljima mnoga pitanja društvenog i komunalnog standarda lakše rješavaju nego u manjim naseljima, te su veća naselja privlačnija za ostanak i doseljavanje stanovništva, sa migracijom koja ima sve pozitivne efekte na ta naselja (Nejašmić, 2005.).

Jače urbanizirana naselja čine kontinuiranu zonu u sjeveroistočnom i istočnom dijelu gradske regije, dok se u sjeverozapadnom dijelu ističu osovine urbanizacije uz glavni prometni koridor slabijeg stupnja urbanizacije. Sjeverni i jugoistočni kao kontinuirani dio regije je slabijeg stupnja urbanizacije. U perifernim i prometno izoliranim dijelovima regije većina je ruralnih naselja (sl. 52), koja su u funkcionalnom smislu sastavni dio gradske regije jer su o

gradu ovisna. Prostorno-strukturalni oblik suburbanizacije Slavenskog Broda je relativna centralizacija, odnosno naglašena je koncentracija stanovništva i radnih mjesta u Slavanskom Brodu. Međutim postepeno grad daje razvojni poticaj okolini u vidu međusobne raspodjele određenih funkcija ili decentralizacije (Bašić, 2005.). Funkcije središta rada se decentraliziraju u okolicu, i to uglavnom uslužne djelatnosti, kao i funkcija stanovanja.

Sl. 52. Stupanj urbanizacije po naseljima gradske regije Slavenskog Broda 2011. godine

Izvor: GIS Data (2011.)

Uslijed složenih socijalno-geografskih procesa mogu se izdvojiti četiri karakteristična tipa razvitka naselja: stambena suburbanizacija, stambeno-radna suburbanizacija, ruralna urbanizacija i slaba urbanizacija u uvjetima depopulacije (Vresk, 1978., 1984.). Općenito okolica Slavenskog Broda ima oko 75% zaposlenih od ukupno aktivnih. Što se tiče udjela poljoprivrednog stanovništva, ispod 10% imaju pored Grada Slavenskog Broda, urbana naselja Slavonski Brod, Podvinje i Brodski Varoš.

Sjeveroistočni i istočni dio regije doživio je najveće promjene, naselje Bukovlje, i Gornja Vrba te ih možemo smatrati jače urbaniziranim naseljima, i to kod naselja Bukovlje je došlo do stambene suburbanizacije, a kod naselja Gornja Vrba do stambeno-radne

suburbanizacije. Teritorijalni kontinuitet čini jedino populaciono manje naselje Vranovci u općini Bukovlje, ostala naselja ovih općina ne čine teritorijalni kontinuitet sa gradom i možemo ih smatrati ruralnim, ali su funkcionalno ovisna o gradu.

U jugoistočnom dijelu s gradom je sraslo veće naselje Ruščica, koje je slabije urbanizirano, a u ostalim naseljima udio poljoprivrednog stanovništva kreće se od 10 do 20% poljoprivrednog stanovništva, radi se o populaciono manjim ruralnim naseljima koja su funkcionalno povezana s gradom. Što se tiče naselja Ruščice došlo je do umjerene suburbanizacije u uvjetima stagnacije stanovništva.

Sjeverni sektor se može okarakterizirati slabom urbanizacijom u uvjetima depopulacije. Zbog velike emigracije broj stanovnika se smanjuje, a socijalno prestrukturiranje stanovništva je sporije. Iako je udio poljoprivrednog stanovništva do 20%, radi se o malim ruralnim naseljima do 500 stanovnika.

Sjeverozapadni prometni koridor čine naselja općina Sibinj, Brodski Stupnik i Oriovac, radi se o slabije urbaniziranim naseljima. Veća naselja, preko 1000 stanovnika, imaju naselje Sibinj, Slobodnica, Brodski Stupnik i Stari Slatnik te naselja Oriovac, Lužani i Slavonski Kobaš. Naselja duž prometnice mogu se okarakterizirati umjerenom suburbanizacijom u uvjetima blagog populacionog razvitka. Ostala naselja su manja ruralna naselja uglavnom do 500 stanovnika izuzetak su naselja Slobodnica i Slavonski Kobaš koji imaju preko 1000 stanovnika.

Tab. 41. Naselja gradske regije Slavenskog Broda prema veličini i stupnju urbanizacije 2011. godine

Naselja prema broju stanovnika	Naselja prema stupnju urbanizacije				Ukupan broj naselja
	Ruralna	Slabije urbanizirana	Jače urbanizirana	Urbana	
0 – 100	8	-	-	-	8
100 – 200	12	-	-	-	12
200 – 500	11	5	-	-	16
500 – 1000	1	3	-	-	4
1000 – 2000	-	7	2	-	9
2000 – 5000	-	1	-	2	3
>5000	-	-	-	1	1
Ukupno	32	16	2	3	53

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

U Slavonskom Brodu je koncentrirano 69,2% (59141) stanovništva regije (tab. 42). Stanovništvo jače i većinom slabije urbaniziranih naselja je razmjerno njihovom udjelu u ukupnom broju naselja, a nepovoljno je što gotovo petina stanovništva okolice živi u velikom broju malih naselja niskog stupnja urbanizacije. Nesrazmjer stanovništva grada i okolice, a još više radnih mjesta pokazatelj je rane faze razvitka gradske regije Slavenskog Broda, posebice brži porast stanovništva grada u međupopisnim intervalima od 1981. do 1991. godine, od 1991. do 2001. godine, dok u međupopisnom intervalu od 2001. do 2011. godine smanjenje stanovništva ima grad i veći dio okolice, a izuzetak je sjeveroistočni i donekle istočni dio regije koji imaju blagi rast stanovništva.

Tab. 42. Naselja gradske regije Slavenskog Broda prema stupnju urbanizacije i broju stanovnika 2011.

Naselja prema stupnju urbanizacije	Naselja		Stanovništvo		Prosječna veličina naselja
	Aps.	%	Aps.	%	
Urbana	3	5,6	59141	69,2	19714
Jače urbanizirana	2	3,8	3895	4,6	1948
Slabije urbanizirana	16	30,2	15882	18,6	1513
Ruralna	32	60,4	6470	7,6	256
Ukupno	53	100,0	85388	100,0	1611

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Od 53 naselja regije, 31 naselja imaju do 500 stanovnika, koja su u glavnom ruralna naselja, koja gube stanovništvo. Tako u regiji upravo velika zastupljenost malih naselja očituje nepovoljnu naseljsku strukturu gradske regije. U posljednjem međupopisnom intervalu (sl. 36), pad stanovnika imaju grad i gradska regija, uz izuzetak jače urbaniziranog sjeveroistočnog sektora (tab. 43). Gradska regija (tab. 44) ima populacioni maksimum i to 92910 stanovnika 2001. godine, dok 2011. godine ima smanjenje stanovništva za 7522, odnosno ima 85388 stanovnika, a gotovo polovica stanovništva koncentrirana je u gradu Slavonskom Brodu.

Tab. 43. Naselja gradske regije Slavonskog Broda prema stupnju urbanizacije 2001. godine i kretanju stanovništva od 2001. do 2011. godine

Naselja prema stupnju urbanizacije 2001. godine	Broj stanovnika		Promjena 2001. – 2011.		Broj naselja	
	2001.	2011.	Razlika	Indeks	s porastom	s padom
Urbana	64612	59141	-5471	91,5		3
Jače urbanizirana	3672	3895	223	106,1	2	0
Slabije urbanizirana	17298	15882	-1416	91,8		8
Ruralna	7328	6470	-858	88,3	3	37
Ukupno	92910	85388	-7522	91,9	5	48

Izvor: Posebice obrađen popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 2001. i 2011. (DZS RH)

Tab. 44. Naselja gradske regije Slavonskog Broda prema veličini 2001. godine i kretanju stanovništva od 2001. godine do 2011. godine

Naselja prema broju stanovnika	Broj stanovnika		Promjena 2001. – 2011.		Broj naselja	
	2001.	2011.	Razlika	Indeks	s porastom	s padom
0 – 100	482	473	-9	98,1	1	6
100 – 200	1893	1665	-228	88,0	0	12
200 – 500	4674	5578	904	119,3	1	13
500 – 1000	4483	2536	-1947	56,6	0	7
1000 – 2000	12171	13571	1400	111,5	2	6
2000 – 5000	10565	8034	-2531	76,0	0	4
>5000	58642	53531	-5111	91,3	0	1
Ukupno	92910	85388	-7522	91,9	4	49

Izvor: Posebice obrađen popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 2001. i 2011. (DZS RH)

Očigledne se promjene događaju u morfologiji urbanizirane okolice. Tako se grade domovi po uzoru na gradske, asfaltiraju se ulice, gradi se vodovod i kanalizacija, uređuje okoliš itd. takva naselja se urbaniziraju. Dinamika stambene izgradnje (tab. 45) ukazuje na naselja privlačna za naseljavanje kao i na fizionomske promjene naselja regije. Porast broja stanova, kao pokazatelj privlačnosti nekog područja za naseljavanje, srazmjeran je porastu stanovništva tih naselja. U gradskoj regiji Slavonski Brod 1981. godine bilo je 23618 izgrađenih stanova, a 2011. godine bilo je 32643 izgrađenih stanova – za 9025 izgrađenih stanova više (38,2%). U promatranom razdoblju najveći porast stambene izgradnje ima Grad Slavonski Brod. Okolica je daleko manje privlačna za stambenu izgradnju izuzetak je sjeveroistočni (naselje Bukovlje) i istočni sektor (naselje Gornja Vrba). Prema tome sjeveroistočni i istočni sektor regije imaju

najveći rast broja stanova. Povoljan rast stambene izgradnje ima i jugoistočni sektor. Zatim rast broja stanova ima neposredni sjeverozapadni sektor Grada Slavenskog Broda, a sa udaljenošću od Grada intenzitet stambene gradnje opada, te je najmanji u krajnjem sjeverozapadnom sektoru. Sjeverni sektor ima blagi rast stambene gradnje. To je posljedica povoljnije cijene građevinskog zemljišta, povoljnijih uvjeta gradnje, dobre prometne povezanosti sa gradom i sl. Blagi rast stambene izgradnje imaju sjeverozapadni, sjeverni i jugoistočni sektor gradske regije, odnosno naselja na glavnim prometnim koridorima, kao i ona naselja neposredne prigradske okolice grada.

Tab. 45. Stanovi za stalno stanovanje po općinama gradske regije Slavonski Brod od 1981. do 2011.

Grad/Općina	Broj stanova		Indeks 2011/1981.	r (1981-2011.)
	1981.	2011.		
Brodski Stupnik	930	1076	115,7	15,7
Bukovlje	549	1113	202,7	102,7
Gornja Vrba	483	811	167,9	67,9
Klakar	591	775	131,1	31,1
Oriovac	2153	2245	104,3	4,3
Podcrkavlje	823	994	120,8	20,8
Sibinj	1876	2592	138,2	38,2
Slavonski Brod	16213	23037	142,1	42,1
Ukupno	23618	32643	138,2	38,2

Izvor: Posebice obrađen popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. (RZS RH) i 2011. (DZS RH)

5.3.4. Prigradska naselja

Gradsku regiju Slavenskog Broda karakterizira nepovoljna naseljska struktura (tab. 41). Od ukupno 53 naselja, čak 31 imaju manje od 500 stanovnika. To su uglavnom ruralna, depopulirajuća naselja smještena na periferiji regije. Od njih je samo 5 naselja slabije urbanizirano (tab. 40.), i to ona koja su uglavnom smještena duž glavnog prometnog pravca u sjeverozapadnom sektoru i jedno u sjevernom sektoru. Petina stanovništva živi u većim naseljima prigradske okolice grada Slavenskog Broda. Do posljednjeg međupopisnog intervala ova naselja imaju rast stanovništva. Blizina grada, dobra prometna povezanost, jeftinije građevinsko zemljište i druge pogodnosti čine ova naselja privlačnim za naseljavanje. Ova naselja su se obnavljala zahvaljujući imigraciji stanovništva u njih, a ne uslijed pozitivnog

prirodnog priraštaja, odnosno kod njih dolazi do regeneracije imigracijom. Međutim, prema popisu 2011. godine ova naselja imaju smanjenje stanovništva, uslijed emigracije stanovništva, koja je veća u odnosu na imigraciju. Izuzetak je naselje u sjeveroistočnom prigradske okolice koji ima povećanje stanovništva.

Veća naselja Bukovlje (1982) i Gornja Vrba (1913) su jače urbanizirana naselja (tab. 41) koja imaju preko 1000 stanovnika i smještena su u neposrednoj okolici grada u sjeveroistočnom i istočnom dijelu regije. Bukovlje ima stambenu, a Gornja Vrba stambeno-radnu funkciju. U jugoistočnom dijelu regije, u neposrednoj okolici grada, slabije je urbanizirano naselje Ruščica (1135), sa stambeno-radnom funkcijom. U sjeverozapadnom sektoru duž prometnog pravca smještena su veća naselja prigradske okolice grada: Sibinj (2424), Brodski Stupnik (1586), Stari Slatnik (1269), Oriovac (1841), Lužani (1058), Slavonski Kobaš (1230) i Slobodnica (1557). Imaju stambenu funkciju, ali ih karakterizira slabija urbanizacija. U njima postoje trgovačko-uslužne djelatnosti, što je uz dobre prometne veze sa gradom posljedica njihovog populacionog rasta i razvitka. Prema tome, veća naselja gradske regije Slavonski Brod su značajna lokalna središta, zahvaljujući decentralizaciji prvenstveno uslužnih funkcija. Zahvaljujući dobroj prometnoj povezanosti, većina zaposlenih dnevno migrira iz ovih naselja na rad u Grad Slavonski Brod.

6. NODALNA REGIJA SLAVONSKOG BRODA

Nodalnu regiju čini grad i njegovo gravitacijsko područje, odnosno prostor s kojim je funkcionalno vezan u obliku kolanja ljudi, robe i informacija. Nodalna regija je najčešće heterogen prostor ne samo prema prirodnim obilježjima nego i drugim obilježjima: gustoći naseljenosti, ekonomskoj razvijenosti, urbanizaciji i dr. Analizom prostorne cirkulacije ljudi, robe i informacija koja teče između gradova, te gradova u ruralne sredine, a i iz ruralnih sredina u gradove određuju se nodalne regije (Vresk, 2002:200).

Prva geografska istraživanja međusobnih centralno-funkcionalnih odnosa u urbanoj mreži Hrvatske javljaju se 50-ih godina 20. stoljeća (Rogić, 1984.). „*Centralno-funkcionalne areale utjecaja...središta moguće je utvrditi na osnovi teritorijalnih kompetencija centralnih institucija i...kretanja stanovništva prema središtima zbog zadovoljavanja brojnih i raznovrsnih...potreba*“ (Rogić, 1984:73). Kako je „*hijerarhijska diferencijacija mreže središta...izrazito dinamička kategorija, iako je proces promjena centralno-funkcionalnih odnosa unutar mreže relativno spor*“ (Rogić, 1984:73), za određivanje gravitacijskih područja pojedinih središta su, osim lako dostupnih statističkih i drugih podataka, potrebna istraživanja provedena na terenu, u obliku anketiranja i intervjuiranja. Kombinacijom tih podataka lako se može odrediti gravitacijsko područje pojedinih središta. Tako, prema Rogiću (1984.), utjecaj Slavenskog Broda kao nodalno-funkcionalnog središta regionalnog značenja obuhvaća prostor Slavonske Posavine i Požeške kotline. U prvom dijelu ovoga poglavlja bavit ćemo se užim prostorom unutar nodalne regije (Slavenskobrodskim krajem), a u nastavku cijelim prostorom regionalnog utjecaja Slavenskog Broda.

6.1. Prostorni obuhvat Slavenskobrodskoga kraja

Slavenskobrodski kraj predstavlja istočni dio Slavonske Posavine, pograničnog prostora okupljenog oko regionalnog središta Slavenskog Broda i izduženog uz rijeku Savu u smjeru istok-zapad u duljini od oko 100 km. Prirodnu granicu prema sjeveru čine gore Psunj, Babja gora i Dilj, čime je regija stiješnjena u širini od 10 do 30 km, a na jugu je prirodna granica rijeka Sava. Struktura naseljenosti ukazuje na izrazito neravnomjerni razmještaj stanovništva i relativno nepovoljnu naseljsku strukturu, s prevlašću manjih naselja. Posljedica je to povijesnog razvitka, a posebice preoblikovanja u socijalističkom industrijskom razdoblju, kada je uslijed migracije selograd, potaknute industrijalizacijom, došlo do koncentracije stanovništva u Slavenskom Brodu, ali isto tako i prirodno-geografskih obilježja prostora. Tamo se, od sjevera prema jugu, mogu izdvojiti

četiri longitudinalne geografske zone: prigorska zona s izrazito disperznom naseljenošću, kontaktna zona koja predstavlja starije žarište okupljanja stanovništva s većim naseljima uz krajišku cestu i željezničku prugu, zatim najniža zona poplavnih polja sa slabijom naseljenošću (kuda prolazi autocesta Bregana – Zagreb – Lipovac) te konačno relativno viša ocjedita prisavska zona u kojoj se nalazi veći broj naselja (Sić, 1975.). Godine 2011. u cijelom je tome prostoru površine 1060,59 km² živjelo ukupno 113164 stanovnika, iz čega proizlazi da je opća gustoća naseljenosti (106,7 st./km²) iznad hrvatskog prosjeka (75,7 st./km²) (DSZ RH, 2013.; DGU RH, 2016.). U slavonskobrodskom kraju je od 1991. g. ustrojeno 17 jedinica lokalne samouprave (Grad Slavonski Brod te općine Bebrina, Brodski Stupnik, Bukovlje, Donji Andrijevi, Garčin, Gornja Vrba, Gundinci, Klakar, Oprisavci, Oriovac, Podcrkavlje, Sibinj, Sikirevci, Slavonski Šamac, Velika Kapanica i Vrpolje). U razdoblju od 1981. do 2011. god., broj stanovnika slavonskobrodskog kraja povećao se sa 106400 na 113164 (tab. 46), odnosno za samo 6,4% i to prvenstveno zahvaljujući porastu broja stanovnika Slavanskog Broda, čiji je broj stanovnika povećan s 49153 na 59141 stanovnika u istom razdoblju.

6.1.1. Unutarregionalna dinamika stanovništva

U slavonskobrodskom kraju 1981. godine (tab. 46) živjelo je 106400 stanovnika. U razdoblju od 1981. do 1991. godine broj stanovnika raste za 7,4%, te je na tom prostoru živjelo 114249 stanovnika 1991. godine. U razdoblju od 1991. godine do 2001. godine na tom prostoru živi 124349 stanovnika, za 8,8% više. U odnosu na 2001. godinu, kada je postignut populacijski maksimum slavonskobrodskog kraja (124349), 2011. godine na ovom prostoru živi 9,0% manje – 113164 stanovnika. To je posljedica prvenstveno emigracije, koja je selektivnog karaktera, a uslijed toga i smanjenog prirodnog priraštaja. Dublja analiza ipak ukazuje na znatne razlike u samom slavonskobrodskom kraju.

U razdoblju od 1981. do 1991. godine (tab. 46) nepovoljno kretanje ima samo sjeverni sektor, gdje je veći broj malih naselja, do 500 stanovnika i koji ima nepovoljan, periferan prometno-geografski položaj. Prirodna osnova nije mogla biti čimbenik zadržavanja stanovništva te je razumljivo smanjenje broja stanovnika. Ostali dijelovi slavonskobrodskog kraja bilježe blago povećanje stanovništva, ali ispod prosjeka, dok je odmah iznad prosjeka neposredna urbanizirana prigradska okolica slavonskobrodskog kraja, izuzev krajnjeg sjeverozapadnog dijela koji bilježi blago smanjenje stanovništva i sjevernog sektora koji bilježi i najveće smanjenje stanovništva u ovom međupopisnom razdoblju. Najveći porast stanovništva ima Grad Slavonski Brod. To je posljedica imigracije stanovništva u grad iz udaljenijih i prometno izoliranih dijelova slavonskobrodskog kraja. Ostali dijelovi slavonskobrodskog kraja

sa nedovoljno razvijenim središtima rada bilježe blago smanjenje stanovništva, uz blago pozitivan prirodni priraštaji i značajnu emigraciju, izuzev krajnjeg istočnog dijela slavonskobrodskeg kraja (Sikirevci) koji ima blago povećanje stanovništva kao posljedicu blagog povećanja stanovništva prirodnim priraštajem i imigracijskim procesima (sl. 53).

U razdoblju od 1991. do 2001. godine (tab. 46) nepovoljno kretanje stanovništva imaju periferni zapadni, istočni i jugoistočni dijelovi slavonskobrodskeg kraja, u kojima je uslijed nedovoljno razvijene funkcije rada njenih središta te ratnih zbivanja daleko jača emigracija od prirodnog priraštaja (sl. 54). Ostali dijelovi slavonskobrodskeg kraja imaju blagi rast stanovništva. Najveći rast stanovništva pored Slavnskog Broda bilježe sjeveroistočni i istočni dio njegove prigradske urbanizirane okolice. Zahvaljujući dobrim prometnim vezama s gradom, prigradska je okolica, pored grada, atraktivna za doseljavanje radnosposobnog stanovništva iz periferije slavonskobrodskeg kraja.

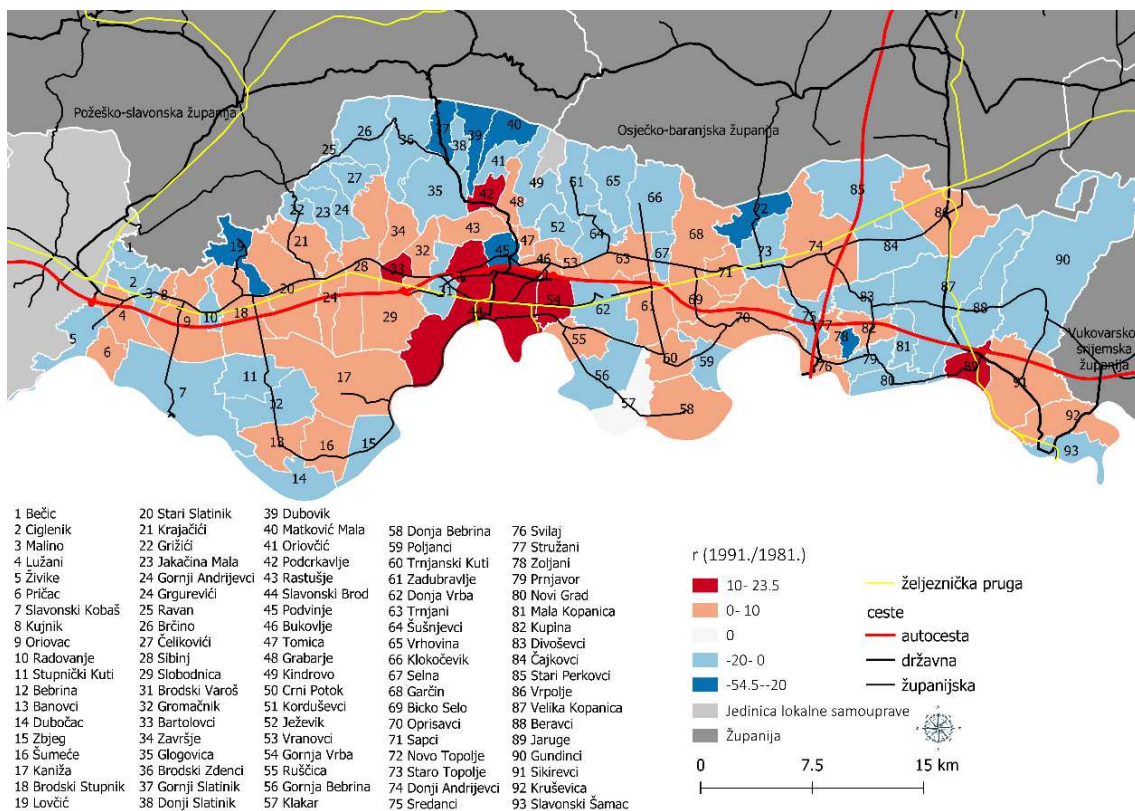
U razdoblju od 2001. do 2011. godine (tab. 46) svi dijelovi slavonskobrodskeg kraja imaju nepovoljno kretanje stanovništva, uslijed emigracijskih procesa i smanjenja prirodnog priraštaja, a uz nedovoljnu ponudu novih radnih mjesta kojim bi se zadržalo radnosposobno stanovništvo (sl. 55). Najveće smanjenje stanovništva imaju periferni dijelovi slavonskobrodskeg kraja, odnosno s udaljenošću od Slavnskog Broda nepovoljno kretanje stanovništva je sve veće. Jedino sjeveroistočni sektor bilježi najveći rast stanovništva u neposrednoj prigradskoj urbaniziranoj okolici grada Slavnskog Broda.

Kretanje stanovništva slavonskobrodskeg kraja, u posljednjih četrdeset godina, dokaz je prostorno diferenciranog razvitka stanovništva. Na dinamiku stanovništva utjecala je prometna izoliranost i perifernost pojedinih dijelova. U uvjetima općeg pada broja stanovnika, njihovo stanovništvo smanjuje se brže nego u ostalim dijelovima slavonskobrodskeg kraja. U skladu s različitim kretanjem broja stanovnika, razlikuje se i gustoća naseljenosti slavonskobrodskeg kraja (tab. 46). Najveću gustoću naseljenosti daleko iznad prosjeka ima grad Slavnski Brod, u kojem je najveća koncentracija stanovništva, a iznad prosjeka je jedino istočni prigradski dio (Gornja Vrba). U promatranom razdoblju gustoća je varirala shodno promjenama kretanja stanovništva – do 2001. godine gustoća naseljenosti je rasla (tab. 46), a zatim se smanjila, jer se smanjio i broj stanovnika. Sjeveroistočni prigradski dio (Bukovlje) je i jedini dio slavonskobrodskeg kraja u kojem je stalno rastao broj stanovnika, a uslijed toga rasla je i gustoća naseljenosti. Ostali dijelovi slavonskobrodskeg kraja su ispod prosjeka. Odmah ispod prosjeka ima jugoistočni periferni dio slavonskobrodskeg kraja. Najmanju gustoću naseljenosti imaju sjeverni, jugoistočni i jugozapadni dijelovi slavonskobrodskeg kraja – u njima su zastupljenija mala naselja do 500 stanovnika.

Tab. 46. Ukupno kretanje broja stanovnika i stopa ukupne promjene broja stanovnika (r) po općinama slavonskobrodskog kraja od 1981. do 2011. godine

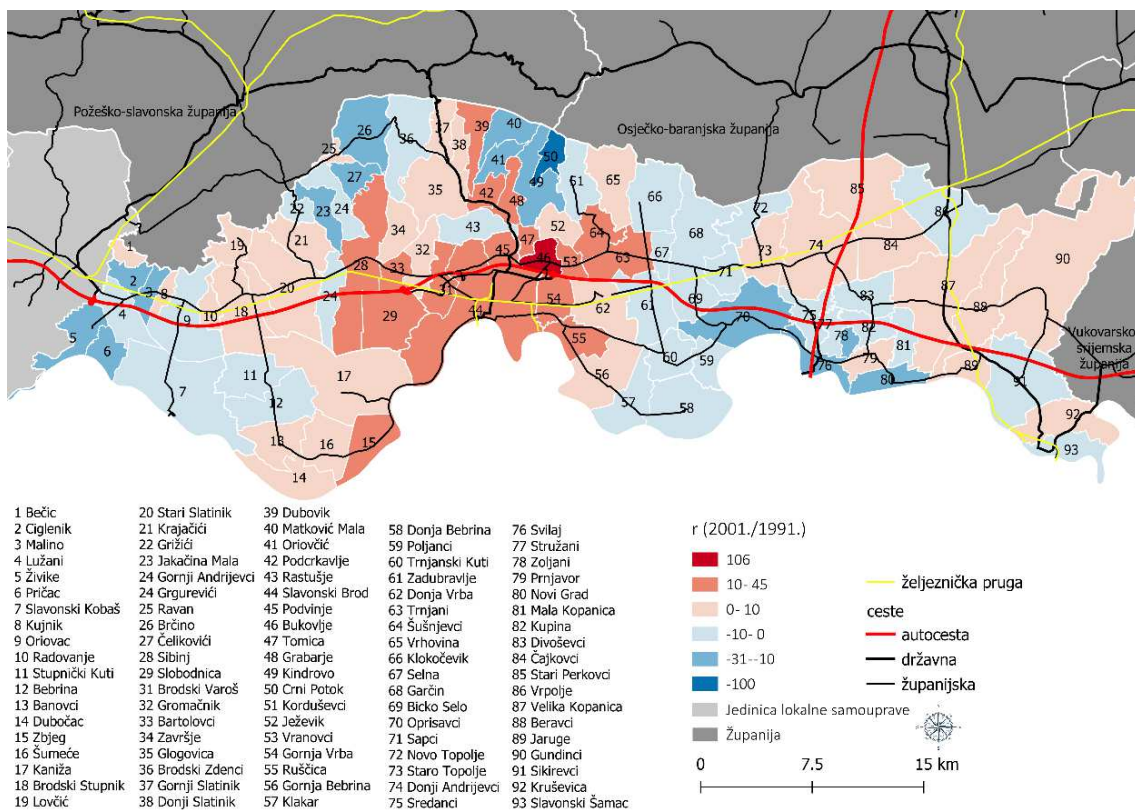
Grad/Općina	1981	1991	2001	2011	r (1981. – 1991.)	r (1991. – 2001.)	r (2001. – 2011.)	Površ. (u km ²)	Gust. nase. 1981. (st/km ²)	Gust. nase. 1991. (st/km ²)	Gust. nase. 2001. (st/km ²)	Gust. nase. 2011. (st/km ²)
Bebrina	3469	3464	3541	3252	-0,1	2,2	-8,2	101,2	34,3	34,2	35,0	32,1
Brodski Stupnik	3136	3267	3526	3036	4,2	7,9	-13,9	57,9	54,2	56,4	60,9	52,4
Bukovlje	1826	1861	3005	3108	1,9	61,5	3,4	31	58,9	60,0	96,9	100,3
Donji Andrijevci	4335	4180	4393	3709	-3,6	5,1	-15,6	56,9	76,2	73,5	77,2	65,2
Garčin	5332	5303	5320	4806	-0,5	0,3	-9,7	88,3	60,4	60,1	60,2	54,4
Gornja Vrba	1933	1991	2559	2512	3,0	28,5	-1,8	20,1	96,2	99,1	127,3	125
Gundinci	2251	2186	2294	2027	-2,9	4,9	-11,6	58,4	38,5	37,4	39,3	34,7
Klakar	2250	2294	2417	2319	2,0	5,4	-4,1	53,5	42,1	42,9	45,2	43,3
Oprisavci	2960	2925	2636	2508	-1,2	-9,9	-4,9	59,7	49,6	49,0	44,2	42,0
Oriovac	6942	6860	6559	5824	-1,2	-4,4	-11,2	93,3	74,4	73,5	70,3	62,4
Podcrkavlje	2685	2553	2683	2553	-4,9	5,1	-4,8	95	28,3	26,9	28,2	26,9
Sibinj	6572	6886	7549	6895	4,8	9,6	-8,7	103,6	63,4	66,5	72,9	66,6
Sikirevci	2672	2755	2707	2476	3,1	-1,7	-8,5	29,6	90,3	93,1	91,5	83,6
Slavonski Brod	49153	57229	64612	59141	16,4	12,9	-8,5	54,1	908,6	1057,8	1194,3	1093,2
Slavonski Šamac	2762	2665	2649	2169	-3,5	-0,6	-18,1	22,4	123,3	119	118,3	96,8
Velika Kopanica	4033	3872	3876	3308	-4,0	0,1	-14,7	74,3	54,3	52,1	52,2	44,5
Vrpolje	4089	3958	4023	3521	-3,2	1,6	-12,5	60,8	67,3	65,1	66,2	57,9
Ukupno	106400	114249	124349	113164	7,4	8,8	-9,0	1060,1	100,4	107,8	117,3	106,7

Izvor: Posebice obrađeni popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., 1991. (RZS RH) i 2001., 2011. (DZS RH); 2016. (DGU RH)

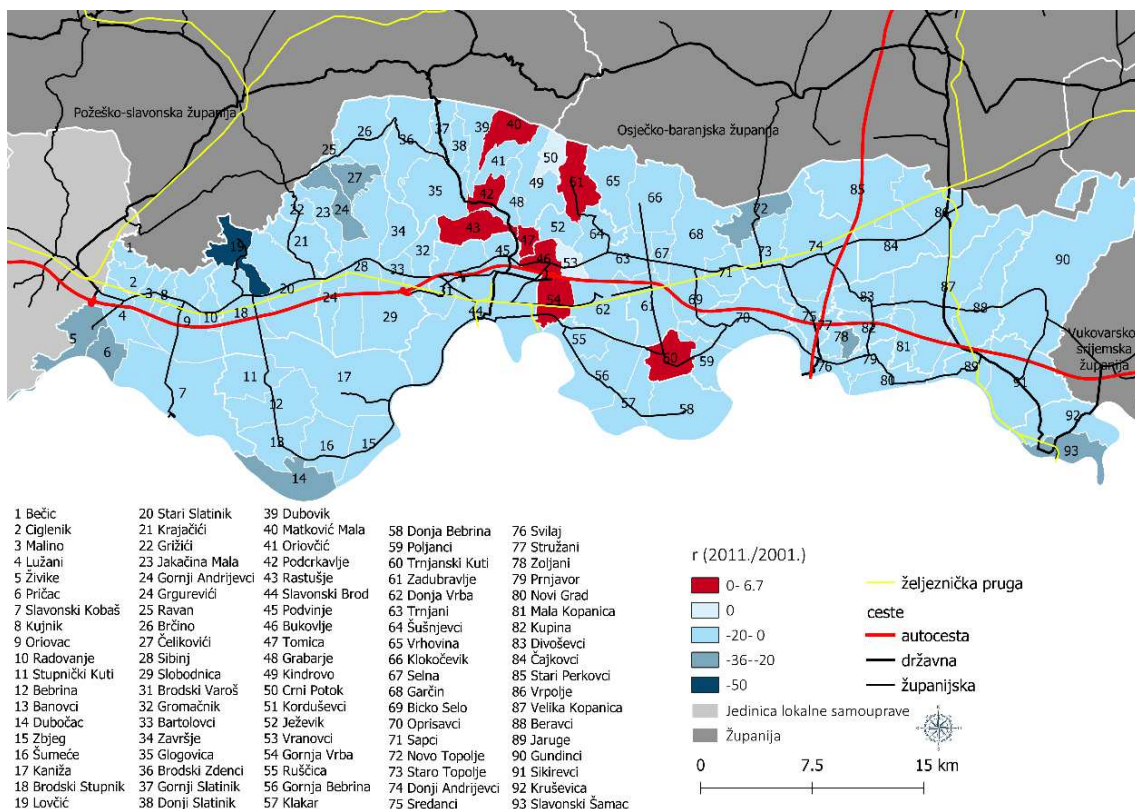
Sl. 53. Stopa ukupne promjene stanovništva po naseljima slavonkobrodskog kraja 1981. – 1991.

Izvori: GIS Data (1981.); (1991.)

Sl. 54. Stopa ukupne promjene stanovništva po naseljima slavonkobrodskog kraja 1991. – 2001.

Izvor: GIS Data (1991.); (2001.)

Sl. 55. Stopa ukupne promjene stanovništva po naseljima slavonskobrodskog kraja 2001. – 2011.

Izvor: GIS Data (2001.); (2011.)

6.1.2. Promjene u veličini naselja

Prema posljednjem popisu 2011. godine u slavonskobrodskom kraju registrirana su 93 naselja. S obzirom na to da je prema istom popisu u slavonskobrodskom kraju živjelo 113164 stanovnika, prosječna veličina naselja je 1216 stanovnika. U tom prostoru sjeverni brežuljkasti dio prirodno je predodređen za raštrkana sela, a dodirnu zonu prigorja i savske nizine karakterizira izrazita naseljenost i najizgrađenija prometna mreža. Značajna je i prisavska zona pogodna za naseljavanje. U dodirnoj zoni savske nizine su nastala zbijena naselja, koja su postala vodeća središta i danas su inicijalna razvojna središta pojedinih manjih cjelina slavonskobrodskog kraja. U takvim uvjetima tu se razvilo i vodeće središte Slavonski Brod, koji se ističe svojim gospodarskim, političkim i kulturnim značajem, a koji je proširio svoj utjecaj na cijeli slavonskobrodski kraj, a i šire (Slavonsku Posavinu i Požešku kotlinu).

Od ukupno 93 naselja, 9 (9,7%) ih ima do 100 stanovnika, 46 (49,5%) između 100 i 500, 18 (19,3%) između 500 i 1000 stanovnika, a 14 (15,0%), između 1000 i 2000 stanovnika. Gundinci, Brodski Varoš, Sibinj, Donji Andrijevi i Podvinje imaju između 2000 i 5000 stanovnika, a jedino Slavonski Brod ima više od 10000 stanovnika (53531) (tab. 47). U

naseljima do 100 stanovnika živi 0,4% stanovništva, u naseljima od 100-500 stanovnika 11,1%, u naseljima od 500 do 1000 stanovnika 11,4%, u naseljima od 1000 do 2000 stanovnika 18,7% i u naseljima od 2000 do 5000 stanovnika 11,1% ukupnog stanovništva. Slavonski Brod dom je za 47,3% stanovnika slavonskobrodskog kraja (tab. 48).

Tab. 47. Naseljska struktura slavonskobrodskog kraja od 1981. do. 2011.

Naselja	1981.	1991.	2001.	2011.
0 – 100	4	6	8	9
101 – 500	48	46	42	46
501 – 1000	19	18	21	18
1001 – 2000	14	14	13	14
2001 – 5000	7	8	8	5
5001 – 10000				
10001 – 50000	1			
50001 – 100000		1	1	1
Ukupno	93	93	93	93

Izvor: Posebice obrađeni popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., 1991. (RZS RH) i 2001., 2011. (DZS RH)

Tab. 48. Naselja slavonskobrodskog kraja prema veličini 2011. godine

Veličinska kategorija	Broj naselja	% od ukupno	Broj stanovnika	% od ukupno
0 – 100	9	9,7	506	0,4
101 – 500	46	49,5	12473	11,1
501 – 1000	18	19,3	12928	11,4
1001 – 2000	14	15,0	21169	18,7
2001 – 5000	5	5,3	12557	11,1
5001 – 10000	0	0,0	0	0,0
10001 – 50000	0	0,0	0	0,0
50001 – 100000	1	1,2	53531	47,3
Ukupno	93	100,0	113164	100,0

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Naselja s manje od 1000 stanovnika, uglavnom zato što su mala i nemaju razvijenih funkcija. Izuzetak čine općinski centri Podcrkavlje (415), Bebrina (494), Oprisavci (886), Garčin (911) i Slavonski Šamac (996) koji imaju razvijenu upravnu funkciju, te razvijene usluge i obrt. U naseljima s 1000 – 2000 stanovnika živi ukupno 21169 stanovnika. To su naselja s

razvijenim centralnomjesnim funkcijama od kojih su osam i općinska središta (Ruščica (1135), Brodski Stupnik (1586), Vrpolje (1759), Velika Kapanica (1762), Sikirevci (1781), Oriovac (1841), Gornja Vrba (1913) i Bukovlje (1982)). Velika Kapanica i Oriovac odlikuju se i sa nekim centralnim funkcijama višeg ranga. U tu kategoriju spadaju i naselja s razvijenijom funkcijom rada (Lužani, Stari Perkovci, Kruševica, Slavonski Kobaš, Stari Slatinik i Slobodnica).

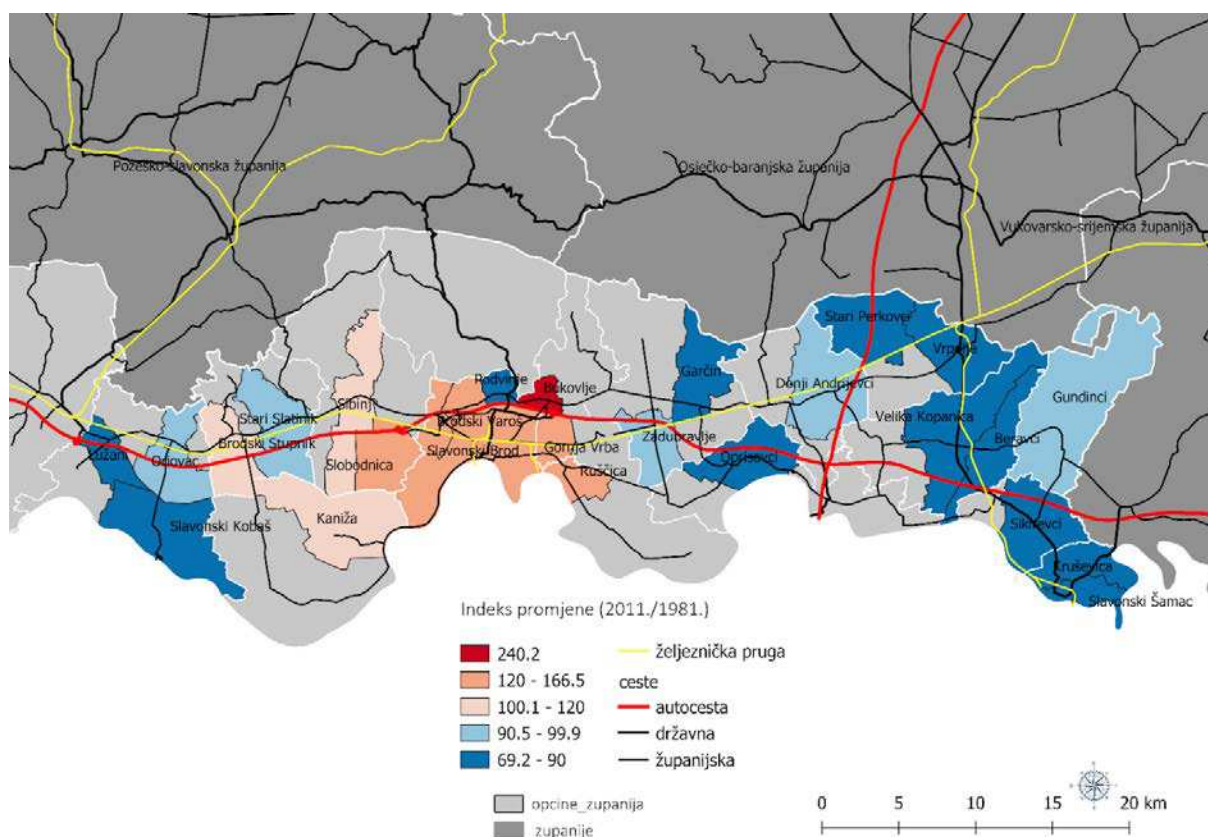
Tab. 49. Kretanje broja stanovnika najvećih naselja slavonskobrodskog kraja od 1981. do 2011. godine

Naselja	Broj stanovnika				Indeks promjene 2011./1981.
	2011.	2001.	1991.	1981.	
Beravci	815	964	957	1061	76,8
Brodski Stupnik	1586	1772	1636	1557	101,9
Brodski Varoš	2035	2221	1546	1570	129,6
Bukovlje	1982	1858	902	825	240,2
Donji Andrijevc	2496	2973	2787	2757	90,5
Garčin	911	1039	1088	1067	85,4
Gornja Vrba	1913	1814	1264	1149	166,5
Gundinci	2027	2294	2186	2251	90,0
Kaniža	808	824	779	755	107,0
Kruševica	1173	1393	1370	1322	88,7
Lužani	1058	1192	1275	1233	85,8
Oprisavci	886	955	1106	1103	80,3
Oriovac	1841	2021	2049	1992	92,4
Podvinje	3575	3749	2880	4615	77,5
Ručica	1135	1145	1002	937	121,1
Sibinj	2424	2574	2226	2042	118,7
Sikirevci	1781	1969	2076	2062	86,4
Slavonski Brod	53531	58642	52803	42968	124,6
Slavonski Kobaš	1230	1303	1342	1461	84,2
Slavonski Šamac	996	1256	1295	1440	69,2
Slobodnica	1557	1592	1302	1192	130,6
Stari Perkovci	1123	1178	1157	1270	88,4
Stari Slatinik	1269	1495	1386	1278	99,3
Velika Kapanica	1762	2120	2061	2090	84,3
Vrpolje	1759	2110	2113	2094	84,0
Zadubravlje	912	988	1001	999	91,3

Izvor: Posebice obrađeni popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., 1991. (RZS RH) i 2001., 2011. (DZS RH)

Do zadnjeg popisa broj stanovnika je u ovim naseljima rastao, kada se u svim naseljima smanjuje broj stanovnika, osim naselja Bukovlje u kojem broj stanovnika raste. Ukoliko se u njima nastavi smanjivati broj stanovnika to će se nepovoljno odraziti na njihov dalji gospodarski razvitak. Samo pet naselja (5,3%) ima od 2000 do 5000 (tab. 48), a u njima živi 12557 stanovnika, od kojih su dva gradskog tipa. To su naselja Brodski Varoš (2035) i Podvinje (3575) koji su dio Grada Slavenskog Broda i imaju stambenu funkciju. Gundinci (2027), Sibinj (2424) i Donji Andrijevc (2496) su općinska središta centri, od kojih Donji Andrijevc imaju i centralne funkcije višeg ranga.

U usporedbi s podacima iz 2001. godine (tab. 47) porastao je broj najmanjih naselja do 500 stanovnika, a smanjio se broj većih naselja. U najvećem naselju (tab. 49) Slavskom Brodu broj stanovnika se smanjio (sa 58642 na 53531), ali gotovo polovica od ukupnog stanovništva živi tamo, što govori o izrazitoj polarizaciji stanovništva. Od 24 veća naselja slavonskobrodskeg kraja (tab. 49), samo devet ima porast stanovništva u razdoblju od 1981. do 2011. godina. Najveći porast (sl. 56) ima prigradska urbanizirana okolica – sjeveroistočni (Bukovlje) i istočni (Gornja Vrba), zatim jugoistočni (Ruščica) i sjeverozapadni dio (Sibinj, Slobodnica, Brodski Stupnik i Stari Slatnik), te Grad Slavonski Brod (Slavonski Brod i Brodski Varoš). Ostala naselja imaju smanjenje broja stanovnika u promatranom razdoblju, što se svakako nepovoljno odražava na njihov daljnji gospodarski razvitak. To je posljedica nepovoljnog prirodnog priraštaja i emigracijskih procesa. Mnoga od ovih naselja su administrativna središta, imaju i razvijenu uslužnu djelatnost i obrt. Međutim, funkcija rada u ovim središtima nije dovoljno razvijena te je radnosposobno stanovništvo prisiljeno da se iseljava, a s druge strane prigradska okolica i sam grad Slavonski Brod su atraktivni za naseljavanje. Slavonski Brod je najrazvijenije središte, iako industrija prolazi kroz recesiju, ima centralne funkcije najvišeg ranga, te je s najrazvijenijom funkcijom rada atraktivan za doseljavanje. Dobre prometne veze prigradske okolice s gradom čine i okolicu atraktivnom za doseljavanje.

Sl. 56. Indeks promjene broja stanovnika najvećih naselja slavonskobrodkog kraja 2011./1981.

Izvor: GIS Data (1981.); (2011.)

6.1.3. Promjene u strukturi stanovništva

Ovdje ćemo analizirati promjene u obrazovnoj i ekonomskoj strukturi stanovništva u promatranom razdoblju, između 1981. i 2011. godine.

6.1.3.1. Obrazovna struktura stanovništva

U slavonskobrodskom kraju 1981. godine bilo je 85074 stanovnika s 15 i više godina, od toga je srednju školu završilo 22468 (26,4%) stanovnika, a više i visoko obrazovanje imalo je svega 3873 (4,6%) stanovnika, dok osnovno i manje obrazovanje ima 50900 (59,8%) stanovnika, a bez škole je 7833 (9,2%) stanovnika i nepoznato je za 808 stanovnika (0,9%) (tab. 50). Najveći udio srednjoškolaca i visokoobrazovanih ima grad Slavonski Brod i njegova urbanizirana okolica, (sl. 57) koja doživljava jaču preobrazbu pod utjecajem industrije. Ta naselja povoljno prometno položena duž prometnih koridoru koji su i manja središta rada zahvaljujući razvitku tercijarnih i kvartarnih djelatnosti. Najnepovoljniju obrazovnu strukturu (sl. 57) imaju periferni dijelovi slavonskobrodkog kraja jugozapadni, sjeverni, te istočni i jugoistočni dijelovi.

Tab. 50. Kretanje stanovništva prema stupnju obrazovanja po općinama slavonskobrodskog kraja 1981.

Grad/Općina	Ukupno	Bez školske spreme		Osnovno i manje obrazovanje		Srednje obrazovanje		Više i visoko obrazovanje	
		Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Bebrina	2728	285	10,5	2144	78,6	271	9,9	28	1,0
Brodski Stupnik	2456	254	10,4	1685	68,6	484	19,7	33	1,3
Bukovlje	1425	148	10,4	946	66,4	312	21,9	19	1,3
Donji Andrijevići	3454	466	13,5	2227	64,5	693	20,0	68	2,0
Garčin	4156	415	10,0	2933	70,6	736	17,7	72	1,7
Gornja Vrba	1371	212	15,5	872	63,6	272	19,8	15	1,1
Gundinci	1708	209	12,3	1360	79,6	113	6,6	26	1,5
Klakar	1776	146	8,2	1364	76,8	249	14,0	17	1,0
Oprisavci	2385	221	9,3	1633	68,5	510	21,4	21	0,8
Oriovac	5387	414	7,7	3692	68,5	1154	21,4	127	2,4
Podcrkavlje	2126	161	7,6	1724	81,1	220	10,3	21	1,0
Sibinj	5135	442	8,6	3463	67,4	1135	22,1	95	1,9
Sikirevci	1979	267	13,5	1508	76,2	181	9,1	23	1,2
Slavonski Brod	41261	3223	7,8	20051	48,6	14807	35,9	3180	7,7
Slavonski Šamac	2049	287	14,0	1418	69,2	312	15,2	32	1,6
Velika Kопanica	2522	335	13,3	1634	64,8	514	20,4	39	1,5
Vrpolje	3156	348	11,0	2246	71,2	505	16,0	57	1,8
Ukupno	85074	7833	9,2	50900	59,8	22468	26,4	3873	4,6

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. (RZS RH)

2011. godine obrazovna struktura je mnogo povoljnija u slavonskobrodskom kraju, uslijed gospodarskog razvitka, odnosno industrijalizacijom i urbanizacijom veći je udio kvalificirane radne snage srednje stručne spreme i više i visoke stručne spreme. Od ukupno 93605 stanovnika starih 15 i više godina, od toga srednju školu je završilo 49019 ili 52,4% stanovnika, a više i visoko obrazovanje ima 9795 ili 10,5% stanovnika, osnovno i manje obrazovanje ima 32053 (34,2%) stanovnika, bez školske spreme je 2738 (2,9%) stanovnika (tab. 51).

Tab. 51. Kretanje stanovništva prema stupnju obrazovanja po općinama slavonskobrodskog kraja 2011.

Grad/Općina	Ukupno	Bez školske spreme		Osnovno i manje obrazovanje		Srednje obrazovanje		Više i visoko obrazovanje	
		Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Bebrina	2590	69	2,7	1339	51,7	1093	42,2	89	3,4
Brodski Stupnik	2534	75	3,0	946	37,3	1377	54,3	136	5,4
Bukovlje	2521	64	2,5	892	35,4	1406	55,8	159	6,3
Donji Andrijevići	3091	131	4,2	1243	40,2	1557	50,4	160	5,2
Garčin	3997	82	2,0	1760	44,0	1957	49,0	198	5,0
Gornja Vrba	1999	90	4,5	767	38,4	1046	52,3	96	4,8
Gundinci	1565	49	3,1	939	60,0	519	33,2	58	3,7
Klakar	1909	46	2,4	779	40,8	972	50,9	112	5,9
Oprisavci	2044	56	2,7	1041	50,9	848	41,5	99	4,9
Oriovac	4860	124	2,5	1972	40,6	2458	50,6	306	6,3
Podcrkavlje	2087	24	1,2	975	46,7	971	46,5	117	5,6
Sibinj	5743	174	3,0	2176	37,9	3050	53,1	343	6,0
Sikirevci	1929	66	3,4	942	48,8	840	43,6	81	4,2
Slavonski Brod	49452	1410	2,8	12601	25,5	27935	56,5	7506	15,2
Slavonski Šamac	1735	85	4,9	862	49,7	710	40,9	78	4,5
Velika Kопanica	2719	105	3,9	1455	53,5	1035	38,1	124	4,5
Vrpolje	2830	88	3,1	1364	48,2	1245	44,0	133	4,7
Ukupno	93605	2738	2,9	32053	34,2	49019	52,4	9795	10,5

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Naravno, najpovoljniju strukturu ima grad Slavonski Brod i njegova urbanizirana okolica. Isto tako povoljnu obrazovnu strukturu imaju manja središta rada, kao i naselja duž prometnih koridora, zahvaljujući razvitku tercijarnih i kvartarnih djelatnosti. Periferni dijelovi slavonskobrodskog kraja imaju nepovoljniju obrazovnu strukturu (sl. 58).

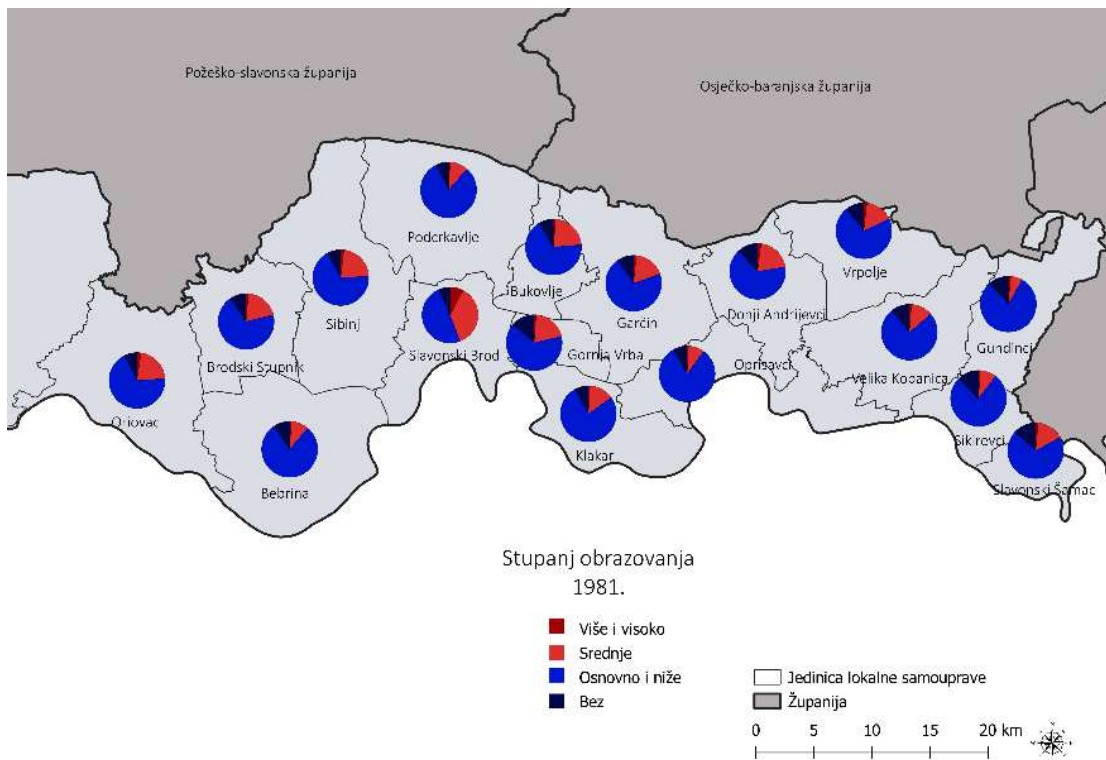
2011. godine prema popisnim podacima (tab. 52) preko 50% stanovništva sa srednjim i višim obrazovanjem ima 42 naselja, odnosno njih 45,7%. Takva naselja su središta rada i naselja u njihovoj neposrednoj okolici u slavonskobrodskom kraju. Povoljna obrazovna struktura je posljedica urbanizacije slavonskobrodskog kraja, u kojem naselja razvijaju radnu funkciju zahvaljujući razvitku prvenstveno tercijarnih i kvartarnih djelatnosti.

Tab. 52. Broj naselja prema udjelu stanovništva sa srednjim i višim obrazovanjem po općinama slavonskobrodskog kraja 2011. godine

Grad/Općine	Ukupno nas. s 1 i više stan.	Udio stanovništva sa srednjim i višim obrazovanjem (u %)							
		<19,9		20,0 – 29,9		30,0 – 49,9		≥50	
		Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.
Bebrina	7					7	100,0		
Brodski Stupnik	4					2	50,0	2	50,0
Bukovlje	5					1	20,0	4	80,0
Donji Andrijevi	4					2	50,0	2	50,0
Garčin	8			1	12,5	1	12,5	6	75,0
Gornja Vrba	2							2	100,0
Gundinci	1					1	100,0		
Klakar	4					1	25,0	3	75,0
Oprisavci	8			1	12,5	6	75,0	1	12,5
Oriovac	10			1	10,0	2	20,0	7	70,0
Podcrkavlje	12			1	8,3	7	58,4	4	33,3
Sibinj	12					6	50,0	6	50,0
Sikirevci	2					1	50,0	1	50,0
Slavonski Brod	3							3	100,0
Slavonski Šamac	2					2	100,0		
Velika Kapanica	5					5	100,0		
Vrpolje	3					2	66,7	1	33,3
Ukupno	92	0		4	4,3	46	50,0	42	45,7

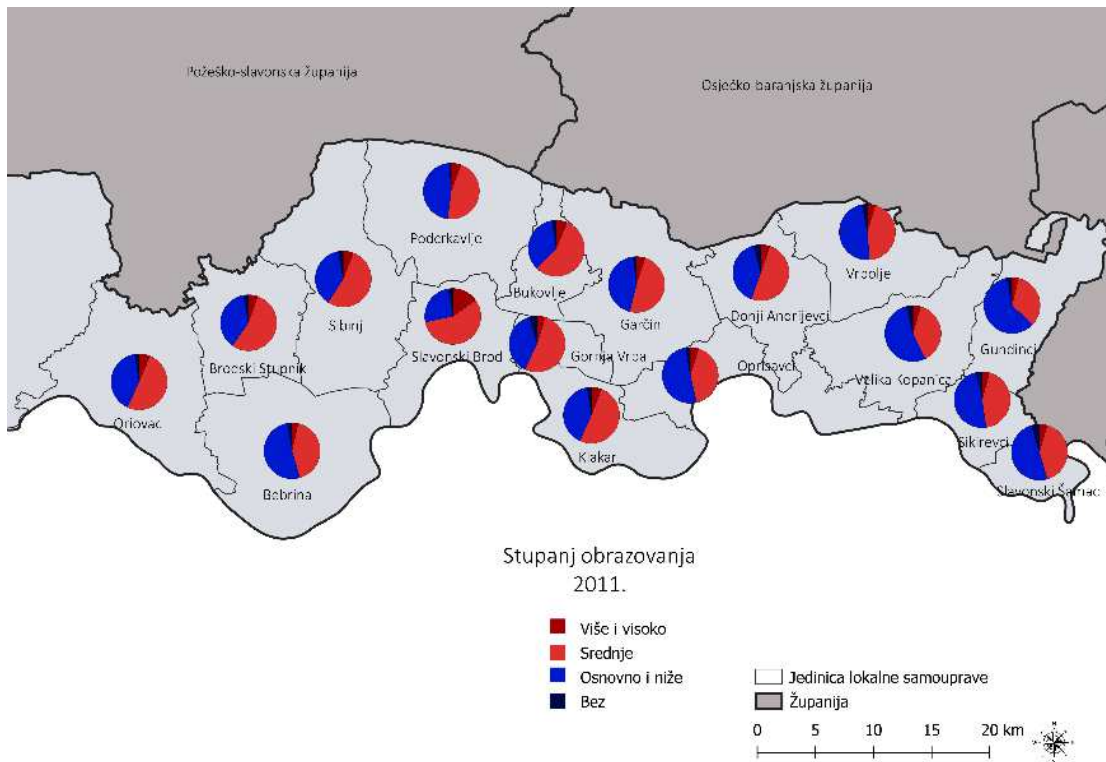
Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Nešto nepovoljniju obrazovnu strukturu, odnosno od 30 do 49,9% stanovništva sa srednjim i višim obrazovanjem ima 46 naselja, odnosno njih 50% u slavonskobrodskom kraju. Takva naselja su na krajnjem istočnom i jugoistočnom dijelu slavonskobrodskog kraja, te naselja prometno udaljenija od središta rada. Manje od 30% stanovništva sa srednjim i višim obrazovanjem imaju samo 4 naselja odnosno njih 4,3%. Takva naselja su prometno izoliranija naselja od središta rada u slavonskobrodskom kraju.

Sl. 57. Kretanje stanovništva prema stupnju obrazovanja po općinama slavonskobrodskog kraja 1981. godine

Izvor: GIS Data (1981.)

Sl. 58. Kretanje stanovništva prema stupnju obrazovanja po općinama slavonskobrodskog kraja 2011. godine

Izvor: GIS Data (2011.)

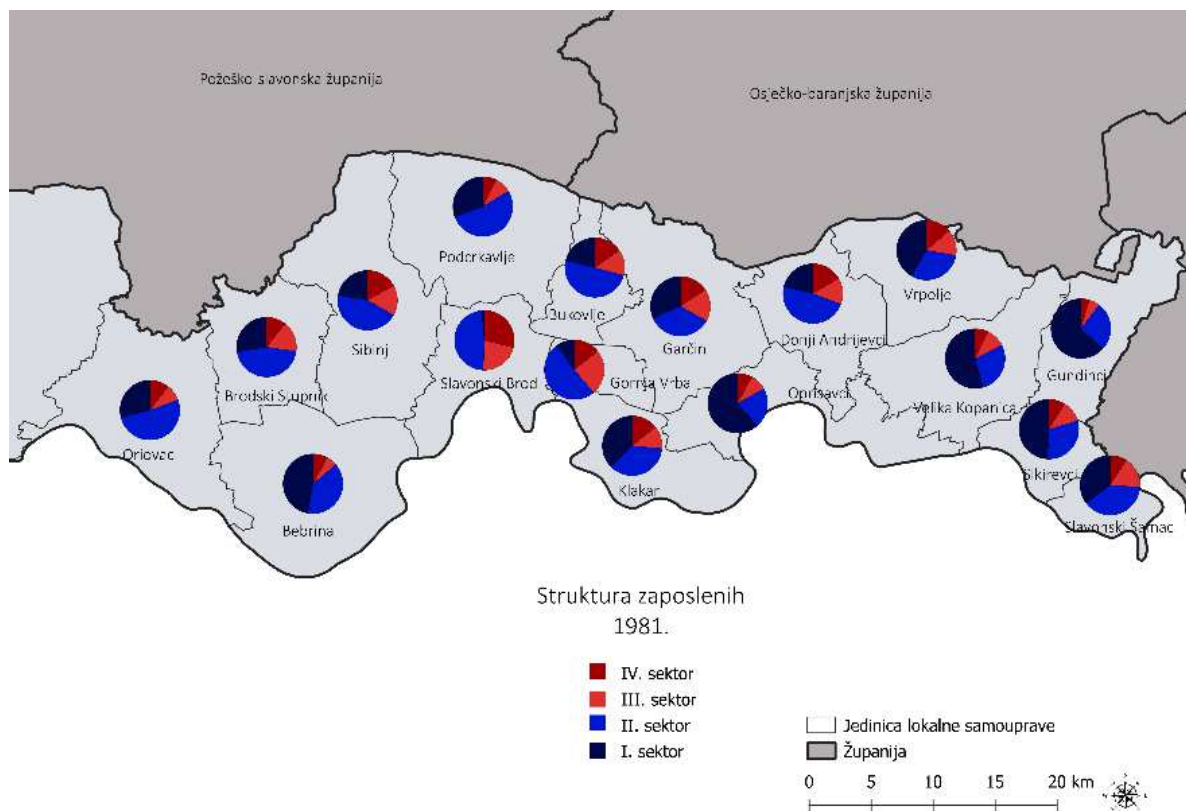
6.1.3.2. Ekonomska struktura stanovništva

Razmotri li se struktura aktivnog stanovništva slavonskobrodskog kraja po sektorima djelatnostima, udio aktivnog stanovništva primarnog sektora djelatnosti smanjuje se s povećanjem centraliteta naselja. U promatranom razdoblju, slavonskobrodski kraj je manje-više postao urbaniziran prostor, s obzirom na sektore djelatnosti u kojima je njihovo stanovništvo zaposleno. U slavonskobrodskom kraju 1981. (tab. 53) samo u nekoliko i to uglavnom u perifernim dijelovima slavonskobrodskog kraja dominira primarni sektor djelatnosti, i to u krajnjem istočnom, jugoistočnom i jugozapadnom dijelu slavonskobrodskog kraja. U dijelovima slavonskobrodskog kraja (sl. 59) dominira sekundarni te tercijarno-kvartarni sektor djelatnosti, karakteristično za krajeve u razvitku (II. – IV. – I. – III.).

Tab. 53. Kretanje zaposlenog stanovništva prema područjima djelatnosti po općinama slavonskobrodskog kraja 1981.

Grad/Općina	Primarni sektor	%	Sekundarni sektor	%	Tercijarni sektor	%	Kvartarni sektor	%	Ukupno	%
Bebrina	688	47,3	567	39,0	84	5,7	116	8,0	1455	100,0
Brodski Stupnik	299	27,6	489	45,0	180	16,6	117	10,8	1085	100,0
Bukovlje	116	21,2	272	49,5	76	13,9	85	15,5	549	100,0
Donji Andrijevci	273	21,4	611	47,9	181	14,2	210	16,5	1275	100,0
Garčin	552	31,7	614	35,2	303	17,4	273	15,7	1742	100,0
Gornja Vrba	53	9,9	274	51,2	130	24,3	78	14,6	535	100,0
Gundinci	467	63,4	192	26,0	43	5,8	35	4,8	737	100,0
Klakar	296	37,5	284	35,9	96	12,2	114	14,4	790	100,0
Oprisavci	903	61,5	316	21,5	134	9,2	115	7,8	1468	100,0
Oriovac	730	29,0	1299	51,6	225	8,9	264	10,5	2518	100,0
Poderkavlje	414	30,7	714	52,9	119	8,8	103	7,6	1350	100,0
Sibinj	473	22,3	943	44,5	345	16,3	358	16,9	2119	100,0
Sikirevci	377	49,2	233	30,4	88	11,5	68	8,9	766	100,0
Slavonski Brod	266	1,5	8485	47,9	3825	21,6	5137	29,0	17713	100,0
Slavonski Šamac	249	35,4	272	38,6	118	16,8	65	9,2	704	100,0
Velika Kopanica	676	54,3	350	28,1	128	10,3	91	7,3	1245	100,0
Vrpolje	544	41,8	396	30,4	183	14,1	178	13,7	1301	100,0
Ukupno	7376	19,7	16311	43,7	6259	16,8	7407	19,8	37352	100,0

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. (RZS RH)

Sl. 59. Kretanje zaposlenog stanovništva prema područjima djelatnosti po općinama slavonskobrodskog kraja 1981.

Izvor: GIS Data (1981.)

2011. godine, (tab. 54) primarni sektor ima najmanji udio u svima dijelovima slavonskobrodskog kraja, znatno najveći udio njegovog stanovništva je zaposleno u sekundarnom, kvartarnom i tercijarnom sektoru djelatnosti (II. – IV. – III. – I.) (sl. 60, 61). Posebice u centralnim naseljima nižeg stupnja centraliteta u kojima je nekad poljoprivreda bila glavna ekonomska grana zapošljavanja stanovništva dolazi do promjene u izgledu naselja, umjesto poljoprivrednih zgrada niču obrtničke radionice, trgovačke i ugostiteljske radnje i institucije kvartarnog sektora, te se mijenja funkcionalnost tih naselja. Kod naselja s većim stupnjem centraliteta razvijaju se nove funkcije iz tercijarnog i kvartarnog sektora djelatnosti (Njegač, 1995.).

U slavonskobrodskom kraju došlo je do polarizacija funkcije rada koja je proizašla iz dominantne uloge naselja najvišeg stupnja centraliteta u zapošljavanju stanovništva. U slavonskobrodskom kraju 2011. godine funkcionalna, a i fizionomska preobrazba najjača u dijelovima koja su bliže Gradu Slavonskom Brodu, te manjim središtima rada, a slabi sa udaljavanjem od njih. Zone urbanizacije su šire, a prometna dostupnost je srazmjerna intenzitetu preobrazbe, a otežava ih njihova izduženost duž glavnih prometnih koridora.

Tab. 54. Kretanje zaposlenog stanovništva prema područjima djelatnosti po općinama slavonskobrodskog kraja 2011. godine

Grad/Općina	Primarni sektor	%	Sekundarni sektor	%	Tercijarni sektor	%	Kvartarni sektor	%	Ukupno	%
Bebrina	265	28,1	409	43,3	120	12,7	150	15,9	944	100,0
Brodski Stupnik	55	6,9	373	46,8	175	22,0	194	24,3	797	100,0
Bukovlje	55	6,5	328	38,5	192	22,5	277	32,5	852	100,0
Donji Andrijevc	52	5,4	505	52,3	153	15,9	255	26,4	965	100,0
Garčin	129	10,9	509	42,9	244	20,6	304	25,6	1186	100,0
Gornja Vrba	20	3,1	313	48,8	159	24,8	149	23,3	641	100,0
Gundinci	152	37,6	114	28,2	65	16,1	73	18,1	404	100,0
Klakar	50	7,6	305	45,9	121	18,2	188	28,3	664	100,0
Oprisavci	166	22,7	336	46,0	95	13,0	134	18,3	731	100,0
Oriovac	80	5,2	811	52,6	295	19,1	357	23,1	1543	100,0
Podcrkavlje	65	10,1	221	34,4	150	23,4	206	32,1	642	100,0
Sibinj	79	4,4	804	44,8	434	24,2	477	26,6	1794	100,0
Sikirevci	91	15,4	236	40,0	114	19,3	149	25,3	590	100,0
Slavonski Brod	206	1,2	5755	32,8	4714	26,9	6866	39,1	17541	100,0
Slavonski Šamac	202	34,0	176	29,6	92	15,5	124	20,9	594	100,0
Velika Kopanica	113	15,3	336	45,4	136	18,4	155	20,9	740	100,0
Vrpolje	117	13,1	385	43,3	173	19,4	215	24,2	890	100,0
Ukupno	1897	6,0	11916	37,8	7432	23,6	10273	32,6	31518	100,0

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Grad/Općina	A (%)	B (%)	C (%)	D (%)	E (%)	F (%)	G (%)	H (%)	I (%)	J (%)	K (%)	L (%)	M (%)	N (%)	O (%)	P (%)	Q (%)	R (%)	S (%)	T (%)	U (%)	Ukupno (%)
Bebrina	28.1	0.1	28.6	0.7	1.4	11.2	7.8	3.1	1.8	0.6	0.7	0.0	1.4	1.5	5.3	3.3	3.1	0.0	1.0	0.3	0.0	100.0
Brodski Stupnik	6.9	0.0	32.5	1.3	1.6	10.0	12.7	5.1	4.1	0.6	0.5	0.0	2.8	2.5	8.2	3.8	4.9	1.1	1.4%	0.0	0.0	100.0
Bukovlje	6.5	0.0	22.6	1.4	1.3	11.6	14.9	4.9	2.9	0.8	1.3	0.0	3.5	1.6	11.3	5.0	8.1	0.8	1.3	0.2	0.0	100.0
Donji Andrijevići	5.4	0.5	37.2	0.6	0.8	10.7	9.8	2.5	3.6	0.4	0.7	0.2	2.3	1.3	9.6	6.2	5.2	0.4	2.2	0.4	0.0	100.0
Garčin	10.9	0.1	29.1	0.7	1.2	10.2	10.7	7.3	2.5	0.9	0.7	0.1	1.9	1.8	7.7	5.4	7.0	0.2	1.5	0.1	0.0	100.0
Gornja Vrba	3.1	0.3	26.3	0.3	2.3	16.7	17.3	4.5	3.0	0.8	1.1	0.0	1.2	2.5	7.9	3.3	5.5	1.1	2.5	0.3	0.0	100.0
Gundinci	37.6	0.2	14.4	0.2	0.2	11.4	7.9	5.2	3.0	0.2	0.2	0.5	1.2	0.5	7.5	4.7	3.0	0.2	1.7	0.2	0.0	100.0
Klakar	7.5	0.3	28.4	2.4	3.3	10.5	11.6	3.6	3.0	0.3	1.2	0.0	1.5	2.3	8.0	5.0	9.3	0.8	0.9	0.1	0.0	100.0
Oprisavci	22.7	0.0	34.3	0.5	1.2	8.9	6.8	4.1	2.1	0.8	1.0	0.0	1.4	0.7	5.3	4.9	3.6	0.7	0.8	0.2	0.0	100.0
Oriovac	5.2	0.2	44.1	0.6	0.8	5.6	9.8	5.0	4.3	0.5	1.7	0.0	2.3	1.3	6.6	5.3	4.9	0.5	1.3	0.0	0.0	100.0
Podcrkavlje	10.1	0.3	18.6	1.1	1.2	10.7	15.8	5.1	2.5	1.7	1.6	0.2	1.9	1.4	12.3	4.5	8.1	0.5	2.4	0.0	0.0	100.0
Sibinj	4.4	0.1	29.2	1.1	1.6	11.2	15.2	5.5	3.5	1.1	1.3	0.0	2.8	2.0	8.9	5.3	5.1	0.2	1.5	0.0	0.0	100.0
Sikirevci	15.4	0.0	13.1	0.0	0.8	25.1	11.3	5.6	2.4	0.5	0.8	0.0	2.4	1.7	10.2	5.1	4.1	0.5	1.0	0.0	0.0	100.0
Slavonski Brod	1.2	0.2	19.6	1.2	1.6	8.0	15.8	5.4	4.5	1.7	2.9	0.1	4.6	2.3	9.3	8.4	9.3	1.7	2.1	0.1	0.0	100.0
Slavonski Šamac	34.0	2.2	10.4	0.2	0.2	15.2	9.6	2.0	3.9	0.0	0.7	0.2	3.0	0.3	9.8	3.4	2.7	0.8	1.4	0.0	0.0	100.0
Velika Kopanica	15.3	0.1	25.2	0.4	0.1	18.6	10.0	4.2	4.2	0.5	0.1	0.0	1.8	1.2	6.9	6.6	2.7	1.1	1.0	0.0	0.0	100.0
Vrpolje	13.1	0.1	28.4	0.8	1.1	11.1	9.6	4.8	4.9	0.6	1.3	0.1	2.8	1.1	6.7	5.3	4.4	1.9	1.9	0.0	0.0	100.0

Sl. 60. Kretanje zaposlenih prema područjima djelatnosti po općinama slavonskobrodskeg kraja 2011. godine

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Klasifikacija djelatnosti:

A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo

B Rudarstvo i vađenje

C Prerađivačka industrija

D Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija

E Opskrba vodom, uklanjanje otpadnih voda,

gospodarenje otpadom te djelatnost sanacije okoliša

F Građevinarstvo

G Trgovina na veliko i malo, popravak motornih vozila i motocikala

H Prijevoz i skladištenje

I Djelatnost pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane

J Informacije i komunikacije

K Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja

L Poslovanje nekretninama

M Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti

N Administrativne i pomoćne uslužne djelatnost

O Javna uprava i obrana, obvezno socijalno osiguranje

P Obrazovanje

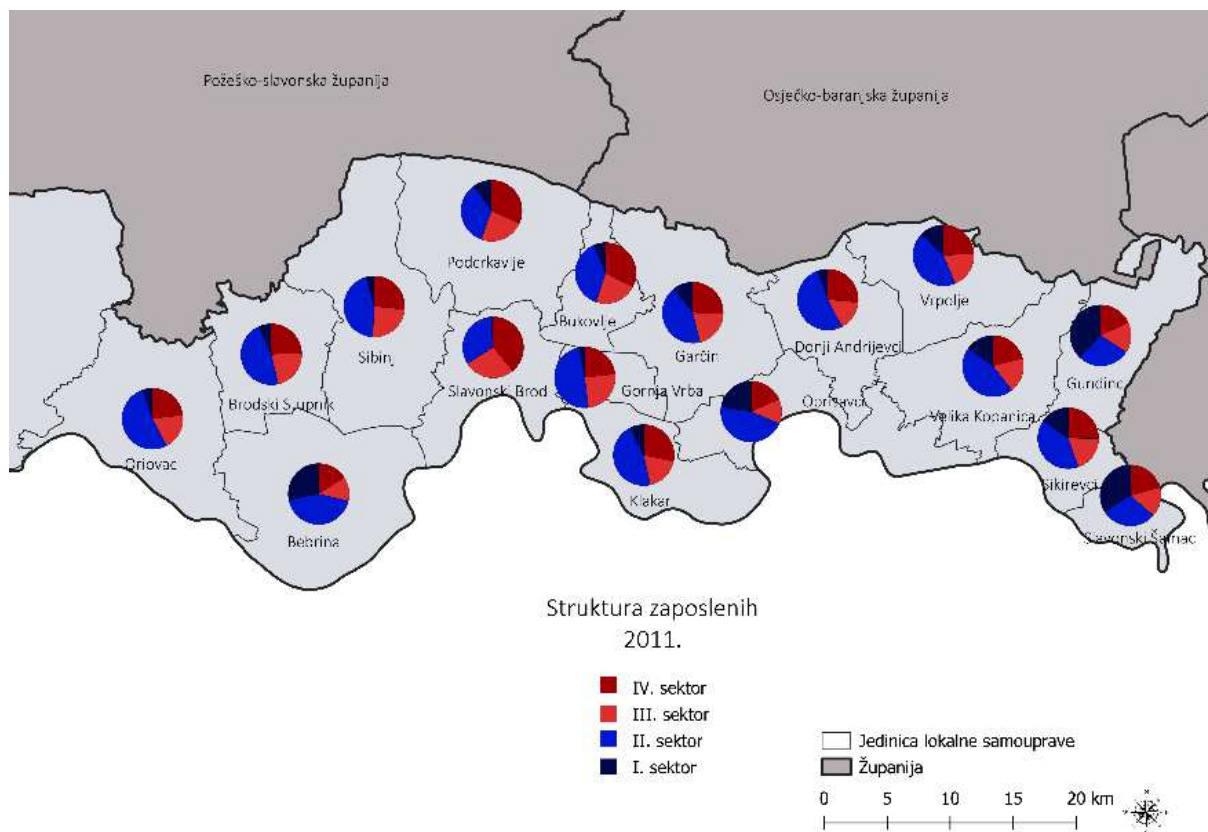
Q Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi

R Umjetnost, zabava i rekreacija

S Ostale uslužne djelatnosti

T Djelatnosti domaćinstava kao poslodavaca

U Djelatnost izvanteritorijalnih organizacija i tijela

Sl. 61. Kretanje zaposlenog stanovništva prema područjima djelatnosti slavonskobrodskog kraja 2011.

Izvor: GIS Data (2011.)

Socijalno prestrukturiranje provodi se zapošljavanjem stanovništva izvan poljoprivrede, tj. smanjivanjem broja zaposlenih u poljoprivredi, a povećanjem broja zaposlenih u sekundarnom, tercijarnom i kvartarnom sektoru djelatnosti.

U slavonskobrodskom kraju 1981. godine ukupno je bilo zaposleno 37352 stanovnika, od toga u primarnom sektoru djelatnosti 7376 (19,7%), sekundarnom 16311 (43,7%), u tercijarnom 6259 (16,8%) i kvartarnom 7407 (19,8%) stanovnika (tab. 53). Prema popisnim podacima 1981. godine zahvaljujući prvenstveno razvitku djelatnosti sekundarnog sektora u gotovo svim dijelovima slavonskobrodskog kraja redosljed zaposlenog stanovništva (sl. 59) odgovara tipu karakterističnom za krajeve u razvitku (II. – IV. – I. – III.). U nekoliko i to uglavnom u perifernim dijelovima slavonskobrodskog kraja dominira primarni sektor djelatnosti, zastupljen je tip I. – II. – III. – IV., karakterističan za manje razvijene krajeve, i to u krajnjem istočnom, jugoistočnom i jugozapadnom dijelu slavonskobrodskog kraja. Udio zaposlenih po sektorima raste sa povećanjem stupnja centraliteta naselja, a isto tako smanjuje se udio zaposlenih u primarnom sektoru.

Prema popisnim podacima 2011. godine u slavonskobrodskom kraju bilo je ukupno zaposleno 31518 stanovnika, od toga u primarnom sektoru djelatnosti 1897 (6,0%), u sekundarnom 11916 (37,8%), u tercijarnom 7432 (23,6%) i u kvartarnom 10273 (32,6%) stanovnika (tab. 54). Godine 2011. primarni sektor ima najmanji udio u svim dijelovima slavonskobrodskog kraja (sl. 61), znatno veći udio njihovog stanovništva je zaposleno u sekundarnom, tercijarnom i kvartarnom sektoru djelatnosti. Svi dijelovi slavonskobrodskog kraja imaju tip II. – IV. – III. – I., karakterističan za krajeve u razvitku ili bolje rečeno nedovoljno razvijen prostor. U svim naseljima određenog stupnja centraliteta razvijaju se nove funkcije iz tercijarnog i kvartarnog sektora djelatnosti (upravna, zdravstvena funkcija). Posebice u naseljima s najvećim stupnjem centraliteta.

Stupanj zaposlenosti ovisi o razvitku sekundarnih, tercijarnih i kvartarnih djelatnosti i pokazatelj je socijalne mobilnosti stanovništva. Stupanj zaposlenosti će biti viši u gradovima i njihovim okolicama jer su ove djelatnosti su urbano bazirane. Mogućnost zapošljavanja stanovništva iz udaljenijih područja s boljom prometnom povezanošću je veća, to omogućavaju dnevne migracije u središta rada i zone zaposlenosti se šire, te je zapošljavanje agens i prostornog mobiliteta stanovništva (Njegač, 1995.). U slavonskobrodskom kraju 2011. godine od ukupno 41845 aktivnih stanovnika 31518 su zaposleni, odnosno 75,3%. Od toga u primarnom sektoru djelatnosti bilo je zaposleno svega 1897 stanovnika (6,0%), a u sekundarnom, tercijarnom i kvartarnom zajedno 29621 ili 94,0% stanovnika (tab. 54). Iznad prosjeka su Grad Slavonski Brod i njegova urbanizirana okolica. Većina ostalih dijelova slavonskobrodskog kraja imaju iznad 75,3% zaposlenih u sekundarnom, tercijarnom i kvartarnom sektoru djelatnosti, osim krajnjeg istočnog, jugoistočnog i jugozapadnog dijela slavonskobrodskog kraja (sl. 61). Prema popisnim podacima 1981. godine od ukupno aktivnog stanovništva 44395 bilo je zaposleno 37352 stanovnika slavonskobrodskog kraja, odnosno 84,1% (tab. 53). U odnosu na 1981. godinu kada je udio zaposlenih u primarno sektoru iznosio 7376 stanovnika (19,7%) od ukupno zaposlenih 37352 stanovnika, te je u sekundarnom, tercijarnom i kvartarnom zajedno zaposleno 29976 ili 80,3% stanovnika. Iznad prosjeka su Grad Slavonski Brod, (sl. 59) odmah ispod prosjeka je neposredna urbanizirana prigradska okolica Slavonskog Broda, te pojedini istočni dijelovi slavonskobrodskog kraja, odnosno 75% zaposlenih izvan poljoprivrede. Od 60 do 75% zaposlenih izvan poljoprivrede (sl. 59) imaju neposredni jugoistočni, dobro prometno položen istočni, sjeverni, pojedini dijelovi krajnjeg jugoistočnog, te sjeverozapadno-zapadni dijelovi slavonskobrodskog kraja. Od oko 50% do oko 60% zaposlenih izvan poljoprivrede (sl. 59) imaju jugozapadni i pojedini krajnji jugoistočni

dijelovi slavonskobrodskog kraja, a ispod 50% imaju pojedini dijelovi istočnog, krajnjeg istočnog i jugoistočnog dijela slavonskobrodskog kraja. Ukoliko gledamo prema udjelu zaposlenih izvan poljoprivrede, slavonskobrodski kraj je postao daleko urbaniziraniji prostor. Urbaniziranija su naselja koja su i manja središta rada, te naselja u njihovoj blizini i naselja duž prometnih koridora, tj. njihovo stanovništvo je velikim dijelom zaposleno izvan poljoprivrede, te u takvim naseljima primarni sektor djelatnosti postaje sporedna djelatnost. Prometno izoliranija i udaljenija naselja od središta rada imaju nešto veći udio stanovništva zaposlenog u poljoprivredi. Međutim, u razdoblju od 1981. do 2011. godine ukupan broj aktivnog stanovništva smanjio se za 2550 stanovnika (5,7%), dok se ukupan broj zaposlenih smanjio se za 5834 stanovnika (15,6%). To je posljedica nepovoljnog demografskog kretanja stanovništva, a isto tako i gospodarske stagnacije slavonskobrodskog kraja.

6.2. Funkcionalni odnosi u regiji

Posljedica općeg gospodarskog razvitka je promjena socijalne strukture stanovništva. Prijelaz stanovništva iz poljoprivrede u nepoljoprivredne djelatnosti temeljna je odrednica socijalnog prestrukturiranja u agrarnim krajevima. Socijalni mobilitet biva praćen i prostornim mobilitetom, budući da su nepoljoprivredne djelatnosti locirane u gradovima, tj. izvan agrarnih krajeva. Prostorna pokretljivost dolazi do izražaja u dva oblika: 1. preseljavanju stanovništva u središta rada i 2. dnevnom migriranju radne snage. Porast stanovništva i dinamičan razvitak središta rada posljedica prvog oblika prostorne pokretljivosti, a posljedica drugog je stvaranje urbaniziranih područja, odnosno stvaranje gravitacijskih područja oko središta rada (Njegač, 1995.). Za slavonskobrodski kraj karakteristična su oba oblika.

Trajno preseljavanje se, s obzirom na prostorni domet, javlja se u dva u oblika. Iseljavanje iz slavonskobrodskog kraja u središta rada izvan njega (u Zagreb ili druga središta) je prisutno ponajviše iz grada Slavonskog Broda – u razdoblju od 2001. do 2011. godine emigracije su veće od imigracija u grad. Unutrašnjim preseljavanjem stanovništva u središta rada u slavonskobrodskom kraju događa se prerasmjestaj stanovništva u slavonskobrodskom kraju. Ovaj oblik je posebice karakterističan za stanovništvo iz udaljenijih dijelova, koje preseljava se grad i prigradsku okolicu. Nepovoljna demografska slika u ruralnim područjima time je još naglašenija, budući da u potrazi za poslom većinom iseljavaju mladi ljudi koji se iseljavaju u gradove te ovi procesi ukazuju da će se ruralna područja teže održavati na društvenom, ekonomskom i ekološkom nivou (Davoudi, Stead, 2002.). Drugi oblik

pokretljivosti, dnevno kretanje radne snage prisutno je jako dugo, zahvaljujući razvitku prometa. Dnevne migracije su usmjerene prema središtima rada u slavonskobrodskom kraju. Od 80-ih godina prošlog stoljeća je dominantan vid prostorne pokretljivosti, kada intenzitet trajnog preseljavanja u grad Slavonski Brod i njegovu prigradsku okolicu slabi.

Dinamika zapošljavanja u pojedinim središtima uvjetuje prostornu pokretljivost stanovništva, bilo konačnu u obliku preseljavanja, bilo privremenu u obliku dnevne migracije. Nakon Drugog svjetskog rata Slavonski Brod se razvio u snažno središte rada koji je privlačio stanovništvo, ne samo iz slavonskobrodskog kraja nego i iz Bosne i Hercegovine, svojom industrijom i drugim funkcijama. Doseljavanje iz Bosne i Hercegovine je fazno, započinje industrijalizacijom Slavanskog Broda, koje je najintenzivnije, 1960-ih i 1970-ih prošlog stoljeća. Isto tako nastavlja se i kasnije, ali u manjem obimu. Uslijed ratnih dešavanja na teritoriji Hrvatske i BiH 1990-ih, u Slavonski Brod se doselio veći talas doseljenika iz BiH. Time Slavonski Brod nije toliko ovisio o radnoj snazi slavonskobrodskog kraja. Međutim, u Slavonski Brod se doseljavalo stanovništvo i iz udaljenijih agrarnih dijelova slavonskobrodskog kraja. Na taj način se obnavljalo i raslo stanovništvo Slavanskog Broda, u uvjetima nepovoljnog prirodnog priraštaja, i to ne samo grada nego i njegove prigradske okolice.

U međupopisnom razdoblju od 1981. do 1991. godine (tab. 55) svi dijelovi slavonskobrodskog kraja imaju blagi rast prirodnog priraštaja od kojeg su veći emigracijski procesi. Izuzetak je Grad Slavonski Brod i njegova neposredna urbanizirana prigradska okolica, koji u uvjetima blagog rasta prirodnog priraštaja imaju regeneraciju imigracijom. Izuzetak je sjeverni sektor neposredne okolice grada (Podcrkavlje), te krajnji sjeverozapadni dio neposredne prigradske urbanizirane okolice (Oriovac), u kome je negativan migracioni saldo veći od prirodnog priraštaja. Ostali dijelovi slavonskobrodskog kraja u uvjetima blagog rasta stanovništva prirodnim priraštajem daleko su im veći emigracijski procesi, u jugozapadnom, istočnom, jugoistočnom i krajnjem istočnom dijelu slavonskobrodskog kraja.

U međupopisnom razdoblju od 1991. do 2001 godine (tab. 55) krajnji jugoistočni i istočni dio, krajnji sjeverozapadni dio slavonskobrodskog kraja ima negativan migracioni saldo u uvjetima blagog prirodnog priraštaja. Jugozapadni dio i istočni dijelovi slavonskobrodskog kraja imaju slabu regeneraciju imigracijom u uvjetima blagog rasta prirodnog priraštaja, koji je jedino nepovoljan u istočnom dijelu i krajnjem jugoistočnom dijelu slavonskobrodskog kraja. Izuzetak je u istočnom dijelu nešto veći migracioni saldo u uvjetima blagog prirodnog priraštaja u razvijenijem centralnom naselju Donji Andrijeveci. Najveći rast stanovništva ima Slavonski

Brod u kojem je i najveći migracioni saldo, koji se u uvjetima blagog prirodnog priraštaja obnavlja imigracijom stanovništva periferije slavonskobrodskog kraja, ali i doseljenika iz BiH. Rast stanovništva ima i njegova prigradska okolica, zahvaljujući pozitivno migracionom saldu u uvjetima blagog prirodnog priraštaja, posebice sjeveroistočni sektor. Prema tome, uz grad za naseljavanje je atraktivna i njegova prigradska okolica.

Tab. 55. Kretanje stanovništva, prirodni priraštaj i migracioni saldo po općinama slavonskobrodskog kraja od 1981. do 2011.

Grad/ Općina	1981.	1991.	2001.	2011.	Pp 1981. - 1991.	Pp 1991. - 2001.	Pp 2001. - 2011.	Migrac. saldo 1981. - 1991.	Migrac. saldo 1991. - 2001.	Migrac. saldo 2001. - 2011.
Bebrina	3469	3464	3541	3252	30	-2	-3	-35	79	-286
Brodski Stupnik	3136	3267	3526	3036	16	9	-23	115	250	-467
Bukovlje	1826	1861	3005	3108	14	24	15	21	1120	88
Donji Andrijevci	4335	4180	4393	3709	39	6	48	-194	207	-732
Garčin	5332	5303	5320	4806	28	5	18	-57	12	-532
Gornja Vrba	1933	1991	2559	2512	29	13	-6	29	555	-41
Gundinci	2251	2186	2294	2027	19	20	7	-84	88	-274
Klakar	2250	2294	2417	2319	29	29	-5	15	94	-93
Oprisavci	2960	2925	2636	2508	20	-8	9	-55	-281	-137
Oriovac	6942	6860	6559	5824	32	7	-44	-114	-308	-691
Podcrkavlje	2685	2553	2683	2553	21	-13	-8	-153	143	-122
Sibinj	6572	6886	7549	6895	73	26	-8	241	637	-646
Sikirevci	2672	2755	2707	2476	34	25	573	49	-73	-804
Slavonski Brod	49153	57229	64612	59141	725	244	-610	7351	7139	-4861
Slavonski Šamac	2762	2665	2649	2169	11	-19	5	-108	3	-485
Velika Kopanica	4033	3872	3876	3308	25	8	-10	-186	-4	-558
Vrpolje	4089	3958	4023	3521	45	12	38	-176	53	-540
Ukupno	106400	114249	124349	113164	1190	386	-4	6659	9714	-11181

Izvor: Posebice obrađeni popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., 1991. (RZS RH) i 2001., 2011. (DZS RH)

U međupopisnom razdoblju od 2001. do 2011. (tab. 55) svi dijelovi slavonskobrodskeg kraja bilježe negativni migracioni saldo, uz blagi prirodni priraštaj, a u pojedinim dijelovima i nepovoljan prirodni priraštaj. Nepovoljan prirodni priraštaj ima Slavonski Brod, njegova prigradska okolica i to sjeverozapadni, sjeverni, istočni i jugoistočni dio, te na istoku Velika Kopanica. Uslijed toga dolazi do smanjenja broja stanovnika u svim dijelovima slavonskobrodskeg kraja, izuzetak je sjeveroistočni dio neposredne okolice grada koji ima pozitivan migracioni saldo i povoljan prirodni priraštaj. Problem je gospodarska stagnacija, odnosno razvitak funkcije rada ne prati potrebe za novim radnim mjestima koje su daleko veće, te je stanovništvo prinuđeno da se iseljava iz slavonskobrodskeg kraja. U razdoblju od 2001. godine do 2011. godine u uvjetima nepovoljnog prirodnog priraštaja iz slavonskobrodskeg kraja iselilo se 11181 stanovnika.

Od 1980-ih godina uz doseljavanje javljaju se i dnevne migracije radne snage u Slavonski Brod koje su najintenzivnije iz njegove prigradske okolice, a sa udaljenošću od grada smanjuje se njihov obim. Faktori koji utječu na dnevnu pokretljivost radne snage i domet gravitacijske zone su: funkcionalni (troškovi stanovanja, troškovi života, zarada, socijalno osiguranje, i dr.) i socijalno-psihološki (težnja primicanju gradu, prekvalifikacija, necijenjenost poljoprivrednog rada i dr.) (Njegač, 1995.). Stupanj industrijalizacije i razvijenost prometnih sredstava i infrastrukture utječu na opseg i intenzitet dnevne migracije. U početku dnevne migracije su obuhvatale pretežno nekvalificiranu radnu snagu koja je uz pomoć prekvalifikacija stjecala kvalifikacije za rad u industriji. S vremenom mijenja se i struktura dnevnih migranata, te sve više migrira kvalificirana radna snaga, uslijed intenziviranja industrijalizacije. Zahvaljujući razvitku prometa, omogućava se širenje gravitacijskog područja radne snage u sve udaljenija i izoliranija agrarna područja, posebice zahvaljujući razvitku autobusnog i automobilskeg prometa (Njegač, 1995.).

U slavonskobrodskeg kraju Slavonski Brod ima najrazvijeniju funkciju rada, uslijed toga upravo prema njemu je najviše usmjereno prostorno kretanje radne snage, bilo da se radi o preseljenju ili dnevnim migracijama radne snage. Osim Slavonskeg Broda razvili su se i manja središta rada koji imaju svoje gravitacijske područje, zahvaljujući prije svega posjedovanju određenog broja centralnih funkcija.

6.2.1. Dnevni migranti u središtu rada

Dnevne migracije su privremeni, dnevni oblik kretanja radnika i onih kojih se školuju iz mjesta stalnog boravka do radnog mjesta ili škole, te njihov obuhvat, gravitacijska zona, i intenzitet ovise o stupnju industrijalizacije, razvijenosti prometnih sredstava i infrastrukture (Njegač, 1995.).

Radna snaga slavonskobrodskog kraja prvenstveno je upućena na najjače središte rada Slavonski Brod. Razvitak industrije u Slavonskom Brodu omogućio je zapošljavanje lokalnog stanovništva, ne samo iz grada, već i iz slavonskobrodskog kraja. Time dolazi i do promjena u izgledu i funkcijama njihovih mjesta stanovanja, odnosno njihove urbanizacije, uvođenjem nekih gradskih elemenata i gradskog načina života. Prema strukturi dnevnih migranata slavonskobrodskog kraja najvećim dijelom je to kvalificirana radna snaga, srednje stručne spreme. Međutim, zapošljavanjem stanovništva izvan poljoprivrede ne dolazi do potpune deagrarizacije, time su stvorena mješovita domaćinstva, kojima je dodatni izvor prihoda obrađivanje malih posjeda. Dnevne migracije radne snage odvijaju se najvećim dijelom osobnim i autobusnim prometom, a određeno značenje ima i željeznički promet.

U slavonskobrodskom kraju prema popisnim podacima 1981. godine (tab. 56) od ukupno 37352 zaposlenih, njih 10934 su dnevni migranti, odnosno 29,3%. Najveći udio dnevnih migranata preko 60% ima prigradska okolica Slavonskog Broda, te dobro prometno položeni Garčina i Donji Andrijevac (sl. 62). Idući ka periferiji slavonskobrodskog kraja udio dnevnih migranata se smanjuje. Izuzetak je sjeverni dio neposredne okolice grada sa malim udjelom dnevnih migranata, što je posljedica intenzivnijeg preseljavanja u grad, te neposredni jugozapadni dio koji je prometno izoliraniji dio slavonskobrodskog kraja (sl. 62). Mali udio dnevnih migranata ima Slavonski Brod, odnosno njegova populaciono manja naselja Podvinje i Brodski Varoš, a stanovništvo grada najvećim dijelom usmjereno na rad u industriji i drugim djelatnostima grada (sl. 62.).

Prema popisnim podacima 2011. godine (tab. 56) od ukupno 31518 zaposlenih, 10464 su dnevni migranti, odnosno 33,2% u slavonskobrodskom kraju. Najveći udio 4748 (68,5%) dnevnih migranata od ukupno zaposlenih 6933 ima prigradska urbanizirana okolica Slavonskog Broda, a idući ka periferiji udio dnevnih migranata se smanjuje (sl. 62). Izuzetak je dobro prometno položen Garčin (sl. 62). Najmanji udio dnevnih migranata (sl. 62) ima krajnji istočni i jugoistočni dio slavonskobrodskog kraja, a isto tako, ali nešto veći udio dnevnih migranata ima krajnji zapadni i izoliraniji jugozapadni dio slavonskobrodskog kraja. Prema tome s

udaljenošću od najrazvijenijeg središta rada Slavonskog Broda udio dnevnih migranata se smanjuje.

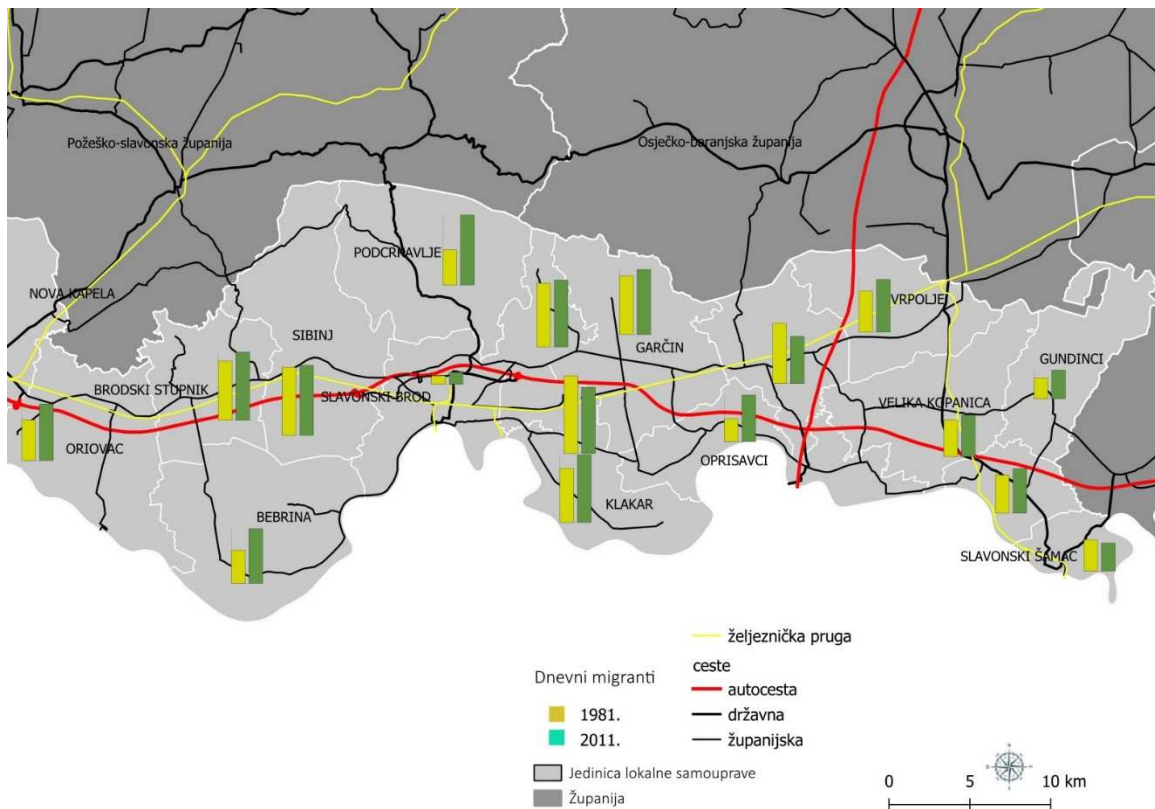
Tab. 56. Kretanje dnevnih migranata po općinama slavonskobrodskog kraja 1981. i 2011. godine

Grad/Općine	1981.			2011.		
	ukupno zaposleni	ukupno dnevni migranti	%	ukupno zaposleni	ukupno dnevni migranti	%
Bebrina	1455	498	34,2	944	537	56,9
Brodski Stupnik	1085	667	61,5	797	566	71,0
Bukovlje	549	364	66,3	852	593	69,6
Donji Andrijevići	1275	796	62,4	965	472	48,9
Garčin	1742	1063	61,0	1186	802	67,6
Gornja Vrba	535	434	81,1	641	443	69,1
Gundinci	737	160	21,7	404	120	29,7
Klakar	790	445	56,3	664	467	70,3
Oprisavci	1468	349	23,8	731	353	48,3
Oriovac	2518	1061	42,1	1543	906	58,7
Podcrkavlje	1350	494	36,6	642	468	72,9
Sibinj	2119	1501	70,8	1794	1305	72,7
Sikirevci	766	302	39,4	590	272	46,1
Slavonski Brod	17713	1551	8,8	17541	2179	12,4
Slavonski Šamac	704	229	32,5	594	173	29,1
Velika Kapanica	1245	474	38,1	740	321	43,4
Vrpolje	1301	555	42,7	890	487	54,7
Ukupno	37352	10943	29,3	31518	10464	33,2

Izvor: Posebice obrađeni popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. (RZS RH) i 2011. (DZS RH)

U promatranom razdoblju broj zaposlenih (tab. 56) se smanjio sa 37352 na 31518 za 5834 (15,6%). Iako se i udio dnevnih migranata smanjio sa 10943 na 10464 za 479 (4,4%), promatrajući u odnosu na zaposleno stanovništvo udio dnevnih migranata se povećao za 3,9%. Isto tako intenzivirale su se dnevne migracije iz prigradske okolice grada, kao i iz gradskih naselja Podvinja i Brodskog Varoša, koji imaju stambenu funkciju, u sam grad Slavonski Brod.

Idući ka periferiji slavonskobrodskog kraja u odnosu na 1981. godinu udio dnevnih migranata je nešto veći, ali opada sa udaljenošću od grada.

Sl. 62. Kretanje dnevnih migranata po općinama slavonskobrodskog kraja 1981. godine i 2011. godine
Izvor: GIS Data (1981.); (2011.)

Prema podacima 2011. godine o usmjerenosti dnevnih migracija po općinama (tab. 57) slavonskobrodskog kraja 8924 (85,3%) dnevnih migracija usmjereno je upravo na prostor slavonskobrodskog kraja. Od toga najveći udio dnevnih migranata usmjereno je na Grad Slavonski Brod 6173 (59,0%) (tab. 57). Došlo je do polarizacije funkcije rada u Grad Slavonski Brod, te je slavonskobrodski kraj gravitacijski usmjeren na grad. Ukoliko izuzmemo vodeće središte rada, 1877 (17,9%) dnevnih migracija usmjereno je na ostale općine slavonskobrodskog kraja i svega 874 (8,4%) dnevnih migranata putuje u središta rada u istoj općini.

Isto tako, svega je 1540 (14,7%) dnevnih migracija usmjereno na središta rada izvan slavonskobrodskog kraja. Prema Đakovu usmjereno je 242 (2,3%) dnevnih migranata, prema Gradu Zagrebu usmjeren je 230 (2,2%) dnevnih migranata, prema Vinkovcima 141 (1,3%), Osijeku 132 (1,3%), Požegi 119 (1,1%), Novoj Gradišci 113 (1,1%) i 563 (5,4%) dnevnih migranata usmjereno je na ostala središta rada Hrvatske.

Tab. 57. Usmjerenost dnevnih migracija zaposlenih po općinama slavonskobrodog kraja 2011. godine

Grad/Općina stanovanja	Grad / općina rada										
	Dnevni migranti – ukupno	U istoj općini	U slavonsko-brodskom kraju	Nova Gradiška	Slavon. Brod	Grad Zagreb	Osijek	Požega	Vinkovci	Đakovo	ostalo
Bebrina	537	31	69	1	418	3	0	0	2	1	12
Brodski Stupnik	566	18	158	8	359	7	2	8	6	0	0
Bukovlje	593	28	71	3	460	1	1	5	5	5	14
Donji Andrijevići	472	23	58	3	299	5	3	0	10	18	53
Garčin	802	86	101	3	570	8	6	7	9	3	9
Gornja Vrba	443	11	27	1	366	10	3	2	8	2	13
Gundinci	120	0	34	1	46	0	1	1	5	8	24
Klakar	467	19	43	1	383	5	2	2	3	1	8
Oprisavci	353	87	41	0	213	1	0	2	3	3	3
Oriovac	906	356	92	29	379	18	0	12	6	3	11
Podcrkavlje	468	35	40	1	370	3	1	4	1	2	11
Sibinj	1305	76	106	8	1052	6	5	16	4	7	25
Sikirevci	272	1	71	1	126	13	8	0	3	26	23
Slavonski Brod	2179	0	788	53	721	144	69	59	56	71	218
Slavonski Šamac	173	41	40	0	44	0	4	0	4	10	30
Velika Kopanica	321	29	61	0	147	3	11	1	4	31	34
Vrpolje	487	33	77	0	220	3	16	0	12	51	75
Ukupno	10464	874	1877	113	6173	230	132	119	141	242	563

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

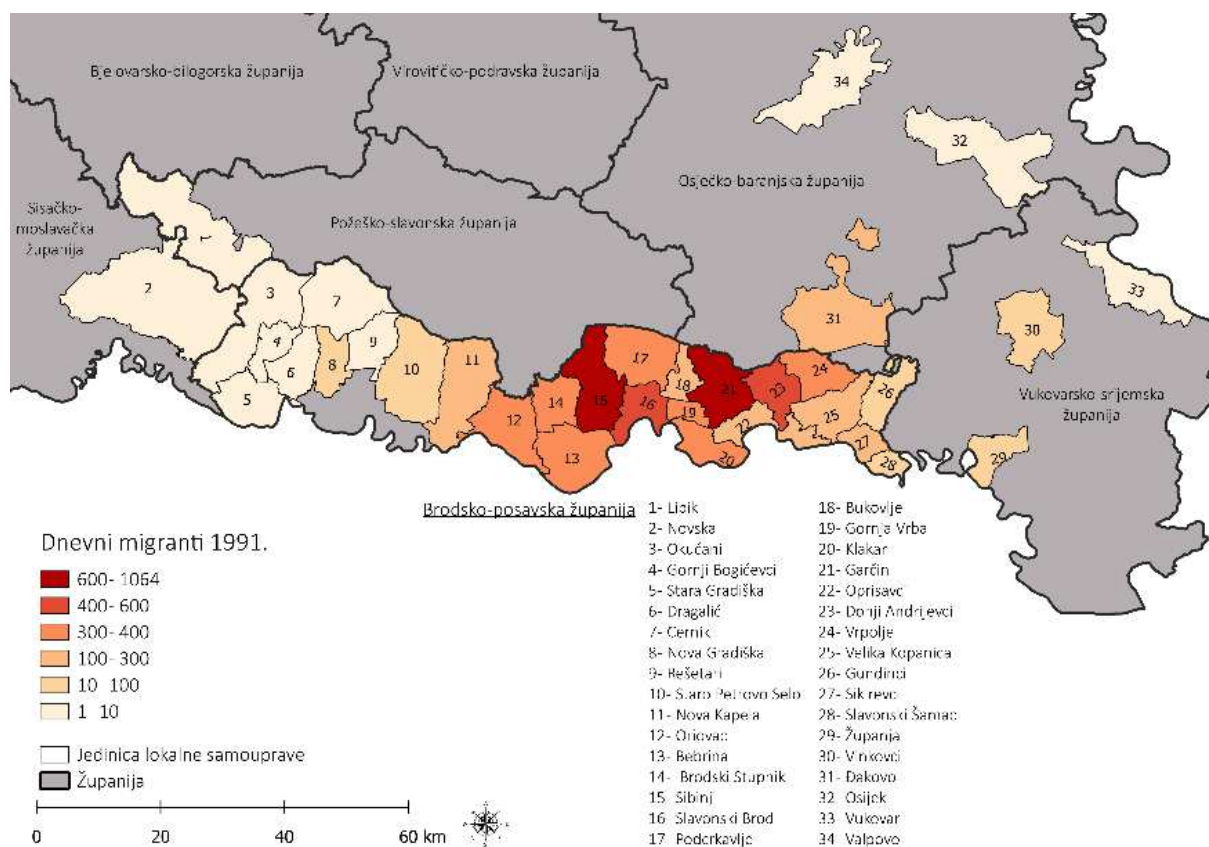
Prema tome dnevne migracije slavonskobrodskog kraja su najintenzivnije ka Gradu Slavanskom Brodu, koji je najrazvijenije središte rada slavonskobrodskog kraja. Uslijed snažnog razvitka industrije i drugih djelatnosti Slavanskog Broda, a s druge strane nedovoljnog razvitka ostalih središta rada u slavonskobrodskom kraju, došlo je i do izrazite polarizacije funkcije rada u Slavanskom Brodu, a samim tim gravitacijske usmjerenosti dnevnih migracija u grad. Ukoliko promatramo usmjerenost dnevnih migracija u središta rada izvan slavonskobrodskog kraja, pored Đakova, ovaj prostor je gravitacijski usmjeren na Zagreb. Prvenstveno zahvaljujući dobroj prometnoj povezanosti sa Zagrebom, izgradnjom autoceste Bregana – Zagreb – Lipovac.

6.2.2. Gravitacijska područja središta rada

Opće je pravilo da se udio dnevnih migranata od ukupno zaposlenih smanjuje s veličinom naselja te je tako 1981. godine udio dnevnih migranata u makroregionalna središta Hrvatske iznosio ispod 20% od ukupno zaposlenih u njima, kod gradova srednje veličine kretao se između 20 i 30%, dok je kod manjih središta iznosio iznad 40% (Vresk, 1986.). Na temelju statističkih podataka 1991. godine u gradu Slavanskom Brodu bilo je zaposleno 16978 stanovnika, od toga 10594 zaposlenih mještana (62,4%) i 6384 (37,6%) zaposlenih dnevnih migranata u grad. Najviše zaposlenih je u sekundarnom, zatim u kvartarnom i tercijarnom sektoru djelatnosti. Udio zaposlenih koji su dnevno migrirali na rad u Slavanski Brod, a koji su živjeli izvan Slavanske Posavine bio je neznatan: do 10 zaposlenih dnevno je migriralo na rad iz Bjelovara, Lipika, Valpova, Vukovara i Zagreba. Isto tako do 10 zaposlenih dnevno je migriralo na rad iz zapadnog, sjevernog i južnog dijela novogradiškog kraja (sl. 63). Od 10 do 100 zaposlenih je migriralo na rad u Slavanski Brod iz Županje, Vinkovaca i Požege. Isto tako unutar ovog broja su zaposleni iz Nove Gradiške i Starog Petrovog Sela, te zaposleni iz iz krajnjeg istočnog i južnog dijela slavonskobrodskog kraja, Slavanskog Šamca i Gundinaca. Od 100 do 300 zaposlenih dnevno je migriralo na rad iz Đakova i Nove Kapele, krajnjeg istočnog dijela novogradiškog kraja, te Velike Kopanice, Sikirevaca i Oprisavaca, perifernog istočnog i jugoistočnog dijela slavonskobrodskog kraja te Bukovlja, iz neposredne sjeveroistočne okolice Slavanskog Broda (sl. 63).

Između 300 i 400 zaposlenih dnevno je migriralo na rad iz jugoistočnog dijela slavonskobrodskog kraja (Vrpolja) te iz istočnog i jugoistočnog dijela prigradske okolice Slavanskog Broda (Klakar, Gornja Vrba), krajnjeg sjeverozapadnog dijela prigradske okolice (Oriovac, Brodski Stupnik) i jugozapadnog dijela neposredne okolice grada (Bebrina). Od 400

do 500 zaposlenih dnevnih migranata je iz naselja koja pripadaju Gradu Slavanskom Brodu, Podvinja i Brodskog Varoša, te iz istočnog dijela slavonskobrodskog kraja (Donji Andrijevac). Preko 600 zaposlenih dnevno je migriralo na rad iz dobro prometno položenog Garčina (689), i iz Sibinja (1063) u neposrednom sjeverozapadnom dijelu prigradske okolice. Najsnažniji intenzitet dnevnih migracija zaposlenih u Slavonski Brod je iz njegove bliže, prigradske okolice i duž prometnih koridora u pravcu zapad-istok. S udaljenošću od središta rada intenzitet dnevnih migracija zaposlenih slabi, te je najmanji u perifernim dijelovima slavonskobrodskog kraja (sl. 63).

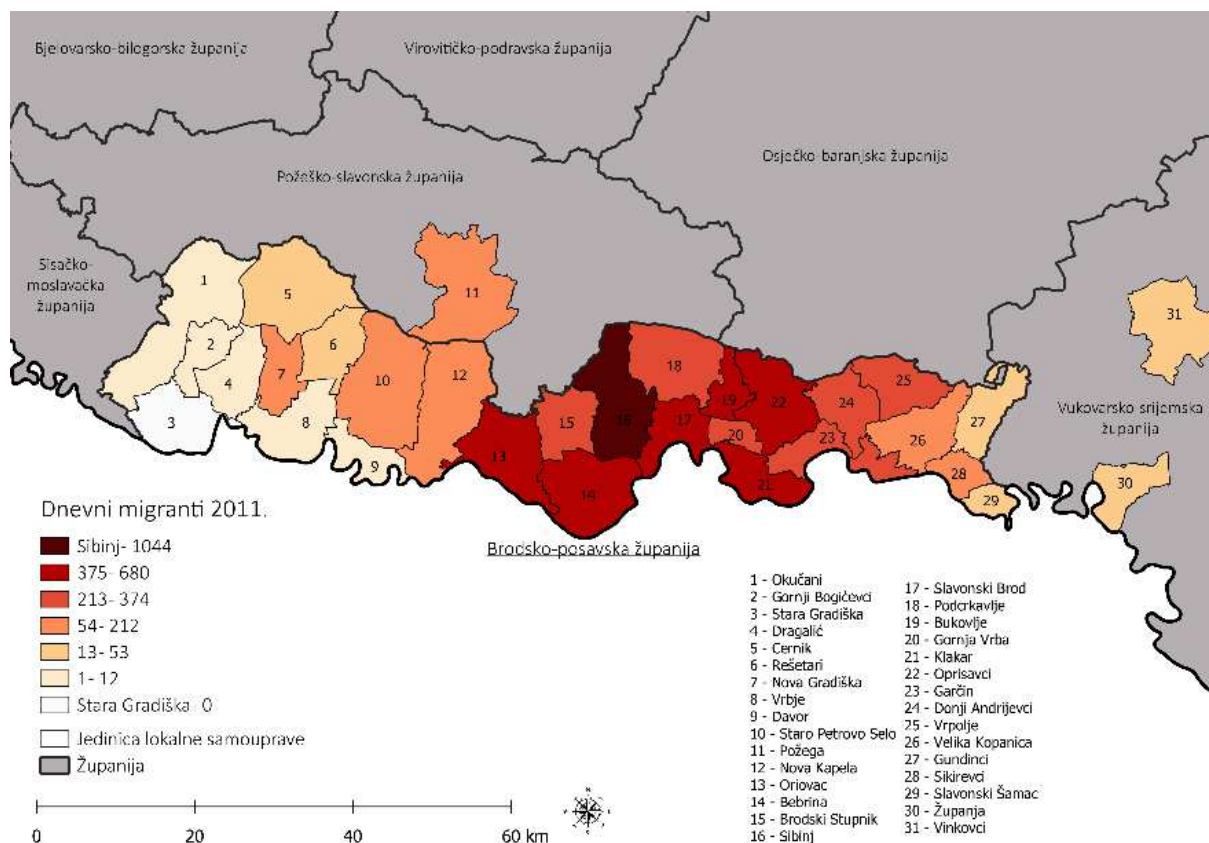
Sl. 63. Dnevni migranti u Slavonski Brod 1991. godine

Izvor: GIS Data (1991.)

U Slavanskom Brodu je, prema statističkim podacima 2011. bilo ukupno 17541 zaposlenih, od čega 10987 zaposlenih mještana (62,6%) i 6554 (37,4%) dnevnih migranata (sl. 64). U odnosu na 1991. godinu porastao je broj zaposlenih u gradu Slavanskom Brodu i broj dnevnih migranata zaposlenih, ali njihov je omjer gotovo nepromijenjen.

Do 10 zaposlenih dnevno je migriralo na rad iz Gornjih Bogičevaca, Okučana, Dragalića, Davora i Vrbja, odnosno iz zapadnog, sjevernog i južnog dijela novogradiškog kraja. U rasponu od 10 do 100 zaposlenih dnevno migrira na rad iz sjevernog i sjeverozapadnog dijela

novogradiškog kraja. Ovaj broj dnevnih migranata imaju manja središta rada izvan slavonskobrodskog kraja, prostorno bliži Slavanskom Brodu (iz Županje, Vinkovaca i Požege), zatim periferni jugoistočni dijelovi slavonskobrodskog kraja, prometno izoliraniji dijelovi (iz Slavanskog Šamca, Gundinaca) te istočni dijelovi novogradiškog kraja sa Novom Gradiškom (iz Starog Petrovog Sela) (sl. 64).

Sl. 64. Dnevni migranti u Slavonski Brod 2011. godine

Izvor: GIS Data (2011.)

Od 100 do 300 zaposlenih dnevno je migriralo iz krajnjeg istočnog dijela novogradiškog kraja (Nove Kapele) te perifernih dijelova istočnog i jugoistočnog slavonskobrodskog kraja (Sikirevaca, Velike Kopanice, Oprisavaca, Vrpolja, i Donjih Andrijevaca), a između 300 i 600 zaposlenih dolazilo je na rad u Slavonski Brod iz sjevernog, sjeveroistočnog istočnog i jugoistočnog dijela neposredne prigradske okolice grada, jugozapadnog dijela neposredne okolice grada, te iz naselja duž sjeverozapadnog prometnog koridora, kao i iz dobro prometno položenog Garčina. Preko 600 zaposlenih koji dnevno migriraju na rad u Slavonski Brod imaju gradska naselja Podvinje i Brodski Varoš, te Sibinj u neposrednoj okolici grada (sl. 64).

Dakle, najintenzivnije dnevne migracije zaposlenih su iz neposredne okolice Slavanskog Broda i duž prometnog koridora u pravcu zapad-istok. S udaljenošću od Slavanskog Broda intenzitet dnevnih migracija slabi. Analiza dnevnih interakcija unutar Slavonske Posavine pokazuje izrazito slabljenje istih u zapadnom dijelu (Novogradiškom kraju), što govori u prilog tezi o smanjenom utjecaju Slavanskog Broda na taj prostor.

Slavonski Brod je najveće središte rada i najveće naselje slavonskobrodskog kraja i Slavonske Posavine. Svoje značenje kao središte rada, osim razvitka industrije u njemu duguje i razvitku tercijarnih i kvartarnih djelatnosti. Slavonski Brod je do 1991. bio i glavno nodalno središte dijela Bosanske Posavine. Na rijeci Savi na mjestu premošćavanja rijeke razvili su se gradovi Slavonski Brod i Bosanski Brod. Ova dva grada nikad nisu činila funkcionalno jedinstvo te su pripadali različitim urbanim sustavima, a razlikuju se i po kulturno-genetskim obilježjima (Vresk, 1996.). Prema statističkim podacima za 1981., iz Bosanskog Broda u Slavonski Brod dnevno je migriralo 611 zaposlenih, a u obrnutom smjeru 252. Ratna dešavanja na ovim prostorima svakako su još više podijelila ove gradove. U Tijekom Domovinskog rata veliki udio Hrvata iz BiH doselio se u Slavonski Brod, a nakon rata, uslijed gospodarske krize u oba grada, udio dnevnih migranata iz Bosanskog Broda se smanjio za polovicu, a iz Slavanskog Broda u Bosanski Brod iznosio je svega 26 dnevnih migranata.

6.2.3. Dnevne migracije u ostala naselja

U Slavonskobrodskom kraju jedino je Slavonski Brod jače središte rada, s daleko najrazvijenijom funkcijom rada. Ostala naselja nemaju dovoljno razvijenu funkciju rada pa je 1991. godine, osim Slavanskog Broda u koji je dnevno migriralo 6384 (39,4%) od ukupno zaposlenih (sl. 65), jedino središte rada bio Oriovac koji je primao više dnevnih migranata nego što je u njemu bilo zaposlenih mještana, odnosno 986 (141,3%) (tab. 58). Novim teritorijalnim ustrojem kojim je na području nekadašnje općine Slavonski Brod formirano 17 općina, u centralnim naseljima dolazi do razvitka centralnomjesnih funkcija iz kvartarnog i tercijarnog sektora i javljaju se dnevne migracije zaposlenih u svim centralnim naseljima slavonskobrodskog kraja.

2011. godine prema statističkim podacima broj zaposlenih mještana se smanjio u svim centralnim naseljima, uključujući i naselje Slavonski Brod, izuzev centralnih naselja prigradske okolice Slavanskog Brod (tab. 58). Time centralna naselja sjeveroistočnog, istočnog i jugoistočnog dijela prigradske okolice imaju rast zaposlenih mještana u odnosu na 1991. godinu, dok centralno naselje sjevernog dijela prigradske okolice ima isti broj zaposlenih

mještana, a kod centralnih naselja sjeverozapadnog sektora samo centralno naselje neposrednog dijela prigradske okolice ima rast zaposlenih mještana, ostala centralna naselja bilježe blagi pad zaposlenih mještana.

Tab. 58. Kretanje dnevnih migranata u općinska/gradska središta (naselja) slavonskobrodog kraja 1991. i 2011.

Gradska/Općinska Središta	Ukupno zaposleni 1991.	Dnevni migranti 1991.	%	Ukupno zaposleni 2011.	Dnevni migranti 2011.	%
Bebrina	216	0	0,0	138	50	36,2
Brodski Stupnik	455	0	0,0	449	61	13,6
Bukovlje	238	0	0,0	556	60	10,8
Donji Andrijevc	681	0	0,0	676	154	22,8
Garčin	314	0	0,0	251	88	35,1
Gornja Vrba	296	0	0,0	484	180	37,2
Gundinci	679	0	0,0	404	18	4,5
Klakar	288	0	0,0	335	10	3,0
Oprisavci	292	0	0,0	283	188	66,4
Oriovac	698	986	141,3	547	483	88,3
Podcrkavlje	113	0	0,0	114	36	31,6
Sibinj	562	0	0,0	672	125	18,6
Sikirevci	595	0	0,0	435	24	5,5
Slavonski Brod	16181	6384	39,4	15984	6424	40,2
Slavonski Šamac	268	0	0,0	273	67	24,5
Velika Kapanica	523	0	0,0	383	62	16,2
Vrpolje	493	0	0,0	466	116	24,9
Ukupno	22892	7370	32,2	22450	8146	36,3

Izvor: Posebice obrađen popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. (RZS RH) i 2011. (DZS RH)

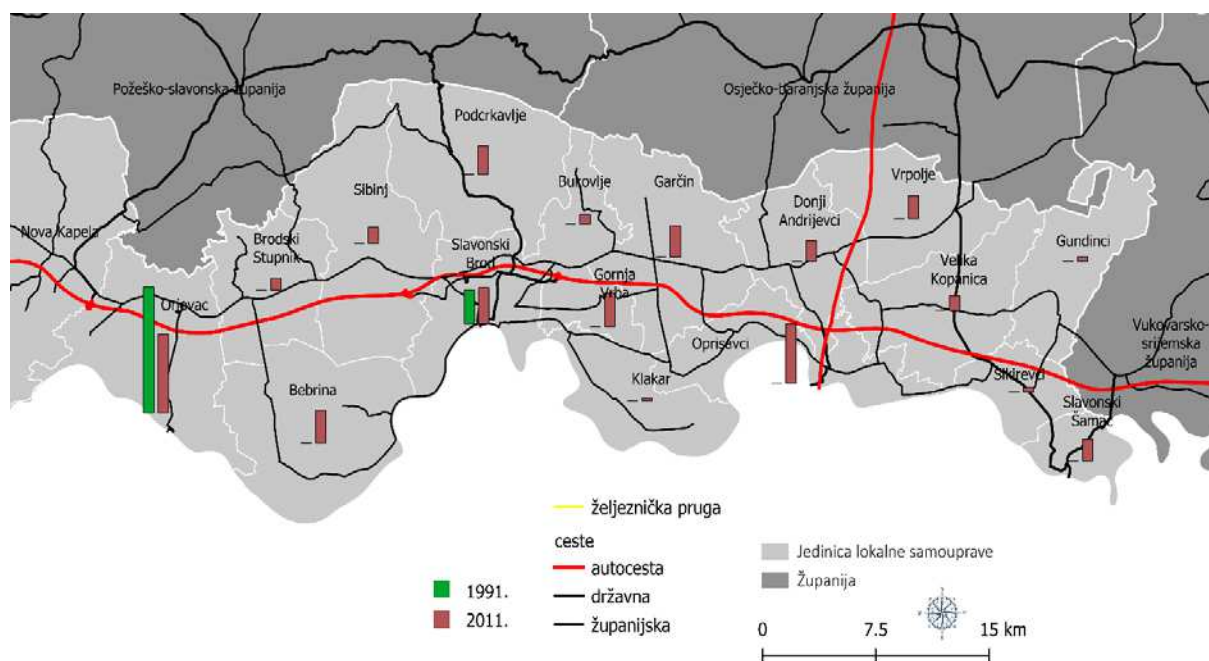
Do 100 zaposlenih (sl. 65) dnevnih migranata (tab. 58) imaju naselja Klakar, odnosno 10 (3,0%) od ukupno zaposlenih mještana, Gundinci 18 (4,5%), Sikirevci 24 (5,5%), Podcrkavlje 36 (31,6%), Bebrina 50 (36,2%), Bukovlje 60 (10,8%), Brodski Stupnik 61 (13,6%), Velika Kapanica 62 (16,2%), Slavonski Šamac 67 (24,5%) i Garčin 88 (35,1%). Sva centralna naselja su I. stupnja centraliteta osim Bebrine i Velike Kapanice koja su naselja sa razvijenijim centralnomjesnim funkcijama II. stupnja centraliteta.

Između 100 do 200 zaposlenih (tab. 58) dnevnih migranata (sl. 65) imaju naselja Vrpolje 116 (24,9%) od ukupno zaposlenih mještana, Sibinj 125 (18,6%), Donji Andrijevc 154 (22,8%), Gornja Vrba 154 (37,2%) i Oprisavci 188 (66,4%). Donji Andrijevc su jedino centralno naselje sa razvijenijim centralnomjesnim funkcijama II. stupnja centraliteta.

Centralno naselje Oriovac ima 483 dnevnih migranata (tab. 58) za 51,0% manje u odnosu na 1991. godinu (sl. 65), te veći udio zaposlenih mještana u odnosu na zaposlene dnevne migrante u odnosu na 1991. godinu, koji je i značajnije središte rada, sa razvijenim centralnim funkcijama II. stupnja centraliteta. Najveći udio dnevnih migranata je iz neposredne okolice središta rada, a sa udaljenošću od njih slabi i intenzitet dnevnih migracija.

Najveći udio dnevnih migranata ima Slavonski Brod (tab. 58) kao najrazvijenije središte rada, odnosno centralno naselje sa najrazvijenijim centralnomjesnim funkcijama IV. stupnja centraliteta.

Ostala naselja Slavonskobrodskog kraja imaju male udjele zaposlenih dnevnih migranata.

Sl. 65. Dnevni migranti u općinske/gradske centre slavonskobrodskog kraja 1991. i 2011.

Izvor: GIS Data (1991.); (2011.)

Industrijalizacijom koja je urbano bazirana došlo je do snažne koncentracije stanovništva i radnih mjesta u Slavonski Brod i s druge strane populaciono malih i nedovoljno razvijenih središta rada, sa malim udjelom zaposlenih mještana i zaposlenih dnevnih migranata.

Time je došlo do neravnomjernog razvitka slavonskobrodskog kraja, odnosno polarizacije stanovništva i funkcije rada u Slavonski Brod. Možemo zaključiti da dnevne migracije s vremenom imaju sve veće značenje, posebice one unutar slavonskobrodskog kraja. Dnevne migracije imaju pozitivne efekte (Njegač, 1995.), a to su: 1. dnevne migracije ublažavaju koncentraciju stanovništva u središta rada i time povoljno utječu na populacioni razvitak naselja okolice, odnosno ublažavaju polarizacijske efekte, 2. tako dolazi ne samo u središtima rada, nego i u naseljima okolice iz kojih dolaze zaposleni dnevni migranti u središta rada, do njihove socioekonomske preobrazbe i urbanizacije. Industrijalizacijom i urbanizacijom te jačanjem dnevnih migracija donekle je zaustavljeno iseljavanje stanovništva iz slavonskobrodskog kraja, ali je pojačan problem unutarregionalnog razvitka i razmještaja stanovništva.

6.3. Socioekonomska transformacija naselja

Promicanje integrirane koncepcije grada i ruralnog područja utemeljeno je na njihovim prostornim i funkcionalnim međuovisnostima. U nodalnoj regiji postoji stalna interakcija koja utječe na transformaciju prostora kroz promjene njegovih demografskih, društveno-ekonomskih, funkcionalnih, fizionomskih i ekoloških karakteristika, jer urbana središta sa svojim funkcijama utječu na regionalnu integraciju, dezintegraciju i diferencijaciju složenog i heterogenog prostora, predstavljajući na taj način specifičan prostorni sustav (Živanović, 2017.). Analize razvitka i širenje urbanih središta, proučavanje gospodarskih aktivnosti u prostoru, analize socijalnih razlika u prostoru, nejednakosti na tržištu rada i proučavanje odnosa grada i ruralnih područja itd. temelji su za analizu koncepta funkcionalnih, nodalnih, urbanih područja i funkcionalnih, nodalnih, urbanih regija (Drobne, 2017.).

Pod utjecajem općih socioekonomskih procesa diverzificira se socijalna struktura, a homogenizira pejzaž (Njegač, 1995.). Djelovanjem složenih socioekonomskih procesa, kao što su industrijalizacija, deindustrijalizacija, reindustrijalizacija, deagrarizacija, urbanizacija itd. mijenjaju se socijalne strukture, koje generiraju i nove socijalne procese. Središta rada imaju vodeću ulogu u socijalnom i ekonomskom restrukturiranju, s obzirom na to da dinamika socioekonomske preobrazbe ovisi u prvom redu o mogućnosti zapošljavanja (Njegač, 1995.). Stoga je socijalno prestrukturiranje najizraženije u okolicama jačih središta pa onda i najurbaniziranije zone nastaju upravo u blizini središta rada i duž glavnih prometnih pravaca.

6.3.1. Udio poljoprivrednog stanovništva

Dobar pokazatelj socio-ekonomske preobrazbe je promjena broja i udjela poljoprivrednog stanovništva. Slavonskobrodski kraj je 1981. imao 10,4% poljoprivrednog stanovništva (11016 od ukupnih 106400) (tab. 59). Udio se kretao između 0,5% u Slavonskom Brodu i 51,8% u krajnjem istočnom dijelu slavonskobrodске okolice. Godine 2001. čitav kraj je imao manje – 7,2% poljoprivrednog stanovništva (8923 od ukupnih 124349) (tab. 59), a udio se kretao između 0,5% (Slavonski Brod) i 46,0% (krajnji istočni dio okolice). Udio poljoprivrednog stanovništva u promatranom razdoblju smanjio se u svim dijelovima slavonskobrodskog kraja, izuzev Grada Slavonskog Broda gdje je broj poljoprivrednog stanovništva porastao sa 270 na 343, odnosno za 27,0%, zatim dijela istočne neposredne prigradske okolice, gdje je broj poljoprivrednog stanovništva porastao sa 136 na 327, odnosno, za 140,4%, kao i jugoistočnog dijela neposredne prigradske okolice, gdje je broj poljoprivrednog stanovništva porastao sa 437 na 536, odnosno za 22,7%, te u krajnjem jugoistočnom dijelu gdje je porastao sa 617 na 696 odnosno za 12,8% (tab. 59, sl. 66). U odnosu na 1981. godinu najveće smanjenje bilježi urbanizirana prigradska okolica sjeverozapadnog i sjeveroistočnog sektora (sl. 66). Manje udjele smanjenja poljoprivrednog stanovništva imaju krajevi koji su već 1981. imali manji udio poljoprivrednog stanovništva, zahvaljujući i nešto jačem socioekonomskom prestrukturiranju (sl. 66). Najveće udjele poljoprivrednog stanovništva 2001. imali su krajnji istočni, jugoistočni i jugozapadni dijelovi (Gundinci, Oprisavci, Sikirevci...) (tab. 59).

Prema prosječnoj godišnjoj promjeni poljoprivrednog stanovništva slavonskobrodskog poljoprivredno stanovništvo se smanjilo za 104,7, a stopa ukupne promjene poljoprivrednog stanovništva iznosila je smanjenje za 19,0% stanovnika (tab. 59, sl. 66). Snažna industrijalizacija Slavonskog Broda je ključni čimbenik smanjenja poljoprivrednog stanovništva jer je utjecala na emigraciju stanovništva u Slavonski Brod, te potakla socijalno, tj. vertikalno prestrukturiranje stanovništva. Stoga najmanje udjele poljoprivrednog stanovništva imaju, uz sam grad, njegova urbanizirana okolica te dijelovi slavonskobrodskog kraja uzduž prometnih koridora, dok veće udjele poljoprivrednog stanovništva imaju naselja koja su udaljenija od glavnog središta rada i prometno izoliranija.

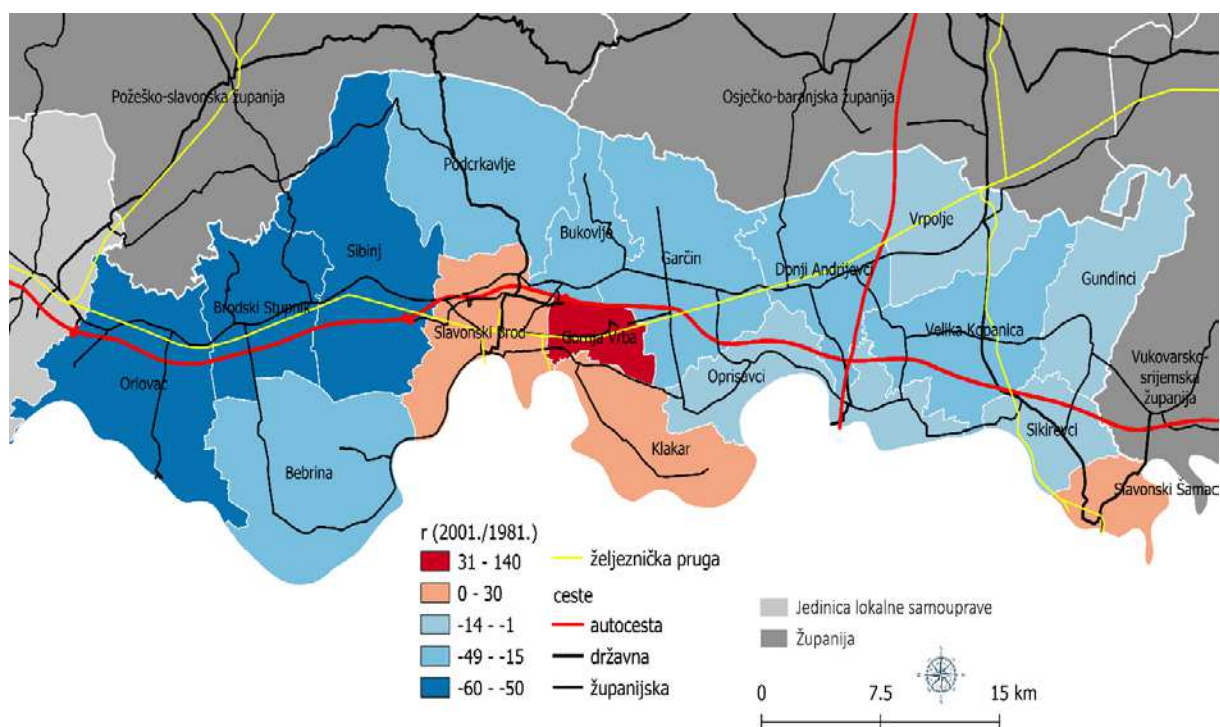
Do pada udjela poljoprivrednog stanovništva u slavonskobrodskom kraju u promatranom razdoblju nije došlo uslijed gospodarskog razvitka samih naselja, već upravo zbog njihove gospodarske stagnacije i nepovoljnog demografskog kretanja i strukture. U mnogim naseljima slavonskobrodskog kraja mlado stanovništvo se iseljava, posebice zbog

nemogućnosti zapošljavanja, a ostaje starije stanovništvo koje nije prijemljivo za vertikalno socijalno prestrukturiranje, tj. za zapošljavanje u nepoljoprivrednim djelatnostima te je to onemogućilo njihovu socijalnoekonomsku transformaciju (Njegač, 1995.).

Tab. 59. Poljoprivredno stanovništvo po općinama slavonskobrodskog kraja 1981. i 2001. godine

Grad/Općina	Ukupno stanovn. 1981.	Poljop. stanovn. 1981.	% od ukupnog	Ukupno stanovn. 2001.	Poljop. stanovn. 2001.	% od ukupnog	\bar{R}	r 1981-2001.
Bebrina	3469	1020	29,4	3541	735	20,8	-14,3	-27,9
Brodski Stupnik	3136	324	10,3	3526	130	3,7	-9,7	-59,9
Bukovlje	1826	188	10,3	3005	104	3,5	-4,2	-44,7
Donji Andrijevci	4335	319	7,4	4393	255	5,8	-3,2	-20,1
Garčin	5332	675	12,7	5320	440	8,3	-11,8	-34,8
Gornja Vrba	1933	136	7,0	2559	327	12,8	9,6	140,4
Gundinci	2251	1167	51,8	2294	1055	46,0	-5,6	-9,6
Klakar	2250	437	19,4	2417	536	22,2	5,0	22,7
Oprisavci	2960	1019	34,4	2636	917	34,8	-5,1	-10,0
Oriovac	6942	809	11,7	6559	330	5,0	-24,0	-59,2
Podcrkavlje	2685	930	34,6	2683	511	19,0	-21,0	-45,1
Sibinj	6572	546	8,3	7549	231	3,1	-15,8	-57,7
Sikirevci	2672	943	35,3	2707	884	32,7	-3,0	-6,3
Slavonski Brod	49153	270	0,5	64612	343	0,5	3,7	27,0
Slavonski Šamac	2762	617	22,3	2649	696	26,3	4,0	12,8
Velika Kopanica	4033	1001	24,8	3876	848	21,9	-7,7	-15,3
Vrpolje	4089	615	15,0	4023	581	14,4	-1,7	-5,5
Ukupno	106400	11016	10,4	124349	8923	7,2	-104,7	-19,0

Izvor: Posebice obrađeni popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. (RZS RH) i 2001. (DZS RH)

Sl. 66. Stopa promjene broja poljoprivrednog stanovništva po općinama slavonskobrodskog kraja 1981. i 2001.

Izvor: GIS Data (1981.); (2001.)

Udio nepoljoprivrednog stanovništva u naselju jedna je od varijabli za određivanje stupnja socioekonomske preobrazbe naselja. Tablica 60. prikazuje promjenu udjela poljoprivrednog stanovništva po naseljima između 1981. i 2001. godine. Prema Vresku (1982./1983.) naselja sa 30% i manje poljoprivrednog stanovništva, pod uvjetom da su i druge relevantne varijable dosegle određene vrijednosti, imala su određen stupanj preobrazbe. Godine 1981. od ukupno 93 naselja slavonskobrodskog kraja 62 naselja imalo je manje od 30% poljoprivrednog stanovništva, dakle zadovoljavala su spomenuti kriterij. Godine 2001. bilo je obrnuto – čak 76 naselja imalo je manje od 30% poljoprivrednog stanovništva, a pola od njih (38) imalo je manje od 10% poljoprivrednog stanovništva (tab. 60).

Tab. 60. Naselja prema udjelu poljoprivrednog stanovništva po općinama slavonskobrodog kraja 1981. i 2001.

Grad/ Općina	Godina	Ukupno naselja	Udio poljoprivrednog stanovništva po naseljima (u %)									
			0 – 10		11 – 20		21 – 30		31 – 50		>50	
			Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.
Bebrina	1981.	7					4	57,1	3	42,9		
	2001.				4	57,1	3	42,9				
Brodski Stupnik	1981.	4	1	25,0	2	50,0	1	25,0				
	2001.		4	100,0								
Bukovlje	1981.	5	2	20,0	3	60,0						
	2001.		3	60,0	2	40,0						
Donji Andrijevc	1981.	4	2	50,0	1	25,0	1	25,0				
	2001.		3	75,0			1	25,0				
Garčin	1981.	8	3	37,5	3	37,5	2	25,0				
	2001.		4	50,0	4	50,0						
Gornja Vrba	1981.	2	2	100,0								
	2001.				2	100,0						
Gundinci	1981.	1									1	100,0
	2001.								1	100,0		
Klakar	1981.	4	1	25,0			1	25,0	2	50,0		
	2001.				2	50,0	2	50,0				
Oprisavci	1981.	8					1	12,5	7	87,5		
	2001.						3	37,5	2	25,0	3	37,5
Oriovac	1981.	10	6	60,0	1	10,0	1	10,0	2	20,0		
	2001.		8	80,0	2	20,0						
Podcrkavlje	1981.	13	1	7,7	3	23,1			3	23,1	6	46,1
	2001.		3	25,0	2	16,7	2	16,7	5	41,7		
Sibinj	1981.	12	6	50,0	3	25,0	2	16,7	1	8,3		
	2001.		9	75,0	3	25,0						
Sikirevci	1981.	2							2	100,0		
	2001.				1	50,0			1	50,0		
Slavonski Brod	1981.	3	3	100,0								
	2001.		3	100,0								
Slavonski Šamac	1981.	2			1	50,0			1	50,0		
	2001.				1	50,0			1	50,0		
Velika Kopanica	1981.	5			1	20,0	1	20,0	3	60,0		
	2001.				2	40,0			3	60,0		
Vrpolje	1981.	3			1	33,3	1	33,3	1	33,3		
	2001.		1	33,3	1	33,3	1	33,3				
Ukupno	1981.	93	28	30,1	19	20,4	15	16,2	24	25,8	7	7,5
	2001.	92	38	41,3	26	28,3	12	13,0	13	14,1	3	3,3

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. (RZS RH) i 2001. (DZS RH)

S obzirom na rečeno, zone socijalnog prestrukturiranja su mnogo šire – to su naselja grupirana oko manjih središta rada, a primjetni su izduženi pojasevi takvih naselja duž glavnih prometnih koridora u pravcu istok-zapad, dok intenzitet prestrukturiranja naselja ovisi o njihovoj udaljenosti od središta rada i glavnih prometnih koridora. Tako znatan udio poljoprivrednog stanovništva 2001. godine imaju naselja krajnjeg istočnog i jugoistočnog dijela slavonskobrodskog kraja te sjevernog i jugozapadnog dijela slavonskobrodskog kraja, dakle periferna naselja.

6.3.2. Domaćinstva bez poljoprivrednog gospodarstva

Važan pokazatelj promjena je broj i udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva. Što je u naselju veći udio takvih domaćinstava, to je naselje u pravilu urbaniziranije. Udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva raste uslijed napuštanja obrađivanja svog posjeda, iz razloga kupoprodaje zemlje ili emigracije poljoprivrednog stanovništva, a koje je posljedica zapošljavanja stanovništva u nepoljoprivrednim djelatnostima (Njegač, 1995.). Uslijed povećanja udjela staračkih domaćinstava sa slabijim stupnjem socioekonomske preobrazbe u nekim naseljima udio takvih domaćinstava često je i veći. Za povećane udjela domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva potrebno je vremensko razdoblje da bi procesi deagrarizacije i socijalnog prestrukturiranja potpuno zaživjeli, te u naseljima koja su najranije zahvaćena procesom deagrarizacije i urbanizacije taj udio je izrazito visok, bilo da su žarišta tih procesa, bilo da se nalaze u njihovoj neposrednoj blizini (Njegač, 1995.).

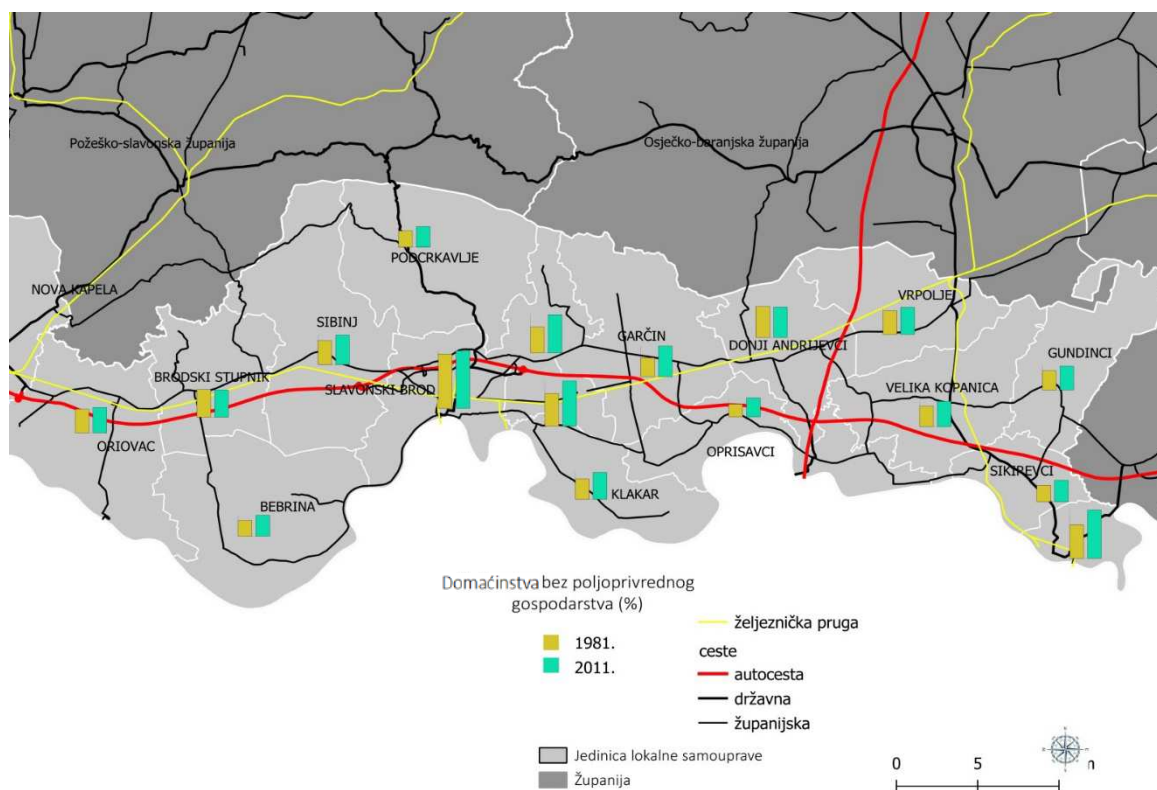
U tablici 61. prikazan je udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva u ukupnom broju domaćinstava slavonskobrodskog kraja 1981. i 2011. godine. Taj udio je 2011. godine u odnosu na 1981. godinu viši i iznosi 69,6% (25470 od ukupno 36602 domaćinstva), nasuprot 62,2% godine 1981. Za razliku od broja poljoprivrednog stanovništva, taj se udio puno sporije smanjuje, budući da dio stanovništva, unatoč zapošljavanju izvan poljoprivrede, još uvijek zadržava svoj poljoprivredni posjed koji obrađuje u slobodno vrijeme i za vlastite potrebe. Najveći udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva, osim Grada Slavenskog Broda, imaju naselja njegove urbanizirane okolice (sl. 67). S udaljenošću od Slavenskog Broda, udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva (sl. 67) se smanjuje te je najmanji na krajnjem istočnom i jugoistočnom dijelu slavonskobrodskog kraja, te perifernom jugozapadnom, sjevernom i krajnjem zapadnom dijelu slavonskobrodskog kraja.

Tab. 61. Domaćinstva bez poljoprivrednog gospodarstva po općinama slavonskobrodskog kraja 1981. i 2011. godine

Grad/Općina	Ukupno domaćinst. 1981.	Domaćinstva bez poljopr. gospod. 1981.	%	Ukupno domaćinst. 2011.	Domaćinstva bez poljopr. gospod. 2011.	%
Bebrina	1040	254	24,4	966	316	32,7
Brodski Stupnik	971	419	43,2	940	400	42,6
Bukovlje	582	236	40,5	954	570	59,7
Donji Andrijevc	1271	609	47,9	1183	555	46,9
Garčin	1547	459	29,7	1494	716	47,9
Gornja Vrba	548	280	51,1	738	520	70,5
Gundinci	612	183	29,9	572	213	37,2
Klakar	609	194	31,9	655	276	42,1
Oprisavci	905	183	20,2	714	214	30,0
Oriovac	2090	770	36,8	1878	743	39,6
Podcrkavlje	779	199	25,5	763	247	32,4
Sibinj	2024	758	37,5	2191	1011	46,1
Sikirevci	673	174	25,9	647	218	33,7
Slavonski Brod	19724	16713	84,7	20137	18102	89,9
Slavonski Šamac	749	391	52,2	681	513	75,3
Velika Kapanica	991	317	32,0	1032	409	39,6
Vrpolje	1190	441	37,1	1057	447	42,3
Ukupno	36305	22580	62,2	36602	25470	69,6

Izvor: Posebice obrađen popisi stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. (RZS RH) i 2011. (DZS RH)

Od ukupno 36602 domaćinstva u slavonskobrodskom kraju (tab. 62), 11132 ili 30,4% domaćinstva imaju poljoprivredno gospodarstvo (sl. 68). Gotovo dvije trećine tih domaćinstava ima mali posjed – do 1 ha veličine (7323 ili 63,4%), a daljnjih 17,9% (2061) otpada na posjede od 1-3 ha, dok samo 579 (5,0%) domaćinstava ima posjede veće od 10 ha (tab. 62). Prema tome, dominiraju manji posjedi, što je posljedica deagrarnizacije i urbanizacije, te se zadržavaju od posjeda samo najnužniji za zadovoljavanje vlastitih potreba (okućnica, vrt). Takvih malih posjeda najviše ima u prigradskoj urbaniziranoj okolici Slavonskog Broda.

Sl. 67. Domaćinstva bez poljoprivrednog gospodarstva po općinama slavonskobrodskog kraja 1981. i 2011.

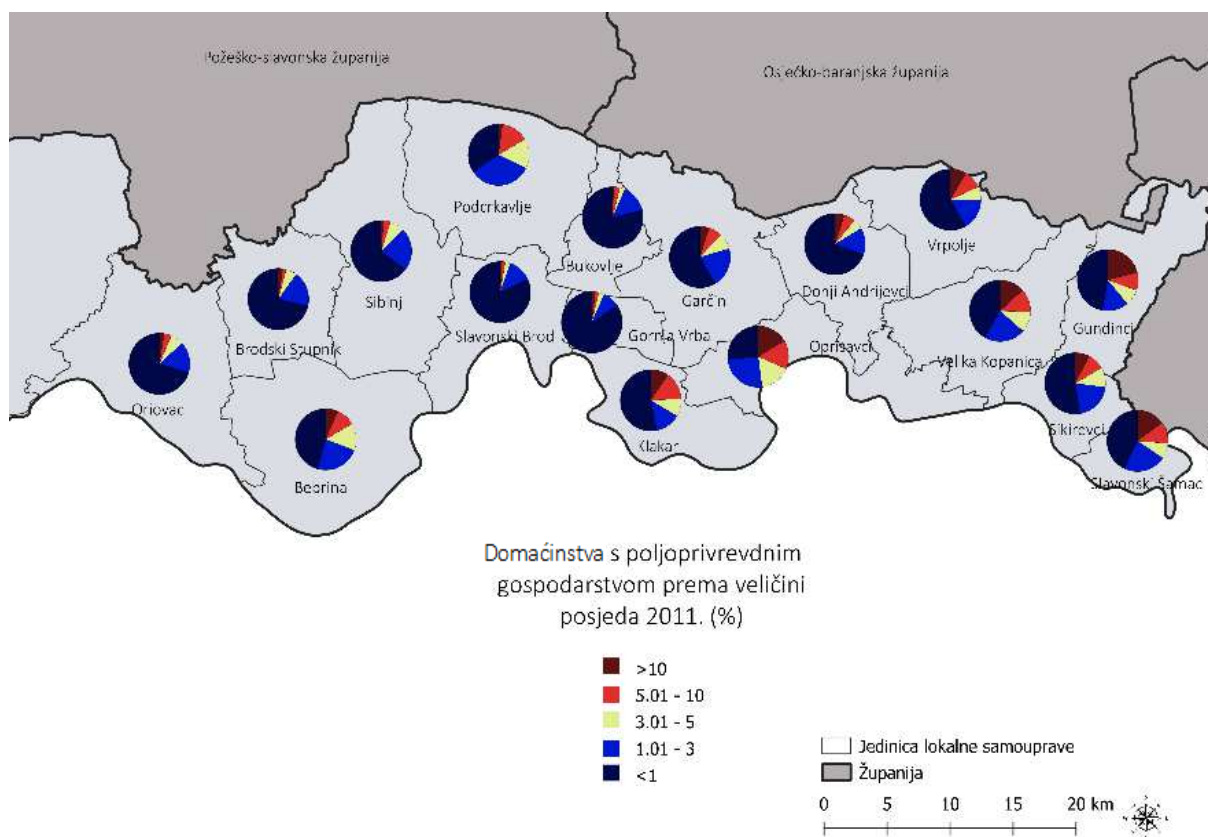
Izvor: GIS Data (1981.); (2011.)

Po visokom udjelu domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva, većim od 50%, ističu se naselja Grada Slavenskog Broda, te naselja urbanizirane okolice, najviše u istočnom, sjeveroistočnom i jugoistočnom sektoru (tab. 63). Najviše naselja (42 ili 45,6%) ima 30 – 49,9% takvih domaćinstava i ona su uglavnom također dijelovi urbanizirane okolice i manja središta rada. Manje od 30% domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva imaju naselja koja su udaljenija od središta rada i prometno izoliranija. To su ujedno i najslabije urbanizirana naselja, s većim udjelom poljoprivrednog stanovništva, ali i kod njih je došlo do socijalnog prestrukturiranja stanovništva i njihove preobrazbe uslijed dnevnih migracija stanovništva u središta rada u slavonskobrodskom kraju.

Tab. 62. Domaćinstva s poljoprivrednim gospodarstvom prema veličini korištenog poljoprivrednog zemljišta po općinama slavonskobrodskeg kraja 2011.

Grad/ Općina	Ukupno doma ćin.	Doma- ćin. sa poljopr. gospod.	%	Veličina posjeda									
				do 1,00	%	1,01 – 3	%	3,01 – 5	%	5,01 – 10	%	>10	%
Bebrina	966	650	67,3	284	45,7	146	23,5	88	14,2	62	10,0	41	6,6
Brodski Stupnik	940	540	57,4	391	71,4	102	18,6	32	5,8	10	1,8	13	2,4
Bukovlje	954	384	40,3	351	78,9	65	14,6	12	2,7	15	3,4	2	0,4
Donji Andrijevc	1183	628	53,1	484	69,6	97	14,0	37	5,3	41	5,9	36	5,2
Garčin	1494	778	52,1	436	58,6	156	20,9	62	8,3	54	7,2	37	5,0
Gornja Vrba	738	218	29,5	227	84,3	24	8,9	8	3,0	5	1,9	5	1,9
Gundinci	572	359	62,8	166	47,2	49	13,9	30	8,5	33	9,4	74	21,0
Klakar	655	379	57,9	221	53,2	55	13,3	39	9,4	60	14,5	40	9,6
Oprisavci	714	500	70,0	102	26,6	98	25,5	63	16,4	58	15,1	63	16,4
Oriovac	1878	1135	60,4	963	70,5	221	16,2	93	6,8	54	4,0	35	2,5
Podcrkavlje	763	516	67,6	169	34,5	163	33,3	77	15,7	71	14,5	10	2,0
Sibinj	2191	1180	53,9	691	64,6	243	22,7	82	7,7	39	3,6	14	1,4
Sikirevci	647	429	66,3	215	52,4	84	20,5	43	10,5	37	9,0	31	7,6
Slavonski Brod	20137	2035	10,1	1940	82,1	293	12,4	65	2,8	41	1,7	23	1,0
Slavonski Šamac	681	168	24,7	80	43,0	42	22,6	15	8,1	21	11,3	28	15,0
Velika Kopanica	1032	623	60,4	221	41,5	117	22,0	58	10,9	65	12,2	71	13,4
Vrpolje	1057	610	57,7	382	58,4	106	16,2	47	7,2	63	9,6	56	8,6
Ukupno	36602	11132	30,4	7323	63,4	2061	17,9	851	7,4	729	6,3	579	5,0

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Sl. 68. Domaćinstva s poljoprivrednim gospodarstvom prema veličini posjeda po općinama slavonskobrodskog kraja 2011. godine

Izvor: GIS Data (2011.)

Tab. 63. Udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva po naseljima Slavonskobrodskog kraja 2011.godine

Grad/Općina	Ukupno naselja	Udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva (u %)									
		0 – 9,9		10 – 19,9		20 – 29,9		30 – 49,9		≥50	
		Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.	Br. nas.	% od uk.
Bebrina	7					2	28,6	5	71,4		
Brodski Stupnik	4							4	100,0		
Bukovlje	5							4	80,0	1	20,0
Donji Andrijevci	4					2	50,0	1	25,0	1	25,0
Garčin	8							6	75,0	2	25,0
Gornja Vrba	2									2	100,0
Gundinci	1							1	100,0		
Klakar	4			1	25,0	2	50,0			1	25,0
Oprisavci	8					5	62,5	3	37,5		
Oriovac	10			1	10,0	2	20,0	5	50,0	2	20,0
Poderkavlje	12	1	8,3	3	25,0	3	25,0	5	41,7		
Sibinj	12			2	16,7	4	33,3	3	25,0	3	25,0
Sikirevci	2							2	100,0		
Slavonski Brod	3									3	100,0
Slavonski Šamac	2									2	100,0
Velika Kapanica	5			1	20,0	1	20,0	3	60,0		
Vrpolje	3					2	66,7			1	33,3
Ukupno	92	1	1,1	8	8,7	23	25,0	42	45,6	18	19,6

Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

Dakle, uslijed razvitka nepoljoprivrednih djelatnosti, koji je utjecao na prestrukturiranje agrarnog stanovništva, došlo je do promjena agrarnog pejzaža, demografske strukture i gospodarskih djelatnosti. Selektivna migracije mlađeg i zrelog stanovništva u razvijenija središta centre rada odrazila se na stvaranje staračkih domaćinstava i odumiranje poljoprivrednih gospodarstava (Njegač, 1995.). Međutim, radnici zaposleni u nepoljoprivrednim djelatnostima i dalje obrađuju svoje posjede, te su se stvorila mješovita domaćinstava i došlo je do poluprestrukturiranja agrarnog stanovništva, to je donekle smanjilo stvaranje agrarnih viškova i komercijalizaciju poljoprivrede (Njegač, 1995.). Međutim smanjuje se udio poljoprivrednog stanovništva koje se sve više socijalno prestrukturira, što je

povezano sa potpunim napuštanjem poljoprivrede, a isto sve više dolazi do pojave ozelenjavanja oraničnih površina (Njegač, 1995.).

Tab. 64. Kategorije iskorištavanja poljoprivrednih površina po općinama slavonskobrodog kraja 1981.

Grad/ Općina	Korišteno poljoprivredno zemljište, ha								
	Ukupno korišteno poljoprivredno zemljište, ha	Oranice, ha	%	Voćnjaci, ha	%	Vinogradi, ha	%	Ostalo poljop. zemljište (livade, pašnjaci i dr.), ha	%
Bebrina	7317	5164	70,6	125	1,7	10	0,1	2018	27,6
Brodski Stupnik	2495	1880	75,4	275	11,0	44	1,7	296	11,9
Bukovlje	1719	1356	78,9	164	9,5	52	3,0	147	8,6
Donji Andrijevc	3619	3053	84,4	217	6,0	1	0,0	348	9,6
Garčin	5662	4489	79,3	489	8,6	16	0,3	668	11,8
Gornja Vrba	1014	802	79,1	30	2,9	1	0,1	181	17,9
Gundinci	3350	2813	84,0	65	1,9	9	0,3	464	13,8
Klakar	3413	2454	71,9	66	1,9	8	0,3	885	25,9
Oprisavci	5989	4769	79,6	89	1,5	0	0,0	1131	18,9
Oriovac	7726	5438	70,4	436	5,6	359	4,7	1492	19,3
Podcrkavlje	5555	3922	70,6	745	13,4	82	1,5	806	14,5
Sibinj	6374	4531	71,1	612	9,6	109	1,7	1123	17,6
Sikirevci	3410	2813	82,5	119	3,5	0	0,0	478	14,0
Slavonski Brod	4973	3495	70,3	1013	20,4	131	2,6	334	6,7
Slavonski Šamac	2094	1587	75,8	76	3,6	0	0,0	431	20,6
Velika Kopanica	6378	5082	79,7	104	1,6	0	0,0	1191	18,7
Vrpolje	4706	4209	89,4	114	2,4	4	0,1	379	8,1
Ukupno	75794	57857	76,3	4740	6,3	825	1,1	12372	16,3

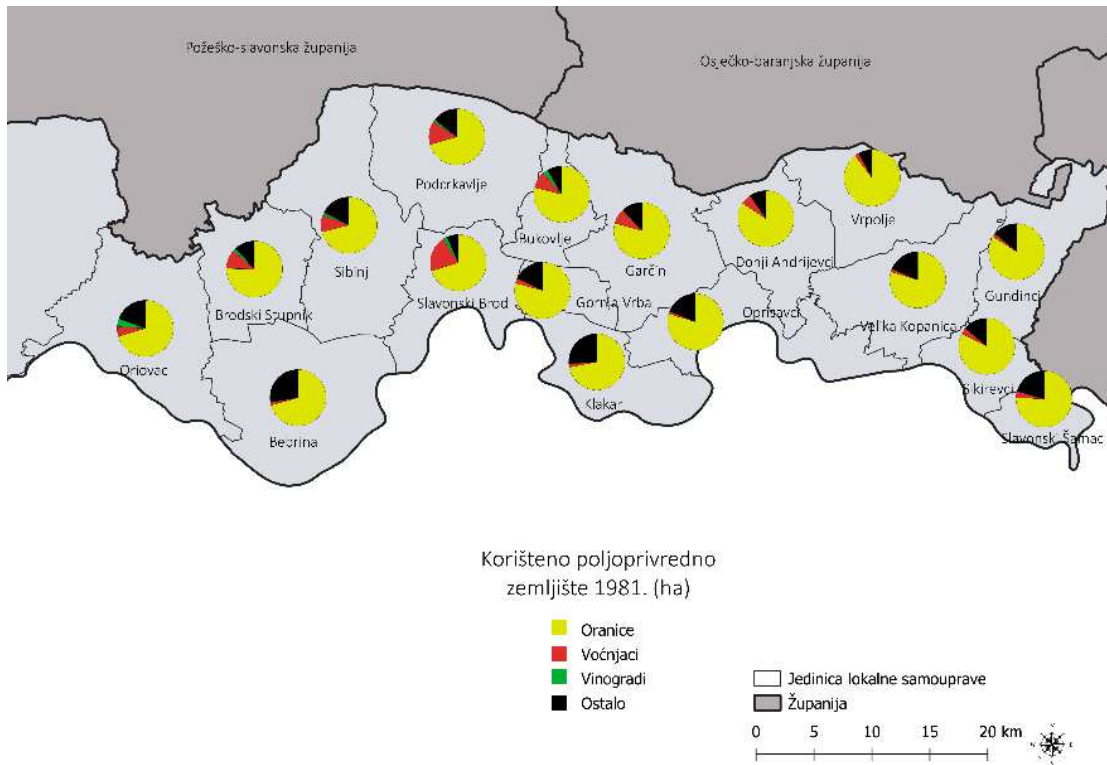
Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. (RZS RH)

Tab. 65. Kategorije iskorištavanja poljoprivrednih površina po općinama slavonskobrodkog kraja 2011.

Grad/ Općina	Korišteno poljoprivredno zemljište, ha								
	Ukupno korišteno poljoprivredno zemljište, ha	Oranice, ha	%	Voćnjaci, ha	%	Vinogradi, ha	%	Ostalo poljop. zemljište (livade, pašnjaci i dr.), ha	%
Bebrina	2510	2291	91,3	18	0,7	4	0,1	197	7,9
Brodski Stupnik	736	558	75,8	74	10,0	13	1,8	91	12,4
Bukovlje	364	263	72,2	31	8,5	11	3,0	59	16,3
Donji Andrijevci	1848	1703	92,2	93	5,0	0	0,0	52	2,8
Garčin	2694	2445	90,8	206	7,6	8	0,3	36	1,3
Gornja Vrba	431	396	91,7	8	1,9	1	0,1	27	6,3
Gundinci	3058	2936	96,0	28	0,9	8	0,3	86	2,8
Klakar	1850	1684	91,0	17	0,9	5	0,3	145	7,8
Oprisavci	2850	2641	92,7	14	0,5	0	0,0	195	6,8
Oriovac	2835	2030	71,7	132	4,6	132	4,6	541	19,1
Podcrkavlje	1274	913	71,6	158	12,4	19	1,5	184	14,5
Sibinj	1446	1026	71,0	124	8,6	25	1,7	270	18,7
Sikirevci	1293	1168	90,3	32	2,5	0	0,0	93	7,2
Slavonski Brod	2647	1254	47,4	513	19,4	70	2,6	811	30,6
Slavonski Šamac	844	811	96,1	22	2,6	0	0,0	11	1,3
Velika Kopanica	3716	3622	97,5	24	0,6	0	0,0	70	1,9
Vrpolje	2739	2616	95,5	39	1,4	2	0,1	81	3,0
Ukupno	33137	28358	85,6	1533	4,6	296	0,9	2950	8,9

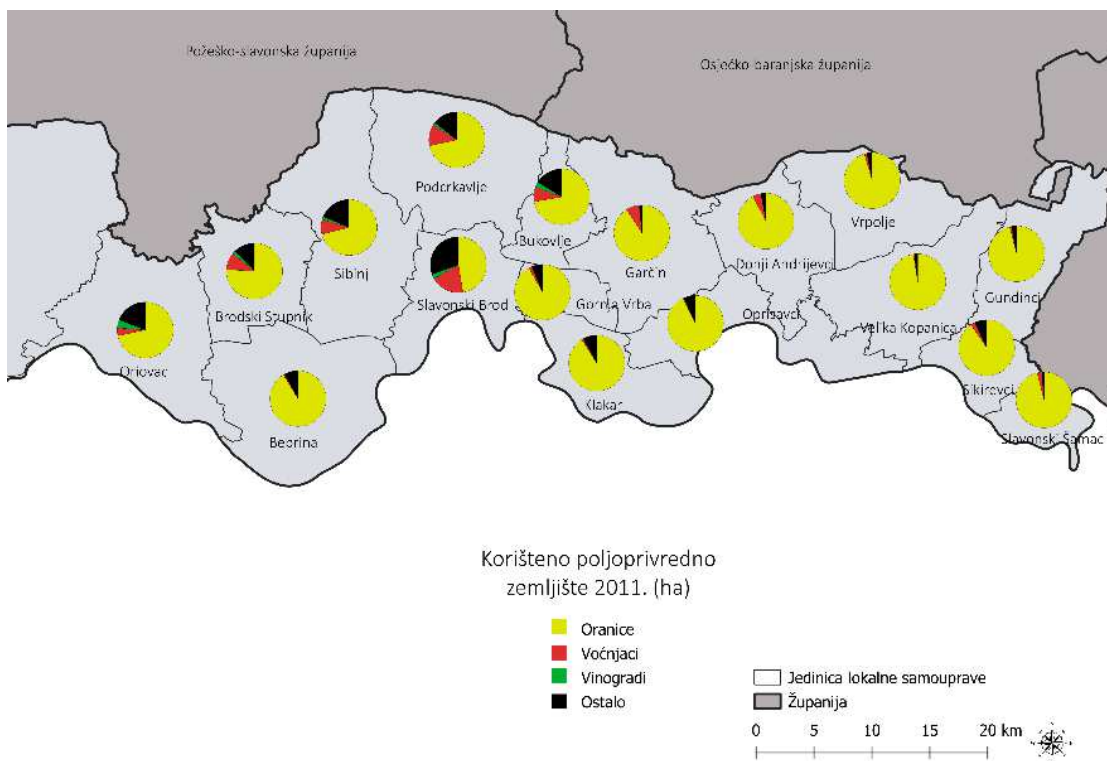
Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. (DZS RH)

U razdoblju 1981. – 2011. pod utjecajem industrijalizacije i urbanizacije smanjila se površina korištenog poljoprivrednog zemljišta 75794 ha na 33137 ha, odnosno za 42657 ha ili za 56,3% (tab. 64, 65). To znači da je oslabio interes za obradu zemljišta te se povećao udio napuštenog poljoprivrednog zemljišta (sl. 69, 70). U odnosu na 1981. godinu porastao je udio oranica i vrtova, a smanjile su se površine pod voćnjacima, vinogradima i pašnjacima.

Sl. 69. Struktura korištenog poljoprivrednog zemljišta u ha po općinama slavonskobrodskog kraja 1981.

Izvor: GIS Data (1981.)

Sl. 70. Struktura korištenog poljoprivrednog zemljišta u ha po općinama slavonskobrodskog kraja 2011.

Izvor: GIS Data (2011.)

6.3.3. Stupanj urbanizacije

Povećanje udjela nepoljoprivrednog stanovništva, domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva i aktivnog zaposlenog stanovništva, koje radi izvan vlastitog gospodarstva pokazatelji su urbanizacije ruralnog prostora, kao posljedice promjene načina života njihovog stanovništva (Njegač, 1995.). Prema stupnju urbanizacije razlikuju se: urbana, jače urbanizirana i slabije urbanizirana naselja te ruralna naselja. Jače urbanizirana naselja su naselja sa udjelom poljoprivrednog stanovništva do 10% i najmanje 75% zaposlenih. Slabije urbanizirana naselja imaju 10 – 20% poljoprivrednog stanovništva i barem 50% zaposlenih, naselja koje ne zadovoljavaju ni te kriterije smatraju se ruralnim (Bašić, 2005.).

Tab. 66. Naselja slavonskobrodskog kraja prema stupnju socioekonomske preobrazbe 1981. i 2001. godine

Naselja prema stupnju urbanizacije	1981.				2001.			
	Naselja		Stanovništvo		Naselja		Stanovništvo	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Ruralna	59	63,4	24634	23,2	49	52,7	16770	13,5
Slabije urbanizirana	29	31,2	30639	28,8	39	41,9	39295	31,6
Jače urbanizirana	2	2,2	1974	1,8	2	2,2	3672	2,9
Urbana	3	3,2	49153	46,2	3	3,2	64612	52,0
Ukupno	93	100,0	106400	100,0	93	100,0	124349	100,0

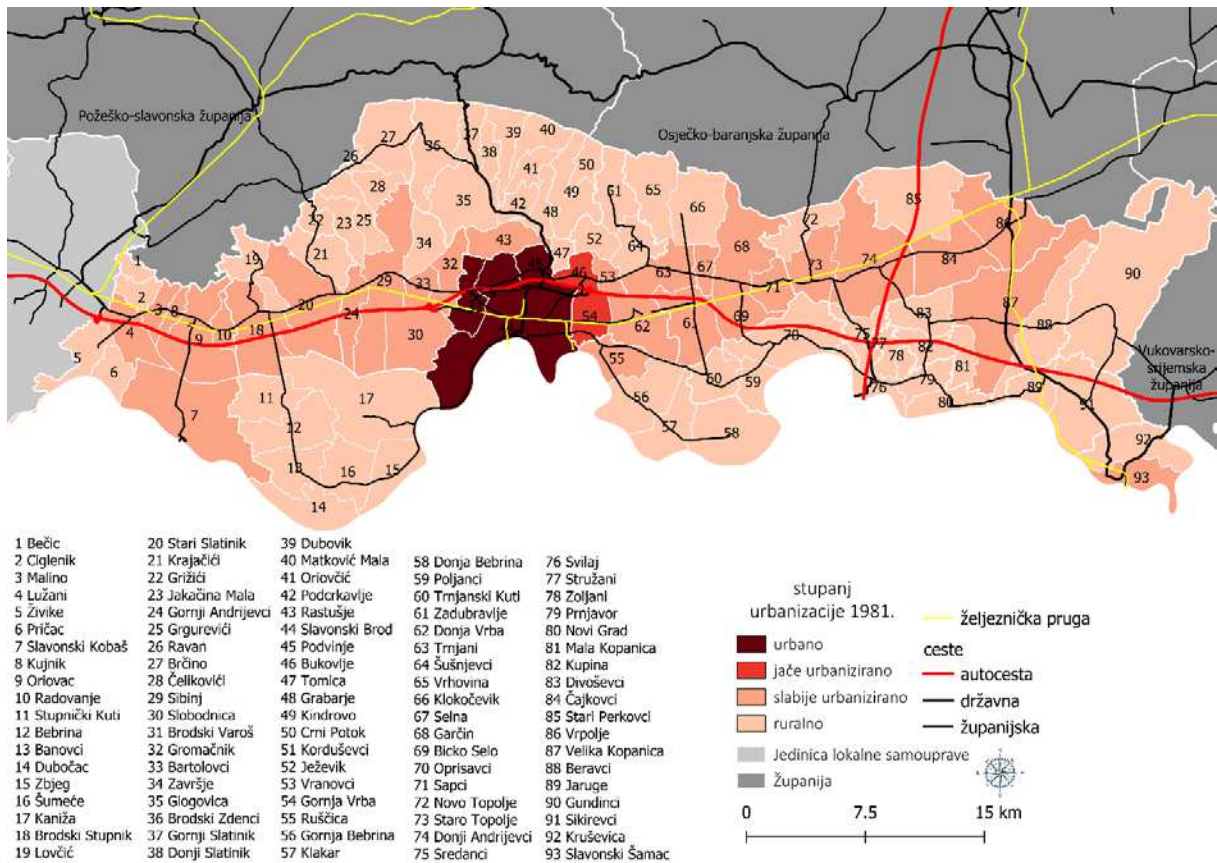
Izvor: Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. RZS RH
 Posebice obrađen popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2001. DZS RH

Mogućnost zapošljavanja stanovništva izvan poljoprivrede utječe na na dinamiku socioekonomske preobrazbe, te se tako najjača urbanizirana zona nalazi u blizini najvećeg središta rada, kao i urbanizirane zone oko manjih središta rada koji su bolje prometno položeni, te duž prometnih koridora. U slavonskobrodskom kraju prometni koridori su osovine cjelokupnog gospodarskog razvitka. Godine 1981. godine od ukupno 93 naselja, 59 je bilo ruralnih, dakle onih u kojima nije došlo do snažnijih promjena. U njima je živjelo 24634 (23,2%) stanovnika slavonskobrodskog kraj (tab. 66). Slabije urbaniziranih naselja bilo je 29, s ukupno 30639 (28,8%) stanovnika, dok su jače urbanizirana bila 2 naselja, u kojima je živjelo 1974 (1,8%) stanovnika, to su Bukovlje i Gornja Vrba. Najveće naselje je Slavonski Brod, u kojem je živjela gotovo polovica ukupnog stanovništva 49153 (46,2%), odnosno u gradu Slavonskom Brodu i dva prigradska naselja Podvinje i Brodski Varoš (tab. 66, sl 71). Pored Slavonskog Broda prigradska naselja Podvinje i Brodski Varoš su socio-ekonomski,

funkcionalno i fizionomski potpuno srasli sa gradom i ne razlikuju se mnogo od drugih perifernih naselja Slavanskog Broda. Brodski Varoš i Podvinje koja su zbog njihovih socio-ekonomskih, funkcionalnih i fizionomskih karakteristika, kao prošireno gradsko područje uvrštena u urbana naselja. Kada je Grad Slavonski Brod 1991. godine dobio Status Grada njemu su i priključena ova dva prigradska naselja Podvinje i Brodski Varoš. Naselje Podvinje je do 1991. godine prema Republičkom zavodu za statistiku Republike Hrvatske i popisivan kao sastavni dio grada Slavanskog Broda.

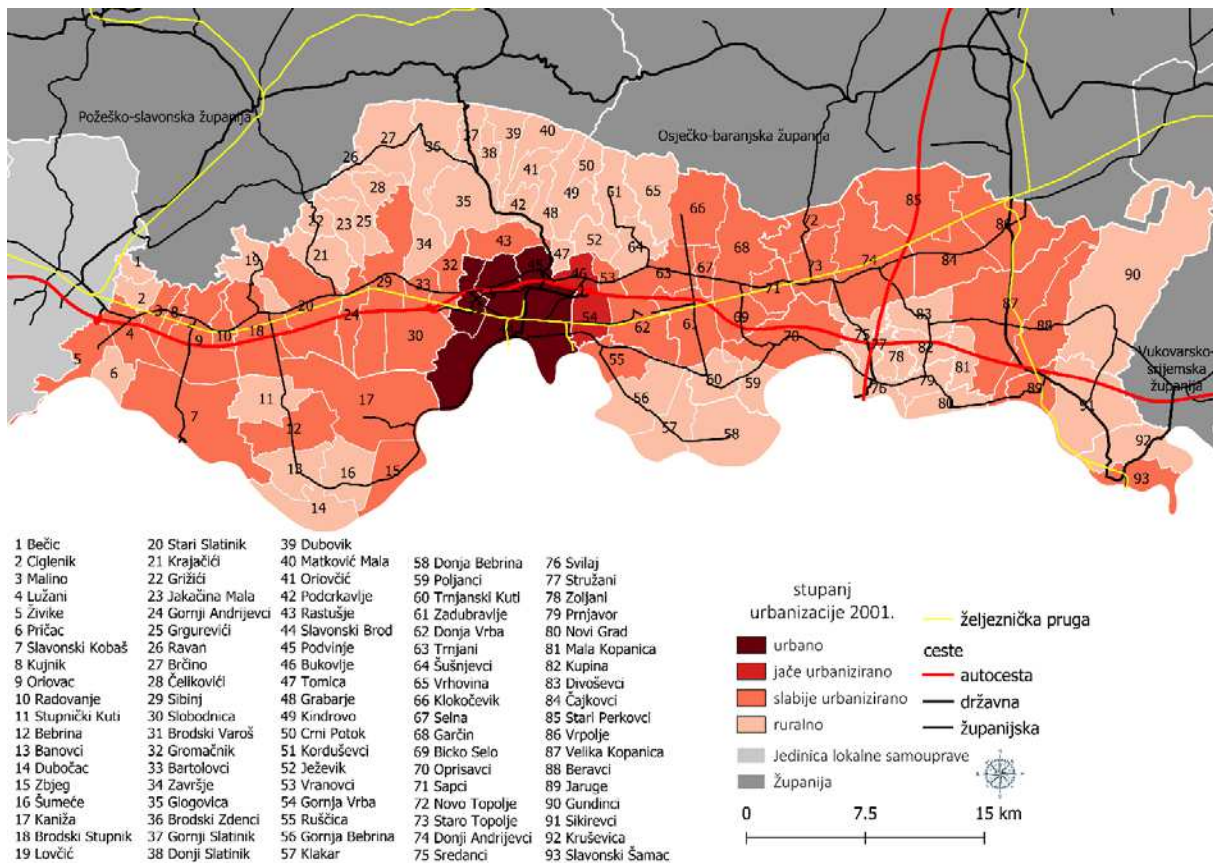
U odnosu na 1981. godinu 2001. godine zone urbanizacije se šire. Mnogo veći broj naselja je uključen u proces urbanizacije te su zone urbaniziranih naselja znatno veće. Najveće urbanizirane zone su oko većih središta rada te duž prometnih koridora (sl. 72). Tako je porastao broj urbaniziranih naselja na račun ruralnih, koja su se smanjila sa 59 na 49. U njima je živjelo 16770 stanovnika (13,5%). Slabije urbaniziranih naselja bilo je 39, s ukupno 39295 stanovnika (31,6%), 2 naselja Bukovlje i Gornja Vrba su jače urbanizirana, a u njima je živjelo 3672 stanovnika (2,9%), dok je u gradu Slavanskom Brodu i njegova dva prigradska naselja živjelo 64612 (52,0%) stanovnika slavanskobrodskog kraja (tab. 66). Prema tome, osim jače urbanizacije, došlo je i do jače centralizacije i prostorne polarizacije stanovništva u gradu. S obzirom na to da su najranije zahvaćena procesom urbanizacije i industrijalizacije, to su i jedina urbana naselja slavanskobrodskog kraja – Slavonski Brod, te prigradska naselja Brodski Varoš i Podvinje koja su zbog njihovih socio-ekonomskih, funkcionalnih i fizionomskih karakteristika promatrana kao urbana naselja, tj. prošireno gradsko područje. Naime, ova dva prigradska naselja zadovoljavaju potpuno kriterije da budu tretirana kao urbana naselja slavanskobrodskog kraja. Jače urbanizirana su svega dva naselja Bukovlje i Gornja Vrba u istočnom i sjeveroistočnom dijelu neposredne urbanizirane prigradske okolice. Ova naselja su značajna središta rada, a i središta okupljanja na najnižoj razini. Slabije urbanizirana su naselja koja su manji, ali još uvijek nedovoljno razvijena središta rada. Tu spadaju i većina općinskih središta slavanskobrodskog kraja te naselja u blizini središta rada, koja su i povoljno prometno položena (sl. 72). Iako u ovoj kategoriji ima naselja koja imaju i više od 2000 stanovnika, još uvijek nemaju dovoljno razvijene funkcije i s obzirom na ostale kriterije ne zadovoljavaju da budu svrstana u jače urbanizirana naselja. Ruralna naselja su udaljenija naselja koja nisu zahvaćena procesom urbanizacije (sl. 72). Njihov periferan položaj u odnosu na središta rada nepovoljno se odražava na njihovu demografsku strukturu te su to populaciono manja naselja u kojima su zastupljena staračka domaćinstva.

Više urbaniziranih naselja imaju sjeverozapadni, zapadni i istočni dijelovi slavonskobrodskog kraja uzduž prometnih koridora, dok sjeverni, jugozapadni, jugoistočni i krajnji istočni dijelovi imaju manje urbaniziranih naselja s obzirom na njihov periferni položaj u odnosu na Slavonski Brod i prometne koridore (sl. 72). Prema tome, slavonskobrodski kraj je generalno slabije urbanizirani prostor.

Sl. 71. Stupanj socioekonomske preobrazbe naselja slavonskobrodskog kraja 1981. godine

Izvor: GIS Data (1981.)

Sl. 72. Stupanj socioekonomske preobrazbe naselja slavonskobrodskog kraja 2001. godine

Izvor: GIS Data (2001.)

6.4. Opskrbljenost centralnim funkcijama

Walter Christaller je tridesetih godina 20. stoljeća sustavno razradio i iznio teoriju centralnih naselja u knjizi *Die zentralen Orte in Süddeutschland* 1933. Na njegov rad utjecali su i radovi nekih drugih geografa i ekonomista (Weber, Kohl, von Thünen, Gradmann, Bobek i dr.) (Vresk, 1986.). Christaller promatra centralno naselje kao lokaciju, središte ili ishodište određenih uslužnih funkcija za neki prostor (Malić, 1981.). Diferencijacija naselja u određene stupnjeve centraliteta ovisi prvenstveno o kvaliteti i kvantiteti njegovih funkcija, tj. ukoliko njegove centralne funkcije koristi više stanovnika na većem prostoru to je centralno naselje značajnije, ima viši stupanj centraliteta. Tako se stvara mreža centralnih naselja, međusobno vertikalno povezanih, koja proizilazi iz različitog stupnja koncentracije funkcija u tim naseljima. Pod utjecajem društveno-gospodarskog razvitka takva mreža se dinamično mijenja. Christallerova teorija naišla je na mnogo prigovora, a neki od temeljnih bili su njezina statičnost, zatim njezina utemeljenost na idealnom homogenom geografskom prostoru, kakvog u stvarnosti nema, zatim isključivi utjecaj tržišnih čimbenika na razvitak nekog područja, što je

jednostrano itd. Ipak se Christallerov rad smatra pionirskim u ovom području i dao je poticaj autorima radova iste ili slične problematike (A. Lösch, 1940., B. J. L. Berry i W. L. Garrison, 1958., H. Carol, 1968., H. Bobek, 1969. i dr.) (Malić, 1981.).

Analiza centralnih funkcija u slavonskobrodskom kraju provedena je vrednovanjem šest osnovnih skupina: (1) obrazovne, (2) zdravstvene, (3) poštanske, (4) trgovačke, (5) financijske, i (6) upravne. Za svaku od navedenih funkcija analiziran je broj i prostorni razmještaj funkcija kako bi se odredila njihova prostorna distribucija i deficit zbog kojih je lokalno stanovništvo usmjereno na odlazak u gradove izvan promatranog prostora.

U analizi obrazovnih funkcija razmatraju se područne škole, osnovne i srednje škole. Osnovne škole postoje u ukupno petnaest naselja – Bebrina, Brodski Varoš, Donji Andrijevc, Garčin, Gundinci, Oprisavci, Oriovac, Sibinj, Sikirevci, Slavonski Šamac, Slavonski Brod, osmogodišnja škola Slobodnica - Sibinj⁵, Podvinje, Velika Kapanica i Vrpolje (sl. 73). Uz to se u još četrdeset jednom naselju nalaze manje ili veće područne škole, čije se matične škole nalaze u prethodno navedenim naseljima⁶. U skupinu naselja s razvijenijom funkcijom obrazovanja ulaze naselja s osnovnim školama te četiri naselja s većim područnim školama, uglavnom u okolici važnijih centralnih naselja (Gornja Vrba, Podcrkavlje, Ruščica, Slavonski Kobaš). Funkcija obrazovanja najrazvijenija je u Slavanskom Brodu koji ima deset osnovnih škola. Slavonski Brod je i srednjoškolsko središte s devet srednjih škola (Gimnaziju Matija Mesić, Klasična gimnazija fra Marijana Lanosovića, Ekonomsko-birotehničku, Tehničku školu, Glazbenu školu, Industrijsko-obrtničku školu, Obrtničku školu, Medicinsku školu,

⁵ U općini Sibinj u sastavu matične škole je i osmogodišnja škola u Slobodnici.

⁶ Osnovna škola u Bebrini obuhvata šest područnih škola (Kaniža, Zbjeg, Šumeće, Banovci, Dubočac i Stupničke Kut). Osnovna škola u Oriovcu ima u svom sastavu dvije područne škole (Brodski Stupnik i Slavonski Kobaš). U općini Sibinj u sastavu matične škole je šest područni škola (Gornji Andrijevc, Grgurevići Grižići, Stari Slatnik, Ravno) i područna škola Gromačnik, koja je u sastavu osnovne škole u Slavanskom Brodu, područna škola Podcrkavlje je u sastavu osnovne škole Slavonski Brod (Podvinje). Općina Gornja Vrba ima dvije područne škole koje su u sastavu osnovnih škola u Slavanskom Brodu. Na teritoriji općine Klakar je četiri područne škole (Gornjoj Bebrini, Donjoj Bebrini Klakaru i Ruščici), koje su u sastavu osnovne škole u Slavanskom Brodu. Na teritoriji općine Bukovlje, područne škole u Šušnjevcima i Vranovcima pripadaju osnovnoj školi Slavonski Brod. Osnovna škola u Garčinu ima pet područnih škola (Bisko Selo, Klokočevik, Sapci, Trnjani i Zadubravlje). Osnovna škola u Oprisavcima ima šest područnih škola (Kupina, Novom Gradu. Poljancima, Prnjavoru, Svilaju i Trnjanskim Kutima). Osnovna škola u Donjim Andrijevcima u svom sastavu ima i tri područne škole (Divoševci, Sredanci i Staro Topolje. Osnovna škola u Vrpolju ima dvije područne škole (Čajkovci i Stari Perkovci). Osnovna škola u Velikoj Kapanici u svom sastavu ima dvije područne škole (Beravci i Jarugame).

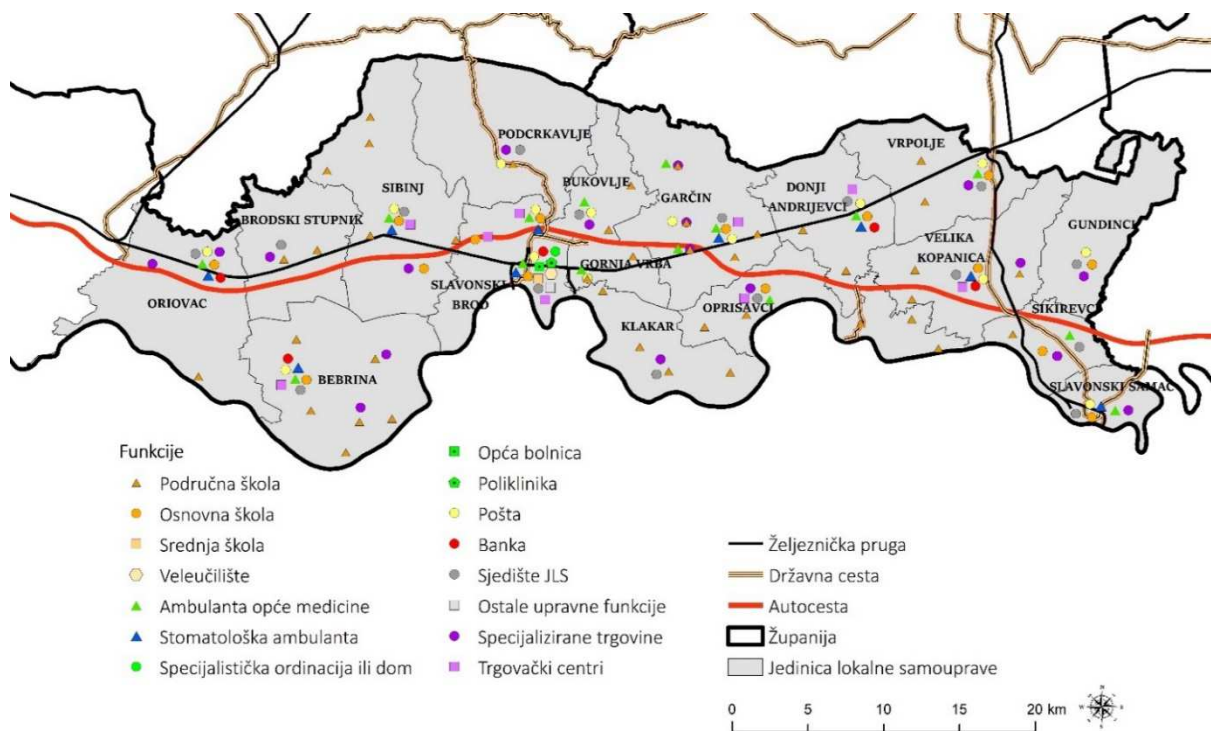
Srednja škola Matije Antuna Reljkovića). Veleučilište u Slavanskom Brodu ima tri smjera: Bilinogojstvo, Strojarsstvo i Menadžment. Bilinogojstvo ima smjer hortikulturu i ratarstvo, te specijalistički diplomski stručni studij ekološka poljoprivreda i ruralni razvitak. Menadžment ima smjer menadžment i specijalistički diplomski stručni studij menadžment. Strojarsstvo ima smjer strojarsstvo i specijalistički diplomski stručni studij energetika. To je ujedno i jedino naselje koja pruža mogućnost srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja u promatranom prostoru.

U hijerarhiji zdravstvene funkcije najmanji stupanj važnosti, koji je nužan za centralitet naselja, predstavlja zdravstvena ambulanta, zatim slijedi specijalistička ordinacija te opća bolnica i veći broj specijalističkih ambulanti. Ambulante opće medicine nalaze se u naseljima Bukovlje, Bebrina, Garčin, Gornja Vrba, Klokočevik Oprisavci, Podvinje, Sikirevci, Slavonski Šamac, Velika Kopanica, Vrpolje i Zadubravlje, a po dvije ordinacije opće medicine imaju razvijenija naselja Donji Andrijevcima, Oriovac i Sibinj. Stomatološke ambulante postoje u Bebrini, Donjim Andrijevcima, Garčinu, Oriovacu, Podvinju, Sibinju, Slavanskom Šamcu i Velikoj Kopanici (sl. 73). Očekivano, zdravstvene funkcije najrazvijenije su u Slavanskom Brodu s Općom bolnicom, tri poliklinike, velikim brojem stomatoloških i ambulanti opće medicine te nekoliko specijalističkih ordinacija i dvije ustanove za rehabilitaciju i zdravstvenu njegu. S obzirom na broj stanovnika, deficit zdravstvene funkcije nazočan je u naseljima Brodski Stupnik, Gudinci, Klakar i Podcrkavlje.

Poštanska funkcija promatrana je kroz zastupljenost poštanskih ureda po naseljima. Ukupno u promatranom području postoje 22 poštanska ureda, od čega se samo u Slavanskom Brodu nalazi 8. Po jedan poštanski ured postoji u naseljima Bebrina, Bukovlje, Garčin, Gornja Vrba, Gudinci, Donji Andrijevcima, Oriovac, Podcrkavlje, Podvinje, Sibinj, Sikirevci, Velika Kopanica, Vrpolje, Slavonski Šamac i Trnjani (sl. 73).

U hijerarhiji funkcije opskrbe najniži stupanj imaju naselja samo s trgovinom mješovitom robom, zatim naselja sa specijaliziranim trgovinama te naselja s većim prodavaonicama (supermarketi i hipermarketi). Trgovine isključivo mješovitom robom postoje u 19 naselja (Šumeće, Kaniža, Brodski Stupnik, Bukovlje, Klokočevik, Trnjani, Zadubravlje, Gornja Vrba, Gudinci, Klakar, Slavonski Kobaš, Lužani, Oprisavci, Podcrkavlje, Slobodnica, Sikirevci, Slavonski Šamac, Beravci, Vrpolje), dok specijalizirane prodavaonice postoje u naseljima Bebrina, Brodski Varoš, Garčin, Donji Andrijevcima, Velika Kopanica, Oprisavci, Podvinje i Sibinj, a njihov je broj najviši u Slavanskom Brodu.

U funkciji bankarstva i osiguranja najniži stupanj centraliteta imaju poslovnice banaka, dok za centralna naselja najnižeg stupnja centraliteta nije predviđeno njihovo postojanje. Poslovnice banaka postoje samo u Slavonskom Brodu (14), te po jedna u Bebrini, Oriovcu, Donjim Andrijevcima i Velikoj Kopanici, dok se samo u Slavonskom Brodu nalaze osiguravajuća društva i fondovi (sl. 73)

Sl. 73. Osnovne funkcije u naseljima slavonskobrodskog kraja

Izvor: GIS Data (2018.)

Upravna funkcija podrazumijeva sjedište regionalne i lokalne uprave, druge odjele javne ili državne uprave, a tu su i sudovi, policija, državno odvjetništvo i sl. S obzirom na administrativnu usitnjenost, Slavonski Brod predstavlja sjedište upravnog grada i županije, dok 16 naselja ima funkciju sjedišta općine (Bebrina, Brodski Stupnik, Bukovlje, Donji Andrijevc, Garčin, Gornja Vrba, Gundinci, Klakar, Oprisavci, Oriovac, Podcrkavlje, Sibinj, Sikirevci, Slavonski Šamac, Velika Kopanica i Vrpolje). Uz njih funkcije mjesnih odbora ima još 79 naselja, dok Grad Slavonski Brod ima 16 mjesnih odbora (Ministarstvo uprave RH, 2018.). Očekivano, najveći broj funkcija vezanih uz upravu ima Slavonski Brod, općinski i prekršajni sud, općinsko državno odvjetništvo, te županijsko vijeće, upravu i sud.

Iz prethodne analize proizlazi da pojedini dijelovi Slavonskobrodskog kraja imaju deficit određenih centralnih funkcija. To kvantitativno pokazuju i podatci koji prikazuju koliko

prosječno naselja opskrbljuje jedna funkcija te kolika je prosječna površina područja u dometu jedne centralne funkcije (tab. 67). U promatranih 93 naselja na površini od 1060,1 km² postoji 60 škola (osnovne i područne), 88 zdravstvenih ustanova, 21 poštanski ured, 18 banaka i 17 jedinica lokalne samouprave. Iz toga proizlazi da jedna škola dolazi na 1,6 naselja, odnosno da je prosječno gravitacijsko područje škole 17,6 km².

Tab. 67. Prosječni broj naselja i površina koju pokriva gravitacijski domet funkcija u slavonskobrodskom kraju

Funkcije	Ukupno	Broj naselja po funkciji	Domet funkcije (površina u km ²)
Obrazovne (osnovne i područne škole)	60	1,6	17,6
Zdravstvene (ambulante i domovi zdravlja)	88	1,0	12,0
Poštanske (poštanski uredi)	23	4,0	46,0
Financijske (poslovnice banaka)	18	5,1	58,9
Upravne (sjedišta gradova i općina)	17	5,5	62,3

Izvori: Posebice obrađeni podaci 2018. (DGU RH)

Iako prosječne vrijednosti nisu nepovoljne, treba imati na umu da se uglavnom radi o područnim školama, iz kojih učenici u višim razredima trebaju putovati u matičnu školu u drugo naselje. Gravitacijski domet srednjih škola i postojećih fakulteta u Slavanskom Brodu obuhvaća cjelokupno područje. Prosječne vrijednosti zdravstvenih ustanova pokazuju da se nalaze prosječno u svakom naselju, uz površinu od 12,0 km². Međutim, treba imati na umu da je najveći dio tih ustanova smješten u Slavanskom Brodu, te da su te vrijednosti izvan grada puno manje. Poštanski uredi u prosjeku se nalaze u svakom četvrtom naselju i pokrivaju površinu od 46,0 km², a jedna banka dolazi na prosječno 5,1 naselja i njezin domet obuhvaća 58,9 km². Iako navedeno pokazuje da te funkcije ne zadovoljavaju u dovoljnoj mjeri lokalno stanovništvo, s obzirom na koncentraciju u Slavanskom Brodu, banke imaju izuzetno veliku površinu gravitacijskog dometa. Prosječna jedinica lokalne samouprave pokriva 5,5 naselja i ima površinu od 62,3 km², što s obzirom na potrebe pokazuje da su usluge lokalne samouprave dostupne stanovništvu.

Deficit centralnih funkcija u pojedinim dijelovima promatranog prostora dio je šireg problema koji je nazočan u Hrvatskoj, a generiran je desetljećima. Naime, nakon Drugog svjetskog rata industrijski razvitak odvijao se pretežno u većim gradovima, te su gradovi postupno postali žarišta kompleksnog regionalnog razvitka i prostorne polarizacije. Istodobno se ruralnim prostorima između većih gradova, a takav je i ovaj prostor, događa deagrarizacija i

iseljavanje, te izostaje snažniji razvitak centralnih funkcija i jačanje funkcije rada koje bi zadržalo stanovništvo (Njegač, 1995.). Sve to dovodi do slabljenja populacijske baze i starenja stanovništva, a time i potrebe za jačanjem centralnih funkcija. Situaciju je dodatno pogoršao Domovinski rat koji je zahvatio veći dio ovog područja te je dodatno utjecao na društveno-gospodarsko zaostajanje ovog prostora i mogućnost praćenja dinamike suvremenog razvitka.

6.4.1. Hijerarhija centralnih naselja

Centar je središnje naselje, iz Christallerove teorije centralnih mjesta, koje svojim uslugama privlači stanovnike iz obližnjih i udaljenih područja, a veličina njegovog utjecajnog (gravitacijskog) područja ovisi o opsegu dobara i usluga koje centralno mjesto nudi tim stanovnicima. Veličina gravitacijskog areala nekog centralnog naselja ukazuje na prostorni domet pojedinih centralnih funkcija tog centra te može ukazati na njegov funkcionalni rang u mreži naselja u određenom prostoru (Njegač, 1995.). Utvrđivanje gravitacijskih područja centralnih naselja izvršeno je temeljem analize posjedovanja centralnih funkcija u prethodnom poglavlju. Ovisno o zastupljenosti pojedinih funkcija, prema modelu izdvajanja centralnih naselja, ona su podijeljena na četiri stupnja centraliteta (vidi Njegač, 1999.). Naselje ima I. stupanj centraliteta ako ima svih pet u modelu navedenih funkcija. Uvjet za viši stupanj centraliteta su sve funkcije iz nižeg stupnja plus barem pet funkcija iz dotičnog stupnja. Na osnovu broja i vrsta centralnih funkcija izdvajaju četiri hijerarhijska stupnja (Njegač, 1999.).

Godine 1991. mreža centralnih naselja je u početnom obliku formiranja. Na to osobito upućuje nekonzistentnost hijerarhije centralnih naselja, nedostatak centralnih naselja II. reda kao značajnih mikroregionalnih središta i naselja III. stupnja centraliteta kao subregionalnih središta. Najznačajnija kategorija centralnih naselja upravo su općinska središta. Zahvaljujući većem broju centralnih naselja smanjilo se područje koje teoretski pojedinačno opskrbljuju. S obzirom na ukupan broj naselja bez centraliteta (70) i površinu slavonskobrodskog kraja (1060,1 km²). Jedno centralno naselje opskrbljuje osnovnim funkcijama prosječno 3,0 naselja i to na površini od 46,0 km². Tako na jedno naselje četvrtog stupnja centraliteta dolazi četiri naselja drugog stupnja centraliteta, 12 naselja prvog stupnja centraliteta, 6 naselja s djelomičnim centralitetom i 70 naselja bez centraliteta.

Najviši stupanj centraliteta i to IV. stupnja u slavonskobrodskom kraju ima Slavonski Brod, koji zadovoljava potrebe stanovništva cijelog područja. To je posljedica veličine grada i njegovog tradicionalnog središnjeg značenja. Do 1992. godine Slavonski Brod je bio središte bivše općine, koja je obuhvaćala i područja 17 današnjih općina. Godine 1971. grad Slavonski

Brod (38705) imao sve potrebne funkcije mezoregionalnog središta, koji je imao gravitacijsko područje u okvirima općine Slavonski Brod na površini od 1060,1 km², s relativno razvijenom mrežom centralnih naselja nižeg reda. Područni funkcionalni značaj tada su imala naselja Donji Andrijevi (2898) i Vrpolje (2226), a lokalni naselja Kobaš (1720), Oriovac (1686) i Slavonski Šamac (1446), jer su posjedovala funkcije za zadovoljenje potreba vlastitog stanovništva. Ostala naselja nisu posjedovala ni funkcije koje bi zadovoljile potrebe lokalnog stanovništva pa su ona funkcionalno bila ovisna o centralnim naseljima višeg reda (Sić, 1975.).

Danas, s obzirom na broj i vrstu funkcija koje posjeduju, Bebrina, Donji Andrijevi Oriovac i Velika Kapanica izdvajaju se kao naselja II. stupnja centraliteta, dok Brodski Stupnik, Bukovlje, Garčin, Gornja Vrba, Gundinci, Klakar, Oprisavci, Poderkavlje, Sibirj, Sikirevci, Slavonski Šamac i Vrpolje imaju I. stupanj centraliteta (tab. 68). Dakle, od ukupno 93 naselja Slavnskobrodskog kraja, 17 je s centralitetom, a 70 bez centraliteta. Šest od tih 70 naselja bez centraliteta posjeduju određene funkcije pa se može reći da imaju djelomični centralitet.

Naselja bez centraliteta, naselja s djelomičnim centralitetom i centralna naselja slavnskobrodskog kraja isto tako se nisu još uvijek uspjeli u zadovoljavajućoj mjeri integrirati u gospodarski i društveni razvitak šire zajednice. Slavonski Brod je razvojno žarište koje integrira i povezuje prvenstveno slavnskobrodsko kraj. Razvojni tijekovi vodećeg središta predisponiraju nove razvojne procese posebice u pravcu snažnijeg aktiviranja središta nižeg stupnja centraliteta. Slavnskobrodski kraj ima gušću mrežu centralnih naselja, ali nedovoljno razvijenu. Funkcionalno je najznačajnije naselje Slavonski Brod, koji ima funkcije središta IV. stupnja centraliteta slavnskobrodskog kraja. Značaj i uloga Slavnskog Broda u budućnosti određena je njegovim ukupnim geografskim položajem, pozicijom u funkcionalnoj integraciji slavnskobrodskog kraja, kao i nositelja transgraničnog razvitka ovog dijela Hrvatske.

Tab. 68. Centralna naselja po općinama slavonskobrodskog kraja prema hijerarhiji i prosječnoj veličini gravitacijskog područja

Grad/Općina	Površina (u km ²)	Broj centralnih naselja	Gravitacijsko područje centralnih naselja (u km ²)		
			I stupnja	II stupnja	IV stupnja
Bebrina	101,2	3 (2+1+0)	33,7	101,2	-
Brodski Stupnik	57,9	1 (1+0+0)	57,9		
Bukovlje	31,0	1 (1+0+0)	31,0		
Donji Andrijevci	56,9	2 (1+1+0)	28,4	56,9	
Garčin	88,3	1 (1+0+0)	88,3		
Gornja Vrba	20,1	1 (1+0+0)	20,1		
Gundinci	58,4	1 (1+0+0)	58,4		
Klakar	53,5	1 (1+0+0)	53,5		
Oprisavci	59,7	1 (1+0+0)	59,7		
Oriovac	93,3	3 (2+1+0)	31,1	93,3	
Podcrkavlje	95,0	1 (1+0+0)	95,0		
Sibinj	103,6	1 (1+0+0)	103,6		
Sikirevci	29,6	1 (1+0+0)	29,6		
Slavonski Brod	54,1	1 (0+0+1)	54,1		1060,1
Slavonski Šamac	22,4	1 (1+0+0)	22,4		
Velika Kapanica	74,3	2 (1+1+0)	37,1	74,3	
Vrpolje	60,8	1 (1+0+0)	60,8		
Ukupno	1060,1	23 (18+4+1)	50,8	81,4	1060,1

Izvor: Posebice obrađeni podatci 2018. (DGU RH)

6.4.2. Gravitacijska usmjerenost stanovništva Slavonskobrodskog i Novogradiškog kraja prema centralnim funkcijama

U ovom dijelu rada analizirat ćemo ponudu nekih temeljnih centralnih funkcija Slavonskog Broda stanovništvu šireg područja. Posebice nas zanima kolika je privlačnost njegovih funkcija za stanovništvo Novogradiškog kraja, kao krajnjeg zapadnog dijela njegove nodalne regije. Također, ćemo vidjeti koliko stanovništvo Slavonskobrodskog kraja koristi funkcije drugih središta. Gravitacijska usmjerenost ispitana je anketnim upitnikom na reprezentativnom uzorku lokalnog stanovništva, pri čemu su bila podijeljena u četiri skupine, s obzirom na osnovne funkcije: (1) obrazovne funkcije, (2) zdravstvene funkcije, (3) funkcije opskrbe robom za dugoročne potrebe i (4) kulturne funkcije (v. poglavlje 1.1.2.).

Obrazovna funkcija

Obrazovne funkcije potiču značajnija kretanja stanovništva prema središtima u kojima su smještene obrazovne ustanove svakodnevno ili povremeno. S obzirom na to da polaznici osnovnih škola nisu obuhvaćeni ovim anketnim istraživanjem te da osnovne škole potpuno zadovoljavaju potrebe slavonskobrodske kraja, u ovom radu analizira se gravitacijska usmjerenost ispitanika prema srednjim školama, visokoškolskim ustanovama i institucijama za obrazovanje odraslih (npr. tečajevi jezika, informatike, dokvalifikacije i prekvalifikacije...).

Funkcija srednjoškolskog obrazovanja pokazuje u odnosu na funkciju osnovnih škola daleko viši stupanj centralnosti. Slavonski Brod kao srednjoškolsko središte zadovoljava potrebe lokalnog stanovništva. Prema anketi, u Slavonskom Brodu srednju školu pohađa 75,6% ispitanika, što znači da čak jedna četvrtina ispitanika odlazi (ili je u prošlosti odlazilo) u srednju školu izvan slavonskobrodske područja (tab. 69) i to: 46,6% ispitanika u Osijek (udaljen od Slavnskog Broda 95 km), 23,7% ispitanika u Zagreb (190 km), 10,2% ispitanika u Novu Gradišku (56 km), 10,2% ispitanika u Požegu (42 km), 7,6% u Vinkovce (84 km) i 1,2% u Đakovo (52 km). Značajan udio ispitanika izjasnio se da pohađa srednju školu u Novoj Gradišci, Požegi, Đakovu isključivo zbog povoljnijih dnevnih prometnih troškova u odnosu na Slavonski Brod, koji svojom ponudom i kvalitetom isto tako zadovoljava ovu potrebu. Ispitanici koji su se izjasnili da se školuju u Osijeku ili Zagrebu, uglavnom kao tjedni migranti, isticali su da je to isključivo zbog kvalitetnijeg obrazovanja koje nudi Osijek ili Zagreb svojim širokim spektrom srednjih škola i kvalitetnim nastavnim kadrom, iako Slavonski Brod ne zaostaje svojom ponudom srednjih škola. Dakle, funkcionalna usmjerenost slavonskobrodske kraja u pogledu srednjoškolskog obrazovanja najснаžnija je prema regionalnom središtu Slavonskom Brodu. Ukoliko izuzmemo Slavonski Brod, prednost ima Osijek u odnosu na Zagreb.

U pogledu visokoškolskog obrazovanja, dvije trećine ispitanog stanovništva slavonskobrodske kraja gravitacijski je usmjereno izvan njega (tab. 69). U Slavonskom Brodu tu potrebu ispunjava 30,0% ispitanika. Od preostalih 70%, na Zagreb otpada 44,5% ispitanika, 41,6% studira u Osijeku, a 12,7% u Đakovu. Blagu prednost Zagreba u odnosu na druge gradove logična je s obzirom na raznovrsnu ponudu studija na Sveučilištu u Zagrebu i na drugim visokoškolskim institucijama kojima ne mogu konkurirati studiji u drugim gradovima. Međutim, ukoliko imamo u vidu da su Veleučilište u Slavonskom Brodu i Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, dijelovi Sveučilišta u Osijeku, možemo zaključiti da slavonskobrodski kraj u pogledu visokoškolskog obrazovanja blago gravitira Osijeku.

Međutim, ako se uspoređi privlačnost srodnih studija u Zagrebu, Slavanskom Brodu i Osijeku, dobiva se sasvim drugačija slika. Kako bi se odgovorilo na pitanje biraju li studenti istovrsne studije u Zagrebu i Osijeku radije nego u Slavanskom Brodu, uspoređen je broj upisanih studenata na te studije na Sveučilištu u Zagrebu, Sveučilištu u Osijeku i Veleučilištu u Slavanskom Brodu u ak. god. 2015./2016., kada je provedeno anketno istraživanje i 2017./2018. Na Veleučilištu u Slavanskom Brodu u ak. god. 2015./2016. bilo je upisano ukupno 524 studenata s prebivalištem u slavonskobrodskom kraju, od čega 107 na studijima vezanim uz poljoprivredu, 271 na studiju menadžmenta i 146 na studijima strojarstva i energetike⁷ (Veleučilište u Slavanskom Brodu, 2016.). Istovremeno je na srodnim studijima na Sveučilištu u Zagrebu⁸ studiralo ukupno 54 studenta iz slavonskobrodskog kraja, šest na Agronomskom fakultetu i 48 na Ekonomskom fakultetu, dok na Fakultetu strojarstva i brodogradnje nije bilo upisanih s promatranog područja (Agronomski fakultet, 2016.) (Ekonomski fakultet, 2016.) Fakultet strojarstva i brodogradnje, 2016.). Istodobno je na srodnim studijima na Sveučilištu u Osijeku⁹ studiralo ukupno 40 studenata iz slavonskobrodskog kraja, 20 na Agronomskom fakultetu i 20 na Ekonomskom fakultetu. (Agronomski fakultet, 2016.) (Ekonomski fakultet, 2016.).

U ak. god. 2017./2018. na Veleučilištu u Slavanskom Brodu upisano je ukupno 594 studenata s slavonskobrodskog kraja, od čega 93 na studijima vezanim uz poljoprivredu, 247 na studiju menadžmenta i 254 na studijima strojarstva i energetike (Veleučilište u Slavanskom

⁷ Na Veleučilištu u Slavanskom Brodu u dvjema analiziranim akademskim godinama postoje Preddiplomski stručni studij *Bilinogojstvo* i Diplomski stručni studij *Ekološka poljoprivreda i ruralni razvoj* (na Poljoprivrednom odjelu), Preddiplomski i Specijalistički diplomski stručni studij *Menadžment* (na Društvenom odjelu) te Preddiplomski stručni studij *Proizvodno strojarstvo* i Specijalistički diplomski stručni studij *Energetika* (na Tehničkom odjelu) (Veleučilište u Slavanskom Brodu, 2016.; 2018.).

⁸ Pod srodnim studijima podrazumijevaju se Preddiplomski sveučilišni studij *Poslovna ekonomija*, Diplomski sveučilišni studij *Menadžment* i Integrirani preddiplomski i diplomski studij *Menadžment* na Ekonomskom fakultetu, Preddiplomski i Diplomski sveučilišni studiji *Biljne znanosti* i *Hortikultura* na Agronomskom fakultetu, preddiplomski i diplomski studiji strojarstva, brodogradnje i zrakoplovstva na Fakultetu strojarstva i brodogradnje (Agronomski fakultet, 2016.; 2018.; Ekonomski fakultet, 2016.; 2018.; Fakultet strojarstva i brodogradnje, 2016.; 2018.).

⁹ Pod srodnim studijima podrazumijevaju u dvjema analiziranim akademskim godinama postoje Preddiplomski stručni studij *Bilinogojstvo*, Preddiplomski sveučilišni studij *Bilinogojstvo i Hortikultura* i Diplomski sveučilišni studij *Bilinogojstvo*, Hortikultura i *Ekološka poljoprivreda* (na Poljoprivrednom fakultetu), Preddiplomski i Diplomski studij *Menadžment* (na Ekonomskom Fakultetu) (Poljoprivredni fakultet, 2016.; 2018.; Ekonomski fakultet, 2016.; 2018.).

Brodu, 2018.). Istodobno je na srodnim studijima Sveučilišta u Zagrebu studiralo samo 44 studenata, i to 4 na poljoprivrednim studijima na Agronomskom fakultetu, 11 na studijima menadžmenta na Ekonomskom fakultetu i 29 na studijima strojarstva, brodogradnje i zrakoplovstva (Agronomski fakultet, 2018.) (Ekonomski fakultet, 2018.) (Fakultet strojarstva i brodogradnje, 2018.). Istodobno je na srodnim studijima Sveučilišta u Osijeku studiralo samo 21 studenata, i to 5 na poljoprivrednim studijima na Poljoprivrednom fakultetu i 16 na studijima menadžmenta na Ekonomskom fakultetu. (Poljoprivredni fakultet, 2018.) (Ekonomski fakultet, 2018.). Ti podatci pokazuju da u slučaju postojanja srodnih studija, ispitanici iz slavonskobrodskog kraja velikom većinom koriste visokoškolske usluge Slavonskog Broda, bar što se tiče istih stručnih smjerova biljnih znanosti, strojarstva i menadžmenta.

Stanovništvo slavonskobrodskog kraja je, za potrebe doškoloovanja ili prekvalifikacije gravitacijski usmjereno na Slavonski Brod, gdje programe pohađa 49,6% ispitanika, dok izvan slavonskobrodskog kraja ispitanici odlaze podjednako u Zagreb i Osijek (45,9%). Ispitanici koji su se izjašnjavali u korist Zagreba objašnjavali su da je to isključivo iz osobnih razloga zbog kvalitetnijeg obrazovanja i ponude koje nudi Zagreb svojim nastavnim kadrom i programom, a oni koji su se izjašnjavali u korist Osijeka imaju u vidu i putne troškove.

Tab. 69. Ispitanici koji koriste osnovne funkcije unutar i izvan slavonskobrodog kraja (po gradovima u koje odlaze)

Funkcije	Vrste usluge	Koriste usluge u gradovima izvan promatranog prostora (%)		Gradovi u kojima ispitanici koriste usluge izvan promatranog prostora (%)							
		NE	DA	Zagreb	Osijek	Vinkovci	Županja	Vukovar	Đakovo	Požega	Nova Gradiška
Obrazovne	Srednja škola	75,6	24,4	23,7	46,6	7,6	0,0	0,0	1,7	10,2	10,2
	Studij	30,0	70,0	44,5	41,6	1,2	0,0	0,0	12,7	0,0	0,0
	Doškolov. odraslih	49,6	50,4	45,9	45,9	3,3	2,1	0,4	0,8	0,8	0,8
Zdravstvene	Bolničko liječenje	49,8	50,2	42,4	35,4	5,8	0,0	1,2	1,2	7,0	7,0
	Specijalis. zdravstveni pregledi	48,3	51,7	45,2	36,8	5,2	2,0	0,8	2,0	4,0	4,0
Opskrba	Kupnja namještaja	49,0	51,0	41,3	34,0	3,6	1,2	0,0	9,3	5,3	5,3
	Kupnja kućanskih aparata i uređaja	53,3	46,7	35,0	38,9	4,0	1,8	0,0	10,6	4,8	4,9
	Kupnja mobilnih telefona i računala	51,7	48,3	39,3	38,5	2,1	0,8	0,0	8,1	5,6	5,6
Kulturne	Odlasci u kino	68,4	31,6	37,9	42,5	7,8	0,0	11,8	0,0	0,0	0,0
	Posjeti kazalištima, muzejima i galerijama	61,2	38,8	35,6	44,7	10,1	0,0	9,6	0,0	0,0	0,0

Izvor: Posebice obrađeni podaci dobiveni anketnim istraživanjem u Gradu Slavonskom Brodu 2018.

Analiza gravitacijske usmjerenosti stanovništva Novogradiškog kraja pokazala je da u cijelom Novogradiškom kraju postoji tek nekoliko srednjih škola i sve se nalaze u Novoj Gradiški, što se pokazalo nedostatnim za potrebe lokalnoga stanovništva. Čak 44,7% navedenih ispitanika (koji se koriste tim uslugama izvan novogradiškoga kraja) pohađa školu u Slavanskom Brodu (udaljen 56 km), 20,2% u Zagrebu (146 km) i 35,1% u Požegi (31 km) (tab. 70). Slavonski Brod ponudom i kvalitetom srednjih škola te blizinom privlači srednjoškolski kontingent. Istraživanje je pokazalo da je Nova Gradiška nedovoljno opremljena za srednjoškolsko obrazovanje te da je funkcionalna usmjerenost novogradiškoga kraja snažnija prema regionalnom središtu Slavanskom Brodu nego prema Zagrebu i Požegi (Dragić, Njegač, Šulc, 2018.).

Nepostojanje mogućnosti visokoškolskoga obrazovanja (tab. 70) u Novoj Gradiški logično usmjerava studente prema drugim središtima, pretežno prema Zagrebu, gdje studira čak 60,4% ispitanika, 15,8% ih studira u Slavanskom Brodu, a 23,8% u Osijeku (udaljen 149 km). No, podatci visokoškolskih institucija pokazuju da se u slučaju srodnih studija ispitanici iz novogradiškoga kraja radije koriste visokoškolskim uslugama Slavanskog Broda, što se može objasniti manjom udaljenošću i prijevoznim troškovima. Razmjerno velik udio studenata koji ipak odlazi na studij u Zagreb posljedica je ponude pojedinih studija na Sveučilištu u Zagrebu koji ne postoje na Veleučilištu u Slavanskom Brodu (npr. zrakoplovstvo), ali i činjenice da su ispitanici u anketama favorizirali Zagreb, ne samo zbog raznovrsnije ponude studija nego i dulje tradicije visokoga obrazovanja u odnosu na Slavonski Brod, kvalitetnijeg nastavnog kadra i sl. (Dragić, Njegač, Šulc, 2018.).

Nova Gradiška ima vrlo slabu ponudu obrazovanja odraslih, i to isključivo tečajeve stranih jezika i informatike, dok nema mogućnosti dokvalifikacije i prekvalifikacije. No čak i u uvjetima tako slabe ponude tek petina ispitanika odlazi izvan novogradiškoga kraja. To se može objasniti činjenicom da je, s obzirom na dobni i socioekonomski sastav, tek mali dio stanovništva uključen u programe dokvalifikacije i prekvalifikacije zanimanja. Od ispitanika koji su u to uključeni, pokazuje se malo veća gravitacijska privlačnost Slavanskog Broda, gdje takve programe pohađa 56,5% ispitanika, dok ih 43,5% odlazi u Zagreb (tab. 70). Ispitanici koji se izjašnjavaju u korist Zagreba navode da je to isključivo iz osobnih razloga zbog kvalitetnijega obrazovanja koje nudi Zagreb svojim nastavnim kadrom (Dragić, Njegač, Šulc, 2018.).

Iz ovih podataka proizlazi da je stanovništvo Novogradiškog kraja radi zadovoljavanja obrazovnih funkcija višeg reda prvenstveno usmjereno prema Slavanskom Brodu, osim u slučaju nepostojanja željenog profila obrazovanja u njemu.

Tab. 70. Ispitanici koji koriste osnovne funkcije unutar i izvan novogradiškog kraja (po gradovima u koje odlaze)

Funkcije	Vrste usluge	Koriste usluge u gradovima izvan promatranog prostora (%)		Gradovi u kojima ispitanici koriste usluge izvan promatranog prostora (%)			
		NE	DA	Slavonski Brod	Zagreb	Požega	Osijek
Obrazovne	Srednja škola	19,7	80,3	44,7	20,2	35,1	0,0
	Studij	13,7	86,3	15,8	60,4	0,0	23,8
	Doškoloavanje odraslih	80,3	19,7	56,5	43,5	0,0	0,0
Zdravstvene	Bolničko liječenje	63,2	36,8	44,2	55,8	0,0	0,0
	Specijalistički zdravstveni pregledi	47,9	52,1	45,9	54,1	0,0	0,0
Opskrba	Kupnja namještaja	36,8	63,2	47,3	16,2	36,5	0,0
	Kupnja kućanskih aparata i uređaja	44,4	55,6	49,2	7,7	43,1	0,0
	Kupnja mobilnih telefona i računala	68,4	31,6	43,2	27,1	29,7	0,0
Kulturne	Odlasci u kino	53,8	46,2	31,5	68,5	0,0	0,0
	Posjeti kazalištima, muzejima i galerijama	63,2	36,8	20,9	79,1	0,0	0,0

Izvor: Posebice obrađeni podaci dobiveni anketnim istraživanjem u Gradu Nova Gradiška 2015.

Zdravstvena funkcija

Gravitacijska usmjerenost stanovništva radi zadovoljavanja zdravstvenih potreba uključivala je dvije skupine pitanja: (1) odlazak u središta radi bolničkog liječenja, (2) odlazak u središta radi specijalističkih zdravstvenih pregleda. To je djelomice povezano i uz samu hijerarhiju zdravstvenih usluga. Slavonski Brod, kao središte Brodsko-posavske županije, pruža zdravstvene usluge sekundarne razine stanovništvu županije. Zagreb i Osijek kao klinička središta nude najbolju zdravstvenu skrb stanovništvu na tercijarnoj razini zdravstvenih usluga. Ipak, polovina ispitanika odlazi na bolničko liječenje izvan slavonskobrodskog kraja, a polovina tu funkciju zadovoljava u Slavanskom Brodu (tab. 69).

Prema anketnom istraživanju usluge, bolničkog liječenja u Slavanskom Brodu koristi 49,8% ispitanika. Van slavonskobrodskog kraja ispitanici su usmjereni k Zagrebu (42,4%) i Osijeku (35,4%). Isto tako, na specijalističke liječničke preglede u Slavanski Brod ide 48,3% ispitanika, a izvan slavonskobrodskog kraja ispitanici su usmjereni na Zagreb (45,2%) i Osijek (36,8%). Stanovništvo slavonskobrodskog kraja najvećim dijelom zadovoljava ovu uslugu u

Slavonskom Brodu. Ovdje je zanimljivo naglasiti da stanovnici naselja Babina Greda koje pripada općini Županja, najvećim dijelom koristi uslugu specijalističkih liječničkih pregleda u Slavonskom Brodu. Ispitanici su zadovoljniji kvalitetom ove usluge u Slavonskom Brodu u odnosu na Vinkovce. Zagreb i Osijek su klinička središta koja nude bolju zdravstvenu skrb stanovništvu na tercijarnoj razini zdravstvenih usluga. Prema anketi, blagu prednost u zadovoljavanju ove usluge zbog kvaliteta ima Zagreb u odnosu na Osijek.

U Novogradiškom kraju, više od trećine ispitanika odlazi na bolničko liječenje izvan njega, dok gotovo dvije trećine tu funkciju zadovoljava u Novoj Gradiški (tab. 70). Veći dio ispitanika koji odlaze izvan Nove Gradiške na bolničko liječenje tu uslugu koristi u Zagrebu (55,8%), a manji dio u Slavonskom Brodu (44,2%). Slična je struktura i u slučaju odlaska na specijalističke liječničke preglede, no uz nešto viši udio ispitanika koji odlaze u druga središta (52,1%). Pritom 54,1% ispitanika ide u Zagreb, a 45,9% u Slavonški Brod. Stoga, kvalitetnija i razvijenija ponuda zdravstvenih usluga smješta novogradiški kraj u gravitacijski domet Zagreba (Dragić, Njegač, Šulc, 2018.).

Opskrbna funkcija

Gravitacijska usmjerenost radi zadovoljavanja funkcije opskrbe (robom za dugoročne potrebe) odnosi se na zadovoljavanje dugoročnih potreba stanovništva. Stoga su pitanja u anketnom upitniku bila usmjerena na tri skupine: (1) opskrba namještajem, (2) opskrba kućanskim aparatima (bijelom tehnikom) i uređajima (npr. televizori), (3) opskrba računalima i mobilnim telefonima.

Funkcija opskrbe stanovništva namještajem, prema anketi, pokazuje da se 49,0% ispitanika opskrbljuje ovom robom u Slavonskom Brodu, dok izvan slavonskobrodske kraja 41,3% ispitanika uslugu zadovoljava u Zagrebu, a 34,0% u Osijeku (tab. 69). Ispitanici, koji su se izjašnjavali u korist Slavanskog Broda iznosili su slične razloge da je ponuda proizvodima u pogledu kvalitete, raznovrsnosti i cijene proizvoda zadovoljavajuća. Ispitanici koji ovu skupinu usluga zadovoljavaju u Osijeku kao glavni razlog navode upravo manju troškovnu udaljenost i zadovoljavajuću ponudu u odnosu na Zagreb, dok ispitanici koji ovu uslugu zadovoljavaju u Zagrebu kao glavne razloge navode da je raznovrsnija i kvalitetnija ponuda u ovom središtu. Prema dobnoj strukturi stanovništva između ova dva središta nema razlika. Funkcija opskrbe stanovništva kućanskim aparatima i električnim uređajima slična je prethodnoj, uz naglašeniju važnost Slavanskog Broda. Ovom vrstom robe u Slavonskom Brodu opskrbljuje se 53,3% ispitanika (tab. 69), dok van slavonskobrodske kraja stanovništvo se opskrbljuje u Osijeku

38,9%, u Zagrebu 35,0%, a u Đakovu 10,6%. Struktura odgovora i motivacije za odabir središta prema dobi ne razlikuje se značajnije od prethodne skupine. Nešto veći udio odgovora odnosi se na Osijek, navode manje ukupne troškove putovanja i zadovoljavajućom ponudom. Funkcija opskrbe stanovništva mobilnim telefonima i računalima ponovno ukazuju na značaj Slavenskog Broda u kome se opskrbljuje ovom robom 51,7% ispitanika, izvan slavenskobrodskog kraja ovom robom se opskrbljuje u Zagrebu 39,3% ispitanika i u Osijeku 38,5% ispitanika (tab. 69). Razlozi su slični kao u prethodne dvije skupine, nešto veći udio ispitanika kupuje ovu vrstu robe u Zagrebu, što opravdavaju većom raznovrsnošću i nižom cijenom proizvoda.

Analiza trgovinske usluge za zadovoljavanje dugoročnih potreba stanovništva pokazala je jaku usmjerenost stanovništva slavenskobrodskog kraja upravo prema Slavenskom Brodu u odnosu na ostala središta, posebice Zagreb i Osijek. Kad se promatraju ostala središta, izuzev Slavenskog Broda, blagu prednost ima Zagreb u odnosu na Osijek.

Ispitanici iz Novogradiškog kraja uglavnom kupuju namještaj u središtima izvan njega (63,2% ispitanika) (tab. 70) te ističu da Nova Gradiška nema zadovoljavajuću ponudu u pogledu kvalitete, raznovrsnosti i cijene proizvoda. Najveći dio ispitanika (47,3%) po namještaj odlazi u Slavenski Brod, slijede Požege (36,5%) i Zagreb (16,2%), a nitko od ispitanika nije naveo Osijek (tab. 70). Kao glavne razloge odlaska po namještaj u Slavenski Brod ispitanici ističu dobru ponudu i zadovoljavajuće cijene, uz istodobno znatno nižu troškovnu udaljenost (cijena prijevoza) u odnosu na Zagreb. Relativno visok stupanj gravitacije prema Požegi posljedica je prvenstveno najmanje troškovne udaljenosti u odnosu na Slavenski Brod, a posebice u odnosu na Zagreb. U odabiru odredišta mlađe radno aktivno stanovništvo prednost daje raznovrsnosti proizvoda, a manje navodi troškove putovanja, dok srednje i starije radno aktivno stanovništvo kao važnije navodi ukupne troškove putovanja u zadovoljavanju te skupine usluga (Dragić, Njegač, Šulc, 2018.).

Opskrba kućanskim aparatima i uređajima pokazuje sličan obrazac kao prethodna funkcija, uz nešto niži udio ispitanika koji ovu skupinu robe kupuju izvan novogradiškoga kraja (55,6%) te naglašeniju važnost Požege. Ovom vrstom robe u Slavenskom Brodu opskrbljuje se 49,2% ispitanika, u Požegi 43,1%, a u Zagrebu 7,7% (tab. 70). Motivi za odabir središta ne razlikuju se značajnije u odnosu na prethodnu skupinu usluga, a naglašenija uloga Požege može se objasniti manjim troškovima prijevoza robe većih dimenzija (npr. bijela tehnika) u odnosu na znatno udaljeniji Zagreb. Struktura odgovora i motivacije za odabir središta prema dobi ne razlikuje se značajnije od prethodne skupine (Dragić, Njegač, Šulc, 2018.).

Funkcija opskrbe stanovništva mobilnim telefonima i računalima pokazuje veću važnost Nove Gradiške u odnosu na prethodne skupine robe (tab. 70), pri čemu čak 68,4% navedene proizvode nabavlja u novogradiškom kraju, a tek 31,6% u drugim središtima. Pritom prevladava Slavonski Brod, u kojem se opskrbljuje ovom robom 43,2% ispitanika, u Zagrebu 27,1% ispitanika i u Požegi 29,7% ispitanika. Razlozi su slični onima u prethodnim dvjema skupinama, a ispitanici koji kupuju ovu vrstu robe u Zagrebu opravdavaju to većom raznovrsnošću i nižom cijenom.

Analiza funkcije opskrbe za zadovoljavanje dugoročnih potreba pokazala je jaču gravitacijsku usmjerenost stanovništva novogradiškoga kraja prema Slavanskom Brodu u odnosu na Zagreb i Požegu (Dragić, Njegač, Šulc, 2018.).

Kulturna funkcija

Analiza gravitacijske usmjerenosti prema kulturnim funkcijama uključila je dvije skupine kulturnih institucija: (1) kazališta, izložbe i muzeje kao usluge najvišeg dometa, i (2) kina sa stalnim, svakodnevnim ili redovitim tjednim predstavama kao usluge nižeg dometa. Anketa je pokazala da 68,4% građana idu u kino u Slavonski Brod, dok izvan slavonskobrodske kraja ispitanici idu u Zagreb 37,9%, u Osijek 42,5%, u Vukovar 11,8% (udaljen 105 km), a 7,8% u Vinkovce (tab. 69). Dobna skupina od 15 do 29 godina pokazala je veću mobilnost u druga središta u odnosu na starije dobne skupine. Zbog zanimljive ponude koju nudi Slavonski Brod¹⁰, u zadovoljavanju kulturnih potreba, tj. funkcije najvišeg kulturnog dometa, posjete kazalištima, muzejima i galerijama prema anketi 61,2% ispitanika koristi ovu uslugu u Slavanskom Brodu, u Zagrebu 35,6%, u Osijeku 44,7%, u Vinkovce 10,1%, a u Vukovaru 9,6% (tab. 69). Ispitanici to opravdavaju da je dovoljno raznovrsna, sadržajna i ponudom u Slavanskom Brodu.

U pogledu kina stanovništvo je gravitacijski usmjereno prema Slavanskom Brodu. Ukoliko se izuzme Slavonski Brod, građani slavonskobrodske kraja usmjereni su prema Osijeku, kao i u slučaju drugih kulturnih funkcija najvišeg stupnja centraliteta.

¹⁰ U Slavanskom Brodu djeluju Dječje kazalište Ivana Brlić Mažuranić, Kazališno-koncertna dvorana Ivana Brlić Mažuranić, Muzej Brodskog Posavlja, Muzej tambure, Kuća Ivane Brlić Mažuranić, Spomen-dom Dragutina Tadijanovića, Galerija umjetnina grada Slavanskog Broda, Galerija Ružić i suvremenici, Atelijer Unikat, Atelijer – Aurel, Galerija i antikvarijat Balen, Galerija Kutuzović i Likovni salon Vladimir Becić (Wikipedia, 2017.).

Što se tiče novogradiškog kraja, anketno istraživanje pokazalo je da 31,5% ispitanika ide u kino u Slavonski Brod, a njih 68,5% u Zagreb (tab. 70). Unatoč zanimljivoj i relativno raznovrsnoj ponudi kazališta, izložaba i muzeja tek 20,9% ispitanika koristi ove usluge u Slavanskom Brodu, dok čak 79,1% zbog toga odlazi u Zagreb (tab. 70). Ispitanici to opravdavaju daleko raznovrsnijom, kompleksnijom i atraktivnijom ponudom u Zagrebu u odnosu na Slavonski Brod. Dakle, novogradiški je kraj u smislu kulturnih funkcija podjednako usmjeren prema Zagrebu i Slavanskom Brodu (Dragić, Njegač, Šulc, 2018.).

Prostor novogradiškog kraja deficitaran je osnovnim funkcijama, uz djelomičnu iznimku Nove Gradiške, što je jednim dijelom utjecalo na depopulaciju ovoga prostora. Međutim, Nova Gradiška na subregionalnoj razini gravitacije nije dovoljno funkcionalno opremljena za zadovoljavanje odgovarajućih potreba stanovništva svoga kraja. Zbog toga lokalno stanovništvo povremeno ili redovito odlazi u Slavonski Brod, najbliže regionalno središte, te u Zagreb, koji ima funkcije najvišega ranga i najraznovrsnije usluge. *Ipak, za sada je još uvijek snažna usmjerenost stanovništva Novogradiškog kraja prema funkcijama višega ranga u Slavanskom Brodu, negoli onima u Zagrebu pa je time odbačena druga hipoteza rada – dakle Slavonski Brod još uvijek ima ulogu regionalnog središta za zapadni dio svoje regije, tj. Novogradiški kraj.* S obzirom na aktualne demografske i društveno-gospodarske trendove, posebice intenzivno iseljavanje, očekuje se da će se nepovoljni trendovi nastaviti i u budućnosti. Moguće je da će populacijsko slabljenje posljedično dovesti do funkcionalnoga slabljenja čitavoga prostora, uključujući Novu Gradišku, što će dodatno pojačati gravitaciju prema većim središtima izvan novogradiškoga kraja. Očekuje se i dalje podjednak intenzitet cirkulacije prema Slavanskom Brodu i Zagrebu, no u slučaju jačega populacijsko-funkcionalnog slabljenja moguća je promjena odnosa gravitacijske usmjerenosti u korist Zagreba.

Učestalost i način putovanja u Zagreb i Osijek

Na pitanje u koji od navedenih središta ispitanici odlaze češće, 40,6% ispitanika navelo je Zagreb, 40,1% ispitanika navelo je Osijek, Đakovo 5,3%, Vikovce 4,5% i Požegu 3,5% ispitanika, Novu Gradišku 3,5% ispitanika, Vukovar 1,7% ispitanika i Županju 0,8% ispitanika (tab. 71). Učestalost odlaska u Zagreb, a isto tako i u Osijek pokazuje da oko tri petine ispitanika idu 1 tjedno do 2 puta mjesečno radi kupovine, obrazovanja i kulturnih razloga, a svega jedna petina ispitanika 2 do 3 puta godišnje (radi zdravstvenih i kupovine). Znatno manji dio cirkulira više puta tjedno (desetina ili manje ispitanika), što je posljedica činjenice da su sva stvarnom ili troškovnom udaljenošću predaleko za učestalu cirkulaciju za većinu ispitanika.

Glavni motivi cirkulacije (tab. 71) prema Zagrebu i Osijeku značajno se razlikuju s obzirom na dob. Najčešći razlozi odlaska u Zagreb su korištenje usluga i to školskih, dobna skupina od 15 do 29 godina. Usmjerenost ka Zagrebu (39,1%) je nešto izraženija u pogledu visokoškolskog obrazovanja. To bi se jedino moglo objasniti tradicijom Sveučilišta u Zagrebu u odnosu na Sveučilište u Osijeku. Kulturne funkcije (sportske utakmice, koncerti, muzeji, kazalište i sl.) Zagreba daleko su razvijenije nego one koje ima Osijek, međutim tu su nešto veća gibanja ka Osijeku (42,2%). Naime kulturna ponuda Osijeka zadovoljava dobnu skupinu od 15 do 29 godina. Iz zdravstvenih razloga ova dobna skupina nešto više je usmjerena k Zagrebu. Radi se o redovitoj tjednoj ili više puta mjesečnoj cirkulaciji prema navedenim središtima (tab. 72) Ispitanici dobne skupine od 30 do 64 godine na školovanje (doškoloavanje, prekvalifikacija), u posjetu kulturnim institucijama i kod liječnika idu nešto više u Zagreb (43,6%), u odnosu na Osijek (41,0%). Naime, oni su zadovoljniji uslugama i ponudom Zagreba u odnosu na Osijek. Tako da odlaze 1 do 2 puta mjesečno i jednom mjesečno ili rjeđe Zagreb.

Ponuda Slavenskog Broda gotovo u potpuno zadovoljava dobnu skupinu od 65 i više godina. Općenito ispitanici ove dobne skupine su slabije pokretljivi, pri čemu samo 11,2% cirkulira, i to više u Osijek u odnosu na Zagreb. Stariji ispitanici u Osijek odlaze uglavnom iz zdravstvenih razloga i povoljnije troškovne udaljenosti, a i u Zagreb prvenstveno zbog specijalističkih pregleda. To opravdavaju subjektivnim razlozima, odnosno većim povjerenjem u liječnike u Zagrebu.

Gibanja su nešto češća iz slavnskobrodskog kraja prema Zagrebu, u odnosu na Osijeka. Ponuda Slavenskog Broda što se tiče školskih, zdravstvenih i kulturnih funkcija je dosta dobra, ali daleko od toga što u tom pogledu nudi Osijek, te posebice Zagreb.

Tab. 71. Ispitanici koji osnovne funkcije zadovoljavaju izvan slavonskobrodskog kraja prema dobnim skupinama i odredištima cirkulacije

Skupina	Broj ispitanika koji cirkulira		Odredište cirkulacije (%) (postotak od ispitanika koji cirkuliraju, po dobnim skupinama)							
	Broj	Udio (%)	Zagreb	Osijek	Vinkovci	Županja	Vukovar	Đakovo	Požega	Nova Gradiška
15 – 29 godina	64	56,1	39,1	42,2	6,2	0,0	1,6	4,7	3,1	3,1
30 – 64 godina	149	55,6	43,6	41,0	2,7	1,3	2,0	4,7	2,7	2,0
65 i više godina	11	11,2	18,2	27,2	0,0	0,0	0,0	18,2	18,2	18,2
Ukupno	224	46,2	40,6	40,1	4,5	0,8	1,7	5,3	3,5	3,5

Izvor: Posebice obrađeni podatci dobiveni anketnim istraživanjem u Gradu Slavonskom Brodu 2018.

Tab. 72. Ispitanici koji osnovne funkcije zadovoljavaju izvan slavonskobrodskog kraja prema učestalosti i odredištima cirkulacije

Učestalost	Broj ispitanika koji cirkulira		Odredište cirkulacije (%)							
	Broj	Udio (%)	Zagreb	Osijek	Vinkovci	Županja	Vukovar	Đakovo	Požega	Nova Gradiška
Više puta tjedno	22	10,0	9,9	10,0	10,0	0,0	9,5	10,0	10,0	10,0
Jednom tjedno do dva puta mjesečno	135	60,0	60,4	60,0	60,0	50,0	57,1	60,0	60,0	60,0
Jednom mjesečno ili rjeđe	45	20,0	19,8	20,0	20,0	41,7	23,9	20,0	20,0	20,0
Jednom godišnje ili rjeđe	22	10,0	9,9	10,0	10,0	8,3	9,5	10,0	10,0	10,0
Ukupno	224	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Posebice obrađeni podatci dobiveni anketnim istraživanjem u Gradu Slavonskom Brodu 2018.

Kretanja, cirkulacija k velikom gradu Zagrebu se ne može izbjeći, ali svakako je jasna poruka da se te iste funkcije trebaju jačati i razvijati u samom Slavonskom Brodu. Njih je moguće svakako ojačati i dalje razvijati stvaranjem pozitivne gospodarske klime koja bi se očitovala u razvitku gospodarstva na bazi iskorištavanja prirodnih potencijala slavonskobrodskog kraja.

Prometna dostupnost centralnih funkcija

Promet doprinosi funkcioniranju centralnih naselja i to u smislu opskrbe njegovim centralnim funkcijama (trgovina, pošta, ambulanta i dr.). Prostorni domet centralnih funkcija ovisi o prometnoj povezanosti s centralnim naseljima višeg reda, jer nije moguće korištenje funkcija bez prometnih sredstava. Značajna je funkcionalna povezanost centralnih naselja s boljom prometnom opremljenošću. U prilog tome stoji i činjenica da se izgradnjom moderne autoceste Zagreb – Lipovac slavonskobrodski kraj našao se u pogledu obrazovnih i zdravstvenih funkcija u gravitacijskom arealu Zagrebu, a u pogledu kulturnih usluga slavonskobrodski kraj gravitira Osijeku. S druge strane, prometni sustav unutar slavonskobrodskog kraja nedovoljno je razvijen, a to se posebice odnosi na nedovoljnu longitudinalnu povezanost prostora južno od autoceste, kao i povezivanja brdskog područja promatranog prostora.

Željeznički promet odvija se duž savskog prometnog pravca u smjeru istok-zapad te povezuje Slavonski Brod sa Zagrebom i Osijekom. S obzirom na postojanje samo jedne željezničke pruge, duž koje se u promatranom prostoru nalazi samo dva naselja (Garčin i Slavonski Brod) s postajom, željeznički promet ima vrlo ograničeni karakter za povezivanje unutar regije te je znatno veće njezino značenje u povezivanju sa Zagrebom i Osijekom. Slavonski Brod povezan je sa Zagrebom sa 17 linija dnevno, sa Osijekom 18, sa Vinkovcima 18, sa Vukovarom 19, sa Đakovom 19, sa Požega 19, sa Županjom 19 i sa Novom Gradiškom 19 linija dnevno, (Brodsko-posavska županija, 2018.; Putovnica.net, 2018.). Unatoč tome, vlak kao prijevozno sredstvo u redovitoj ili povremenoj cirkulaciji koristi tek 20,1% ispitanika, i to za odlazak u Zagreb (19,8%), Osijek, Vinkovci (20,0%), Vukovar (10,0%), Đakovo (19,0%), Požega i Nova Gradiška (21,6%) (tab. 73).

Tab. 73. Ispitanici koji osnovne funkcije zadovoljavaju izvan slavonskobrodskog kraja prema prijevoznom sredstvu i odredištima cirkulacije

Prijevozno sredstvo	Broj ispitanika koji cirkuliraju		Odredište cirkulacije (%)							
	Broj	Udio (%)	Zagreb	Osijek	Vinkovci	Županja	Vukovar	Đakovo	Požega	Nova Gradiška
Vlak	45	20,1	19,8	20,0	20,0	0,0	10,0	19,0	21,6	21,6
Autobus	22	9,8	9,9	10,0	10,0	50,0	0,0	9,6	10,8	10,8
Automobil	157	70,1	70,3	70,0	70,0	50,0	90,0	71,4	67,6	67,6
Ukupno	224	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Posebice obrađeni podatci dobiveni anketnim istraživanjem u Gradu Slavonskom Brodu 2018.

Autobusni promet važan je za povezivanje unutar regije, posebice Slavenskog Broda s drugim općinskim središtima. Unatoč postojanju mreže autobusnog prometa, glavne probleme predstavlja vrlo niska frekvencija linija i nedovoljan broj stanica (Slavonski Brod je u prosjeku šest puta dnevno povezana s drugim većim naseljima unutar regije, dok je frekvencija prema drugim naseljima još i manja) (Brodsko-posavska županija, 2018.) (Putovnica.net, 2018.). Autobusni promet ima ograničeni značaj i za povezivanje slavonskobrodskog kraja s središtima izvan njega. Slavonski Brod je sa Zagrebom je povezan s devet dnevnih linija, s Osijekom pet, s Vinkovcima četiri, s Vukovom osam, s Đakovom četiri, s Požegom pet, s Novom Gradiškom osam i sa Županjom jednom linijom dnevno (Putovnica.net, 2018.). Unatoč navedenom, tek 9,8% ispitanika koristi autobusni promet za redoviti ili povremeni odlazak u centre izvan slavonskobrodskog kraja. Očekivano, najvažniju ulogu u povezivanju unutar regije te u cirkulaciji iz regije prema Zagrebu, Osijeku, Vinkovci, Županju, Vukovar, Đakovo, Požega i Nova Gradiška ima osobni automobilski prijevoz koji koristi čak 70,1% ispitanika (tab. 73). To govori u prilog činjenici da je nužno unaprjeđenje sustava javnog prijevoza koji je trenutačno, u usporedbi s automobilskim, preskup te nedovoljno fleksibilan i komforan.

Što se tiče novogradiškog kraja, na pitanje u koji od navedenih središta ispitanici odlaze češće čak 40,7% ih je navelo Zagreb, dok u Slavonski Brod češće odlazi 39,0% ispitanika. U Požegu redovito odlazi tek 16,9% ispitanika, a u Osijek samo 3,4% ispitanika (tab. 74). To je posljedica prethodno analizirane gravitacije s obzirom na navedene funkcije. Analiza učestalosti cirkulacije pokazuje da oko tri petine ispitanika odlazi u Zagreb ili Slavonski Brod od jednom tjedno do dva puta mjesečno (radi kupovine i obrazovanja), dok šestina ispitanika odlazi rjeđe, dva do tri puta godišnje (radi zdravstvenih i kulturnih usluga te kupovine). Znatno manji dio cirkulira više puta tjedno (desetina ili manje ispitanika), što je posljedica prevelike stvarne ili troškovne udaljenosti učestale cirkulacije za većinu ispitanika (Dragić, Njegač, Šulc, 2018.).

Glavni motivi cirkulacije (tab. 74) prema Zagrebu i Slavanskom Brodu značajno se razlikuju s obzirom na dob. Dobna skupina 15 – 29 godina naglašenije je orijentirana prema Zagrebu (46,7% ispitanika koji cirkuliraju) nego prema Slavanskom Brodu (33,3%), a kao glavni razlog odlazaka u Zagreb navodi obrazovanje, i to posebice visokoškolsko, te se pretežno radi o redovitoj tjednoj cirkulaciji. Takva je situacija logična s obzirom neznatno veću ponudu visokoškolskih institucija u Zagrebu u odnosu na Slavonski Brod. Na drugom mjestu pripadnici dobne skupine 15 – 29 g. navode kulturne funkcije (koncerti, muzeji, kazalište...), a to objašnjavaju znatno većom razvijenošću nego u Slavanskom Brodu. Ispitanici u dobnoj skupini

30 – 64 g. češće odlaze u Slavonski Brod (40,0%) nego u Zagreb (37,5%), uglavnom jednom do dva puta mjesečno. Oni su uglavnom zadovoljni uslugama i ponudom Slavenskog Broda, a i smatraju to financijski povoljnijim. Tek jedna petina (tab. 75) redovito odlazi u Požegu, pretežno radi posla i kupovine. Starije dobne skupine (65 i više godina) općenito su slabije pokretljive, pri čemu samo 12,9% cirkulira, i to podjednako prema Zagrebu i Slavanskom Brodu. Stariji ispitanici u Zagreb odlaze pretežno iz zdravstvenih razloga, i to ponajprije radi specijalističkih pregleda. To opravdavaju osobnim razlozima, odnosno većim povjerenjem u liječnike u Zagrebu (Dragić, Njegač, Šulc, 2018.).

Tab. 74. Ispitanici koji osnovne funkcije zadovoljavaju izvan novogradiškog kraja prema dobnim skupinama i odredištima cirkulacije

Dobna skupina (godine)	Broj ispitanika koji cirkulira		Odredište cirkulacije (postotak od ispitanika koji cirkuliraju, po dobnim skupinama)			
	Broj	Udio (%)	Slavonski Brod	Zagreb	Požega	Osijek
15 – 29 godina	15	57,7	33,3	46,7	13,3	6,7
30 – 64 godina	40	66,7	40,0	37,5	20,0	2,5
65 i više godina	4	12,9	50,0	50,0	0,0	0,0
Ukupno	59	50,4	39,0	40,7	16,9	3,4

Izvor: Posebice obrađeni podaci dobiveni anketnim istraživanjem u Gradu Nova Gradiška 2015.

Tab. 75. Ispitanici koji osnovne funkcije zadovoljavaju izvan novogradiškog kraja prema učestalosti i odredištima cirkulacije

Učestalost	Broj ispitanika koji cirkuliraju		Odredište cirkulacije (%)			
	Broj	Udio (%)	Sl. Brod	Zagreb	Požega	Osijek
Više puta tjedno	5	8,5	8,7	8,3	10,0	0,0
Jednom tjedno do dva puta mjesečno	36	61,0	60,9	62,5	60,0	50,0
Jedno mjesečno ili rjeđe	10	16,9	17,4	16,7	20,0	0,0
Jednom godišnje ili rjeđe	8	13,6	13,0	12,5	10,0	50,0
Ukupno	59	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Posebice obrađeni podaci dobiveni anketnim istraživanjem u Gradu Nova Gradiška 2015.

Unatoč tomu, vlakom se kao prijevoznim sredstvom u redovitoj ili povremenoj cirkulaciji koristi tek 16,9% ispitanika, i to za odlazak u Slavonski Brod (17,4%), Zagreb (16,6%) i Požegu (20,0%), dok se za odlazak do Osijeka ne koriste vlakom (tab. 76). Autobusni

promet ima ograničenu važnost i za povezivanje novogradiškoga kraja s središtima izvan njega. Očekivano, najvažniju ulogu u povezivanju unutar regije te u cirkulaciji iz regije prema Zagrebu, Slavonskom Brodu, Požegi i Osijeku ima osobni automobilski prijevoz kojim se koristi čak 81,4% ispitanika (Dragić, Njegač, Šulc, 2018.).

Tab. 76. Ispitanici koji osnovne funkcije zadovoljavaju izvan novogradiškog kraja prema prijevoznom sredstvu i odredištima cirkulacije

Prijevozno sredstvo	Broj ispitanika koji cirkuliraju		Odredište cirkulacije (%)			
	Broj	Udio (%)	Sl. Brod	Zagreb	Požega	Osijek
Vlak	10	16,9	17,4	16,6	20,0	0,0
Autobus	1	1,7	0,0	4,2	0,0	0,0
Automobil	48	81,4	82,6	79,2	80,0	100,0
Ukupno	59	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Posebice obrađeni podaci dobiveni anketnim istraživanjem u Gradu Nova Gradiška 2015.

Slavonski Brod je razvojno žarište koje integrira i povezuje svoju nodalnu regiju, prvenstveno istočni dio, tj. Slavonskobrodski kraj. Grad ima funkcije središta IV. stupnja centraliteta, ali ovo područje u cjelini nije pokriveno razvijenom mrežom centralnih naselja, bez obzira na postojanje određenog broja naselja nižeg stupnja centraliteta. Iako je populacijska masa dijela naselja dovoljna za održavanje nekih funkcija (npr. osnovna zdravstvena zaštita, opskrba) te funkcije su u navedenim naseljima izostale. Slavonski Brod na regionalnoj razini gravitacije, s druge strane, nije dovoljno funkcionalno opremljena za zadovoljavanje svih potreba stanovništva Slavonskobrodskog kraja. Zbog toga lokalno stanovništvo povremeno ili redovito cirkulira u Zagreb te nešto bliže regionalno središte Osijek.

7. ZAKLJUČAK

Stjecanjem nezavisnosti Republike Hrvatske mijenja se uloga Slavenskog Broda koji postaje pogranični grad, a promjenom društveno-političkog ustroja, odnosno razvitkom tržišnog gospodarstva i vlasničko-pravnih odnosa privatnog sektora, došlo je i do funkcionalnih promjena grada koje se očituju u slabljenju sekundarnih (industrijskih) funkcija na kojima je temeljen dosadašnji razvitak, a dolazi do tercijarizacije odnosno razvitka uslužnog sektora. To je utjecalo na rast zaposlenih u tercijernom, a posebice u kvartarnom sektoru. U razdoblju od 1981. do 2001. grad Slavonski Brod bilježi rast broja stanovnika, što je posljedica blagog pozitivnog prirodnog priraštaja i pozitivnog migracijskog salda, uslijed selektivne imigracije stanovništva iz bliže i dalje okolice pa čak i iz susjedne Bosne i Hercegovine. U razdoblju od 2001. od 2011. Slavonski Brod ima nepovoljan trend kretanja stanovništva. Negativna prirodna promjena, emigracija mladog i radnosposobnog stanovništva te nepovoljna dobna struktura razlog su takvog trenda, što se ne odražava povoljno na daljnju urbanizaciju Slavenskog Broda.

U slavonskobrodskom kraju Slavonski Brod ima najrazvijeniju funkciju rada pa je uslijed toga upravo prema njemu najviše usmjereno prostorno kretanje radne snage, bilo da se radi o trajnom preseljenju ili o dnevnim migracijama. Intenzitet dnevnih migracija zaposlenih u Slavonski Brod je najsnažniji iz njegove bliže, prigradske okolice i duž prometnih koridora u pravcu zapad-istok, dok s udaljenošću od središta rada intenzitet dnevnih migracija zaposlenih slabi. U slavonskobrodskom kraju pored Slavenskog Broda razvili su se i manja središta rada koji imaju svoje gravitacijsko područje. Funkcija rada utjecala je time na socijalno prestrukturiranje stanovništva te na promjene u socioekonomskoj, fizionomskoj i funkcionalnoj strukturi naselja, tj. na njihovu urbanizaciju. Jače urbanizirana naselja čine kontinuiranu zonu u sjeveroistočnom i istočnom dijelu gradske regije, dok se u sjeverozapadnom dijelu ističe osovina urbanizacije uz glavni prometni koridor, ali slabijeg stupnja urbanizacije. Sjeverni i jugoistočni dio regije je slabijeg stupnja urbanizacije. U perifernim i prometno izoliranim dijelovima regije većina je ruralnih naselja, s nepovoljnim obilježjima, ali su u funkcionalnom smislu ona sastavni dio gradske regije jer su o gradu ovisna. Temeljem razlika u kretanju broja stanovnika i radnih mjesta između grada i okolice te ukupnog razvitka stanovništva možemo izdvojiti tip razvitka gradske regije Slavenskog Broda, a to je relativna centralizacija – porast imaju i grad i okolica, ali je porast grada jači, s time da se uočava postupni prelazak u fazu decentralizacije u kojoj pad broja stanovnika imaju i grad i okolica, tj. regija, s izuzetkom

porasta stanovništva jače urbaniziranih naselja sjeveroistočnog sektora. To će vjerojatno pokazati i podatci popisa stanovništva 2021. godine.

S obzirom na to da su najranije zahvaćena procesom urbanizacije i industrijalizacije, jedina su urbana naselja slavonskobrodskog kraja Brodski Varoš, Podvinje i Slavonski Brod, koji imaju status Grada. Jače urbanizirana su svega dva naselja, Bukovlje i Gornja Vrba u sjeveroistočnom i istočnom dijelu neposredne urbanizirane prigradske okolice Grada Slavanskog Broda. U skupinu slabije urbaniziranih naselja koja su manji, ali još uvijek nedovoljno razvijeni centri rada, spadaju većina općinskih središta slavonskobrodskog kraja te naselja u blizini središta rada, koja su i povoljno prometno položena. Ruralna naselja su udaljenija naselja čiji se periferni položaj u odnosu na središta rada nepovoljno odražava na njihovu demografsku strukturu te su to populaciono manja naselja u kojima su zastupljena staračka domaćinstva. Više urbaniziranih naselja imaju sjeverozapadni, zapadni i istočni dijelovi slavonskobrodskog kraja duž prometnih koridora, dok sjeverni, jugozapadni, jugoistočni i krajnji istočni dijelovi slavonskobrodskog kraja imaju manje urbaniziranih naselja, s obzirom na njihov periferni položaj u odnosu na Grad Slavonski Brod i prometne koridore. Prema tome, slavonskobrodski kraj je slabije urbanizirani prostor. *Gradska regija Slavanskog Broda je heterogena i izdužena duž glavne prometnice u smjeru zapad-istok, čime je potvrđena prva hipoteza.*

U radu su analizirane centralne funkcije naselja u slavonskobrodskom kraju i određena je gravitacijska usmjerenost stanovništva prema većim gradovima. Pokazalo se da je cijeli prostor deficitaran osnovnim funkcijama, uz izuzetak Slavanskog Broda. Slavonski Brod ima funkcije središta IV. stupnja centraliteta, ali ovo područje u cjelini nije pokriveno razvijenom mrežom centralnih naselja, bez obzira na postojanje određenog broja naselja nižeg stupnja centraliteta. Slavonski Brod na regionalnoj razini gravitacije, s druge strane, nije dovoljno funkcionalno opremljen za zadovoljavanje svih potreba stanovništva svoga kraja. Zbog toga ono povremeno ili redovito cirkulira u Zagreb te nešto bliže regionalno središte Osijek. Oba središta imaju gotovo jednaku gravitacijsku snagu u ovom području, unatoč značajnoj razlici u udaljenost. Problem čak nije niti u broju i vrsti funkcija, nego u njihovoj kvaliteti, zbog čega dio ispitanika preferira odlazak u Zagreb zbog više percipirane kvalitete usluga (npr. u obrazovanju i zdravstvu), a dio ispitanika preferira odlazak u Osijek radi boljih i kvalitetnijih kulturnih usluga. Dodatni problem predstavlja vrlo slaba prometna povezanost javnim prijevozom unutar slavonskobrodskog kraja, kao i slabija povezanost sa Zagrebom i Osijekom. Zbog toga dominaciju ima osobni automobilski promet. Prostor novogradiškog kraja deficitaran

je osnovnim funkcijama, uz djelomičnu iznimku Nove Gradiške, što je jednim dijelom utjecalo na depopulaciju ovoga prostora. Međutim, Nova Gradiška na subregionalnoj razini gravitacije nije dovoljno funkcionalno opremljena za zadovoljavanje odgovarajućih potreba stanovništva svoga kraja. Zbog toga lokalno stanovništvo povremeno ili redovito odlazi u Slavonski Brod, najbliže regionalno središte, te u Zagreb, koji ima funkcije najvišega ranga i najraznovrsnije usluge. S obzirom na aktualne demografske i društveno-gospodarske trendove, posebice intenzivno iseljavanje, očekuje se da će se nepovoljni trendovi nastaviti i u budućnosti. Moguće je da će populacijsko slabljenje posljedično dovesti do funkcionalnoga slabljenja čitavoga prostora, uključujući Novu Gradišku, što će dodatno pojačati gravitaciju prema većim središtima izvan novogradiškoga kraja. Očekuje se i dalje podjednak intenzitet cirkulacije prema Slavanskom Brodu i Zagrebu, no u slučaju jačega populacijsko-funkcionalnog slabljenja moguća je promjena odnosa gravitacijske usmjerenosti u korist Zagreba. *Ipak, za sada je još uvijek snažna usmjerenost stanovništva Novogradiškog kraja prema funkcijama višega ranga u Slavanskom Brodu, negoli onima u Zagrebu pa je time odbačena druga hipoteza rada – dakle Slavonski Brod još uvijek ima ulogu regionalnog središta za zapadni dio svoje regije, tj. Novogradiški kraj.*

LITERATURA

- Bašić, K., 1994: Socijalna topografija Zagreba – dihotomija grada i suburbija, *Sociologija sela* 32 (1), 27 – 42.
- Bašić, K., 2005: Satelitizacija zagrebačke aglomeracije, demografski aspekti procesa, Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografija, Zagreb.
- Bieganska, J., Sroda-Murawska, S., Kruzmetra, Z., Swiaczny, F., 2018: Peri-urban development as a significant rural development trend, *Quaestiones geographicae* 37 (2), 125 – 140.
- Chabot, G., 1954/1955: Grad u regiji, *Geografski glasnik* 16 – 17 (1), 1 – 7.
- Claval, P., 1998: *An Introduction to Regional Geography*, First edition, Wiley-Blackwell, London.
- Crkvenčić, I., 1962: Kretanje radne snage kao geografski problem, *Geografski glasnik* 24 (1), 51 – 66.
- Crkvečić, I., 1966: Tipovi općina SR Hrvatske (prema izvorima prihoda domaćinstava i sektorima djelatnosti aktivnog stanovništva), *Geografski glasnik* 28 (1), 17 – 31.
- Crkvenčić, I., 1968a: Utjecaj industrijalizacije i urbanizacije na prostorni raspored radne snage Hrvatske, *Acta Geographica Croatica* 7 (1), 5 – 11.
- Crkvenčić, I., 1968b: Migracija radne snage srednje hrvatske Posavine, *Geografski glasnik* 30 (1), 89 – 99.
- Crkvenčić, I., 1971/1972: Prilog poznavanju funkcionalnih obilježja naselja Središnje Hrvatske, *Geografski glasnik* 33 – 34 (1), 61 – 78.
- Crkvenčić, I., 1973: Struktura aktivnog stanovništva SR Hrvatske kao indikator stupnja njene gospodarske i društvene razvijenosti, *Geografski glasnik* 35 (1), 29 – 50.
- Crkvenčić, I., 1976: Statistička i funkcionalna klasifikacija naselja SR Hrvatske, *Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske – geografska analiza* (ur. A. Cvitanović), Školska knjiga, Zagreb.
- Davoudi, S., Stead, D., 2002: Urban-Rural Relationships: an introduction and a brief history, *Built Environment* 28 (4), 269 – 277.
- Dragić, N., Njegač, D., Šulc, I., 2018: Opskrbljenost centralnim funkcijama stanovništva novogradiškog kraja, *Hrvatski geografski glasnik* 80 (2), 55 – 81.

- Drobne, S., 2017: Functional regions and areas: literature review according to application, *Geodetski vestnik* 61 (1), 35 – 57.
- Friganović, M. A., 1970: Gravitacijske zone dnevne migracije u radne centre Hrvatske, *Geografski glasnik* 30 (1), 89 – 99.
- Friganović, M. A., 1980/1981: Još o nekim osobitostima kretanja stanovništva općinskih središta i ostalih naselja SR Hrvatske (1948. – 1981.), *Radovi* 15-16 (1), 3 – 11.
- Friganović, M. A., 1985: Demografsko-strukturne karakteristike gradski i ostali naselja SR Hrvatske, *Radovi* 20 (1), 3 – 10.
- Friganović, M. A., 1988: Diferencijacija nekih dinamičko strukturnih demografskih pokazatelja gradskih i ostalih i ostalih naselja SR Hrvatske, *Radovi* 23 (1), 3 – 12.
- Friganović, M. A., 1992: Promjene u dinamici stanovništva Hrvatske 1981. – 1991. kao funkcija urbanizacije, *Geografski glasnik* 54 (1), 63-74.
- Fraganović, M. A., Živić D., 1994: Regionalne različitosti i problemi kretanja stanovništva Hrvatske 1948-1991., *Geografski glasnik* 56 (1), 35 – 51.
- Glamuzina, M., Glamuzina, N., 1998: Problem centralnog naselja u općini Gradac, *Geodria* 3 (1), 57 – 65.
- Ilić, M., Njegač, D., 1992: Centri autobusnog prometa hrvatskog zagorja, *Acta Geographica Croatica* 27, 163 – 172.
- Hall, P., Tewdwr-Jones, M., 2011: *Urban and Regional Planning*, Fifth edition, Routledge, London and New York.
- Hesse, M., Siedentop, S., 2018: Suburbanisation and Suburbanisms - Making Sense of Continental European Developments, *Raumforsch Raumordn Spat Res Plan* 76 (1), 97 – 108.
- Kaplan, D., Wheeler and J. and Holoway S., 2009: *Urban Geography*, Second edition, Wiley, New Jersey.
- Klapka, P., Frantal, B., Halas, M., Kunc, J., 2010: Spatial organisation: development, structure and approximation of geographical systems, *Moravian geographical reports* 18 (3), 53 – 65.
- Klapka, P., Halás, M., Tonev, P., Marek B., 2013: Functional region of the Czech Republic: Comparioson of simpler and more advanced methods of regional taxonomy, *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis-Geographica* 44 (1), 45 – 57.

- Klempić Bogadi, S., 2008: Demogeografski aspekti suburbanizacije Hrvatske - primjer riječke aglomeracije, Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografija, Zagreb.
- Krstinić Nižić, M., Zubović, N., 2016: Urbana ekologija kao temelj suvremenog življenja, Zbornik Veleučilišta u Rijeci 4 (1), 45 – 58.
- Laci, S., 1979: Centralna naselja Međimurja, Radovi 14 (1), 19 – 40.
- Lončar, J., Marinković, V., 2015: Analysis socio-economic indicators in the context of the regional development of Eastern Croatia, Hungarian Geographical Bulletin 64 (1), 325 – 342.
- Loznik, J., Jelić, I., Kljajić, J., Toldi, Z., Galović, M., Schwendemann, S., Belen, I., Rem, V., Kršljivić, I., Ferić, M., Jerković, J., Krpan, M., Bartek, A., Mužević, Ž., 1994: Brod i okolica, Prvo izdanje, Matica Hrvatska ogranak Slavonski Brod, Slavonski Brod.
- Lukić, A., 2012: Mozaik izvan grada: tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske, Meridijani, Samobor.
- Malić, A., 1981: Centralne funkcije i prometne veze naselja središnje Hrvatske, Geografsko društvo Hrvatske, Zagreb.
- Marković, M., 1994: Brod kulturno-povijesna monografija, Matica Hrvatska ogranak Slavonski Brod, Slavonski Brod.
- Marković, M., 2002: Slavonija, Povijest naselja i podrijetlo stanovništva, Golden Marketing, Zagreb.
- Myant, M., 2009: Regional theory and Regional development: the example of the Ustecky region in North West Bohemia, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis-Geographica 40 (1), 25 – 43.
- Nejašmić, I., 2005: Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima, Školska knjiga, Zagreb.
- Nerad, J., 2015: Identification of urbanization axes in the settlement system of the Czech Republic, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis-Geographica 46 (1), 37 – 54.
- Nodilo, B., 2006: Gradnja autoceste na području Slavonije, Građevinar 58 (6), 483 – 492.
- Novosel-Žic, P., 1986: Neki pokazatelji centralnomjesne organizacije otoka Krka, Radovi 21 (1), 29 – 36.
- Njegač, D., 1986: Stupanj zaposlenosti kao pokazatelj socijalnog prestrukturiranja stanovništva Hrvatskog zagorja, Zbornik radova I. hrvatskog geografskog kongresa, Hrvatsko geografsko društvo, 274 – 280, Zagreb.

- Njegač, D., 1991: Neki pokazatelji polariziranog razvoja hrvatskog zagorja, *Radovi* 26 (1), 79 – 98.
- Njegač, D., 1995a: Oblici prostorne mobilnosti stanovništva Hrvatskog zagorja, *Hrvatski geografski glasnik* 57 (1), 93 – 109.
- Njegač, D., 1995b: Preobrazba naselja i socijalno prestrukturiranje stanovništva Hrvatskog zagorja, Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografija, Zagreb.
- Njegač, D., 1999: Funkcionalna diferencijacija i centralnomjesna organizacija Hrvatskog zagorja, *Hrvatski geografski glasnik* 61 (1), 25 – 36.
- Njegač, D., Gašparević, S., Stipešević, Z., 2010: Promjene u funkcionalno-prostorno strukturi Osijeka nakon 1991. godine, *Hrvatski geografski glasnik* 72 (2), 101 – 121.
- Njegač, D., 2000: Regionalna struktura Hrvatske, 2. hrvatski geografski kongres - zbornik radova, Hrvatsko geografsko društvo, 191 – 199, Zagreb.
- Njegač, D., Gašparević, S., Stipešević, Z., 2012: Promjene u morfološkoj strukturi Osijeka nakon 1991. godine, *Acta geographica croatia* 38 (2), 59 – 73.
- Njegač, D., 2012: Veliki Atlas Hrvatske: Istočna Hrvatska (ur. V. J. Opačić), Mozaik knjiga, Zagreb, 328 – 343.
- Paasi, A., 1986: The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity, *Fennia* 164 (1), 105 – 146.
- Paasi, A., 2002: Place and Region: regional worlds and words, *Progress in Human Geography* 26 (1), 802 – 811.
- Passi, A., 2003: Region and place: regional identity in question, *Progress in Human Geography* 27 (1), 475 – 485.
- Pacione, M., 2009: *Urban Geography*, Third edition, Routledge, London.
- Papić, K., 1975: *Travnik grad i regija*, Travnički zavičajni muzej, Travnik.
- Popp, H., 1977: *Die Kleinstadt*, *Der Erdkundeunterricht*, Heft 25, Stuttgart.
- Prelogović, V., 2004: Socijalno-prostorna struktura grada: primjer Zagreba, *Hrvatski geografski glasnik* 66 (1), 29 – 46.
- Radeljak Kaufmann, P., 2015: Opremljenost centralnim funkcijama naselja Dalmacije, *Godišnjak TITIUS* 8 (1), 83 – 101.

- Rebernik, D., 2014: Population and spatial development of settlements in Ljubljana urban region after 2002, *Dela* 42, 75 – 93.
- Rogić, S., 2018: Kisele kiše, Završni rad, Sveučilište u Zagrebu, Šumarski fakultet, Zagreb.
- Rogić, V., 1963: Geografski koncept regije, *Geografski glasnik* 25 (1), 8 – 122.
- Rogić, V., 1983: Nacrt uvjetno homogene regionalizacije SR Hrvatske, *Geografski glasnik* 45 (1), 75 – 89.
- Rogić, V. 1984: Jednostavnost i fleksibilnost koncepta nodalno-funkcionalne diferencijacije SR Hrvatske, *Geografski glasnik* 46 (1), 73 - 0.
- Roglić, J., 2006: Geografske regije Hrvatske i susjednih zemalja, geografske posebnosti i razvojni procesi, Knjiga V (ur. S. Bakarić Palička), Geografsko društvo – Split, Školska knjiga, Split i Zagreb.
- Rubić, I., 1949/1950: Geografsko određivanje okolice grada, *Geografski glasnik* 11 – 12 (1), 45 – 60.
- Rubić, I., 1953: Slavonski i Bosanski Brod – studija o ekonomsko-geografskoj strukturi grada i okolice, Gradski narodni odbor, Slavonski Brod.
- Sić, M. (ur.), 1975: Geografija SR Hrvatske: Istočna Hrvatska (knjiga III), Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu i Školska knjiga, Zagreb.
- Sić, M., 1997: Autoceste i lokacija ekonomskih djelatnosti u Središnjoj Hrvatskoj, *Hrvatski geografski glasnik* 59 (1), 83-94.
- Sić, M., 2007: Spatial and functional changes in recent urban development of Zagreb, *Dela* 27 (1), 5-15.
- Sykora, L., 1999: Change in the internal spatial structure of postcommunist Prague, *GeoJournal* 49 (1), 79-89.
- Sýkora, L., Muliček, O., 2009: The micro-regional nature of functional urban areas (FUAs): lessons from the analysis of the Czech urban and regional system, *Urban Research & Practice* 2 (3), 287-307.
- Tammaru, T. 2005: Suburbanisation, employment change, and commuting in the Tallinn metropolitan area, *Environment and Planning A* 37(1), 1669 -1687.
- Toskić, A., Njegač, D., 2003: Promjene političko-teritorijalne organizacije i njihov utjecaj na urbani sistem i regionalni razvoj Hrvatske, *Hrvatski geografski glasnik* 65 (1), 7-24.
- Vresk, M., 1978: Gradska regija Zagreba, *Geografski glasnik* 40 (1), 59-87.

- Vresk, M., 1979: Gradske regije velikih gradova Hrvatske, *Radovi* 14 (1), 61-73.
- Vresk, M., 1979/1980: Gradovi SR Hrvatske i njihove okolice, Problem definiranja gradova i gradskih regija, *Geografski glasnik* 41 (1), 61-67.
- Vresk, M., 1982/1983: Neka obilježja urbanizacije SR Hrvatske 1981. godine, *Radovi* 17 (1), 39 - 54.
- Vresk, M., 1984: Dnevni urbani sistem Zagreba, *Geografski glasnik* 46 (1), 109-118.
- Vresk, M., 1985: Oblici urbanizacije i prostorna pokretljivost stanovništva Središnje Hrvatske, *Geografski glasnik* 47 (1), 47-71.
- Vresk, M., 1986a: Centri rada i gravitacijska područja zaposlenih u Hrvatskoj, *Radovi* 21 (1), 13 - 22.
- Vresk, M., 1986b: Socioekonomske gradske regija Hrvatske, *Geografski glasnik* 48 (1), 73-83.
- Vresk, M., 1986c: Osnove urbane geografije, Prvo izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Vresk, M., 1988: Neka obilježja urbanizacije Istočne Hrvatske, *Geografski glasnik* 50 (1), 33-44.
- Vresk, M., 1989: Urbanizacija i mobilnost stanovništva, *Geografski glasnik* 51 (1), 137-142.
- Vresk, M., 1990a: Struktura dnevnih migranata zaposlenih kao pokazatelj razvijenosti dnevnih urbanih sistema Hrvatske, *Geografski glasnik* 52 (1), 1-11.
- Vresk, M., 1990b: Grad u regionalnom planiranju, Prvo izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Vresk, M., 1992: Urbanizacija Hrvatske 1981 – 1991. Osnovni indikatori stupnja, dinamike i karakteristike urbanizacije, *Geografski glasnik* 54 (1), 99-116.
- Vresk, M., 1993: Prometne osovine i osovine urbanizacije Središnje Hrvatske, *Geografski glasnik* 55 (1), 81-88.
- Vresk, M., 1994: Gravitacijsko područje dnevnih migracija Zagreba 1991. godine, *Geografski glasnik* 56 (1), 53 – 67.
- Vresk, M., 1995: Regionalna struktura Hrvatske, Socioekonomske osnove struktuiranja, *Geografski glasnik* 57 (1), 55-70.
- Vresk, M., 1996a: Funkcionalna struktura i funkcionalna klasifikacija gradova Hrvatske, *Geografski glasnik* 58 (1), 51-67.
- Vresk, M., 1996b: Dvojni gradovi Hrvatske, *Acta Geographica Croatica* 31 (1), 85-94.
- Vresk, M., 1997: Suburbanizacija Zagreba, *Hrvatski geografski glasnik* 59 (1), 49-71.

- Vresk, M., 2002: Grad i urbanizacija (ur. V. Ferenčak), Peto dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Vresk, M., 2002: Razvoj urbanih sistema u svijetu (ur. V. Ferenčak), Drugo prerađeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Vrišer, I., 1967: O središnjih naseljih, Geografski vestnik 39 (1), 143-154.
- Vrišer, I., 1968: Centralna naselja u Jugoslaviji, Zbornik na VIII kongres na geografite od SFRJ, 237-252, Skopje.
- Wandl, A., Magoni, M., 2017: Sustainable Planning of Peri Urban Areas: Introduction to the Special Issue, Planning Practice & Research 32 (1), 1-4.
- Zasada, I., 2011: Multifunctional peri-urban agriculture - A review of societal demands and the provision of goods and services by farming, Land use policy 28 (1), 639-648.
- Zasada, I., Loibl, W., Berges, R., Steinnocher, K., Kostl M., Piorr, A., Werner, A., 2013: Peri-urban futures: Scenarios and models for land use change in Europe, First edition. Springer, New York.
- Živanović, V., 2017: The role of nodal centers in achieving balanced regional development, Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijić" 67 (1), 69–84.
- Žuljić, S.: 1965; Zagreb i okolica, Geografski glasnik 27 (1-2), 39-182.

IZVORI I DOKUMENTACIJA

- Andrić, S., 2020: Oko pitanja najstarijeg pisanog spomena Slavanskog Broda (7.), https://plusportal.hr/kultura/ostalo/oko_pitanja_najstarijeg_pisanog_spomena_slav_broda_7-19318 (23.07.2022.).
- Agronomski fakultet, 2016: Interni podaci o broju upisanih studenata iz slavonskobrodskog kraja u akademskoj godini 2015./2016., Zagreb i Osijek.
- Agronomski fakultet, 2018: Interni podaci o broju upisanih studenata iz slavonskobrodskog kraja u akademskoj godini 2017./2018., Zagreb i Osijek.
- Auto karta Hrvatske, Slavonski Brod, 2022: Zona poslovnih djelatnosti, <https://www.auto-karta-hrvatske.com/slavonski-brod> (23.07.2022.).
- Brodsko-posavska županija, 2018: Službene web stranice, <https://www.bpz.hr> (21.06.2018.)
- Brodsko-posavska županija, 2022: Službene web stranice, <https://www.bpz.hr> (23.07.2022.)
- Brodsko-posavska županija, 2005: Regionalni Operativni Program Brodsko-posavske županije 2005-2012., Slavonski Brod.
- Državni Arhiv u Slavanskom Brodu, 2022: Nacrt grada Broda iz 1955., Zbirke planova i nacрта, inv.br. 22, CD-ROM, Slavonski Brod.
- Državni zavod za statistiku (DZS), 2013: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1981, 1991, 2001. i 2011. godine, CD-ROM, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku (DZS), 2013: Rođeni po naseljima 1981., 1991., 2001. i 2011. godine, CD-ROM, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku (DZS), 2013: Umrli po naseljima 1981., 1991., 2001. i 2011., CD-ROM, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku (DZS), 2013: Popis poljoprivrede 2003. godine: Opći pokazatelji poljoprivrede Istočne Hrvatske, CD-ROM, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku (DSZ), 2013: Popis poljoprivrede 2003. godine: Broj poljoprivrednih domaćinstava s korištenim poljoprivrednim zemljištem prema kategorijama, s neobrađenim i šumskim zemljištem, CD-ROM, Zagreb
- Državni zavod za statistiku (DSZ), 2013: Popis poljoprivrede 2003. godine: Površina korištenog poljoprivrednog i ostalog zemljišta po kategorijama, CD-ROM, Zagreb.

Državni zavod za statistiku (DZS), 2013: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. godine: Auhtono i alohtono (doseljeno stanovništvo) u gradsku regiju Slavanskog Broda po općinama, CD-ROM, Zagreb.

Državni zavod za statistiku (DZS), 2013: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. godine: Zaposleni - Dnevni migranti prema područjima djelatnosti po općinama gradske regije Slavonski Brod, CD-ROM, Zagreb.

Državni zavod za statistiku (DZS), 2013: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. godine: Zaposleni - Dnevni migrant prema prema najviše završenoj školi, po općinama gradske regije Slavonski Brod, CD-ROM, Zagreb.

Državni zavod za statistiku (DZS), 2013: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. godine: Dnevni migranti-zaposleni prema gradu/općini stanovanja i gradu/ općini rada u Slavonskobrodskom kraju, CD-ROM, Zagreb.

Državni zavod za statistiku (DZS), 2013: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. godine: Dnevni migranti-zaposleni u Slavonski Brod, prema gradu/općini stanovanja i gradu/općini rada tj. Slavonskom Brodu, CD-ROM, Zagreb.

Državni zavod za statistiku (DZS), 2013: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. godine: Dnevni migranti-zaposleni prema naselju stanovanja (središtu grada/općine) i naselju (središtu grada/općine) rada Slavonskobrodskog kraja, CD-ROM, Zagreb.

Državni zavod za statistiku (DZS), 2013: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo Grada Slavanskog Broda prema državi rođenja, po statističkim krugovima, CD-ROM, Zagreb.

Državni zavod za statistiku (DZS), 2013: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo grada Slavanskog Broda staro 15 i više godina prema najviše završenoj školi, po statističkim krugovima, CD-ROM, Zagreb.

Državni zavod za statistiku (DZS), 2013: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. godine: Stanovi u Gradu Slavonskom Brodu prema položaju stana u zgradi, po statističkim krugovima, CD-ROM, Zagreb.

Državni zavod za statistiku (DZS), 2013: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. godine: Stanovi u gradu Slavonskom Brodu prema razdoblju gradnje, po statističkim krugovima, CD-ROM, Zagreb.

Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica Republike Hrvatske (GIS shapefileovi), CD-ROM, Zagreb.

Državna geodetska uprava (DGU), 2018: Topografska karta Grada Slavenskog Broda, Geoportal, <https://dgu.gov.hr> (21.06.2018.).

Državni hidrometeorološki zavod (DHMZ), 2019: Srednje godišnje i godišnje vrijednosti meteorološki elemenata u Slavonskom Brodu 2001. godine, CD-ROM, Zagreb.

Državni hidrometeorološki zavod (DHMZ), 2019: Srednje mjesečne temperature zraka u Slavonskom Brodu 2000. godine, CD-ROM, Zagreb.

Državni hidrometeorološki zavod (DHMZ), 2019: Godišnje taloženje sumpora, određenog u obliku sulfata i anorganskog dušika i amonija u Slavonskom Brodu 2000. godine, CD-ROM, Zagreb.

Državni hidrometeorološki zavod (DHMZ), 2019: Udio kiselih kiša (%) na meteorološkim postajama u Slavonskom Brodu 1999. godine, 2000. godine i 2001. godine, CD-ROM, Zagreb.

Državni hidrometeorološki zavod (DHMZ), 2019: Srednja godišnja protoka, površina sliva, specifični dotok i godišnje oborine za rijeku u Slavonskom Brodu 2000. godine, CD-ROM, Zagreb.

Državni hidrometeorološki zavod (DHMZ), 2019: Vodostaj rijeke Save u Slavonskom Brodu 1981. godine, 1991. godine i 2000. godine, CD-ROM, Zagreb.

Državni hidrometeorološki zavod (DHMZ), 2019: Karakteristični protok Q (m^3/s) rijeke Save u Slavonskom Brodu 2011., CD-ROM, Zagreb.

Earth Explorer, DMR 30, 2022: Geografski smještaj i položaj Grada Slavenskog Broda, <https://land.copernicus.eu/imagery-in-situ/eu-dem-v1.1?tab=download>, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/gisco/geodata/reference-data> EU-DEMv.1.1-Copernicus Land Monitoring Service (23.07.2022.).

Ekonomski fakultet, 2016: Interni podaci o broju upisanih studenata s slavonskobrodskog područja u akademskoj godini 2015./2016., Zagreb i Osijek.

Ekonomski fakultet, 2018: Interni podaci o broju upisanih studenata iz slavonskobrodskog kraja u akademskoj godini 2017./2018., Zagreb i Osijek.

Fakultet strojarstva i brodogradnje, 2016: Interni podaci o broju upisanih studenata iz slavonskobrodskog kraja u akademskoj godini 2015./2016., Zagreb.

Fakultet strojarstva i brodogradnje, 2018: Interni podaci o broju upisanih studenata iz slavonskobrodskog kraja u akademskoj godini 2017./2018., Zagreb.

GIS Data, 2005: *Digitalni atlas Republike Hrvatske* (GIS shapefileovi), CD-ROM, Zagreb.

Google Maps, 2018: Slavonskobrodsko područje, <https://www.google.com/maps/@45.2616641,17.4439439,11.25z> (21.06.2018.).

Grad Slavonski Brod i Arhitektonski fakultet - Zavod za urbanizam i prostorno planiranje, 2005: Generalni urbanistički plan Grada Slavanskog Broda, Zagreb.

Grad Slavonski Brod, 2019: Izmjena i dopuna Generalnog urbanističkog plana Slavanskog Broda: Mapa korištenja i namjene prostora Grada Slavanskog Broda, <https://slavonski-brod.hr/planovi-na-javnom-uvidu/9557-prijedlog-izmjena-i-dopuna-generalnog-urbanistickog-plana-gup-a-grada-slavonskog-broda> (23.07.2022.).

Grad Slavonski Brod, 2019: Izvješća o stanju u prostoru grada Slavanskog Broda za razdoblje od 2013. do 2017. godine, https://www.slavonski-brod.hr/sjednice/sjednica7211052019/21%20%20Izvjesce_stanje_u_prostoru.pdf (23.07.2022.).

Invest in Croatia, 2014: Industrijska zona Đuro Đaković, <https://investcroatia.gov.hr/wp-content/uploads/2014/08/Industrijska-zona-%c4%90uro-%c4%90akovic.pdf> (23.07.2022.).

Ministarstvo uprave RH, 2018: Mjesni odbori Slavonskobrodskog područja, <https://mpu.gov.hr/> (21.06.2018.).

Putovnica.net, 2018: Prijevoz, <https://www.putovnica.net/prijevoz> (21.06.2018.).

Registar kulturnih dobara Slavonski Brod, 2022: Kulturna baština Slavanskog Broda, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/> (23.07.2022.).

Republički zavod za statistiku (RZS), 1993: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. godine: Dnevni migranti-zaposleni u Slavonskom Brodu, prema gradu/općini stanovanja i gradu/općini rada tj. Slavonskom Brodu, CD-ROM, Zagreb.

Republički zavod za statistiku (RZS), 1993: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. godine: Dnevni migranti-zaposleni prema naselju stanovanja (središtu grada/općine) i naselju (središtu grada/općine) rada Slavonskobrodskog kraja, Interna dokumentacija, Zagreb.

Središnji registar poslovnih subjekata Hrvatske, 2018: Poslovni subjekti u Slavonskobrodskom području, <http://www.biznet.hr> (21.06.2018.).

Sveučilište u Slavonskom Brodu, 2022: Studiji, <https://www.unisb.hr> (23.07.2022.).

Terzić-bus, 2018: Mapa prijevoznih pravaca, <https://www.terzic-bus.hr/mapa-prijevoznih-pravaca> (21.06.2018.).

Turistička zajednica Grada Slavanskog Broda, 2012: Tvrđava Brod, https://www.tzgsb.hr/index.php?page=tvrdjava_brod (23.07.2022.).

Turistička zajednica Grada Slavenskog Broda, 2018: Mapa Grada Slavenskog Broda, Slavonski Brod.

Veleučilište u Slavenskom Brodu, 2016: Interni podaci o broju upisanih studenata iz slavnskobrodskog kraja u akademskoj godini 2015./2016., Slavonski Brod

Veleučilište u Slavenskom Brodu, 2018: Interni podaci o broju upisanih studenata iz slavnskobrodskog kraja u akademskoj godini 2017./2018., Slavonski Brod

Wikipedia, 2017: Slavonski Brod, https://sh.wikipedia.org/wiki/Slavonski_Brod (21. 06. 2018.).

Wikipedia, 2022: Slavonski Brod, https://sh.wikipedia.org/wiki/Slavonski_Brod (23.07.2022.).

Zavod za prostorno uređenje Brodsko-posavske županije i Zavod za prostorno planiranje Osijek, 2001: Prostorni plan Brodsko-posavske županije 2001. godine, Slavonski Brod.

Zavod za prostorno uređenje Brodsko-posavske županije, 2021: Izvješće o stanju u prostoru Brodsko-posavske županije od 2014. do 2020. godine., <https://www.bpzzpu.hr/prostor/> (23.07.2022.)

ŽIVOTOPIS

Nataša Dragić je rođena 04.09.1977. godine u Bihaću, Republika BiH, gdje je završila osnovnu školu. Srednju školu Gimnaziju i Prirodno-matematički fakultet, Geografski odsjek, smjer: Geografija i etnologija završila je u Banja Luci i stekla zvanje prof. geografije i etnologije.

Zaposlena je u Banja Luci kao viši stručni saradnik za Registar prostornih jedinica i GIS, Odjel registara, uzoraka i klasifikacija, Republički zavod za statistiku Republike Srpske, Republika BiH.

Doktorandica je na Sveučilištu u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek.

Do sad je objavila dva rada i to su:

- Dragić, N., Njegač, D., Šulc, I., 2018: Opskrbljenost centralnim funkcijama stanovništva novogradiškog kraja, Hrvatski geografski glasnik 80 (2), 55-81.
- Dragić, N., 2019: *Development and Transformation of Banja Luka Suburban Settlement Vrbanja*, Geografski pregled 40 (1), 65-88.

Sudjelovala na jednom znanstvenom skupu:

- 6. hrvatski geografski kongres: „Integrativna i primijenjena istraživanja u prostoru”, Usmeno izlaganje: Dragić, N.: Razvoj i preobrazba banjalučkog prigradskog naselja Vrbanja, Trogir, 29. 9. – 2. 10. 2015.